P 5005

TURUL.

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság Közlönye.

AZ IGAZGATÓ-VÁLASZTMÁNY MEGBIZÁSÁBÓL SZERKESZTIK

BÁRÓ NYÁRY ALBERT

ÉS

FEJÉRPATAKY LÁSZLÓ

TITKÁR.

ELSŐ KÖTET

1883-DIK ÉVI FOLYAM.

BUDAPEST.

KIADJA A MAGYAR HERALDIKAI ÉS GENEALOGIAI TÁRSASÁG.

MDCCCLXXXIII.

FRANKLIN-TÁRSULAT NYOMDÁJA

TARTALOM.

1. Értekezések s önálló czikkek.

		Lap
Deák Farkas	Adatok a Wesselényiek czímeréhez. — 2. Czímer 1667-ből. *(Egy czímerrajzzal)*	49
— —	Az első magyar czímertan	105
Doby Antal	Adatok a Wesselényiek czímeréhez. — 1. A Wesselényi-család legrégibb czímere. *(Egy czímerrajzzal)*	48
— —	Egy elfeledett család emlékezete. *(Egy czímerrajzzal)*	147
Fejérpataky László	A Chapy-czímer és a Sárkány-rend. *(Egy színezett czímerrajzzal)*	116
Keveházi	A heraldikai szörnyalakok keletkezéséhez. *(Egy pecsétrajzzal)*	48
Komáromy András	A kisrédei gróf Rhédey családról	119
Majláth Béla	Péter alnádor pecsétje 1298-ból. *(Egy pecsétrajzzal)*	12
— —	A Hunt-Pázmánok	69
Báró Mednyánszky Dénes	A telvanai báró Giovanelli család felső-magyarországi ága	145
Nagy Gyula	A turulról	29
Szopori Nagy Imre	A Vezekényi nemzetség és a gróf Czirákyak. (Két közlemény)	4, 57
— —	A Tomaj nemzetségbeli Losonczi család őseiről	96
Felső-Győri Nagy Iván	Elmélkedés a czímer- és származástan méltatásáról	3
— —	A Losoncziak és Bánffyak nemzedék-rendje	16
— —	A Kisasszonyfalvi Istvánffyak	111
— —	Igazító adalék a Bánffyak családfájához	150
Nagy Sándor	Heraldikai és sphragistikai kéziratok a Magyar Nemzeti Muzeum könyvtárában	150
Némethy Lajos	Adatok a Chetneky család genealogiájához. (Két közlemény)	38, 77
Báró Nyáry Albert	A Mellétei Baróczy család armálisa 1415-ből. *(Egy színezett czímerképpel)*	26
— —	A Vadkerti és Szentgyörgyi Vincze család czímere 1415-ből. *(Egy színezett czímerképpel)*	82
Báró Radvánszky Béla	Nehány szó olvasóinkhoz	1
Szalay József	Magyar levéltárszöktetés	34
Szendrei János	Pecsétnyomó a XIV. századból. *(Egy pecsétrajzzal)*	99
— —	Pecséttani adalékok. *(Négy pecsétrajzzal)*	138
Szinvay Lázár	Adatok az egyházi sphragistikához. *(Öt pecsétrajzzal)*	50
— —	Beatrix és Izabella királynők pecsétei. *(Két pecsétrajzzal)*	67
Tagányi Károly	Az országos levéltárban őrzött vagy följegyzett herczegi, grófi, bárói, honossági és nemesi okleveleknek jegyzéke. (I., II. közlemény)	84, 142
*	Vak Bottyán családjának genealogiájához	148

2 Könyvismertetések.

Géresi Kálmán	A nagy-károlyi gróf Károlyi család oklevéltára. I. kötet. Ismerteti dr. Fejérpataky László	42
Horvát Árpád	Oklevéltani jegyzetek. A diplomatikai írástan alapvonalai, és oklevél-hasonmások gyüjteménye (XI—XV. század). Ism. Sz. J.	86

Lap
NAGY IMRE ... Anjoukori okmánytár. Harmadik kötet. Ism. KÁROLYI ÁRPÁD ... 87
TAGÁNYI KÁROLY Magyarország czímertára. Kiadja Altenburger G. és Rumbold B. 1—6. füzet. Ism. Sz. W. 93

3. Kisebb rovatok.

Tárcza, a Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság ülései ... 52, 101, 151
Szakirodalom ... 55, 104, 151
Könyvészet ... 56, 104, 152
Kérdések és feleletek ... 56
Hibaigazítás ... 104

A MAGYAR HERALDIKAI ÉS GENEALOGIAI TÁRSASÁG.

Elnök:
báró Radvánszky Béla

Másodelnökök:
Szopori Nagy Imre
Felső-győri Nagy Iván

Titkár:
dr. Fejérpataky László

Jegyző:
dr. Szádeczky Lajos

Pénztárnok:
Czanyuga József

Szerkesztők:
báró Nyáry Albert
dr. Fejérpataky László

Igazgató-választmány:
gróf Bánffy György
id. Bánó József
dr. Csánky Dezső
Csontosi János
Deák Farkas
Emich Gusztáv
gróf Esterházy János
dr. Fejérpataky László
Finály Henrik
Haán Lajos
dr. Hajnik Imre
gróf Hunyady László
Ipolyi Arnold
Ivánfi Ede
Kammerer Ernő
Kővári László
Majláth Béla
Nagy Gyula
Sz. Nagy Imre
F.-győri Nagy Iván
Némethy Lajos
báró Nyáry Albert
báró Nyáry Jenő
herczeg Odescalchy Arthur
dr. Ortvai Tivadar
lovag Óvári Lipót
dr. Pauler Gyula
báró Radvánszky Béla
Rómer Flóris
dr. Szádeczky Lajos
dr. Szalay József
Szent-Iványi Zoltán
Szentkláray Jenő
Szilágyi Sándor
id. Szinnyei József
Tagányi Károly
dr. Thallóczy Lajos
Torma Károly
Véghelyi Dezső
gróf Zichy Ágost

A társaság tagjai:

a) Alapítók.

1. *500 forintos alapítványnyal:*

gróf Andrássy Manó, Budapest
gróf Batthyány Géza, Polgárdi
báró Prónay Dezső, Budapest
báró Radvánszky Béla, Budapest

2. *200 forintos alapítványnyal:*

báró Atzél Béla, Budapest
gróf Bánffy György, Budapest
gróf Csáky László, Budapest
gróf Dessewffy Aurél, Budapest
gróf Erdődy Rudolf, Novimarof
Ipolyi Arnold, Budapest
gróf Károlyi Gyula, Budapest
gróf Károlyi László, Budapest
Lipóczi Keczer Miklós, Kassa
Mocsonyi Jenő, Budapest
Mocsonyi Sándor, Budapest
herczeg Odescalchy Arthur, Skiczó
báró Prónay Gábor, Budapest
báró Révay Gyula, Styavnicska
gróf Sztáray Antal, Nagy-Mihály
báró Vay Miklós, Golop
gróf Wass Jenő, Czege
gróf Zselenski Róbert, Uj-Arad

3. *100 forintos alapítványnyal:*

Balásházy Bertalan, Kődomb
báró Bánffy Ádám, Válaszút
báró Bésán N. János, Puszta-Gicz
Csapó Vilmos, Budapest
gróf Esterházy János, Kolozsvár
Szopori Nagy Imre, Budapest
báró Nyáry Albert, Budapest
gróf Zichy Nep. János, Budapest

b) Pártoló tagok.

(10 frt évi díjjal.)

Aigner Lajos, Budapest
gróf Andrássy Géza, Parnó
ifj. gróf Andrássy Gyula, Budapest
gróf Andrássy Tivadar, Budapest
faiszi Ányos István, Győr
gróf Apponyi Albert, Budapest
báró Bálintitt József, Nagy-Ernye
báró Bánffy György, Szilágy-Nagyfalu
id. Bánó József, Osztrópatak
Bárczay Ödön, Bárcza
mellélthei Barna Mihály, Nagy-Várad
gróf Batthyány Lajos, Ikervár
Becsky Emil, Nagy-Szőlős
Beniczky Ádám, Zsámbok
Beniczky Ferencz, Zsámbok
Beniczky Géza, Homok

gróf Bethlen András, Bethlen
gróf Bethlen Ödön, Budapest
gróf Bissingen Ernő, Budapest
Blaskovich Bertalan, Budapest
Blaskovich Miklós, Kengyel
báró Bornemisza Pál, Abafája
Böszörményi Zsigmond, Arany.-Megyes
gróf Csáky Albin, Mindszent
gróf Csáky Ödön, Főrév
őrgróf Csáky-Pallavicini Zsigm., Kurittyán
eördögfalvi Csuha Mihály, Szobráncz
gróf Cziráky Béla, Lovas-Berény
gróf Degenfeld József, Nagy-Károly
cserneki és tarkői Dessewffy Kálmán, Budapest
Dessewffy Marczel, Szatmár
temeshelyi és újvári Désy Ferencz, A.-Némethi
Domahidy Ferencz, Gálos-Petri
Dőry Jenő, Dombovár
Dőry Lajos, Baté
Dráveczky Gyula, Ér-Mihályfalva
dukafalvi és kucsini Duka Marczel, Budapest
Ebergényi Elemér, Déva
pazonyi Elek Gusztáv, Budapest
emőkei Emich Gusztáv, Budapest
gróf Esterházy Béla, Sárosd
ifj. gr. Esterházy László, Sárosd
gróf Esterházy Miguel, Kolozsvár
gróf Esterházy Mihály, Cseklész
Fáy László, Nyústya
cseleji és nagy-besenyői Ferentzy Emil, Döghe
gróf Festetich Andor, Nagy-Eölbő
Ghyczy Kálmán, Kis-Igmánd
Gömöry Oszkár, Budapest
gulácsi Gulácsy Egyed, Szobráncz
gelsei Gutman Aladár, Ungvár
Gyárfás Zsigmond, Déva
Gyene Gusztáv, Budapest
ifj. Hajós József, Budapest
Harkányi Frigyes, Budapest
Hódy Imre Ferencz, Budapest
gróf Hunyady László, Budapest
Huszár Béla, Balogh
ifj. báró Huszár Károly, Abafája
ibrányi és vajai Ibrányi László, Jenke
Ilosvay Aladár, Nyir-Megyes
Ilosvay Endre, Máté-Szalka
Ipolyi György, Felső-Baka
Isaák Dezső, Kis-Szekere
draskóczi és jordánföldi Ivánka László, Bpest
Jamniczky Lipót, Budapest
Jasztrabszky Emil, Reszege
Jasztrabszky Kálmán, Ér-Endréd
Jékey Kálmán, Fehér-Gyarmat
Jékey Zsigmond, Géberjén
gróf Kálnoky Gusztáv, Bécs
gróf Karátsonyi Guido, Budapest
gróf Károlyi Sándor, Budapest
Kecskeméti Casino
gróf Keglevich Gyula, Péterváására
gróf Keglevich István, Budapest
báró Kemény Gábor, Budapest
báró Kemény Kálmán, Vécs
Kende Béla, Cseke
Kende Elemér, Nagyar
kölcsei Kende Péter, Ungvár
dr. Keresztszeghy Lajos, Szatmár
gróf Khuen Antal, Budapest
gróf Khuen-Héderváry Károly, Hédervár
nemeskéri Kiss Pál, Véghles
kecskeméti Kormos Béla, Szobráncz
küsmödi és bözödi Kovats Ferencz, N.-Károly
visontai Kovács László, Budapest
Kölcsey Antal, Mikola
Kővári László, Budapest
ifj. Krasznay Gábor, Nagy-Károly
gróf Laszberg Rudolf, Győr
Lipovniczky István, Nagy-Várad
báró Lipthay Béla, Budapest
Lónyay Géza, Som
Luby Károly, Nagy-Károly
Luby Zsigmond, F.-Darócz
Magyary K. Sámuel, Tápió-Sz.-Márton
Mariaffy Dávid, Maros-Vásárhely
Maróthy János, Rosály-Gacsály
gróf Migazzy Vilmos, Aranyos-Maróth
gróf Nádasdy Ferencz, Budapest
felső-győri Nagy Iván, Horpács
Nemzeti Casino könyvtára, Budapest
báró Nyáry Gyula, Budapest
báró Nyáry Jenő, Budapest
herczeg Odescalchy Géza, Budapest
herczeg Odescalchy Gyula, Budapest
Paulovics József, Turócz-Szucsány
Péchy István, Sárköz-Újlak
gróf Pejachevich Arthur, Ludány
gróf Pejachevich Tódor, Budapest
báró Perényi Péter, Nagy-Dobos
báró Podmaniczky Levente, Fenyő-Haraszt
dr. Pulszky Ágost, Budapest
Pulszky Ferencz, Budapest
ifj. gr. Ráday Gedeon, Budapest
kutasi Radisich István, Budapest
báró Radvánszky Géza, Sajó-Kaza
báró Radvánszky Jánosné, Varsány
báró Rédl Béla, Budapest
Reizner János, Szeged
Reviczky István, Nagy-Várad
Rohonczy Gedeon, Budapest
Rómer Flóris, Nagy-Várad
Sallay Jenő, Móriczföld
dr. Siklóssy Gyula, Budapest
dr. báró Staudach Adolf, Budapest
báró Stockinger János, Budapest
nemestóthi Szabó Antal, Nagy-Károly
mihályi Szabó Győző, Szobráncz
nemestóthi Szabó Pál, Nagy-Károly
Szalay János, Beszterczebánya
gróf Széchenyi Géza, Somogyvár
Szent-Iványi Zoltán, Budapest
báró Szentkereszthy Béla, Árkos
Szerdahelyi Gusztáv, Vetés
dr. Szombathy Ignácz, Győr
Sztankovánszky János, Kajdacs
Szuhányi Ödön, Ivacskó
Szy József, Nagyvárad
Szilli Taund Jenő, Schloss-Frauenegg
gróf Teleki Ede, Budapest
gróf Teleki Sámuel, Maros-Vásárhely
özv. gr. Teleki Sándorné, Gyömrő
Tisza Kálmánné sz. gr. Degenfeld Ilona, Bpest
tomcsányi Tomcsányi Gyula, Ungvár
Torma Miklós, Fel-Őr

gróf Török László, N.-Kázmér
Ujfalussy Béla, Mihálydi
Ujfalussy Sándor, Nagy-Károly
báró Uray Gyula, Surány
báró Vay Dénes, Pozsony
ifj. báró Vay Miklós, Golop
báró Vécsey Józsefné, Budapest
Véghelyi Dezső, Veszprém
Vermes Dénes, Győr
báró Wodianer Albert, Budapest
Zanathy Ferencz, Nagy-Károly
ifj. Zanathy Mihály, Nagy-Károly
gróf Zichy Ágost, Budapest
gróf Zichy Hippolyt, Budapest

c) Évdíjas tagok.

(5 frt évi díjjal.)

Ajkay Béla, Kisfalud-Mihályi
Altenburger Gusztáv, Budapest
Bartosik Antal, Nyitra
Bátkay Endre, Nagy-Várad
bai és ludányi Bay Bertalan, Tardos
Békésmegyei régész- és történ.-egylet, B. Gyula
Beliczay Jónás, Kecskemét
Benedek Lajos, Budapest
Berkeszi István, Budapest
Bernáth Dezső, Tarnócz
Bernauer Vilmos, Pozsony
Berzeviczy István, Bajánhaza
dr. Boiničič Iván, Zágráb
ádámföldi Bornemisza Árpád, Palócz
Bossányi József, Nyitra
bothfalvai Both György, Ungvár
bölzsei Buday Miklós, Ungvár
Bukó Kalmán, Turócz-Sz.-Márton
Buzinkay Gyula, Győr-Sziget
Csanady György, Budapest
dr. Csánky Dezső, Budapest
nemes-tacskándi Csergheő Géza, Ungvár
Csicsery Árpád, Ungvár
Csoma József, Devecser
Csontosi János, Budapest
Czanyuga József, Budapest
Czibur László, Ungvár
köpeczi Deák Farkas, Budapest
marczinfalvi Dobos Kálmán, Eger
Doby Antal, Homonna
Dráveczky János, Batiz
gróf Esterhazy Kálmán, Kolozsvár
dr. Fejérpataky Kálmán, Budapest
dr. Fejérpataky László, Budapest
Finály Henrik, Kolozsvár
felső-kéri Fűzy István, Eperjes
fűzi Fűzy Sándor, Lemes
Gálbory Sámuel, Nagy-Várad
Gergelyfi Tamás, Déva
Glós Kálmán, Kissótz
Gömöry Antal, Bécs
Haán Lajos, Békés-Csaba
dr. Hajnik Imre, Budapest
dr. Hattyúfy Dezső, Sz.-Fejérvár
Hegedűs C. Lajos, Budapest
Hemmen Ferencz, Temesvár
Horváth Emil, Budapest
Horváth Ferencz, Szatmár
pálóczi Horváth Géza, Kassa
hosszúfalvai Hosszúfalusy Gyula, Miskolcz
Hradszky Antal, Szepes-Olaszi
Inkey Ádám, Kőszeg
vid-irinyi Irinyi Csaba, Eperjes
irinyi Irinyi Zoltán, Ungvár
Isaák Gyula, Budapest
Iványi Ede, Magyar-Óvár
szent-györgyi Jablánczy Sándor, Kassa
Jedlicska Pál, Felső-Diós
Jeszenszky Alajos, Nyitra
báró Jeszenszky István, A.-Hidvég
báró Jósika Géza, Branyicska
Kammerer Ernő, Budapest
dr. Károlyi Árpád, Bécs
kazinczi Kazinczy Manó, Eperjes
lipóczi ifj. Keczer Bertalan, Bogdány
lipóczi Keczer Imre, Eperjes
özv. Kerekes Lászlóné, Sárköz-Újlak
Komlóssy Antal, Nagy-Várad
Kovács Jenő, Homok
Kovách Nándor, Budapest
Kőszeghy Kálmán, Eperjes
Latinovits László, Ér-Endréd
Lombardini Sándor, Zsolna
Ludaics Miksa, Ráczkeve
Madách Emánuel, Budapest
Majláth Béla, Budapest
Marsalkó Tamás, Nagy-Várad
Márton József, Sorki-Tótfalu
Medveczky Árpád, Budapest
kisapsai Méhely Nándor, Eperjes
Melhárd Gyula, Kaposvár
Miskolczi ref. gymnázium könyvtára
leveleki Molnár Elemér, Kis-Szeretna
Nagy Gyula, Budapest
Nagy Sándor, Budapest
Nagyiványi Nagyfejeő Gyula, Bökény
Némethy Lajos, Budapest
dr. Ortvai Tivadar, Pozsony
lovag Óvári Lipót, Budapest
dr. Pauler Gyula, Budapest
péchujfalusi Péchy Gyula, Mikola
Peőcz Elek, Budapest
Petrovay György, Nagy-Körü
Pollák Zsigmond, Budapest
Prémontrei tanártestület, Nagy-Várad
villei Pribék József, Thiba
villei Pribék Pál, Jenke
Rajner Gyula, Budapest
Ribáry József, Budapest
dr. sippi Rodiczky Jenő, Magyar-Óvár
Roskovanyi Miklós, Eperjes
Rumboldt Bernát, Budapest
Salamon Vincze, Sz.-Fehérvár
ifj. Sándor István, Maros-Vásárhely
Schenk Emil, Nagy-Várad
Ehrenheimi Schytra Betti, Budapest
Ehrenheimi Schytra Ferencz, Mező-Laborcz
Ehrenheimi Schytra István, Budapest
soóvári Soós Elemér, Munkács
hadusfalvi Spilenberg Oszkár, Kassa
n.-váradi id. Stépan István, Nagy-Várad
Svábi Frigyes, Lőcse
szoklyói Szabó Ede, Budapest
szoklyói Szabó Géza, Eperjes

váradi Szabó János, Debreczen
dr. Szádeczky Lajos, Budapest
dr. Szalacsy Lajos, Győr
Szalánczy István, Munkács
dr. Szalay József, Budapest
Szalay Viktor, Budapest
tarpai Szánky Ferdinánd, S.-A.-Ujhely
Szendrei V. János, Budapest
dr. Szentkláray Jenő, Török-Becse
Szilágyi István, Marmaros-Sziget
Szilágyi Sándor, Budapest
id. Szinnyei József, Budapest
dr. ifj. Szinyei Merse József, Budapest
Szinyei Merse József, Szinye
Szmrecsányi Lajos, Eger
Szombathy István, Kecskemét
Szóráth János, Szobráncz
Tagányi Károly, Budapest
dr. Thallóczy Lajos, Budapest
Tomann József, Nemcsény
Tomcsányi Ödön, Ungvár
Torkos László, Budapest
Torma Károly, Budapest
Tornya Sándor, Vajda-Hunyad
ernyédi Turzó Miklós, Trencsén
Ulmann József, Budapest
Ungvári katholikus főgymnázium
Vásárhelyi Géza, Budapest
báró Vécsey Alajos, Kozma
báró Vécsey Sándor, Kassa
dr. Wertner Mór, Szempcz
gróf Zay Albert, Zay-Ugrócz
Zékány Lajos, Ungvár
Zsilinszky Mihály, Budapest

P 500 1

ELSŐ KÖTET. 1883. 1. FÜZET.

TURUL.

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság Közlönye.

AZ IGAZGATÓ-VÁLASZTMÁNY MEGBIZÁSÁBÓL SZERKESZTIK

BÁRÓ NYÁRY ALBERT

ÉS

FEJÉRPATAKY LÁSZLÓ

TITKÁR.

BUDAPEST.

KIADJA A MAGYAR HERALDIKAI ÉS GENEALOGIAI TÁRSASÁG.

MDCCCLXXXIII.

TARTALOM.

Báró RADVÁNSZKY BÉLA. Nehány szó olvasóinkhoz ... 1

NAGY IVÁN. Elmélkedés a czímer- és származástan méltatásáról ... 3

SZOPORI N. IMRE. A Vezekényi nemzetség és a gróf Czirákyak. (**Első közlemény**) ... 4

MAJLÁTH BÉLA. Péter alnádor pecsétje 1298-ból *(egy pecsétrajzzal)* ... 12

NAGY IVÁN. A Losoncziak és Bánffyak nemzedék-rendje ... 16

Báró NYÁRY ALBERT. A Mellétei Baróczy-család armálisa 1415-ből *(egy színezett czímerképpel)* ... 26

NAGY GYULA. A turulról ... 29

SZALAY JÓZSEF. Magyar levéltárszöktetés ... 34

NÉMETHY LAJOS. Adatok a Chetneky család genealogiájához. (**Első közlemény**) ... 38

KÖNYVISMERTETÉS. A gróf Károlyiak oklevelei. Ismerteti Dr. FEJÉRPATAKY LÁSZLÓ ... 42

VEGYES. A Heraldikai szörnyalakok keletkezéséhez *(egy pecsétrajzzal)* KEVEHÁZI-tól ... 48

Adatok a Wesselényiek czímeréhez *(két czímerrajzzal).*

1. A Wesselényi-család legrégibb czímere, DOBY ANTAL-tól ... 48

2. Czímer 1667-ből, DEÁK FARKAS-tól ... 49

Adalék az egyházi sphragistikához *(öt pecsétrajzzal)*, SZINVAY LÁZÁR-tól ... 50

TÁRCZA. A magyar heraldikai és genealogiai társaság. — Báró Sacken Ede. — Czímervita az országgyűlésen. A pozsonyi grófság ... 52

Szakirodalom ... 55

Könyvészet ... 56

Kérdések és feleletek ... 56

Tagbejelentések, a folyóiratba szánt dolgozatok, felszólítások, kérdések s egyéb a társaság ügyeit érintő levelezések a Társaság titkárához (Budapest, Magyar Nemz. Muzeum) intézendők.

Dr. Fejérpataky László,
titkár.

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaságnak megalakultával tetemes kiadásai levén, felkérjük t. tagtársainkat, szíveskedjenek elvállalt kötelezettségöknek mennél előbb eleget tenni. A pénzküldemények a Társaság pénztárnokához CZANYUGA JÓZSEF-hez (Budapest, M. Nemz. Muzeum) küldendők.

Hogy a folyóirat szétküldésénél zavar és késedelem ne történjék, fölkérjük t. tagtársainkat, hogy a lakásváltozásokat a titkárral tudassák.

NEHÁNY SZÓ OLVASÓINKHOZ.

A legmüveletlenebb népeknek, a majdnem vad állapotban élő embereknek, még azoknak is van némi érzékök ha nem is a történelem, de a megtörtént dolgok iránt. Örömest hallják regélni az egyes hösök csodatetteit; igyekeznek ök is hasonlókká lenni egyrészt, hogy az élők között emelkedjenek, másrészt hogy elhunytok után is éljenek még egy darabig, legalább emlékezetben.

A kulturának egy bizonyos fokára érve, népeink az egyeseknek és a nemzet összeségének viselt dolgait kisebb-nagyobb mondákba foglalva hirdetik. Nemzedékről nemzedékre szállanak azok, hamisítatlan igaz alakjokban, mindazon korig, míg az irástudók érthető jelekkel irva nem hagyják az utókorra.

De mintha az irástudás ellensége volna az emberi emlékező tehetség élének, pontosságának, annak terjedésével emez hanyatlik. A mondák igaz alakjokban elvesznek, átalakulnak, mindinkább mythicusabb ködbe burkolódnak. A népek eredetéről annak igaz tudása helyett egy mythos áll előttünk. A legrégibb feljegyzések és krónikák csodadolgokat mesélnek.

Később midön ezen kezdetleges állapotból kibontakozva, a történetirás korszakába lépnek, a történetírók mindent elhisznek. Mint szent igazságot hirdetik mindazt, a mit irva találtak, sőt saját koruk eseményeiről is mindent feljegyeznek válogatás nélkül. Ezen mesével kevert háborús historiákat századokon át hitték a népek és büszkék voltak reá.

De támad nehány mélyebben gondolkodó fő, ki az igazat keresve, az oklevelek felé fordul. Ezeket összevetve az egykorú írókkal és a fenmaradt krónikákkal, megalapítják a történelmi kritikát.

Az ujabbkori történetírók ezen az alapon megtisztítják a nemzetek történelmét a költészettől, és igaz képet tárva elénk, a valóságra tanítanak, nem csak a háborúkról, és egyes nagy királyok viselt dolgairól, hanem a nemzetek beléletének különböző ágairól, fejlődéséről.

Némelyek ugyan a legújabb korban a kritika gyakorlásában is túlzásba esnek, és úgy vélik az igazat megtalálni, ha mindent tagadnak, ha semmit sem hisznek, és majd minden krónikás hitelét kétségbe vonják.

A történelmi kritika tisztázta, a mennyire lehet, a nemzetek eredetét is. Ma alig van valaki, a ki elhinné azt, hogy mi magyarok Jafet fiától Magogtól származunk mindannyian. De igen sokan vannak, a kik saját egyenes öseikre nézve is tévedésben élnek.

A mondai elem, a költészet, mely a nemzetek történelméből már kiveszett, még teljes mértékben él az egyes családokról szóló hagyományokban azok eredetére és leszármazására vonatkozólag.

Az egyiknek első ismert törzse Szent Istvánnal egy napon keresztelkedett volna; a másiknak öse egy juhász volt, nemességet és földbirtokot azért nyert, mert I. Mátyás királynak egy rendkívüli örömhírt vitt meg; a harmadiké szintén juhász lett volna, ki midőn a Sajó vize mellett legelteté juhait, annyi kincset talált egy barlangban, hogy abból hét várat építtetett. Valójában pedig mind a három a XIII-ik század közepéig viszi fel eredeti oklevelek alapján családfáját. Hét család van, mely a meséshírű Micz bán hét ikerfiától származtatja magát, holott a XIII-ik század közepén élt Boksa nemből való Simon és ennek hat fia vala ősapjok. Van család, mely Wasserburgi Venczellint tekinti ősének, és így idegen eredetűnek vallja magát, daczára annak, hogy okleveleik az ős magyar Kaplony nemből való származását bizonyítják.

De sok volna mindazon tévedéseket elősorolni, melyek részint a hagyomány, részint pedig azáltal terjedtek el és mentek át a köztudatba, mert egyszer valaki úgy irta meg. A hagyománynak még csak van jogosultsága, de az utóbbinak nincs.

E zavart nagyban nevelték a mult század genealogusai, kik két táborra oszthatók. Az egyik czélzatos hamisítványokat gyártott (Trophæum Domus Estorasianæ), a másik minden kritika nélkül hordta és illesztette össze a nem egymáshoz illő anyagot. A keresztnevek egyformasága elegendő ok volt az azonosság megállapítására, sőt a családnevek különbözete, ha azt csak nehány betű okozta, nem nagy akadálynak tekintetett egy némely genealogus által. Egész jóhiszeműleg írta táblájára Wagner (Annal. Scepusii 4. k.), hogy Zápolya János magyar királynak Kaplai, máskép Kapolyai János országbiró volt a szépapja. Az eredeti oklevelek pedig arra tanítanak, hogy Kaplai János a Ratholt nemzetségből vette eredetét, és öse volt a Lorántffyaknak.

Eddig még nem volt érkezésünk minden egyes nevezetesebb család történelmét, leszármazását kritikailag tisztázni. Csak nehány évtizede annak, hogy a nagy Hunyadyaknak — kikre pedig oly méltán büszke nemzetünk — leszármazási fáját és faját ismerjük. De hogy csak egy párt említsek, a fejedelmi Rákóczi házé most is hézagos, valamint a bosnyák királyt adott Ujlaky-aké sem ment a zavartól és tévedésektől.

A föld mozog, nekünk is mozognunk kell; a történelem halad, irásának is haladni kell. A magyar családtörténelem nem állhat meg ott sem, a hová azt egy avatott társunk nagy, alapvető munkája által helyezé. Folytatnunk kell; hirdetni, gyarapítani, terjeszteni akarjuk a kritikailag tisztázott valót. Megneveljük vagy leszállítjuk a származási fákat úgy, mint arra az oklevelek tanítanak, hogy ezen a téren is azon fokra emelkedjünk, a melyen általános történetírásunk áll.

Ideje elérkezett, mert történetírásunk sem lehet mindaddig tökéletes, míg minden részletei tisztázva nincsenek. Egyes vidékek monographiája, vagy a történelmi geographia megirása lehetetlen az egyes családok történetének és birtokviszonyainak alapos tudása nélkül. A többi társtudományok pedig elválaszthatatlan tartozékait képezik. Oklevéltan ismerete nélkül egy lépést sem tehetünk, miután az oklevelek képezik egész történelmünk rendíthetlen alapköveit. A czímerészet és pecsétismének ornamentikai és műtörténelmi fontosságát ki tagadná?

Mindezek alapos ismeretének terjesztésével egészben vett történetirásunknak teszünk szolgálatot.

A nemzetet csak látszólag alkotják az élő nemzedékek, valóságban tagjai annak az elhaltak is, mert a letünt nemzedékeknek nagy a befolyásuk az élőkre. Sokakat lelkesített már öseiknek dicső példája kitartó munkára, szorgalomra, nagy tettekre. Hol állanánk ma az ősök következetes munkája nélkül? Az ős idők egyszerűségében. Sok nemzedék alkotta fokozatosan mai kultur-életünket. Ismerjük meg tehát ízről ízre az alkotókat.

Báró Radvánszky Béla.

Elmélkedés a czímer- és származás-tan méltatásáról.

Korunk politikai jelszava a democratia, uralkodó eszméje az egyenlőség, melynek merev értelmezése negatiója minden kitüntetésnek és megkülönböztetésnek, következésképen a nemesi czím és czímernek is.

Pedig a történelem és az élet tapasztalata nem szolgáltat arra példát, hogy a czím- és czímer-jog a maga egyszerű érvényében akár a szabadelvűségnek, akár bármely államrendszer közjóléti követelményeinek sérelmére szolgált volna. Hisz' maga a czímesek[1] osztálya szolgáltatta a szabadelvűség legtöbb előharczosát, a szabadság legtöbb hősét és bajnokát.

Sőt még a czímek átöröklési rendszere sem okozhat hátrányt a legszabadabb elvű államszervezet fejlődésében sem, részint azért, mert a czímesség a mai nap átalában kizárólagos materialis érdekű kiváltsággal nem bir; más részről azért nem, mert a kitüntetések e neméhez való juthatásnak útja mindenki előtt tárva áll.

Az előbbkelőségre (=megkülömböztetésre) törekvés az emberi természet kiirthatlan hajlama. Innen van, hogy a hol a túlegyenlősítés forrongó ingere irtó kézt emelt is a czímesek osztályára, mint a mult század végén Franczia-országban történt: maga az intézmény ismét kihajtott egész terepélyességében. Sőt ezen — az emberi természetben gyökerező — előbbkelőségi czímvágy oly szívósságot tanusít, hogy a szabályszerűleg jogosultak körén túl a nemesi czímek bitorlóinak is még egész légióját termette Franczia-országban úgy, mint termi még folyvást napjainkban is mindenütt és nálunk is — a hangoztatott democratiai eszmék daczára — a semmiképen nem igazolható nemesi czím- és előnevek bitorlásában, a mire példát egyebek közt ezer s ezer gyászjelentési levelek is szolgáltatnak.

Ha ily erős, ily ellenállhatlan s a bitorlásig merész az anyagi érték nélküli czímesség ingere: kell, hogy az intézménynek az üres csillogáson kivül valamely erkölcsi értéke és haszna legyen. És bizonyosan van is.

Az ember nem a társadalomért, hanem ez van amazért. Egy franczia államférfiú mondá: «la liberté, c'est la vie; l'égalité, c'est la mort.» A nemességet is bizonyára az egyéni szabadságra törekvés ösztöne találta fel, és annak az ismert «salvo jure alieno» záradék alapján jogosultsága el nem vitatható; míg ellenben a valódi egyenlőség — minden politikai törekvések daczára — végelemzésileg csak is cosmogoniai értelemben bír érvényesülni.

Mi hiszszük, hogy a társadalmi kitüntetéseknek is — mi alatt itt a nemesség és czímeradományozást, és ezeket együtt véve, a czímesség intézményét kívánjuk értetni: — culturmissiójuk van. Hazánkban is ez intézménynek megállapítása és ápolása az államhatalom részéről mindig ama culturfeltételek érdekéből indult ki.

Sz.-István királytól fogva a kitüntetések adományozása mindíg jeles tettek által hasonló érdemek szerzésének ösztöneül állíttatott. Már Robert Károly királyunk egyik, 1326. évben Enyerei Miklósnak adott czímerlevelében mondja: «az érdemeseknek... méltó jutalom adatik, *hogy az alattvalók hasonló tettek gyakorlására buzdíttassanak*».[1]

Mindenesetre ha a czímesség jutalom; egyúttal kötelezettség is a társadalom irányában és kötelezettség kivált az átöröklés esetében. — És ha ösztön az egyéni önérzetességre, kell, hogy példa gyanánt szolgáljon másokra nézve is.

Megengedjük, hogy tenyészhetik ártatlan hiúság a czímerek fényében és a családfák árnyékában: de épen úgy lappanghat dölyf és önzés az áldemocratia üres tüntetéseiben is, ha kivált nem érzi a szív, mit a nyelv beszél. — Lessing szerint nem mind szabadok, kik lánczaikat gúnyolják.

Mi is tudjuk, hogy a családfai régiség nimbusa viszonylag csak látszatos előny, mert mindenkinek egyenlő számban voltak szülői, nagyszülői, ősei, dédjei. Csakhogy míg az egyik fél számban tartotta, registrálta: addig a másik feledésbe hagyta merülni ősei neveit, illetőleg ízenkénti származását. Tehát csak a nyilvántartás

[1] *Czímes* nem uj szó. *Czuczor* M. Szótára szerint annyi, mint «czímmel biró, kinek vagy minek czíme van». Én itt «Czímes» alatt a nemesi osztályt értem általában.

[1] Katona Hist. Crit VIII. 535. bene meritis favor impenditur, fideliterque obsequentibus digna merces redditur... ut subditi ad fidelitatis studia exercenda provocentur. — Hasonló záradékokat olvashatunk többi, következő királyaink czímeres nemesitő adományleveleikben.

egyfelől, az elhanyagolás másrészről okozza a származástani külömbséget; a mi azonban ismét cultur-ügynek tünteti föl a családfák keletkezését s nyilvántartását, a mennyiben a míveltség bizonyos foka képezi egyik lényeges feltételét a registrálás lehetőségének és azon érzéknek is, mely tényezőül és ösztönül szolgál a családi emlékek fentartására és megőrzésére.

Mi is egyetértünk a római költővel, hogy «Nobilitas sola est, atque unica virtus». Épp azért ennek külső emblemáit, a miket az emberi természet kiirthatlan hajlama alkotott, a miket a kegyelet ápolt, a történelem registrált, s a művészet gyámolított: sem a tudomány, sem a nevelés nincs hivatva megsemmisíteni.

Sőt éppen társulatunknak és közlönyünknek a tudomány érdekében hivatása leszen ezen a téren az elfogúltság mérséklése; a téves fogalmaknak helyes irányba vezérlése; az ál- és hiú feltevések kiirtása, szóval a hazai származás- és czímertan alapos szakismereteinek a kor színvonalához mérten hiteles és tudományszerű művelése.

Átalában pedig azok ellenében, kik mindennek politikai oldalát feszegetik, utalhatunk a franczia íróra,[1] ki minap írá: «Oui, ont peut supprimer tous les titres, rendre personels et passagers tous les honneurs; ont peut restreindre notablement les conditions de l'héritage et rapprocher par une éducation commune des classes encore profundément séparées, mais on ne saurait supprimer le penchant qui pousse l'homme à chercher quelque superiorité et le depouiller de tous les moyens d'y arriver qu' il doit à se facultés mêmes. La justice ne consiste pas à assigner à tous la même part, mais à garantir à chacun le libre exercice de celle que la nature lui a donnée.[2]

NAGY IVÁN.

[1] Alfred Maury, Revue des Deux Mondes 1882. 15. decemb. IV. p. 823.

[2] «Igen, el lehet törülni minden czímet, mulandóvá tenni és személyhez kötni minden kitüntetést, korlátozni főkép az öröklött kiváltságokat és egy közös nevelési rendszer által közelebb hozni az egymástól még távol álló osztályokat; de nem lehet elnyomni azon hajlamot, mely az embert valamely felsőbbség utáni törekvésre ösztönzi, nem lehet őt megfosztani mindazon eszközöktől, melyek által elnyerheti azt, a mire tehetségei képesítik. Az igazság nem abban áll, hogy mindenkinek egy ugyanaz a orsa legyen, hanem hogy mindenki szabadon fölhasználhassa azt, a mit a természet neki adott.»

A Vezekényi nemzetség és a gróf Czirákyak.

— Első közlemény. —

A magyar régi családok történetével irodalmunk még keveset foglalkozott, azok magán viszonyát s beléletét még alig ismerjük, pedig a nemzet egyik főereje hajdan is az egyes családok összetartásában s jólétében rejlett; ama patriarchalis életmód, mely a családok tagjait szétválni nem engedte, egyszersmind zálogúl szolgált arra, hogy a midőn a családfők és az alattuk álló családtagok saját tűzhelyeiket, udvaraikat s birtokaikat a kül és belellenség ellen megvédelmezték és otthonjaikat maguk számára biztosították, ez által a közhaza is bármely megtámadás ellen sikeres védelmet találjon.

A honfoglalás első három századában az alattvalóikkal megszállott területeket nemzetségeink osztatlan állapotban birták, csak a XIII-ik század végén és a XIV-ik század elején fordúlnak elő sűrűbben azon esetek, hogy az előbb osztatlanúl élt testvérek és unokatestvérek felosztják maguk között őseik birtokát, így egymástól elválva, az osztozó testvérek és rokonok utódai már uj családokat alapítottak s külön udvarhelyeken telepedtek le; az összekötő kapocs, mely az együttélésben a közös erőt nyujtotta, szétszakadt, az elvált családtagok elnevezték magukat a nékik osztályrészül jutott birtok után, mely birtok sok esetben egyik ősük nevéről volt ismeretes; évtizedek majd egy század elmultával idegenekké váltak egymás irányában, úgy hogy gyéren föntmaradt okleveleinkből csak a legszorgosabb kutatás és összevetés után bírjuk a rokonság kötelékét feltalálni.

Nem tartozik most feladatomhoz, hogy a családok belviszonyaira és azok életmódjára bővebben kiterjeszkedjem, feladatom jelenleg az, hogy egy régi család eddig ismeretlen leszármazásának szálait összeszedjem, s eredetiségükre nézve kétségtelen oklevelek alapján kitüntessem magát a származást, levezetvén azt a most is virágzó családban a jelenkorig.

Ha régi családainknak eddig nyomtatásban megjelent családfáit figyelemmel átvizsgáljuk, kénytelenek vagyunk arról meggyőződni, hogy azok leszármazása kétségtelen hitelű oklevelek alapján a XIII-ik századnál alig vihető fölebb,

minek egyik oka abban rejlik, hogy a XIII-ik század közepén a tatárdúlás alatt sok oklevél megsemmisült; a XII-ik századból föntmaradt okleveleinket igen könnyen megszámlálhatjuk, a XI-ik századból pedig alig birunk eredetiben többet egy-kettőnél; de nemcsak a tatárfutás okozta azt, hogy azon két századból kevés oklevél maradt reánk, hanem az is, hogy azon időben általában sokkal kevesebb oklevél adatott ki, leginkább székesegyházaink és néhány nagyobb főúr tartották szükségesnek akkor azt, hogy jogaikat, szabadalmaikat, adományaikat a koronás király által írásban megörökíttessék; a magán családoktól leginkább azok oklevelei maradtak fönt, kik külföldről hozzánk beköltözvén, érdekükben állónak tartották, hogy az adományban nyert birtokra vonatkozó jogaikat a király által oklevélben megerősíttessék. Őseink azonban már a honfoglaláskor megszállván az egyes birtokterületeket, ezen megszállási jognál fogva váltak azok tulajdonosaivá, nem forgott fönt tehát szükség arra, hogy királyaiktól külön adománylevelet is kérjenek; peres ügyek birtokaik felől a patriarchalis életmód következtében nem keletkezhettek, mert a megszállt földterület osztatlanúl szállott firól fira, ágazatról ágazatra.

Birtokviszályok leginkább a várjobbágyok által birt területeken fordultak elő, s azok is többnyire szóval nyertek megoldást, hogy ezen vitás kérdések írásban intéztettek volna el, annak alig akadunk nyomára; utóbb a XIII-ik század elején látjuk, hogy az óvatosabb perlekedő felek elvándoroltak messze földről Szent-László sírjához Nagyváradra s a tüzesvas próbája által oldották meg peres ügyeikben a vitás kérdést; csak a midőn a főúri családok tagjai elszaporodtak, az erősebb jogát gyakorolva, elfoglalták az egyes várjobbágyok birtokait, a XIII-ik század második tizedétől kezdve tapasztaljuk sűrűbben, hogy a király kiküldöttjei a várjobbágyoktól elfoglalt földek iránt ítéletet hoznak, azonban akkor is legtöbbnyire nem a várjobbágyok, hanem a foglalók nyertek igazságot.

Örökeladásoknak s elzálogosításoknak nincs nyoma a XII-ik században, a patriarchalis birtokkezelés mindezt szükségtelenné tette.

Káptalanaink s conventjeink ügyköre nem terjedt ki még a világiak dolgaira, a mondott századból nem is igen találunk ezen hiteles helyek által kiadott oklevelet, s ha vannak is, hitelességük megbírálásánál nagyon óvatosaknak kell lennünk.[1]

Nemcsak a tatárdúlás, hanem a fönt leírt ténykörülmények is okozták tehát azt, hogy a XII-ik századból és a XIII-ik század első tizedeiből kevesebb az oklevél nálunk, és ezen okból az okleveles bizonyítékok arra, hogy ezek nyomán a családfák a XIII-ik századnál fölebb vitessenek, majdnem minden családnál hiányoznak.

De azon oklevelek is, melyek ezen korból föntmaradtak, e részben vajmi kevés adatot szolgáltatnak; a XII-ik századi oklevelekben csak egyes nevek fordulnak elő, ritkábban neveztetik meg az atya, a nagyatya pedig soha sem, így az utódokat velük összekapcsolni igen sok nehézséggel jár s biztosan alig lehetséges.

Érezték is e hiányt több főrangú családaink, kivált a XVII. és XVIII-ik századokban, midőn a grófi és bárói diplomák elnyerésénél szükségesnek találták, hogy őseik családágazatát az Ázsiából kijött hét vezérek egyikétől származtassák vagy legalább is a honfoglalásig felvigyék; a hizelgő udvaronczok uraik számára hamis okleveleket gyártottak, s azok az udvari cancelláriában minden criticai vizsgálat nélkül részint királyi privilégiumokban, részint pedig a káptalanok és conventek által átírattak, ezen szentesítés útján megnyerte az oklevél a maga

[1] Így például a pécsi káptalan által 1191-ben kiadottnak állított oklevél, melyet elsőben Koller Hist. Eppatus Quinque ecclesien. című munkája VII. köt. 275. l. s utánna Fejér György Cod. Dipl. VII. 5, 133. l. közöltek, valamint az orsz. ltárban N. R. a. 1501. 3. őrzött eredeti után az Árp. Új okmtár XI. 5. l. és a H. Okmtár VI. 5. lapján is közzététetett, keltére nézve nagyon kevés hitelességgel bír, mivel ezen oklevél kezdete és vége a prépost és kanonokok neveit illetőleg egészen hasonló azon okelevelekhez, melyeket a pécsi káptalan hatvan évvel később 1251. évben kiadott, l. Zichy-codex I. 6. l. Vesd össze Árp. Új okmtár II. 210. l. Valamint a Fejér által i. h. VII. 1, 189. lapon 1205. évről közölt oklevél szintén hamis, nemcsak az évszámát illetőleg, hanem egész tartalmára nézve, a mint erről a hg. Batthyányi-levéltárban őrzött eredeti betekintése után akárki meggyőződhetik; a hamisítás alkalmával oly kevés criticával jártak el, hogy az oklevélre az egri káptalannak azon pecsétjét függesztették, mely a tatárfutás után POST PLAGAM készült.

álhitelességét, s fölvitetett a nemzékrend Eörs vezérig sőt még Nimródig is.[1]

Azon családaink származásának összeállításánál, melyek valamely nemzetséghez (genus, generatio) tartoztak, már biztosabban járhatunk el, azért mert okleveleinkben az illető családtagok neveinél a nemzetség is, melyből származtak, legtöbbnyire megemlíttetik, de az oklevelekben a nemzetség megnevezése is csak a XIII-ik század elején kezdődik és ismét igen kétes azon XII-ik századbeli eredeti oklevél hitelessége, melyben a genus generatio elnevezés is valamely családnál előfordúl.

A külföldről hazánkba bevándorolt nemes családok leginkább mindjárt a hozzájuk közelebb eső nyugoti határszéleinken telepedtek le, így a Haholdok Zalavármegyében, a Ják és Hedrik nemzetségbeliek Vasvármegyében, a Frankóiak, Nagy-Martonyiak, Gutkeledek egyrésze Sopron vármegyében, a Hunt Paznan nemzetség egyik ága pedig Pozsony vármegyében; ezek közül a Haholt vagy Buzad nemzetségnek, melyből a későbbi Alsó-Lendvai Bánffyak, Hahotyak, Csányiak és némelyek szerint az Ákosházi vagy Buzadszigeti Sárkányok származtak, a Ják nemzetségnek, melyből a Niczky, Kemény-Egerszegi Kemény, Sitkey, Szelestey családok keletkeztek, továbbá a Gutkeledeknek, kik egy részben a Sopron vármegyei Dorog (ma Trausdorf), Zazlup (ma Oszlop), Mayad (ma Margaréta) és Megygyes nevű birtokokon telepedtek le, végre a Huntpaznan nemzetségből való Bazini és Szentgyörgyi grófoknak származását oklevelek nyomán a XIII-ik századnál alig vihetjük fölebb: a Nagy-martonyi később Fraknói grófok, mint tudjuk, a XIII-ik század elején költöztek be hozzánk Aragoniából;[1] csak a Frankóiak és a Volfer s Hedriktől származott Németujvári grófok vagy is helyesebben Kuszigi azaz Kőszegi grófok és a Héderváry család nemzékrendje vihető fel oklevelek alapján a XII-ik század közepéig, a mint ezt Botka Tivadar a Németujváryak leszármazására vonatkozólag Trencsényi Csák Máté és kortársairól az akadémiai 1873-ik évi Tört. értekezések 8-ik lapján a hozzá illő pontossággal összeállította; a Frankói vagy Saaradi család első őseit pedig megtaláljuk II-ik Géza királynak Fejér által i. h. Tom. VII. 7. 119. l. bár több hibával közölt oklevelében, ezektől származott a Vas megyei Gősfalvi Gős család s a XIV-ik században az esztergomi érseki széken ült II. Miklós is ezen család sarjadéka; ezekről azonban bővebben más alkalommal szólhatok.

Áttérve már most közleményem szorosabban vett tárgyára, azon nemzetség és család, melynek származását és történetét megírni feladatomúl tűztem ki, Sopron vármegye egyik legrégibb ősi családai közé tartozik; magam is ezen megyében születtem s anyám az alább többször érintett Szemere helységben egyik birtokos családból való volt; kettős örömmel ragadtam meg tehát az alkalmat, hogy a midőn egyik kitünőbb családunk leszármazásának megírásával foglal-

[1] Fejér György Codex Dipl.-nak a mennyi hasznát vesszük, ugyan annyi hibái miatt adatait csak óvatosan használhatjuk; egyik főhibája az, hogy hézagpótlásúl közöl mindent, a mit feltalálhatott, és a nélkül, hogy vizsgálta volna az oklevél hitelességét, közli például a «Trophæum Eszterházyanum»-ból II. Endre király 1225-ki oklevelét, Tom. III. 1, 11. lap; azonban itt legalább az oklevél hitelességét maga Fejér is megtagadja, de a Batthyányiak Ürs nemzetségből való származásáról költött oklevelet i. h. VII. 1, 148. lapon minden megjegyzés nélkül közli, ilyen a Woya nemzetségnek Szabolcs vármegyei hasonnevű birtokáról 1021-ből kivonatban közölt oklevele i. h. VII. 3, 12. l., mely azonban papírra íratott s így az évszám inkább 1421 lehet, mert hazánkban csak 1326 után fordúlnak elő papírra írt oklevelek; igen természetes, hogy régi okleveleinkben íráshiba is történhetett; hogy csak néhány példát mondjak, a hol az évszámoknál tollhibát tapasztalunk, ilyen a Fejér által i. h. III. 1, 364. l. 1222. évről közölt oklevél, melynek eredetije jelenleg birtokomban van; ebben az évszám így íratik: MXXII. tehát tollhibából a százas számok kimaradtak, Fejér sem közli azt az 1022. évről, hanem 1222. évről, azonban ez is korai év, mert az oklevél írását tekintve, úgy azt, hogy Detre és nem Dominicus mint Fejérnél áll, a XIV-ik század harmadik tizedében volt pozsonyi alispán, az oklevél kelte határozottan 1321-re teendő; a másik példát Bárdossynál találjuk, Supl. Annal. Scepus. mindjárt az első oklevélnél, melyet Bárdossy 1091. évről közöl, Fejérnél is megtaláljuk i. h. VII. 2. 208. ki azon véleménynek ad kifejezést, hogy az év 1301. Alkalmam vala az oklevél eredetijét Lőcsén a gr. Csáky cs. levéltban megtekinteni s azt tapasztaltam, hogy az évszámban ismét a százas számok maradtak ki s hogy az oklevél kelte 1291; figyelmeztetem czímerészeinket, hogy az oklevélen az egy ballagó oroszlánt, a Csáky-nemzetség czímerét, előtüntető pecsét épen fönmaradt.

[1] Családfájukat l. általam közölve Győri Tört. és Rég. füzetek IV. köt. 281. l.

kozom, szeretett megyém múltjából is némely feledésbe ment részletekről megemlékezhessem.

Az, hogy minő alakuláson ment át a honfoglalás után hazánk azon vidéke a határszélen, a Fertő nyugoti és déli oldalán, melyből utóbb a mai Sopron vármegye kikerekedett, szorosan véve kitűzött tárgyamhoz nem tartozik ugyan, néhány szóval azonban azt felemlíteni szükségesnek tartom, hogy ezen területnek őseink által való megszállásáról történetünkből csak azt tudjuk, hogy a határra őrökül a besenyők küldettek; nem tartom valószínűnek, hogy a honfoglaláskor őseink megtelepedési helyül azonnal a mai Sopron vármegyét is kiszemelték volna, valószínűbb az, hogy ezen meghódolt vidéken az előbbi lakosok uraikkal együtt megmaradtak; nincs is annak nyoma, hogy a honfoglalás után következett régibb századok folyamán a magyar nemzetségek közül egyik vagy másik alattvalóival együtt a Fertő vidékén telepedett volna le s így magyarázhatjuk meg, hogy a Horvát István által is nem magyarnak tartott Osl vagy Ost nemzetség beköltözéséről sem krónikáink sem okleveleink nem emlékeznek; lesz talán alkalmam ezen nemzetség történetét és származási rendjét megírni, addig is azon meggyőződésemet fejezem ki, hogy ezen nemzetség is egyike azoknak, mely őseink beköltözésekor meghódolt és birtokait megtartotta, mely birtokok egy része a Sopronon felüli vidéken terült el, a többi pedig a mai Rábaközben; ilyen lehetett a Gatal nemzetség is, mely a Lajta hegy körül tartotta meg birtokát.

E szempontból kiindulva, nem állíthatom határozottan, hogy a Vezekényi nemzetség magyar ősöktől származott; tény az, hogy ősi fészke ezen nemzetségnek a mai Rábaköz éjszaki vidéke és a mai Répczemellék keleti része volt, csak egyik ág, a Blandriz ága, lakott a mai Rust város és Megygyes faluval nyugotról határos birtokon mely akkor Peresnyénnek hivatott, a mint ezt alább látni fogjuk; de az is lehetséges, hogy a velünk rokon faj a besenyők egy részének a Rábaközbe való visszavonulásakor a Vezekény nemzetségbeliek is a besenyőkkel oda költöztek; a nemzetség magyar eredetére nézve azonban még az is némi kétséget okoz, hogy egyik ismeretes őse ezen nemzetségnek idegen hangzású Brondelez vagy Barandrez nevet viselt, mi inkább a német Brandeisz névnek felel meg, fiának Corrardnak neve sem magyar.

Végre, mielőtt a család leszármazásának tüzetesebb leírásához fognék, számot kell adnom azon forrásról és adatokról, melyekre munkámat alapítom; mult évben alkalmam nyílt Thaly Kálmán akadémiai tagtársammal a gróf Eszterházy család cseszneki ágának Galantáról Pozsony városába szállított levéltárát átbúvárolni.

Gróf Eszterházy Dániel, II. Rákóczy Ferencz fejedelem egyik hadvezére, nőül bírta báró Cziráky Mózes leányát Katalint, így juthatott a Cziráky család levéltárának egy része gr. Eszterházy Dániel birtokába, kitől ezen család cseszneki ága leszármazott; az alább részletesen felsorolt és eddig ismeretlen tizenegy Árpádkori adatot s a később korúak nagy részét is ezen levéltárból nyertem; ezen kívül több adatot szolgáltatott az országos levéltár, de még többet a Kisfaludy család levéltára.

A Csák nemzetségből származott Mihályi Csákok és Ugrinok valamint a Kisfaludy család a Vértes körül eredetileg megszállott birtokaik helyett a XV-ik század elején Zsigmond királytól a Sárvár várához tartozott Lak és Csánig nevű birtokokat nyerték adományba, ezen családok tehát a Czirákyak dénesfalvi birtokának szomszédságában ezekkel több ízben érintkeztek, sőt a két család között különösen a székasi puszta végett több per is keletkezett; ez okból munkámhoz a Kisfaludy család levéltára is több becses adatot szolgáltatott.

Nem kétlem, hogy Lovasberényben vagy Czirákon magának a családnak is van levéltára, bár nyílhatott volna alkalmam az ott őrzött oklevelek felhasználhatására, hogy a netaláni hézagokat különösen a régibb családtagok nejeinél, kik nagyobb részt még ismeretlenek, pótolhattam volna.

A fönt előadottakból megmagyarázható, hogy a család régi okleveleinek egyik nagy része két század óta idegen levéltárban lappangván, eddigi genealogiai munkáink a család multjáról igen gyér tájékozást és ismeretet adhattak.

Nagy Iván Magyarország családairól írt munkájának III. köt. 199. lapján ír e családról s állítja, hogy az vezetéknevét kétségkivül Czirák (Ciriacus) nevű törzs ősétől vette és ettől neveztethetett el a Sopron vármegyei Czirák hely-

ség is, hol a család jelenleg szintén birtokos; az illető forrásra való hivatkozással állítja továbbá Nagy Iván, hogy a család törzsét némelyek II. Béla király korában keresik, mások ismét 1202-ben virágzottnak mondják; habár egyik főczélunk az, hogy teljes hitelű adatok és oklevelek nyomán készült nemzedékrendet adjunk, valamint Nagy Iván is az idézett helyen a föntebbi hagyományról megemlékezett, úgy annak e helyen megemlítését mi sem mellőzhetjük.

Okleveleink szerint a Vezekény nemzetségnek a XIII-ik században Sopron vármegyében több helyen volt birtoka, így a Rábaközben a mai Veszkényben, a Répcze folyó mellett Czirákon, ettől délre a mai Dénesfalván és a szemerei határban, és ugyancsak az Árpád korszakból való oklevelek tanúsítják, hogy birtoklásuk a székasi pusztára a mai Puszta-Család és Ujkér vidékére valamint a Rust melletti Peresznyénre is kiterjedt. Mindezekről évre évre az illető oklevelekre való hivatkozással alább fogom bizonyítékaimat felhozni.

A birtokokat e helyen csak is előleges áttekintésül soroltam fel s azon okból, hogy azon meggyőződésemet nyilvánítsam, hogy a Vezekény vagy a mai kiejtés szerint Veszkény falu a Rábaközben ezen nemzetség után nyerte nevét, valamint hogy az is igen valószínű, mint ezt Nagy Iván idézett helyen szintén felhozza, hogy egyik őse ezen családnak Cziriaknak hivatott s hogy a hasonnevű birtok a Répcze vize mellett a nemzetség ezen tagjától nyerte nevét.

Az eddig ismeretes s általunk a gróf Eszterházy család levéltárában fölfedezett első okleveles bizonyíték a Vezekényi nemzetség őseiről az 1247-ik évről szól, az oklevél eredetijét a csornai convent «conventus ecclesiæ de Serna» állította ki.[1]

Ezen oklevélben Blandriz és Pál testvérek Herbort és Bertalan[2] comesek közbenjárására Farkas nevű egyénnel kiegyeznek s ennek a convent előtt 12. márkát fizetnek.

Az oklevélben említett Páltól, ki máskép «Pouca»[1] néven is hivatott, a Cziráky családban a származás ágazatát okleveles bizonyítékok nyomán következőleg vezetjük le a jelenkorig:

(A családfát lásd a következő lapon.)

A nemzetségnek a főtörzstől már előbb elágazott és így a Czirákyak ágával össze nem köthető tagjainak az Árpádkorszaki oklevelekben megnevezett származási ágát is ide iktatom.[2]

Sykusd vagy Sixtus de genere Vezeken
Salamon (özvegye Chama asszony Ilmar leánya 1264.)

Artun
Theodor Mark Ugrin nobiles de Vezeken 1264—1269.

Bartholomeus
Dionisius magnus de genere Vezeken 1264—1284.
Dominicus (1310 körül)

Benedek †
Margareta 1345.
Elisabeth 1345.

Tiburcius de genere Vezeken
Joanca nobilis de Vezeken 1264.

Jacobus de genere Vezeken
Andreas 1269.

ismertetett 1247-ki oklevélnek is azon hiányát tapasztaljuk, hogy az abban említett egyének szülei nem nevezetnek meg, s igy bizonyosan meg nem határozhatjuk, hogy a közbenjáróképen szereplő Bertalan a most nevezett Dénesnek atyja volt-e? a másik közbenjáró kétségkivül az Osl nemzetségből ezen korból ismeretes Herbord comes volt.

[1] L. a vasvári káptalannak 1328-ki oklevelét országos levéltár N. R. A. fasc. 34. nro 2.

[2] A család leszármazásának kapcsában fölemlítem még, hogy néhai Cseörghő Ferencz regestáiból Fejér György i. h. III. 3, 39. l. egy 1260-ki oklevélnek rövid kivonatát közli, mely szerint Ziráki Absolon leánya Erzsébet somogy megyei Rádi Cornel neje az anyja Szemerei Bos leánya után járó hitbér követelését nevelő atyjára Salamon comesre bizonyos föltételek alatt átruházza; ezen oklevél kivonata szerint tehát a Cziráki birtokról való elnevezés már a XIII. században használatban lett volna, teljesen ismert oklevélben ennek csak 1284-ben van első nyoma, a mint alább látni fogjuk; a Fejér György most említett közlésében megnevezett Salamon comes valószínűleg ugyanaz a föntebbi ágazatban említett Sükösd vagy Sixtus fiával Salamonnal; érdekes a «Bos de Zemere» elnevezés, ifjú koromban több ideig Szemerében tartózkodván,jól emlékszem, hogy ott a malomrészt 1848 előtt négy felé osztották, u. m.: Ujszászi, Cziráki, Szopori és Vas-családok csoportjaira, vajjon a «Bos» név nem a «Vas» család nevének felel-e meg? bár a Cseörghő által látott érdekes oklevél eredetijéhez hozzáférhetnénk.

[1] Ezen oklevél a csornai convent által kiadottak közt egyike az elsőknek, arról hártyaszalagon kisebb alakú tojásdad pecsét függ; az Ostffy család levéltárából is őriztetik ezen időből a csornai conventnek egy évnélküli oklevele hasonló függő pecséttel, az elsőnek rajzát bírom; a csornai convent által utóbb használt pecsétet 1395-ban Zsigmond király adta a conventnek; l. Fejér i. h. X. 2, 100. l.

[2] Bertalan fia Dénes, mint alább látni fogjuk, a vezekényi nemzetségnek egyik kiválóbb tagja volt; a föntebbi

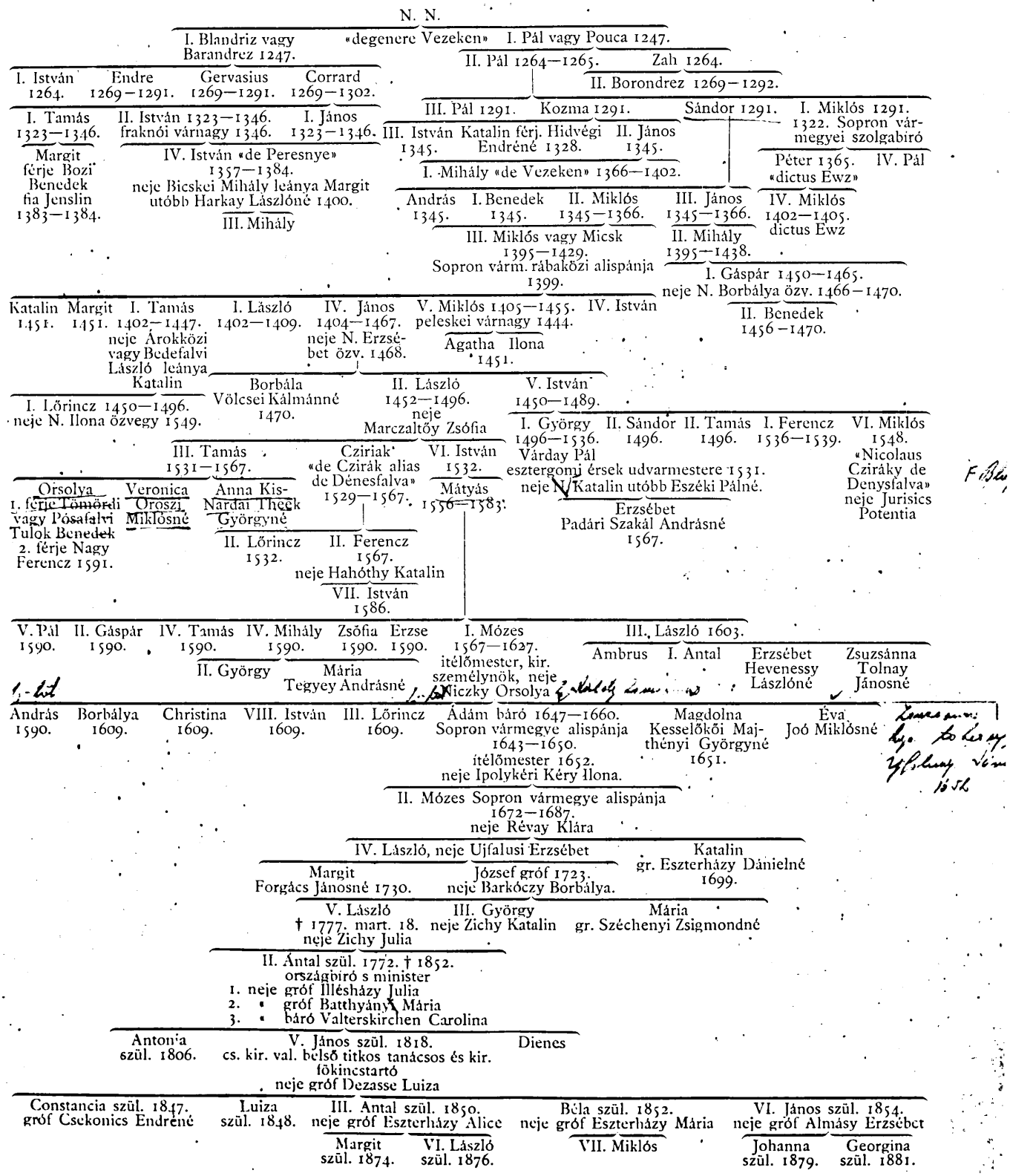
N. N.
I. Blandriz vagy Barandrez 1247.
«degenere Vezeken»
I. Pál vagy Pouca 1247.
II. Pál 1264—1265.
Zah 1264.
II. Borondrez 1269—1292.
I. István 1264.
Endre 1269—1291.
Gervasius 1269—1291.
Corrard 1269—1302.
III. Pál 1291.
Kozma 1291.
Sándor 1291.
I. Miklós 1291. 1322. Sopron vármegyei szolgabiró
I. Tamás 1323—1346.
Margit férje Bozi Benedek fia Jenslin 1383—1384.
II. István 1323—1346. fraknói várnagy 1346.
I. János 1323—1346.
IV. István «de Peresnye» 1357—1384. neje Bicskei Mihály leánya Margit utóbb Harkay Lászlóné 1400.
III. Mihály
III. István 1345.
Katalin férj. Hidvégi Endréné 1328.
II. János 1345.
I. Mihály «de Vezeken» 1366—1402.
Péter 1365. «dictus Ewz»
IV. Pál
András 1345.
I. Benedek 1345.
II. Miklós 1345—1366.
III. Miklós vagy Micsk 1395—1429. Sopron várm. rábaközi alispánja 1399.
III. János 1345—1366.
II. Mihály 1395—1438.
IV. Miklós 1402—1405. dictus Ewz
I. Gáspár 1450—1465. neje N. Borbálya özv. 1466—1470.
II. Benedek 1456—1470.
Katalin 1451.
Margit 1451.
I. Tamás 1402—1447. neje Árokközi vagy Bedefalvi László leánya Katalin
I. László 1402—1409.
IV. János 1404—1467. neje N. Erzsébet özv. 1468.
V. Miklós 1405—1455. peleskei várnagy 1444.
IV. István
Agatha
Ilona 1451.
I. Lőrincz 1450—1496. neje N. Ilona özvegy 1549.
Borbála Völcsei Kálmánné 1470.
II. László 1452—1496. neje Marczaltőy Zsófia
V. István 1450—1489.
I. György 1496—1536. Várday Pál esztergomi érsek udvarmestere 1531. neje N. Katalin utóbb Eszéki Pálné.
II. Sándor 1496.
II. Tamás 1496.
I. Ferencz 1536—1539.
VI. Miklós 1548. «Nicolaus Cziráky de Denysfalva» neje Jurisics Potentia
Erzsébet Padári Szakál Andrásné 1567.
III. Tamás 1531—1567.
Cziriak «de Czirák alias de Dénesfalva» 1529—1567.
VI. István 1532.
Mátyás 1556—1583.
Orsolya 1. férje Tömördi vagy Pósafalvi Tulok Benedek 2. férje Nagy Ferencz 1591.
Veronica Oroszi Miklósné
Anna Kis-Nardai Theck Györgyné
II. Lőrincz 1532.
II. Ferencz 1567. neje Hahóthy Katalin
VII. István 1586.
V. Pál 1590.
II. Gáspár 1590.
IV. Tamás 1590.
IV. Mihály 1590.
Zsófia 1590.
Erzse 1590.
II. György
Mária Tegyey Andrásné
I. Mózes 1567—1627. itélőmester, kir. személynök, neje Niczky Orsolya
III. László 1603.
Ambrus
I. Antal
Erzsébet Hevenessy Lászlóné
Zsuzsánna Tolnay Jánosné
András 1590.
Borbálya 1609.
Christina 1609.
VIII. István 1609.
III. Lőrincz 1609.
Ádám báró 1647—1660. Sopron vármegye alispánja 1643—1650. itélőmester 1652. neje Ipolykéri Kéry Ilona.
Magdolna Kesselőkői Majthényi Györgyné 1651.
Éva Joó Miklósné
II. Mózes Sopron vármegye alispánja 1672—1687. neje Révay Klára
IV. László, neje Ujfalusi Erzsébet
Katalin gr. Eszterházy Dánielné 1699.
Margit Forgács Jánosné 1730.
József gróf 1723. neje Barkóczy Borbálya.
V. László † 1777. mart. 18. neje Zichy Julia
III. György neje Zichy Katalin
Mária gr. Széchenyi Zsigmondné
II. Ántal szül. 1772. † 1852. országbiró s minister 1. neje gróf Illésházy Julia 2. « gróf Batthyány Mária 3. « báró Valterskirchen Carolina
Antonia szül. 1806.
V. János szül. 1818. cs. kir. val. belső titkos tanácsos és kir. főkincstartó neje gróf Dezasse Luiza
Dienes
Constancia szül. 1847. gróf Csekonics Endréné
Luiza szül. 1848.
III. Antal szül. 1850. neje gróf Eszterházy Alice
Béla szül. 1852. neje gróf Eszterházy Mária
VI. János szül. 1854. neje gróf Almásy Erzsébet
Margit szül. 1874.
VI. László szül. 1876.
VII. Miklós
Johanna szül. 1879.
Georgina szül. 1881.

Közöltük a családfát, vonjuk el tehát az abban megnevezett ősök elfeledett multjáról a fátyolt, s lássuk, hogy az Árpád-korszak utolsó századában a Vezekényi nemzetség az eredetiben föntmaradt oklevelek útmutatása szerint minő eseményeket élt át.[1]

A tartalmára nézve föntebb bővebben ismertetett és 1247-ben kelt oklevélben megnevezett Blandriz és Pál vagy Pouca (e nevet a Pál diminutivának tartom) 1264-ben már nem éltek; mert ezen évben már azok fiai és pedig Blandriz fia István és Pouca fiai Pál s Zah kötnek egyességet a Vezekény nemzetségből való Sykusd vagy a mai kiejtés szerint Sükösd fiának Salamonnak özvegyével Chama asszonynyal Ilmár leányával, ennek hitbérét és hozományát kielégítik s ezzel Czirákon a Salamon által hátrahagyott fele örökrészt birtokukba veszik, és pedig Ugrin Joanca és Dénes vezekényi nemesek beleegyezésével, kikre valószínűleg az örökség másik része szállott.

A nemzetségnek ez időben egyik kiváló tagja Dénes Bertalan fia, ki «Dionisius magnus»-nak is hivatott, a nyilvános pályán szintén kitüntette magát, a mint ezt IV-ik Béla királynak 1265-ben kelt oklevelében olvashatjuk, hol a király elmondja, hogy a midőn a morvák ellen a Morva folyó mellett hadat viselt, abban Vezekényi Dénes is vitézül harczolt és súlyosan megsebesült; mely vitézséget a király megjutalmazandó, Vezekényi Dénesnek a Rába erdő királyi őreinek Székas nevű földjéből öt mansiót adományoz; az adománylevélben a határjárás is bennfoglaltatik, melyet a beiktatásra a király által kiküldött László királyi étekfogó mester és soproni főispán teljesített, röviden megismertetem az érdekesb határjeleket: a határjárás kezdetét vette Dénes nagy árkánál «iuxta magnum fossatum Dionisii» innét nyugot felé haladva «ad vallem Kueser» azaz a mai Kölesér, helyesebben Kövesér, következett, honnét a szemerei nemesek birtoka felé tartva s délnek fordulva a szemerei földterület mellett a Répcze folyót érintve, e mellett ismét az említett nagy árokhoz jutottak, hol a határjárás kezdetét vette.[2]

IV-ik Béla király ezen időtájban Szentgyörgy napján Veszprém megyében Somló vidékén tartózkodván, Dabrony mellett «apud villam Dobrun» kelt évnélküli oklevele szerint, megjelentek előtte Vezekényi Bertalan fia Dénes egy részről, más részről pedig Pál fia II. Pál, Zah fia ifjabb Brondez, továbbá idősb Brondez fiai István, Endre, Gyárfás és Corrard, Artun fiai Ugrin, Tivadar és Márk, Tiborcz fia Joanca, András fia Jakab «de generatione eiusdem Dionisii», kik a királynak együttesen előterjesztették, hogy magban szakadt rokonuknak Salamonnak birtoka felett akkép egyeztek ki, hogy Salamonnak azon szerzeménye, melyet ez cziráki ősi birtoka és a székasi puszta között bírt, miután Salamonnak ezen szerzeményét a király egy külön oklevélben Vezekényi Dénesnek adományozta, ez azt békével bírhassa; az adomány tárgyát képező földtér mennyisége a király oklevelében így íratott körül: «quantitas autem ipsius terræ est a fluvio Repche usque ad villam leprosorum[1] in latitudine centum septuaginta amplexuum et ab eadem villa usque ad Ferteud[2] continet in latitudine centum amplexus». A király ezen egyesség következtében a beiktatásra a Sopron megyei bői keresztes convent præceptorát küldötte ki.

Hosszasabban foglalkoztam az oklevél tartalmával, mert nézetem szerint azon kérdéses birtok, melyről az oklevél szól s melyet mint a magban szakadt Salamon szerzeményét a király Vezekényi Dénesnek adományozott, nem lehet más, mint a mely az ő nevéről előbb Dénesfalvának, ma pedig rövidítve Dénesfának hívatik.[3] Vezekényi Dénes Benedek fiában magban

[1] Azon adatok, melyeknek forrását meg nem nevezem, mind a gróf Eszterházy ltárban őrzött eredeti oklevelekben találhatók fel.

[2] Ezen Székas nevű földterület egy része mint külön álló puszta a mi időnkig föntmaradt, s azt mint közös területet a szomszéd helységbeliek legeltették, mígnem a tagosztályok bekövetkeztével a szomszéd helységek közt felosztatott. Ezen puszta miatt régibb időkben, mint alább látni fogjuk, a Czirákyak a Kisfaludy családbeliekkel hosszasabb pert folytattak, mely csak a közös birtoklás megállapításával ért véget.

[1] Bélpoklosok faluja, mai nyomát nem ismerem.

[2] Ferteud, máskép Fortunadfalva, előfordul több ízben, ma már elenyészett helynév, l. erről bővebben Hazai Okmtár I. 8. lapon közölt oklevelet s a 9—10. lapon a jegyzetben előadottakat, hol csak a Himódra nézve előadottakban tévedtem, mert Himód már az Árpád-korban mint püspöki birtok létezett l. Fejér i. h. IV. 3, 307. l.

[3] Nagy Iván i. h. Dénesfalvát valószínűleg tollhibából Zalamegyében helyezettnek mondja; a család egyik

szakadván, dienesfalvi birtoka is utóbb többi vérrokonaira szállott.

Bertalan fiának Dénesnek a szomszéd székasi királyi erdőőrökkel több baja volt; a mint föntebb láttuk, Dénes már 1265-ben ezen erdőőrök birtokának egy részéhez királyi adomány útján jutott, ez a többi erdőőröknek nem volt inyére, s a midőn Moys nádor 1272-ben a Sopron megyei Gyóró faluban tartózkodott, előtte az erdőőrök Vezekényi Dénes ellen panaszt emeltek; a nádor maga ment ki a helyszínére s megvizsgálván azt, miután tapasztalta, hogy a panaszos földtér, melyet az erdőőrök visszakövetteltek, Dénes által körülárkolva bíratott, a panaszosokat kérelmükkel elutasította; az erről szóló ítélet kiadatott a nádor által Babothon Gyertyaszentelő napján 1272. s eredetiben a Kisfaludy cs. levéltárában őriztetik.

Vezekényi Dénes a Sopronvármegyei Család nevű birtoka szomszédságában a mai újkéri határból is 1272-ben egy részt megszerez, majd ezen birtokok végett a kéri várjobbágyokkal pert folytat, s e fölött Máté nádor 1279-ben és László Sopron vármegye főispánja 1282-ban ítéletet hoznak.[1]

Ugyanezen ügyre a gr. Eszterházy család levéltárában is maradtak fönt oklevelek; az előbb említett perben a kéri várjobbágyok bizonyos bírság megfizetésére kötelezetvén, ezen bírság fejében Vs és Wysa nevű várjobbágyok kéri birtoka Moys nádor ítélete következtében Vezekényi Dénesnek ideiglenesen átadatott, utóbb pedig Ompudinus alországbiró által «in villa Bosuk» 1277-ben Margit napján kiadott oklevélben a lefoglalt birtok Dénesnek véglegesen odaítéltetett.

Ezen ítéletét az alországbírónak Vezekényi Dénes az országbíró előtt megerősítés végett felmutatván, Dénes országbíró «apud Suprunium» Szent-Márton után való nyolcad napon 1277-ben kelt oklevele szerint, miután a vasvári káptalannak a birtok mennyiségéről szóló bizonyságlevele szintén felmutattatott és az országbíró Bazthi Obulgán kir. ember előadásából meggyőződött, hogy a kérdéses kéri birtok öt ekényi nagyságú[1] s hogy a szomszédok «Gregorius calvus» és «Paulus de villa Zupur» jelenlétében megtörtént beiktatás alkalmával senki ellent nem mondott, az alországbíró ítéletét joghatályában továbbra is föntartotta.

IV. László király saját szegődött népének birtokviszonyait rendezni kívánván, Sopronmegyébe kiküldte Máté nádort, Somogy- és Sopron vármegyék főispánját; a nádor előtt a székasi erdőőrök ismét panaszkodtak, hogy Bertalan fia Dénes a Székas és Czirák között fekvő birtokukat elfoglalta; Máté nádor azonban V° kal. junii (máj. 28.) 1279-ben kelt ítéletében, miután Moys nádor előbbi ítéletéből a panasz alaptalanságáról meggyőződött, az erdőőröket kérelmükkel elutasította, az újabbi határjárás is megtörtént s az ismét Répcze vizénél kezdetvén, folytattatott a nagy árok mellett, míg nem a kenderattounak (azaz kenderáztatónak) nevezett halastóhoz ért, itt egy domb következett, mely szántóföldnek használtatik, s folytatva ismét a nagy árokban a határjárás a szemerei bokrosnál végződött.

Majd 1283. III° kal. martii László soproni főispán is a székasi erdőőrök ujabbi panasza felett hasonló módon intézkedett.

A Dénesfával határos Csánig nevű Vas vármegyei birtok ez időben a Zala vármegyei csatári convent tulajdona volt; a convent alattvalói István bán a csatári monostor kegyura előtt arról panaszkodtak, hogy szomszéduk Cziráki Dénes[2] őket háborgatja s birtokaikat elfoglalja; István bán, hogy meggyőződjék a panasz valósága felől, összehívta a szomszéd nemeseket és várjobbágyokat, kik a két szomszéd birtok határát következőleg jelelték meg, a határjárás nyugatról a Rába folyóban kezdődött, innét keletre indulva egy Szakadát nevű berek következett, honnét a határ déli irányban Egreg vizéhez ért «ad fossatum comitis Dionisii», innét

előnevét ezen Dienesfalváról vette föl; sajátságos, hogy Dunántúl a falva szót a helyneveknél csupa kényelemből a XVI. század vége táján fára változtatták át.

[1] Lásd Fejér i. h. VII. 2, 58. 70. 76. és 102. ll. ezen oklevelek eredetijei, a mint értesültem, jelenleg a gr. Széchenyi család levéltárában őriztetnek.

[1] Egy ekényi birtok mennyiségét régi okleveleinkből biztosan meg nem határozhatjuk, a Zichy-Codex egyik oklevelében például 150. holdat tesz egy ekényi föld, mig az Árpádkori Új Okmtárban erre vonatkozólag 175. holdat találtam följegyezve.

[2] Első biztos okleveles nyoma a család Cziráky elnevezésének.

folytatva az árok forrásánál Welg nevű víznél végződött. István bán oklevele, melyben a feleket a föntebbi határjárás szerint való birtoklásra utasítja, 1284-ben szent Gál napján kelt.[1]

II. Pál, I-ső Pál vagy Pouca fia, kitől a Cziráky család közvetlenül leszármazik, elhalálozása után a családnak I. Borondreztől és I. Páltól származott és életben volt tagjai 1291-ben András csornai prépost és a convent előtt megjelentek és pedig II. Pál fia Pál comes saját úgy testvérei Kozma Sándor és Miklós nevében egy részről, másrészről pedig Endre comes Corrard és Gyárfás végre Zaah fia II-ik Borondrez s a convent előtt Presne (miről alább) és Család nevű birtokokon megosztoznak oly módon, hogy Presne birtoknak egy harmadrésze, mely Bertalan fia Dénesnél volt zálogban II. Borondreznek, a másik két harmad pedig fele részben I. Borondrez fiainak, másik fele részben pedig II. Pál fiainak, ellenben a Család nevű birtok egészben II. Pál fiainak jutott; a cziráki két malomból két rész III. Pál comes és testvéreinek, egy rész pedig II. Borondreznek osztatott; viszont Endre comes és testvérei a néhai Salamonnak cziráki malomhelyeivel elégíttettek ki.

A csornai conventnek fönt ismertetett oklevelében a családnak ujabbi leszármazóival találkozunk, de még tüzetesebben kitünteti a további leszármazást a győri káptalannak 1291-ben jun. 9-én kelt oklevele, hol a káptalan bizonyítja, hogy «Corradus filius Borendrez de Wezeken pro se et pro Endre ac Gervasio fratribus suis, item Paulus filius Pauli de eadem pro se et pro Cosma *Alexandro* ac Nicolao fratribus suis ab una, Borendrez filius Zaah de eadem ex altera» a káptalan előtt megjelentek s figyelembe véve, hogy Syxtus fiának Salamonnak «Scyrak» és Wezeken nevű birtokát az özvegyi jog és egyéb teher alól Pál fia Pál, és I. Borendrez fia István, Corrardnak Endrének és Gyárfásnak akkor még életben volt testvére mentesítették, Salamonnak Czirákon és Vezekényben föntmaradt örökrészét maguk között akkép osztották fel, hogy a Salamonféle 1/3 birtokrész Czirákon egészen I. Borondrez és II. Pál utódainak, a veszkényi 1/3 rész pedig Zaah fiának jusson, Salamonnak, Kunche és Tykor nevű két szolganője pedig Corrardot és testvéreit illesse.

Úgy látszik a XIII-ik század végén Zaah fia Borendrez, vezekényi nemes, megválni készült cziráki birtokától és Veszkényben kívánta összesíteni birtokát, mert 1292-ben cziráki fele illetőségét «Endre Gervasius et Corradus filii senioris Borendrez nobiles de Vezeken» részére a győri káptalan előtt hat márka bécsi széles denár örök áron bevallotta, azon kijelentéssel, hogy az eladott birtokkal minden felől a szerződő felek a szomszédok.

S ezzel kimerítettük az Árpád-korszakból a családra vonatkozó adatokat, melyekből az eddig ismeretlen Vezekény nemzetség létezését s ezen nemzetségből a Cziráky család származását az alább következő adatokkal való összevetés után teljes biztossággal megállapíthatjuk.

Szopori N. Imre.

[1] Az oklevél eredetije jelenleg az országos ltár kincst. osztályában őriztetik N. R. A. 1504. 5. Fejér is közli i. h. V. 3, 261. de néhány hibával.

Péter alnádor pecsétje 1298-ból.

Még nagyon csekély azon kiadott pecsétek száma, melyek a XIII. és XIV. században élt őseink által használva, azok czímertani képeit velünk megismertetik, s melyek által az egyes nemzetségekből kiágazott családok hovatartozását meghatározhatjuk.

Érdekelheti tehát a közönséget az olyan czímerképek közlése is, melyek nem ismeretlenek ugyan, de más-más egyének pecsétein fordulnak elő, s útmutatóul szolgálnak ez alapon keresni a nemzedékrendi hovatartozást, s lehetőleg kijavítani a még fennálló bonyodalmakat, melyek a XIII. és XIV. században élt őseink nemzetségi és leszármazási viszonyait sok esetben még most is homályban tartják. De még azért is kivánatos, régi czímeres pecséteink minél nagyobb számban való közlése, hogy az által heraldikusaink, minél több anyagot találhassanak, a még mindig nem létező, de az érdeklődő közönség által várvavárt magyar czímertani munka megirásához.

Ezen eszme vezérelt engemet, midőn jelen közleményem fonalán Péter comes, alnádor czímeres pecsétjét bemutathatom, s mintegy csekély adalékkal óhajtottam járulni azon anyaghoz, mely mint alapvető munkában feldolgozandó adalék, a magyar czímerészet egykori képére némi világ-

gosságot vetni képes leend, s az Árpád-kori címeres pecsétek számát egygyel szaporítandja.

A mellékelt rajz, háromszögű címer pajzsban, egy fejét fölfelé nyujtva (címertanilag) balra néző, kiterjesztett szárnyú stilizált sast tüntet föl. A gyöngysorokba zárt pecsétfeliraton belől, a pajzs felett és két oldalán egy-egy hársfalevél van elhelyezve. A pecsét körirata: S.G(OHIT)IS. PÓTRI VICHPALAT(IHI). Az oklevél, melynek hátára a most leirt címeres pecsét sárga viaszba lenyomva látható, egy 1298-ik évből keletkezett s hártyára irt perhalasztó okirat Zenche földe iránt, Ivanka, András comes fia és Péter és István, András de Kaluzd fiai ellenében.

Az okirat kiadatlan, s előttem Péter comesnek mint vice palatinusnak csakis ez egyetlen kiadványa ismeretes, s az a magyar nemzeti muzeum könyvtárának levéltári osztályában a letéteményezett gróf Forgách-féle archivumban őriztetik.[1]

A sassal mint címerképpel a XIII. és XIV. században élt őseink pecsétein többször találkozunk. A többi között ilyen Bors comesé 1220—1230,[2] Moys királynői udvarbiróé 1299-ből,[3] Pál országbiróé 1341-ből.[4]

Genealogiai szempontból maga a pecsét, és Péter vice-palatinus személyét, jogviszonyait illető okiratok igen érdekes, de bonyolult adatokat nyujtanak annak meghatározására: vajjon a címerkép nyomán említett Péter családi leszármazása melyik nemzetségből vette eredetét? Mert hiszen tudjuk, hogy a régi időkben, de kivált a XIII. és XIV. században, a heraldikai jogok szerint, az egy nemzetségből leszármazott és szétágazott családok, mindnyájan egy címerképet használtak; s ott, hol a fenmaradt oklevelek, az illető egyének nemzetségét nem említik, de véletlenül valamely oklevelen használt címeres pecséte reánk maradt: az általa használt címerkép alapján következtetni lehet a nemzetségre, a melyből származott.

Ily módon több törzsökös magyar és jövevény családnak nemzetségi leszármazása meghatározható volt.

A jelen esetben Péter vice-palatinus nemzetségének kutatását két nevezetes körülmény teszi érdekessé és bonyolúlttá. Ezen körülmények egyike a bemutatott pecséten használt címerkép, a másika, a Péter személyére vonatkozó okiratok adatai, és ezek szerény nézetem szerint elég érdekesek is arra nézve, hogy azokat sorba véve előadjuk, s oly kérdés eldöntéséhez nyujtsunk anyagot heraldikusainknak és genealogusainknak, melyre mi megfelelni sem kellő bátorsággal nem birunk, sem elegendő tudományos apparátussal nem rendelkezünk.

Köztudomású dolog, s okiratokon alapuló tény, hogy a Miskoucz törzsökös magyar nemzetségből származott családok a XIII. században címerképül a sast használták. Ezt találjuk Bors comes pecsétjén,[1] Moys országbirónál;[2] Miko,[3] Lőrincz Marczel fia,[4] Mihály Munguch fia,[5] Miklós Fülöp nádor fia[6] ugyancsak a Miskoucz nemzetségből valók, s ugyanazon címerképet használták.

Ámde Pál országbiró 1319—1346-ig, kiről határozottan tudjuk, hogy az Aragoniából ide származott Simon és Bertrand nemzetségéből eredett,[7] szintén sast viselt címerében.[8]

Hogy a sast mint címerképet Simon és Bertrand még hazájokban viselték, s hogy ezen címernek Aragoniában különös fontossága volt, ezt Kéza Simon mester krónikája tanítja,[9] mond-

[1] Fasciculus 11. Nro 727, s Nro 24 Fasciculus 148 régi signatura alatt.
[2] Arch. Ért. XI. köt. 13. l.
[3] U. o. 353. l.
[4] Pray: Syntagma de Sigillis Tab. VI. Fig. 1; — Batthyány: Leges Ecclesiast. I. köt. 467. lap.

[1] Fejér Cod. dipl. IV. 1. 61.
[2] Arch. Ért. XI. k. 353. l.
[3] Cod. dipl. III. 2. 410.
[4] U. o. IV. 2. 404.
[5] U. o.
[6] U. o. VIII. 2. 597.
[7] VIII. 3. 601.
[8] Pray: Syntag. de Sigillis Tab. VI. Fig. 1; Batthyány: Leges Eccles. I. köt. 467. lap 1341. évből.
[9] Chronicon Hung. Keza Simon mest., Horányi kiadása

ván: hogy «Simon és Bertrand nemzetségének tagjai pajzsukon sast viseltek, mit Spanyolországban más katonák és nemesek viselni nem merészkedtek».

Ugyancsak sas volt Péter vice-nádor, 1279-ben sopronyi castellanus[1] s 1323-ban Demeter tárnokmester udvarbirájának pecsétén,[2] a mint azt a bemutatott rajz tanusítja.

Tartozott-e Péter a Miskoucz, vagy az aragoniai Simon nemzetségéhez, vagy épen talán egy harmadikhoz? kimutatva nincsen. A nemzékrendi táblázatokban nem fordul elő sem Nagy Ivánnál[3] a Nagy-Martoniak családjánál, sem Szopori Nagy Imre táblázatában, az ugyanazon családról irt kimerítő munkájában,[4] s mégis, a Péter vice-palatinusra vonatkozó gyér adatok, s birtokviszonyai arra mutatnak: hogy az aragoniai Simon nemzetségéből származhatott; melyet Horvát István, nem tudom minő okiratos alapon, Misca nemzetségnek ír.[5]

Tekintettel arra, hogy a Nagy-Martoni Simon nemzetségének Aragoniából lett beszármazására és szétágazott családjának történetére nézve kimerítő munkálatok láttak már napvilágot, Szopori Nagy Imre,[6] Nagy Iván,[7] Ráth Károly[8] Horvát István[9] tollából s Kéza mester krónikájában, s azok közismeretűek: elhagyandónak véljük azokat ismételve előadni, és csupán csak arra szorítkozunk, mi azokból Péter személye és birtokviszonyainak megvilágítására tartozik.

Szopori Nagy Imre jeles tudósunk: «A Nagy-Martoni és Fraknói grófok» című dolgozatában,[10] támaszkodva egy általa közölt s 1329-ben kelt okiratra, mely szerint Zupur sopronmegyei község László, Zupuri István fiának statuáltatik, s mely szerint Pál országbirónak birtoka, Chalad, keleti részről Zupurral határos;[1] továbbá azon okiratból, mely szerint 1257-ben nagy-martoni Bertrand a 3 Család birtokba iktattatik,[2] de 1302-ben[3] ennek csak özvegye, de fia nem említtetik, s végre az 1346-ik évben[4] kelt és Simon és Mihály testvérek gyermekei és unokái között kötött birtokosztályra vonatkozó okirat alapján levezeti I. Simonnak ivadékait, és kimutatja, hogy Bertrand, ki I. Simonnak testvére, de fia is lehetett, magban szakadt.[5]

A felhozott okiratok csak negativ adatokat tartalmaznak arra nézve, hogy Péter vice-palatinus aragoniai Simon nemzedék-rendében helyt ne foglaljon, de positiv nem zárja ki a lehetőséget, hogy I. Bertrand, Péternek őse nem lehetett volna,[6] mert, hogy a Bertrand 1257-ik évben nyert három Chalad birtokán csak Simon és Mihály ivadékai osztoznak és Bertrandé nem, ez még nem involválja azt, hogy Bertrandnak fiutódja nem lett volna, minthogy az első birtokszerzők között akár csere, eladás vagy osztály útján jöhetett oly birtokviszony létre, azoknak esztergomi, sopronyi és nógrádmegyei birtokaik iránt, hogy a három Chalád birtok Simonnak, s illetőleg utódainak tulajdonává lett. A mi pedig azt illeti, hogy, mert az 1302-ik évi oklevélben[7] Bertrandnak csakis özvegye említtetik, tehát gyermekei nem lehettek, feltétlenül nem fogadhatom el, miután az oklevél tárgya az őt illető hitbér kifizetése iránti nyugtatványa az özvegynek: nem szükségképeni követelménye a jogerejű iratnak az, hogy abban, ha mindjárt gyermekei valának is az özvegynek, azon körülmény felemlíttessék.

Az 1346-ik évben Simon és Mihály utódai között kötött birtokosztály-levél szerint,[8] tisztán és félre érthetlenül megnevezvék az osztozkodók, úgy mint: Pál országbiró nagy-martoni Simon

139. l.; Podhraczkynál u. o. 83. lapon; Schwandtnernál: Script. rer. Hung. 1746. kiadás 90. lap, XXI. fejezet.

[1] Cod. dipl. V. 2. 562.

[2] Schwandtner: Introd. in rem Diplom. 269. l.

[3] Nagy Iván: Magy. orsz. csal. 8-ik k. 93. lap.

[4] Nagy Imre: A Nagy-Martoni és Fraknói grófok, Győri tört. és rég. füz. IV. köt.

[5] Horvát István: Magyarország gyökeres régi nemzetségeiről 75. l. XXII. §. — Regestrum de Varad. Endlichernél 738. l. 373. pont.

[6] Nagy Imre: Győri tört. és rég. füzet. IV.

[7] Nagy Iván. Magy. orsz. csal. 8-ik k. 93. l.

[8] Uj magy. muzeum 1853. I. k. 141—42, 146—48. l.

[9] Horvát István: Magy. gyök. rég. nemz. 23—26. l.

[10] Győri tört. és rég. füzet. IV. köt. 97—105, és 276—88.

[1] Cod. Dipl. IV. 2. 427. l.

[2] U. o.

[3] U. o. VIII. 1. 112.

[4] Cod. Dipl. IX. 1. 407—11. l.

[5] Győri tört. és rég. füz. IV. k. 100. és 102. l.

[6] A későbben szereplő Bertrandot nem tartom azonosnak I. Simon testvérével.

[7] Cod. dipl. VIII. 1. 112.

[8] Cod. dipl. IX, 1. 408. l.

fia, Miklós, Pál testvérének Lőrincznek fia, Miklós, Nyiklinusnak fia, Mihály comes, Pál apja testvérének unokája. Itt tehát kétségtelenül igaz, hogy Bertrand ivadékai nem osztozkodnak a felsorolt birtokokban, bárha azok között Bertrand birtokai is előszámláltatnak, mi csakugyan azon föltevésre jogosít, hogy Bertrándnak örökösei nem voltak, és elesik a lehetősége annak, hogy Péter vice-palatinus Bertrand ivadékául szerepeljen. Ámde, ha tekintetbe veszszük azt, hogy ezen osztálylevélben, csak az ősi birtokon Sopron-, Esztergom- és Nógrádmegyében osztozkodtak meg, s ugyanezen jószágok már a megnevezettek ősei között osztály tárgyát képezték: «cassatis prioribus divisionibus inter ipsorum priores habitis» s ezt most megsemmisítve újra osztozkodnak, nincs kizárva a lehetősége annak, hogy már I. Simon és Bertrand között oly birtoklási jogügylet keletkezhetett, akár egyezkedés, zálog, ajándék, eladás, osztozás, vagy bármely más úton-módon, mely szerint Bertrandnak lehető ivadékai az ősi vagyon későbbi, 1346-ik évi megosztásánál nem részesültek. Hogy ezen föltevés némi jogosultsággal bir, annak okiratos nyomait épen azon körülményben találjuk fölfödözhetni, hogy épen Péter vice-palatinus oly birtok tulajdonában volt, mely ősi szerzeményeként Simon és Bertrandnak, ezek ivadékait illethette jogosan, sőt annak tettleges birtokában is voltak: Pál és Lőrincz, II. Simon fiai, de Péter vice-palatinus is. Az eset következő:

Egy 1319-ik évben kelt oklevél szerint,[1] melyben Pál és Lőrincz a Sopronmegyében levő Kaboth várát, mit ezek apja Simon a németektől vétel útján szerzett, s tőlük elvettek, maguknak visszaadatni kérik. Kobold vára 1278-ban[2] még királyi kézen volt, s azt a csehek ellen Zerky Jakab és László védelmezték: «Jacobus et Ladislaus qui ipsum castrum nostrum Kobold nobis de mandato nostro conservabant»; 1298-ban pedig ugyancsak Lamberg comes Kobold várát András királytól adományúl kapja.[3] Ezen Lambergtől szerezhette meg II. Simon a várat, mit tőlük időközben mások elidegenítettek, s annak visszaadását 1319-ben kérelmezik, mit meg is kapnak, s azt Károly király 1323-ban megerősíti.[1] — Ámde Kobold várának birtokosa volt már 1276—78. évben Péter vice-palatinus is, a mi kitünik azon oklevélből, mely 1332-ik évben[2] Pál országbiró, ennek testvére Lőrincz, és Miklós Nyikul fia, Mihály fiára vonatkozólag egyrészt, másrészt pedig Péter mestert, István fiát Márkus fiát, és Péternek fiait Lászlót, Dominikot és Pétert illetőleg kiadatott, vonatkozással azon egyezkedésre, mely Boyoth és Kobold várát érinti. Az említett oklevél szerint Pál országbiró és Lőrincz zarándi főispánnal Péter mester és fiai nagy ellenségeskedésben éltek, az előbbiek Boyoth várát összerombolták, faluikat felégették, embereiket elfogták, megölték. Az örökös béke kedvéért, az őszinte szeretet egyesüléseért Pál, Lőrincz és Miklós, Péternek és fiainak mindezen felsorolt bűntényeiket megbocsátják és elengedik. Másrészt pedig Péter, a saját és fiai nevében kinyilatkoztatja a szeretetnek ily nagy, meglepő nyilvánítása indokából, hogy a Sopronmegyében levő Kobold várához való minden jogait, melyeket oklevelek alapján még László király idejéből birt, összes tartozandóságaival, javaival, jövedelmeivel, Pálnak és Lőrincznek, Simon fiainak, és Miklósnak Nykul fiának, Mihály fiának adja és adományozza, s ugyanakkor okleveleit még László király által kiállítva Pálnak átadja.

Összegezve mindezen adatokat, az észszerűleg levonható következtetések azon kérdés megoldásához: vajjon Péter vice-palatinus melyik nemzetséghez tartozhatott? egy lépéssel sem visznek közelebb, s csak a lehetőség határában van megengedve gyaníthatni, hogy az általa használt czímerkép után származhatott az aragoniai Simon nemzetségéből, minthogy ezenfelől személyes és birtokviszonyai is azon helyhez kötvék, a hol Simon nemzetsége is szerepelt, másrészt azonban a legbizonyosabban állítható, hogy sem II. Simonnak, sem Mihálynak, sem pedig azon Bertrandnak, ki 1243., 65. és 72-ben említtetik, fia nem volt, minthogy Péter apjául István, nagyapjául pedig Márkus említtetik, de lehetett I. Bertrandnak, I. Simon testvérének ivadéka. Végre azon felötlő körülmény, hogy bemutatott czímeres pecsétén bárha a pajzson kívül, a

[1] Cod. dipl. VIII. 2. 199.
[2] U. o. V. 2. 428.
[3] U. o. VI. 2. 124.

[1] VIII. 2. 428.
[2] Cod. dipl VIII. 3. 601—4.

hársfalevelet találjuk, mi pedig a Rathold nemzetség czímerképe vala, de itt mint a pecséten levő üres helyek kitöltéseül szolgál: nem származhatott-e ezektől? Kobold várának birtoklása ellenben oda igazítana, hogy lehetőleg eredhetett aragoniai Simon nemzetségéből, ha nem is egyenesen tőle, de a mennyire megengedhető a feltevés, hogy I. Simon, bevándorlása alkalmával nem jött Bertranddal együtt csak másodmagával; de kiséretében lehettek még mások is, kik nemzetségéhez tartoztak s kik itt megtelepedve, ugyanazon czímerképet használták pecséteiken, mint Simon nemzetsége.

Mindezek után a következő kérdések tolúlnak előnkbe: heraldikai alapelv-e az, hogy a XIII. században hasonló czímerképet használt egyének egy és ugyanazon nemzetséghez tartozóknak tekintendők-e vagy nem? s föltehető-e az, hogy különböző nemzetségek egy és ugyanazon képet viselték czímereiken? s végre tartozhatott-e Péter vice-palatinus az aragoniai Simon, vagy a Miskoucz, vagy talán egy harmadik nemzetséghez?

MAJLÁTH BÉLA.

A Losonczíak és Bánffyak nemzedékrendje.

A ki «Magyarország Családai stb.» czímű munkám Előszavát és az 1865. évben nyomatott XII. kötet végén álló berekesztő Szózatot elolvassa: tudni fogja, hogy művemet én magam tartom legkevésbbé teljesnek, bevégzettnek és hibák nélkül valónak.

Történelmi családainknak legtöbbjénél a törzsnek és első nemzedékek ízbeli kapcsolatának tisztázása és okmányos hitelességre alapított kimutatása várja a szakavatott erők közreműködését. Erre nézve első sorban az oklevélgyüjtemények szolgálnak legbiztosabb forrásul. Munkám szerkesztése korában még a mainál sokkal kevesebb okmánytár állott a feldolgozás rendelkezésére.

Azóta Fejér Codex Diplomaticusának 44 kötetéhez Wenzel Gusztáv (Árpádkori Uj Okmánytár XII kötete), Nagy Imre s társai (Hazai Okmánytár VII kötete), szintén Nagy Imre (Anjoukori Okmánytár II kötete), Knauz Nándor (IV köt.), ifj. Kubinyi Ferencz (Árpádkori oklevelek), a Tört. Társulat (Hazai Oklevéltár), Gr. Zichyek (Okmánytára IV köt.), Gr. Károlyiak (Oklevéltára I köt.) járulván, e szakgyüjteményt 30-nál több kötettel szaporíták, nem számítván ide az egyes monographiák mellett megjelent okmányos köteteket.

És a genealogoknak még mindez nem elég. Különösen a XV., XVI. századbeli oklevelek kiadásának hiányát érezhetni e téren leginkább, és érzem én is, most, midőn a történelmünkben oly dicső szerepet vitt, már kihalt Losonczy és a vele egytörzsű és jelenleg is virágzó losonczi Bánffy nemzetségnek a munkámban (ez előtt egy negyed századdal) közlöttnél teljesebb családfa szerkesztésére és közlésére vállalkoztam.

Ezen két, közös törzsű családnak eredetét (gyök-ősét) is a mindenkor dívott hizelgési mania a történelmi hitelesség korán túl is nyomozta. Pedig egy családfának nagyon kielégíthető dísze lehet az, midőn élére törzsül okleveles hitelességgel egy, a XIII. század első felében élt, magasabb rangú egyéniség nevét tűzheti. És ez eset a Losonczi-ak és Bánffy-ak származtatásánál is előfordul.

E családok első, hitelesen tudható törzse Dénes, már 1227—28. és 1231—35-ben Magyarország nádora volt.[1]

Mielőtt azonban a Dénes nádortól való származtatást tovább folytatnók, szükséges itt némely, éppen e nemzetség törzsére vonatkozó, irodalmilag máig fentartott véleményt, mint szerintem megállhatatlant, röviden megvitatnunk.

Van a gróf Bánffyak levéltárában II. András

[1] Frankl Vilmos: «Nádori és Országbirói hivatal» 157. lapján a Czech J. után közlött nádori névsor szerint «1227., 1228. május után Diénes (II.) nádor». — Már «1228. másodfelében — 1231. május 9. időre Moys említtetik nádorul». — Majd 1231. másodfelében — 1235. sept. 30. utánig ismét azon Dénes (II) jelöltetik nádorúl. De már 1235. másodfelében *(pedig september is az év másodfelében van!)* 1241. márczius 12-ig más Dienes (ki III-diknak jelöltetik e néven a nádorok közt); van nádorúl felhozva. Honnan meríté Czech ezen adatokat, és miért nem azonos személy ez utóbbi III. Dénes, a közvetlenül előtte nádorkodott II. Dénessel? az nincs megmondva. Miután azonban Czech adatait máskülönben Fejér Codexe által Czinár Indexe szerint (525. lap) igazolva látom (Fejér III. 2, 133. 140. 206. 231. IV. 3, 552), továbbá Wenzel, Árpádkori Uj Okmánytár (VI. 441. stb.) én is csak az 1235. évig nádorkodott Dénest, tekintve egyéb reá vonatkozó adatokat is, tekintettem a tárgyalt család őseül.

királynak egy 1228-ban kelt adománylevele, mely szerint a nevezett király a Gertrud királyné meggyilkolásában részt vett Simon bántól hűtlenségi bélyegen elkobzott kolosmegyei Széplakot, (melynek határa az oklevél szerint a Maros partján Vécs és Régen közt terült el), Dénes fiának Dénes tárnokmesternek (Dyonisio filio Dyonisii tavernicorum magistro) adományozta. Ezen oklevelet először egy külön íven Fridvalszky János jezsuita adta ki azon ünnepélyes alkalomra, midőn 1760-ban gróf Bánffy Dénes a kolosmegyei főispánságba beiktattatott.[1] Utána Katona közlé,[2] és ettől átment Fejér György gyűjteményébe is.[3] E Dénes tárnokmestert legújabban gr. Lázár Miklós is a Székely Ispánokról széles tudományossággal irt jeles értekezéséhez mellékelt családfán a Losonczi-ak és losonczi Bánffy-ak. ősének tartja, még pedig 1228—1230-ban tárnokmesterül, 1236-ban nádorul és szolnoki főispánul 1251-ben szerepelteti. Ez állítást semmiképen sem fogadhatom el. Nem véve figyelembe, hogy Dénes nádorságának 1251-ig, sőt 1236-ig is kiterjesztése a fennebbi jegyzetben előadottakkal áll összeütközésben, mely szerint ott másodszori nádorsága is csak 1235-ig fogadtatik el; megsemmisül ez állítás az által, hogy egyszerre egy ugyanazon személy a nádorságot és tárnokmesterséget a történelem tanúsága szerint nem viselte. Már pedig ugyanazon 1228-ki adomány-levélben, melyben Dénes mint tárnokmester (Dyonisius filius Dyonisii magister tavernicorum) kapja Széplakot,[4] az oklevél szokásos záradékában Dénes nádor fordul elő (Dyonisius Comes Palatinus).[5] Sőt még feltünőbb bizonyságot szolgáltatnak erre több adománylevelek, ugyan csak az 1228. évből, melyeknek záradékában együtt fordulnak elő: Dyonisio Comite Palatino, és egy pár méltóság után Dyonisio Magistro Tawarnicorum et Comite de Zonuk,[6] ismét egy másik oklevélben Dyonisio Comite Palatino és az országbiró neve után Dyonisio filio Dionisii mag. Tavernicorum,[7] egy harmadik oklevélben Dyonisio Comite Palatino és három névvel utóbb Dionisio filio Dyonisii magistro Tavernicorum[1] stb. Azt hiszem ennyi adat fölössen elég bizonyíték arra, hogy Dénes a nádor és Dénes a tárnok két teljesen különböző egyén. Hogy pedig a Losoncziak a Bánffyakkal együtt Dénes nádortól származnak és a későbbi családi oklevelek is csak Dénes nádort emlegetik ősüknek, Dénes tárnokról hallgatván, és így ez utóbbi egyenes leszármazási ágon semmiképen sem hozható összeköttetésbe Dénes nádor ivadékával: az az alább mondandókból is ki fog tűnni.

Dénes tárnokmesterrel ekkép végezvén, most még egy harmadik ugyanazon korban élt Dénessel, ki fölovászmester, és kinek atyja szintén Dénes nevezetű, kell tisztába jönnünk. IV. Béla 1235-ben, tehát éppen ismét azon időben, mikor még a mi Dénes nádorunk élt és e hivatalát viselte, egy szintén Dénes nevü fölovászmesternek (Dyonisio, filio Dyonisii Magistro Agazonum) a nyitramegyei Tapolcsányt adományozta. Ez oklevél a gr. Forgách-család levéltárából van kiadva.[2] Ennek kivonatát Szabó Károly munkájába átvévén, ezen Dénes fölovászmestert a Bánffy család ősének irja.[3] Mi alapon? nem tudom. De a fennebbi indokoknál fogva ezen állítmány sem fogadható el. Mert hogy Dénes fölovászmester és utóbb szlavoniai bán Dénes nádortól különböző személy: ugyanezen 1235. évi adomány-levélből kitetszik, a melynek záradékában olvassuk: Dyonisio filio Dyonisii Palatino et comite de Zonuk és néhány név után Dyonisio Magistro et Comite Agazonum. De nem tartható ezen Dénes fölovászmester a Losoncziak ősei közül valónak azért sem, mert ennek további pályája is ösmeretes, a miről a Losoncziak történelme semmit sem tud. Ezen Dénes fölovászmester részt vett IV. Béla királylyal a Sajónál a tatárok elleni ütközetben, és a menekülő királyt a tenger mellékére is elkisérte. Már 1242-ben vezér (dux) és szlavoniaibán volt.[4] Utóbb pedig 1244-ben királyi adományt kapván, ebben világosan említtetik, hogy előbb fölovászmesterré, később Szlavonia vezérévé és bánjává lőn.[5]

[1] Horányi, Memoria Hung. I. 722.
[2] Katona, Historia Critica V. 522.
[3] Fejér III. 2, 130.
[4] Ugyanott, 130.
[5] Fejér III. 2, 133.
[6] Ugyanott 142.
[7] Ugyanott 149.

[1] Fejér III. 150.
[2] Ugyanott IV, 22.
[3] Szabó K. Székely Oklevéltár I. 7.
[4] Fejér IV. 1. 255.
[5] Ugyanott, 325.

Szükségesnek tartottam ezeket itt felhozni annak kimutatására, hogy Dénes nádorral és ivadékával eddigelé sem a vele egy korban élő és hivatalt viselő Dénes tárnok, sem Dénes a fő lovászmester s utóbb bán, nem azonosítható; sem pedig annak daczára, hogy mind a két utóbbinak atyja szintén Dénes nevű volt: a Losonczi-ak családfájára chronologiai okoknál fogva sem illeszthető, s remélem is, hogy ez utóbbiaknak mely családból való származása nemsokára általam vagy mások nyomozása által határozottan megállapítható lészen.

Hogy a Losonczi és Bánffy nemzetségnek Dénes nádor volt valódi törzse, azt kétségtelen adomány levél igazolja. — II. András király uralkodása alatt Gertrud királyné meggyilkoltatásában Folcus Comes részt vévén, hűtlenség czímén veszté el nógrádmegyei losonczi birtokát, amit ekkor érdemeiért Dénes nádor nyert királyi adományban.[1]

Dénes nádor II. András királynak mind végig kegyében állott.[2] Alatta az ország legfőbb hivatalainak legmagasabb polczára emelkedett. Maga e tény kitünő érdemeire hagy következtetni. Azonban miként sáfárkodott utóbb, és miféle hűtlenségért marasztaltatott el II. András elhúnyta után fia IV. Béla uralkodásának elején: arról csak annyit említhetünk, hogy ezen vádak czímén veszté el boriczai[3] birtokát, melyet nevezett király 1237-ben a ciszterczita ugordi monostorának adományozott.[4]

Tehát az 1235. év előtti királyi adománynyal nyert Losoncz lőn azon ősi birtok, melyről mint akkor a többi birtokok közt legjelentősebbről Dénes nádornak ivadékai nevüket és illetőleg előnevüket irták vala.

Azonban Dénes nádor fiaira Miklósra és II. Dénesre utóbb, IV. Béla király és IV. László uralkodása elején a losonczi birtokot illetőleg rossz idők jártak. Ugyanis IV. Béla király Losoncz határában ezüstbányák nyitása és müveltetése okából a néhai Dénes nádor fiaitól Losoncz határából 20 ekényi földet hasíttatott ki a kincstár számára, oly feltételek mellett, hogy a bányákból nyerendő ezüstből egy nyolczadrészben a család részeltessék, és hogy idővel, ha bármi okból a bányamüveléssel felhagyni kellene, a kihasított birtok a családnak visszaadassék.[1]

IV. László király pedig serdülő korában uralkodása elején, — mint maga beismeri — bal értesítés alapján, mintha t. i. a már említett Folcus bűntelenül vesztette volna el egykoron losonczi birtokát, annak többi részét is Folcus fiainak visszaadományozta.[2] Így veszték el Dénes nádor fiai egy időre losonczi birtokaikat. Hanem utóbb, ugyancsak IV. László király uralkodása alatt sikerült ezen birtokokba a visszahelyeztetést újolag megnyerniök. Először is 1275-ben az ezüstbánya-nyitás alkalmával kihasított 20 ekényi földet kapták vissza azon érdemeikért, melyeket az adomány hosszasnak tartana részletesen felsorolni, IV. László királytól, ki ünnepélyes új adománylevelében minden előbbi, ezzel ellenkező adományozásait érvényteleneknek jelent ki.[3] 1277. és 1280-ban pedig ugyancsak IV. László király érvényteleneknek és semmiseknek nyilatkoztatván az általa egykoron Folkus fiai részére kiadott bármely adományozásokat, Losoncz egyéb részeit is néhai Dénes nádor fiainak, Miklósnak és Dénesnek új adomány czímén birtokába visszabocsátá.[4]

Az eddig előadottak nyomán Dénes nádornak csak két fiát Miklóst és II. Dénest ismerjük.

Miklósról a rendelkezésünkre álló oklevelekben nem találunk többé említést; de egy, 1297. évi[5] okmányból tudván azt, hogy néhai

[1] Maga ezen adománylevél még nem került a nyilvánosság elé, de ezen tény kitünik a Dénes nádor fiai részére 1277. évben kelt új adománylevélből, melyről alább lesz szó.

[2] Dénes nádornak a Tomaj genusból eredete több mint valószinű, a mint ennek megvitatását talán egy más alkalommal elé fogom adhatni.

[3] Valószinűleg a Dráván túli végörvidéken fekvő Borincze helység?

[4] Fejér IV. 1, 69. az adománylevél szavai ezek: «Item contulimus eidem ecclesiæ villam, quæ vocatur Borycza, quæ fuit Dyonisii Comitis Palatini, qui de regni dilapidatione et infidelitate evidenter est convictus».

[1] Hazai Okmánytár VII. 156.

[2] Ugyanott, 164.

[3] Ugyanott, 157.

[4] Ugyanott, 165. Mindkét oklevél eredetije a gr. Erdődyek galgóczi levéltárában, minthogy az Erdődyek nőágon Losonczi Antal egyik leányától származtak le; és mindkét oklevélben a nevek így fordulnak elé: «Dyonisius et Nicolaus Comites filii Dyonisii quondam Palatini», és Hazai Okmánytár VI. 257.

[5] Hazai Okmánytár VII. 266.

Dénes nádor ivadékának birtokai távolabbra, szélesebb körben, és így a többi közt Szerém vármegyére is kiterjedtek; — egy másik 1387. évi oklevél nyomán pedig azt lehetvén következtetnünk, hogy Miklós és utódai osztály következtében talán éppen az ország ezen alsó vidékére telepedtek, és ott éltek, míg ösmeretlen viszontagságok hullámai őket a feledés és enyészet homályába nem meríték: ezen Miklós unokájául vagyunk hajlandók tartani azon Losonczi Jánost, ki a császmai káptalan 1387. évi okmányában «Johannes filius Jacobi de Losoncz» néven fordul elő;[1] de kiről többet eddig kiadott okmánytárainkból nem meríthetni.

Az erdélyi birtokoknak tudtunkra első szerzője Dénes nádornak második fia II. Dénes volt, ki III. András királytól az akkor népetlen csicsói birtokot kapta királyi adományban 1298 előtt.[2]

II. Dénesnek három fia maradt: I. István mester, I. Dezső és I. Tamás, kik atyjukkal együtt 1297-ben a Szerém vármegyében fekvő birtokok elfoglalása miatt tiltakoznak.[3] Mind a három egy-egy külön ágazatnak alapítójává lőn. A két elsőnek utódai folyvást a Losonczi névvel éltek. A harmadik fiú Tamás volt, és ennek ágazatán jönnek le a losonczi Bánffyak.

Mondjuk el röviden a tudhatókat előbb I. Dezsőről és ágazatáról, azután az öregebb fiú I. Istvánról és utódairól, és végre I. Tamásról és a töle eredt nemzedékről.

I. Dezső, ha nem csalódunk a személyazonosságban — 1320-ban erdélyi vajda volt.[4] Fiai közül[5] I. László 1373-ban a székelyek ispánja,[1] 1375—76-ban Erdély vajdája volt.[2] Fiául említtetik János 1393-ban. — A harmadik fiu I. Miklós 1383-ban a székelyek ispánja vala.[3]

I. Miklósnak négy fiát ösmerjük: (ez ágon I-ső) Istvánt, Jánost, Ferenczet és II. Dezsőt. Ezek a hadi pályán szereztek érdemeket, és Zsigmond király alatt a morvaországi hadjáratban tüntették ki magukat; ezért Csicsó és Ujvár birtokaikra a nevezett királytól új adományt nyertek.[4] A négy fiúból csak Ferenczcnek nem maradt utóda, sőt ezentúl többé ő maga sem említtetik. I. István 1427-ben kir. udvarnok (aulicus),[5] 1435-ben erdélyi vajda volt. Ennek fia I. László, (ki ekkor a családban idősb László néven szerepel) 1460-ban a székelyek ispánja[6] volt, 1467-ben nótáztatott.[7] Egy leánya Zsófia ismeretes.

I. Miklósnak második fia, János, nemzé Ilonát Laczkffy Györgynét, továbbá Jánost és Mihályt, kikről további adataink nincsenek.

I. Miklósnak negyedik fia: II. Dezső, 1438- és 39-ben Erdély vajdája,[8] 1441-ben székelyek ispánja.[9] Ez évben adományt is kapott, de mint lázadó csakhamar el is veszté. Élt még 1453-ban is.[10] Két fia III. László és Zsigmond említtetik. Amaz 1457—59-ben főasztalnokmester volt.[11]

Ezekben I. Dezső ágazata, mely a Losonczy családnévvel élt, — kifogyott.

Térjünk vissza I. Dezső idősb testvéréhez I. Istvánhoz (II. Dénes fiához), kinek ivadéka szintén a Losonczi névnél maradt, és ezt a magyar történelemben halhatatlanná tette.

[1] Fejér X. 1, 380.

[2] Hazai Okmánytár VII. 307. az adománylevél év nélküli lévén, kelte III. András uralkodása idejére az 1290—1300. évi időközre esik. És ha az 1297. évi felhozandó oklevél keltekor II. Dénes még élt, ebből azt következtethetni, hogy a csicsói adományozás legfölebb is 1298 táján történhetett. Ezen csicsói adománylevélben a név így fordul elő: «Comes Dyonisius, filius Dyonisii Palatini». Tehát az egykori tárnok vagy fölovászm. Dénesről vagy fiáról itt sincs egy szó sem.

[3] Hazai Okmánytár VII. 267. csak egy 1332. átiratból van közölve; ebben így fordulnak elő: Comitem Dyonisium filium Dyonisii Palatini, patrem prædicti magistri Stephani. Továbbá így: magistrum Stephanum filium Dyonisii, Desew et Thomam fratres suos.

[4] Fejér, VIII. 2. 279.

[5] Ezekből Mihályt és Lászlót a családfára csak gr. Lázár Miklós idézett értekezése hitelére vettem föl, és nem birván Fejér IX. tom. 3. és 4. volumenjét, az ezekben ide vonatkozó adatokat ezúttal mellőznöm kellett.

[1] Szabó K. Székely Oklevéltár. I. 67.

[2] Fejér IX. 5. 82. hol Ladislaus filius Deseu de Lochoncz-nak iratik. És Katona X. 612. az okmány záradékában.

[3] Gr. Zichy cs. Okmánytára IV. 304.

[4] Fejér X. 4, 378—379. hol ez áll: consideratis meritis Stephani filii Nicolai filii Deseu de Losoncz.

[5] Hazai Okmánytár III. 352.

[6] Szabó K. Székely Oklevéltár I. 188. hol Ladislaus maior filius Desew de Losoncz Siculorum Comes — fordúl elő.

[7] Ugyanott, I. 207. — Századok 1880. évf. 807.

[8] Fejér XI. 140. 329.

[9] Szabó K. Székely Okl. I. 144.

[10] Századok id. h. 797.

[11] Teleki X. 553. Hazai Okmánytár II. 348.

I. István, — mint már említők — 1297-ben Dezső és Tamás testvéreivel a szerémmegyei birtokok ügyében tiltakozott.[1] Már 1315-ben a székelyek ispánja volt, midőn Tamás testvérével együtt szolnokmegyei Lajos, Monostorszeg ősi birtokaikat, melyeket néhai László vajda tőlük elfoglalt, I. Károly király oklevele alapján visszakapják.[2] 1338-ban IV. László királynak 1277. évben Losonczot visszabocsátó királyi adománylevelét az esztergomi káptalan által átiratja.[3] 1340-ben nógrádmegyei dályói pusztabirtok részét előbbi birtokosának Cselén Jánosnak visszabocsájtja.[4] Ezen I. István utóbb nagy méltóságra emelkedett: 1342. szörényi bánnak, 1351—52-ben Horvát-, Tót- és Dalmátországok bánjának olvassuk,[5] és miután — mint mindjárt látni fogjuk — utóbb fiai közül kettő (László és István) szintén a báni méltóságot viselték, ezen méltóság oly jellegzetes lőn a család történetében, hogy az oklevelekben harmadízig a filius N. filii bani de Losoncz megkülömböztető elnevezés dívott, a nélkül mégis, hogy ennek alapján ezen ágon a Bánffy név családnévvé alakult volna, mint az hasonló eset alapján Tamás ágán — mint látni fogjuk — megtörtént. Ez ágazat megmaradt mindvégig Losonczi törzs családneve mellett.

I. Istvánnak oklevelek alapján öt fiát ismerjük, úgymint: III. Dénes mestert, I. Albertet, Györgyöt, I. Lászlót[6] és II. Istvánt. Ezekből

III. Dénes mester 1368-ban a Szalóky családnak Szalókot, melyet zálogban birt, vissza bocsátá.[7] Élt még 1412-ben, mert neve a Zsigmond király és Ulászló lengyel király között kötött szerződés aláirói közt fordúl elő.[8] Ezentúl róla okmányaink hallgatnak. Valószínű, hogy gyermeke nem maradt. Valamint két testvére Albertről és Györgyről bizonyos, hogy magvuk szakadt, a mit az 1390. évben kelt osztályos cseresserződés igazol. Ugyanis a fennmaradt két testvér:

II. István és I. László 1390-ben ősi birtokaikra nézve ünnepélyes cseresserződést kötöttek.[1] E szerint I. István kapta Losonczot és az annak környékén fekvő összes nógrádmegyei birtokokat. Ezek helyett viszont ő Lászlónak engedte a szent-mártoni összes birtokrészeket, melyeket unokatestvérétől I. Tamásnak Dénes fiától cserélt, és azon erdélyi fekvőségeket, melyeket a már említett testvérének I. Albert auranai perjelnek[2] és másik testvérének Györgynek magva szakadtán örökölt.

II. István, valamint atyja, hivatalára nézve az ország zászlósai között szerepelt. László testvérével együtt 1387—89-ben szörényi és horvát-dalmátországi bánságot viselt.[3] Utóbb 1390—91-ben a machói bánságot kormányzá.[4] Mindketten Mária királyné pártján ennek érdekében működtek.[5] Istvánnak, ki még 1404-ben is élt,[6] utódairól emlékeink nem szólnak. Testvére:

I. László — mint az imént említők — 1387—89-ben szörényi és horvát-dalmátországi bán, Mária királyné pártján 1384-ben jelentékeny tényező.[7] 1387-ben Dalmát, Horvát és Slavonia országok generalis kapitányának és szörényi bánnak irja magát, midőn a zágrábiakat hűségre inti.[8] Micsoda atyafiságban állott Gara Miklós nádorral, ki őt rokonnak (frater) szólítja,[9] eddigelé ki nem derült. Két fia maradt: IV. Dénes és I. Zsigmond.

I. Zsigmond 1403-ban unokatestvérével, a

[1] Hazai Okmánytár VII. 266.

[2] Fejér VIII. 1. 556. az oklevélben így: «Magister Thomas et Stephanus Comes Siculorum, filii Dyonisii».

[3] Az eredeti a gróf Erdődy-ek galgóczi levéltárában.

[4] Gr. Károlyi-ak Oklevéltára I. 138.

[5] Fejér IX. 2, 47. 55. 136.

[6] A neveknél a sorszámozást minden ágon külön kezdve tartottam czélszerűnek, könnyebben megjegyezhetés végett.

[7] Gróf Zichy cs. Okmánytára. III. 355.

[8] Fejér X. 5, 281.

[1] Az eredeti Zsigmond király jóváhagyásában, megvan a gr. Erdődyek galgóczi levéltárában.

[2] Losonczy Albertről mint auranai perjelről Praynak Diss. de Prioratu Auranae czimű munkájában említés nincs, hanem Kerchelich nyomán Albertum filium Stephani Laczkovich néven említ Albertot a 38. lapon. Itt az apa megnevezésben kell hibának lenni. Én ezen 1387-ben élt Albert perjelt vagyok hajlandó Losonczinak tartani.

[3] Fejér X. 1, 393., 410., 503. és 747. — Hazai Okmánytár V. 179. 182.

[4] Fejér X. 1, 644. 675.

[5] Fejér X. I, 182. és X. 4, 295. De meg nem nevezett Losonczi nemesek hűsége ellen Zsigmond királynak 1410-ben panasza is volt, valószinűleg a Jakab ágabeliek ellen. Fejér X. 2, 829 és ujolag X. 5, 46.

[6] Fejér X. 4, 295.

[7] Fejér X. 1, 182.

[8] Fejér X. 1, 393.

[9] Fejér X. 1, 182.

Tamás ágán álló Dénesnek György nevü fiával, együttesen pert folytatott Pászthói Domokos fia János egykori országbiró és a Terbelédi család ellen.[1] 1427-ben pedig nejével Krisztinával és első feleségétől született László fiával, továbbá néhai bátyjának IV. Dénesnek Miklós, János és Albert fiaival Zsigmond királytól Zarándmegyében fekvő birtokokra kir. adományt vitt.[2] Ekkor még, daczára, hogy atyja, nagyatyja zászlóurak voltak, csak vitézlő (Egregius) volt; a család még nem jutott a mágnások rendébe. De nemsokára hivatalánál fogva, (melyet megjelölni nem tudunk), már nagyságosnak czímeztetik. Így fordul elő 1431-ben, midőn a Dormánháziaknak egy elfoglalt halastavát kellett visszabocsátania.[3] Élt még 1432-ben is, és az ország nagyjai közt foglalt helyet.[4] Ellenben 1435-ben már csak fia II. László, és néhai bátyjának IV. Dénesnek János és Albert nevü fiai említtetnek, kik ekkor a nagy-mislei prépostság birtokba iktatása ellen tiltakoztak.[5]

II. László, (Zsigmondnak fia), nem sokkal élte túl atyját. Már 1439-ben az ő magvaszakadtán Albert király a nógrádmegyei Szűgy és Csesztve helységeket sógorának Garai László slavoniai és machói bánnak adományozta.[6] Benne Zsigmond ágazata kihalt.

IV. Dénes 1427 előtt halt meg.[7] Öt fia Miklós, István, György, János és II. Albert közül csak ez utóbbi lőn családjának terjesztője, egyszersmind házassága által a legvagyonosabbak közé emelője. A nógrádmegyei, fiágon utolsó Szécsényi (de Zéchen) László, nógrádi főispánnak egyik leányát Hedviget (Adviga) vette házastársúl, kivel Szécsény várán és a hozzá tartozó terjedelmes uradalmon kívül, Nógrádmegyében még Somoskő várát tartozékaival, Heves, Gömör s több megyében kiterjedt jelentékeny területű jószágokat csatolhatott ősi birtokaihoz, melyeket még saját szerzeményeivel is gyarapított. Így 1455-ben gúthi Országh Mihálylyal, (Országh János sógorának atyjával) 40 ezer forinton zálogczímen megszerezte Gyöngyös felét is.[1] E nagymérvű megvagyonosodás annál inkább jelentékeny horderővel birt a családra, mert az összes tömeg csak két fiára volt szállandó. II. Albert 1460-ban nejével Szécsényi Hedviggel és fiaival III. László és IV. Istvánnal, és sógorasszonya ipjával Országh Mihálylyal a gyöngyösi malom fele részét Bessenyey Mihálynak adományozza.[2] Fiai közül

IV. Istvánról okleveles adataink többre nem terjednek. Ő egy hitelt érdemlő genealogusunk[3] szerint bonczidai Losonczynak írta magát, valamint gyermekei is. Az említett forrás szerint neje Manberg Erzsébet Rozgonyi István özvegye volt.[4] Gyermekei voltak III. Zsigmond budai prépost,[5] István, Mihály, Anna, kik mag nélkül kihaltaknak jelöltetnek, és IV. László, kinek még Ferencz, János, György és Kristóf fiai említtetnek; de a kiben IV. István ága is megszakad.

III. László (Albertnak Szécsényi Hedvigtől fia), 1482-ben fiával II. Zsigmonddal és Országh Mihálylyal és ennek fiával Lászlóval,[6] néhai Zécheni Lászlónak nógrádmegyei Szécsény és Somoskő várak, és ezek tartozékaira, és a Zécheni László után az országban bárhol található birtokokra kir. adományt vitt.[7] 1487-ben szintén fiával II. Zsigmonddal Gyöngyös fele részére vitt kir. adományt.[8] A hivatalos pályán mint főtárnokmester szerepelt. Családja 1487-ben már a született mágnások sorában áll.[9] Házastársának

[1] Gr. Károlyi cs. oklevéltára I. 522.

[2] Fejér X. 6, 854. Egregio Sigismundo filio magnifici Ladislai olim bani de Losoncz et Christinae consorti eiusdem Sigismundi filio Ladislao ex alia coniuge progenito, item Nicolao, Joanni et Alberto filiis condam Dyonisii filii praedicti condam Ladislai Bani.

[3] Fejér X. 7, 348.

[4] Fejér X. 7, 429.

[5] Fejér X. 7, 717.

[6] Eredeti oklevél szerint.

[7] Fejér X. 6, 854.

[1] Országos ltár kincstári osztályában az eredeti.

[2] Kaprinai Ms. B. tomo I. 54.

[3] Rajcsányi Ádám, Deductiones genealogicæ Familiar. kézirat.

[4] Rajcsányinál Rozgonyi Rinold, kiadott munkámban a Rozgonyi családfán Rozgonyi István áll.

[5] Schmitt Episcopi Agrienses II. 153. szerint 1503-ban csakugyan Zsigmond nevü volt budai prépost, de e helyen családneve nincs kitéve.

[6] Országh Mihály nádornak János fia, ki Zécheni Annát birta nőül, kihalván, valamint többi fiai is, azért gondolom, hogy jő itt elő fia Országh László, mint a ki testvére után örökösödött.

[7] Az eredeti a gr. Erdődyek galgóczi levéltárában I. 96. XIII. 14.

[8] Országos ltár kincst. oszt. 1700. cs. 23. sz.

[9] Teleki, Hunyadiak kora XII. 378.

neve még megismertetésre vár. Fia, az említett II. Zsigmond maradt.[1]

II. Zsigmond, ki atyjával együtt az 1482—87. évi adományoknak részese volt; 1505. évben a zászlós urak közt fordul elő a rákosi országgyülés végzeményeinek záradékában,[2] kétszer nősült. Első nejétől homonnai Drugeth Borbálától Antal, Farkas és Anna gyermekei lettek. Másodszor Dóczy Annával lépett házasságra, s ettől István és László gyermekei születtek, mind élők még 1514-ben, midőn a Dóczy-féle örökségi ügyben csulai Móré László bevallást tett.[3] E gyermekek, közül csak Antal és István tüntek fel.

Antal 1527-ben I. Ferdinánd király koronázásakor lett főpohárnokmester, és e király pártján állt 1533-ban is. Neje Báthori Klára volt, kinek hűtlensége következtében Antalnak tragicus vége lőn: vetélytársa, nejének kedvencze — egy alacsony származású iródeák — fojtá meg.[4] Két leánya maradt: Klára homonnai Drugeth Istvánné és Dorottya kisvárdai Várday Miklósné.

V. István (III. Zsigmondnak Dóczy Katalintól fia), örök emléket állított magának történelmünk lapjain. 1543-ban már Nógrád vármegye főispánja. Az ellene emelt terhes vádak alól 1547-ben I. Ferdinánd által felmentetvén,[5] ennek részén harczolt Izabella és fia hivei és a török ellen, és mint jeles hadvezér a nagyfontosságú Temesvár kormányzásával bizatott meg, melynek első ostromát 1551-ben szerencsésen kiállta; a második ostrom alkalmával hősies vitézségét halálával pecsételte meg 1552. aug. 27-én. Hét nappal előbb nyerte királyától, úgy testvére Antal leányai, mint a maga leányai számára a fiúsítási engedélyt, melynek erejével roppant birtokai (Nógrád, Hont, Gömör, Heves, Szabolcs, Zemplén, Nyitra, Zaránd és Temes megyékben fekvők) leány-ágon örökölhetőkké váltak.[6] Nejétől pekrovinai Pekry Annától[7] leányai Fruzina (szül. 1544.) Báthori Miklósnak, Anna pedig előbb báró Ungnad Kristófnak, utóbb mint özvegy, Forgách Zsigmondnak lettek nejeivé. Ezekben kihalt a három századon virágzott losonczi Losonczi nemzetség, míg a vele egy törzsű losonczi Bánffyak máig virágzanak. Mielőtt ezeknek leszármazását tárgyalnók, lássuk az eddigiek családfáját:

(A családfát lásd a következő lapon.)

A Losoncziak nemzedékrende után a Bánffyak leszármazásának kimutatása végett vissza kell térnünk a közös törzset képező I. Dénes nádornak legifjabb fiától II. Dénestől származott unokájához I. Tamáshoz, kit a családfa I. tábláján, a Bánffyak őseül jeleztünk. Ezen

I. Tamás testvérével I. Istvánnal és I. Dezsővel együtt tiltakozik a szerémmegyei birtokok érdekében 1297-ben. Már 1319-ben a székelyek ispánja volt,[1] midőn a bonyhai birtok miatt tiltakozott.[2] Ő birta még 1351-ben Szent-Mártont, mert előnevét is arról írta.[3] Eddigi okmánytáraink alapján csak egy fiát Dénest (ez ágon I-nek számozottat) ismerjük.[4]

I. Dénes cserélte el unokatestvérével Istvánnal az érintett Szent-Mártont.[5] 1388—89-ben másik unokatestvére László mellett, ki ez években

[1] Rajcsányi szerint Albert nevü fia is lett volna.

[2] Kovachich Suppl. ad Vestigia etc. II. 383. Jászay, A Magyar Nemz. Napjai stb. 156.

[3] Szentbenedeki Conv. Prot. A. p. 182. 295.

[4] Forgách, Commentarii. Horányi kiadása 40. l.

[5] Kaprinai Ms. B. XXVIII. 150.

[6] Ugyanott 348.

[7] Előbb Országh Lászlóné volt.

[1] Hazai Okmánytár VII. 266.

[2] Fejér VIII. 2, 237. Közli az oklevelet Fejérváry gyüjteményéből, tehát másolatból, de a szövegben vagy eredetiben ejtett tollhiba miatt, vagy a másolat gyarlósága miatt tévedés van, mert benne ezen hibás kitétel «Magister Thomas filius condam Dyonisii Palatini» fordul elő, ehelyett: Thomas filius Dyonisii fiiii Dyonisii Palatini». (Tamás nem fia, hanem unokája lévén Dénes nádornak), a mint ezt az eddigi oklevelek világosan kitüntetik. A Dénes nádor fiának Dénesnek nádorságáról pedig eddig semmit sem tudunk. E hibát már gr. Lázár Miklós is észrevette a Századok 1880. évf. 734. lapján.

[3] Gróf Zichy cs. Okmánytára II. 467.

[4] És itt véleményem merőben eltér gr. Lázár Miklósétól, ki I. Tamásnak még fiául II. Tamást és Istvánt teszi, és pedig azon István bánt, kitől szerintem (mint az I. táblán látható), a Losonczi család származott le, és a mely István I. Tamásnak unokaöcscse, de nem fia volt. Arról pedig, hogy I. Tamásnak István nevü fia is lett volna, a gróf Lázár Miklós által idézett helyen (t. i. gr. Zichy cs. Okmánytár II. 456. l., igazabban 467. lapon) egy szó sincs, ott egyedül ide vonatkozólag csak e kitétel: Thomas filius Dyonisii de Zenmarton fordul elő. V. ö. Századok id. évf. 734.

[5] Ezt a már általam idézett, és a gr. Erdődy levéltárból birt 1390. évi csereszerződés világosan mutatja.

I. tábla.

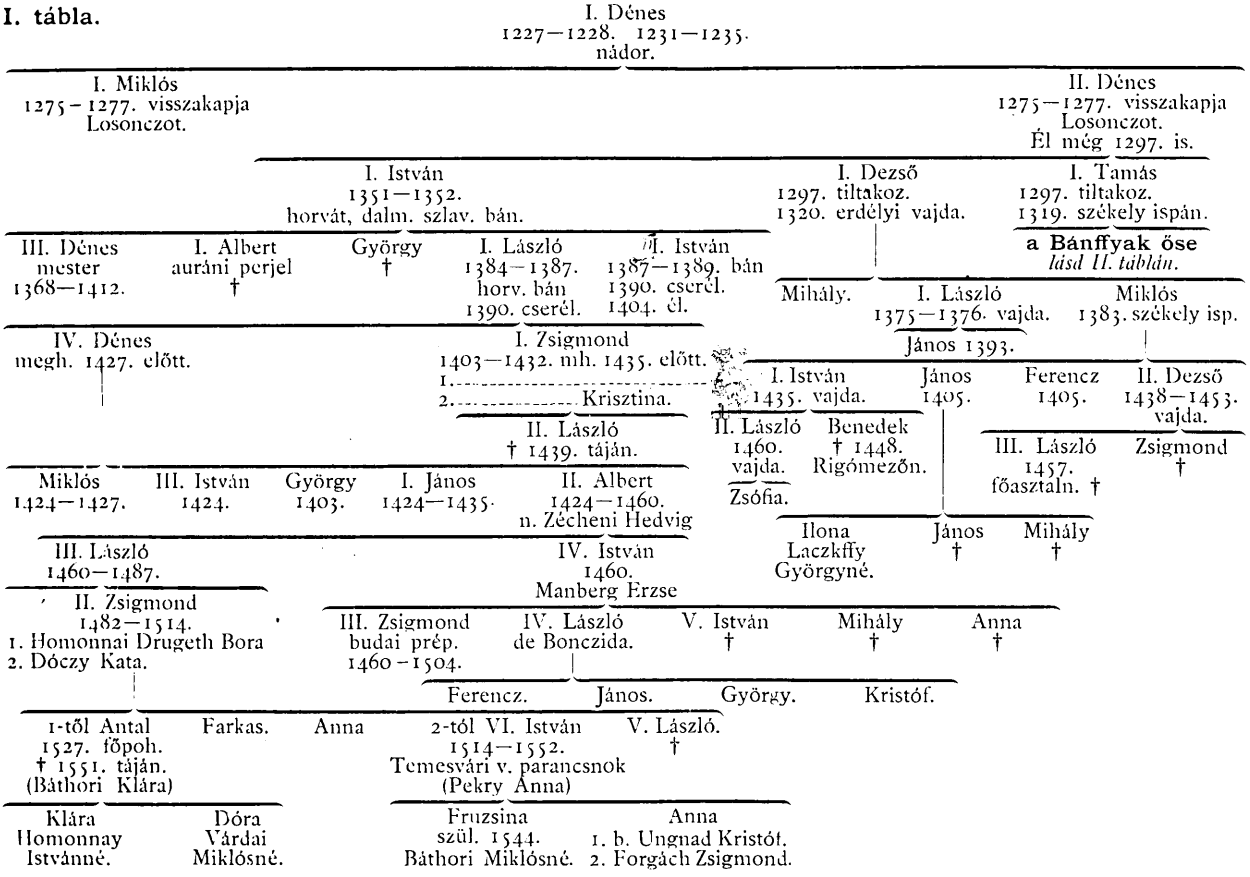

Horvát, Tót, Dalmát országok kapitánya és Szlavonia bánja volt, ő a horvát- és dalmátországi báni hivatalt viselte.[1] És ez általa viselt báni méltóság szolgált utóbb arra alapúl, hogy ivadéka unokájában I. Istvánban a XV. század első felében a Bánffy nevezetet a családban végleg megállandósította. I. Dénesnek is oklevelesen eddig csak egy fiát ismerjük: I. Lászlót.

I. László, mint az oklevelek összevetéséből látjuk — 1427-ben halt meg.[2] Ennek fia volt

I. István, 1427-ben kir. udvarnok.[3] Utóbb 1444-ben a székelyek ispánja, és 1451-ben még élő.[4] Mint említve volt — a Bánffy névnek ő lőn állandósítójává.

I. Istvánnak a család nemzedék-rende szerint[5] négy fia volt: I. György, I. Mihály, II. László és I. János. A négy testvértől származott család némely tagja a kor szokása szerint főbb birtokáról vagy székhelyéről írta előnevét. Ez okból találunk főképen a XVI. század okleveleiben és emlékeiben «de Bonczida, de Nagyfalu, de Mogyoró» predikatummal élő Bánffyakat, kik azonban mind a losonczi Bánffyak nemzetségének vérszerinti tagjai voltak. A négy testvér közül I. Mihálynak és I. Jánosnak, kit 1505-ben a rákosi országgyülésen találunk,[1] ágazata rövid idő mulva elenyészett. Csak I. Györgynek és II. Lászlónak, ki 1491-ben főtárnokmester, 1493-ban erdélyi vajda volt,[2] ágazata nyúlik le napjainkig. Minthogy pedig ezen, a politikai pályán és közéletben je-

[1] Wagner, Analecta Scepus. IV. 138. Korbuly, A báni méltóság 214. l.

[2] Hazai Okmánytár. I. 320. és III. 352. összevetése.

[3] Hazai Okmánytár. III. 352.

[4] Szabó K. Székely Oklevéltár. I. 144.

[5] Lehoczky Stemmatogr. I. 29. és egyebütt is I. István és négy fia közt még két ízt találunk, hogy ez, mint már Magyarorsz. Cs. I. 163. 164. lapján is megjegyeztetett, a chronologia miatt is lehetetlenség, azt fölösleges bizonyítgatni.

[1] Kovachich, Supplem. ad Vestigia II. 333.

[2] Szabó K. Székely Oklevéltár. I. 271.

II. tábla.

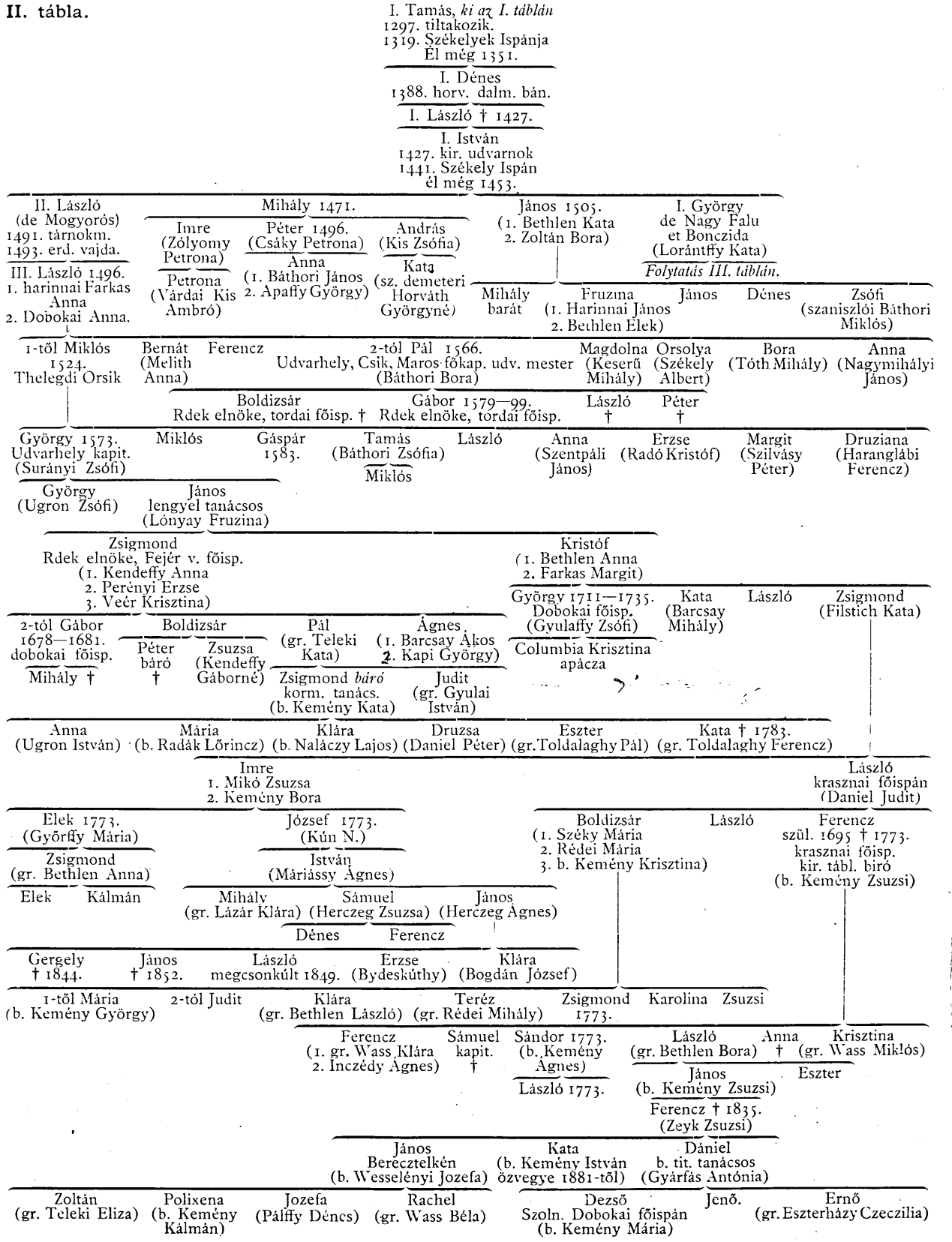
I. Tamás, *ki az I. táblán*
1297. tiltakozik.
1319. Székelyek Ispánja
Él még 1351.
I. Dénes
1388. horv. dalm. bán.
I. László † 1427.
I. István
1427. kir. udvarnok
1441. Székely Ispán
él még 1453.
II. László (de Mogyorós) 1491. tárnokm. 1493. erd. vajda.
III. László 1496. 1. harinnai Farkas Anna 2. Dobokai Anna.
Mihály 1471.
Imre (Zólyomy Petrona)
Petrona (Várdai Kis Ambró)
Péter 1496. (Csáky Petrona)
Anna (1. Báthori János 2. Apaffy György)
András (Kis Zsófia)
Kata (sz. demeteri Horváth Györgyné)
János 1505. (1. Bethlen Kata 2. Zoltán Bora)
I. György de Nagy Falu et Bonczida (Lorántffy Kata)
Folytatás III. táblán.
Mihály barát
Fruzina (1. Harinnai János 2. Bethlen Elek)
János
Dénes
Zsófi (szaniszlói Báthori Miklós)
1-től Miklós 1524. Thelegdi Orsik
Bernát (Melith Anna)
Ferencz
2-tól Pál 1566. Udvarhely, Csik, Maros-főkap. udv. mester (Báthori Bora)
Magdolna (Keserű Mihály)
Orsolya (Székely Albert)
Bora (Tóth Mihály)
Anna (Nagymihályi János)
Boldizsár Rdek elnöke, tordai főisp. †
Gábor 1579—99. Rdek elnöke, tordai főisp.
László †
Péter †
György 1573. Udvarhely kapit. (Surányi Zsófi)
Miklós
Gáspár 1583.
Tamás (Báthori Zsófia)
Miklós
László
Anna (Szentpáli János)
Erzse (Radó Kristóf)
Margit (Szilvásy Péter)
Druziana (Haranglábi Ferencz)
György (Ugron Zsófi)
János lengyel tanácsos (Lónyay Fruzina)
Zsigmond Rdek elnöke, Fejér v. főisp. (1. Kendeffy Anna 2. Perényi Erzse 3. Veér Krisztina)
Kristóf (1. Bethlen Anna 2. Farkas Margit)
György 1711—1735. Dobokai főisp. (Gyulaffy Zsófi)
Kata (Barcsay Mihály)
László
Zsigmond (Filstich Kata)
Columbia Krisztina apácza
2-tól Gábor 1678—1681. dobokai főisp.
Mihály †
Boldizsár
Péter báró †
Zsuzsa (Kendeffy Gáborné)
Pál (gr. Teleki Kata)
Ágnes (1. Barcsay Ákos 2. Kapi György)
Zsigmond *báró* korm. tanács. (b. Kemény Kata)
Judit (gr. Gyulai István)
Anna (Ugron István)
Mária (b. Radák Lőrincz)
Klára (b. Naláczy Lajos)
Druzsa (Daniel Péter)
Eszter (gr. Toldalaghy Pál)
Kata † 1783. (gr. Toldalaghy Ferencz)
Imre 1. Mikó Zsuzsa 2. Kemény Bora
László krasznai főispán (Daniel Judit)
Elek 1773. (Györffy Mária)
Zsigmond (gr. Bethlen Anna)
Elek
Kálmán
József 1773. (Kún N.)
István (Máriássy Ágnes)
Mihály (gr. Lázár Klára)
Sámuel (Herczeg Zsuzsa)
Dénes
Ferencz
János (Herczeg Ágnes)
Boldizsár (1. Széky Mária 2. Rédei Mária 3. b. Kemény Krisztina)
László
Ferencz szül. 1695 † 1773. krasznai főisp. kir. tábl. biró (b. Kemény Zsuzsi)
Gergely † 1844.
János † 1852.
László megcsonkult 1849.
Erzse (Bydeskúthy)
Klára (Bogdán József)
1-től Mária (b. Kemény György)
2-tól Judit
Klára (gr. Bethlen László)
Teréz (gr. Rédei Mihály)
Zsigmond 1773.
Karolina
Zsuzsi
Ferencz (1. gr. Wass Klára 2. Inczédy Ágnes)
Sámuel kapit. †
Sándor 1773. (b. Kemény Ágnes)
László 1773.
László (gr. Bethlen Bora)
Anna †
Krisztina (gr. Wass Miklós)
János (b. Kemény Zsuzsi)
Eszter
Ferencz † 1835. (Zeyk Zsuzsi)
János Berecztelkén (b. Wesselényi Jozefa)
Kata (b. Kemény István özvegye 1881-től)
Dániel b. tit. tanácsos (Gyárfás Antónia)
Zoltán (gr. Teleki Eliza)
Polixena (b. Kemény Kálmán)
Jozefa (Pálffy Dénes)
Rachel (gr. Wass Béla)
Dezső Szoln. Dobokai főispán (b. Kemény Mária)
Jenő.
Ernő (gr. Eszterházy Czeczilia)

III. tábla.

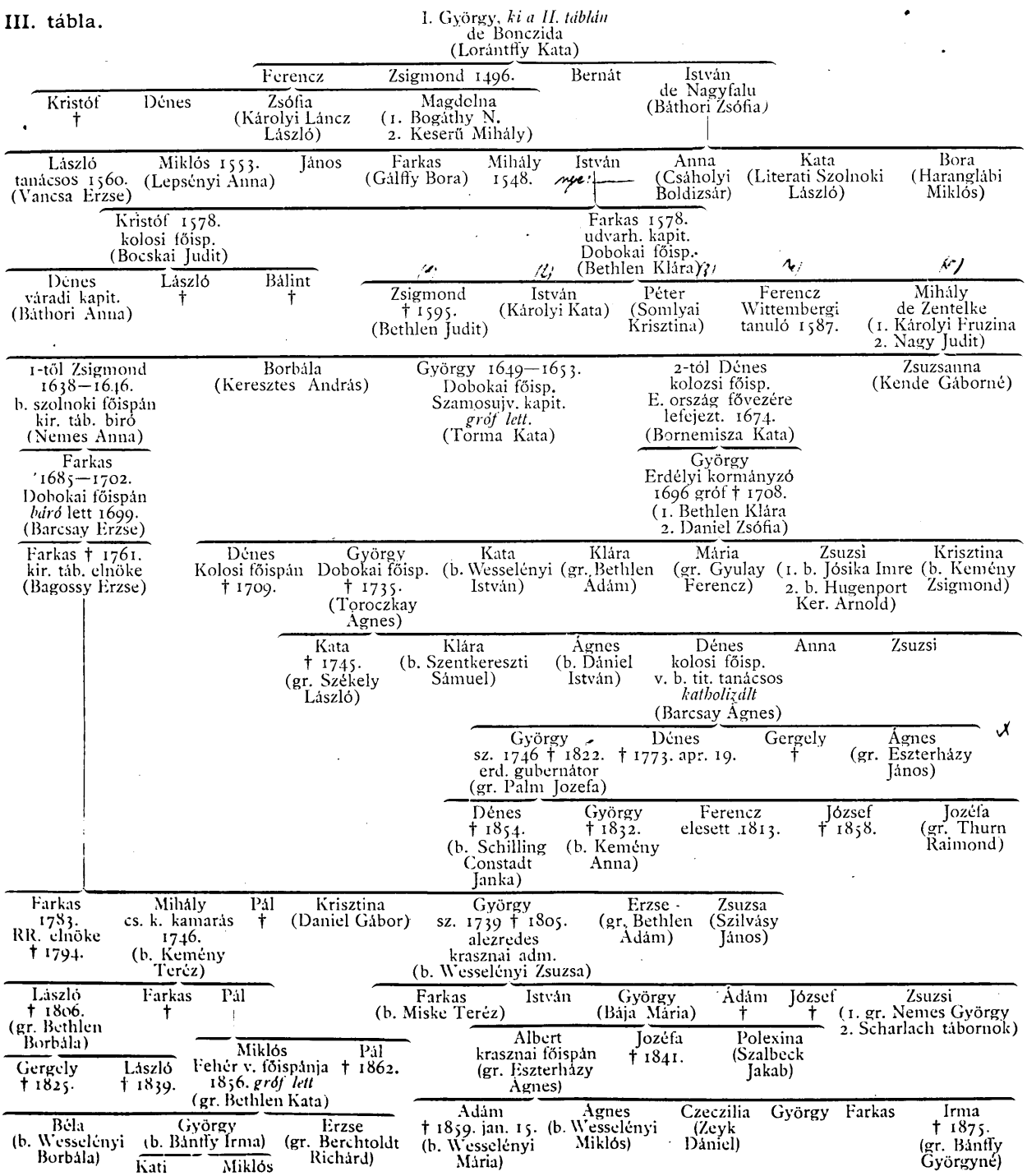
I. György, *ki a II. táblán* de Bonczida (Loránffy Kata)
Ferencz
Zsigmond 1496.
Bernát
István de Nagyfalu (Báthori Zsófia)
Kristóf †
Dénes
Zsófia (Károlyi Láncz László)
Magdelna (1. Bogáthy N. 2. Keserű Mihály)
László tanácsos 1560. (Vancsa Erzse)
Miklós 1553. (Lepsényi Anna)
János
Farkas (Gálffy Bora)
Mihály 1548.
István
Anna (Csáholyi Boldizsár)
Kata (Literati Szolnoki László)
Bora (Haranglábi Miklós)
Kristóf 1578. kolosi főisp. (Bocskai Judit)
Farkas 1578. udvarh. kapit. Dobokai főisp. (Bethlen Klára)
Dénes váradi kapit. (Báthori Anna)
László †
Bálint †
Zsigmond † 1595. (Bethlen Judit)
István (Károlyi Kata)
Péter (Somlyai Krisztina)
Ferencz Wittembergi tanuló 1587.
Mihály de Zentelke (1. Károlyi Fruzina 2. Nagy Judit)
1-től Zsigmond 1638—1646. b. szolnoki főispán kir. táb. biró (Nemes Anna)
Borbála (Keresztes András)
György 1649—1653. Dobokai főisp. Szamosujv. kapit. *gróf lett.* (Torma Kata)
2-tól Dénes kolozsi főisp. E. ország fővezére lefejezt. 1674. (Bornemisza Kata)
Zsuzsanna (Kende Gáborné)
Farkas 1685—1702. Dobokai főispán *bíró* lett 1699. (Barcsay Erzse)
György Erdélyi kormányzó 1696 gróf † 1708. (1. Bethlen Klára 2. Daniel Zsófia)
Farkas † 1761. kir. táb. elnöke (Bagossy Erzse)
Dénes Kolosi főispán † 1709.
György Dobokai főisp. † 1735. (Toroczkay Ágnes)
Kata (b. Wesselényi István)
Klára (gr. Bethlen Ádám)
Mária (gr. Gyulay Ferencz)
Zsuzsi (1. b. Jósika Imre 2. b. Hugenport Ker. Arnold)
Krisztina (b. Kemény Zsigmond)
Kata † 1745. (gr. Székely László)
Klára (b. Szentkereszti Sámuel)
Ágnes (b. Dániel István)
Dénes kolosi főisp. v. b. tit. tanácsos *katholizált* (Barcsay Ágnes)
Anna
Zsuzsi
György sz. 1746 † 1822. erd. gubernátor (gr. Palm Jozefa)
Dénes † 1773. apr. 19.
Gergely †
Ágnes (gr. Eszterházy János)
Dénes † 1854. (b. Schilling Constadt Janka)
György † 1832. (b. Kemény Anna)
Ferencz elesett 1813.
József † 1858.
Józéfa (gr. Thurn Raimond)
Farkas 1783. RR. elnöke † 1794.
Mihály cs. k. kamarás 1746. (b. Kemény Teréz)
Pál †
Krisztina (Daniel Gábor)
György sz. 1739 † 1805. alezredes krasznai adm. (b. Wesselényi Zsuzsa)
Erzse (gr. Bethlen Ádám)
Zsuzsa (Szilvásy János)
László † 1806. (gr. Bethlen Borbála)
Farkas †
Pál
Farkas (b. Miske Teréz)
István
György (Bája Mária)
Ádám †
József †
Zsuzsi (1. gr. Nemes György 2. Scharlach tábornok)
Gergely † 1825.
László † 1839.
Miklós Fehér v. főispánja 1856. *gróf lett* (gr. Bethlen Kata)
Pál † 1862.
Albert krasznai főispán (gr. Eszterházy Ágnes)
Józéfa † 1841.
Polexina (Szalbeck Jakab)
Béla (b. Wesselényi Borbála)
György (b. Bánffy Irma)
Erzse (gr. Berchtoldt Richárd)
Kati
Miklós
Adám † 1859. jan. 15. (b. Wesselényi Mária)
Ágnes (b. Wesselényi Miklós)
Czeczilia (Zeyk Dániel)
György
Farkas
Irma † 1875. (gr. Bánffy Györgyné)

lentékeny szerepet vivő történelmi nemzetségnek családfája még munkám Pótkötetében sem egészen teljes, annak I. Tamástól kezdve napjainkig leágazását[1] a hazai stemmatographia érdekében is a lehető teljességgel közleni czélszerűnek véltem.

(A családfát lásd a 24. és 25. lapon.)

Hogy ezen — nagy fáradtsággal és elfogulatlan igyekezettel szerkesztett – családfa teljes legyen: arról szó sem lehet. Magam is ösmerek még losonczi Bánffyakat, kiket a családfára elhelyezni nem lehetett, például említem csak azon Bánffy Boldizsárt, kinek nejétől Patócsi Zsófiától öt férjhez ment leányát sorolja elő b. Apor Péter munkájában.[2]

Hogy pedig e családfa hibátlan legyen, azt állítani még kevésbbé merném. Majd annak, ki a kihalt Losonczi családnak az országos levéltárban, a gróf Erdődyek galgóczi és a gróf Forgách család levéltáraikban található összes okmányain kívül még a losonczi Bánffyak összes okleveleit is felhasználhatja, sikerülhet egy, kétségtelenül hiteles családfával a stemmatographiai irodalmat megörvendeztetni. Óhajtom, hogy ez mielőbb bekövetkezzék.

A Losoncziak czímere egy ágaskodó grif volt. Így találjuk azt Losonczi Istvánnak «S × STEPH × DE × LOSSONCH × BANI × MACHOVIENSIS ET» köriratú 1391. évi pecsétén. Losonczi Istvánnak a temesvári kapitánynak 1546. évi gyürűpecsétén a paizsban két pólya fölött lépő állásban tünik elő a grif. — A báró Bánffyak czímere kék mezőben koronából kiemelkedő, pallost tartó grif, valamint a paizs sisakjának koronájából ugyanolyan grif szemlélhető. E szerint mind a két ágnak czímere hasonlít lényegileg egymáshoz.

NAGY IVÁN.

[1] A családfának szerkezetére nézve I. Istvántól fogva leginkább követtem a B. Bánffy Ferencz krasznai főispán fölött mondott és Praetor in Tramite etc. 1773. Kolozsvárott nyomt. halotti beszéd, — továbbá a gróf Bánffy Dénes fölötti Hermathena more veterum etc. czím alatt Kolosvárt 1747. nyomt. halotti beszéd adatait.

[2] B. Apor Péter, Lusus Mundi 63–68.

A Mellétei Baróczy-család armálisa 1415-ből.

(Egy színezett czímerképpel.)

A czímereknek tulajdonosaikat jelző képtárgyai ismeretén kívül, a heraldikusnak nem kevésbbé nyomatékos feladatát az illető jelképek idomítási módjainak, vagyis a czímerek különböző korszakok szerint változó stilusának ismerete képezi.

A czímer-stilus jelentősége nem csupán a diplomatikai kritika terén, a megvizsgálandó okmányokon látható pecsétek korának megállapítására nézve bír döntő érvénynyel, de egyszersmind műtörténelmi szempontból is kiváló szerepet játszik.

A czímerek e korszakokként jelentkező jellegvonásai rendszeres megállapításának legrégibb s legkiterjedtebb kútforrásaiúl kétségkívül a pecsétek szolgálnak. Csakhogy ezek míg egyrészt, és pedig éppen a heraldika legrégibb s legvirágzóbb korszakaiban, színjelzési (srafirozási) hiányuk miatt a czímerek alkatrészének egyik fő kellékét, a mázakat nélkülözik, másrészt kis területök miatt a czímereket külső járulékaik teljes felszerelésével sem képesek feltüntetni.

E tekintetben a hivatalos czímeres könyvek, czímertekercsek (Wappenrollen), de különösen a fejedelmi czímer-adománylevelek a pecséteknél hasonlíthatatlanúl előnyösebbek; mert azonfelül, hogy czímerképeik rendesen a heroldok közvetlen felügyelete alatt készültek, azokban egyszersmind már a czímereknek teljes előállításával találkozhatunk.

Czímeradományokat a fejedelmek már kezdettől fogva osztogattak ugyan; ezen legrégibb fejedelmi czímer-adományok azonban még külön okmányok tárgyát nem képezték.

A codex diplomaticusokban ugyan már a XII—XIII-ik századokból fordúlnak elő fejedelmi czímer-adománylevelek, mint például hazánkat illetőleg Fejér Györgyünknél az Ursino család részére a III. Béla adományozta czímernek Imre király által 1197-dik évben kiállított[1] megerősítő, és IV-dik Béla király által 1263-dik évben Likai Skalych Fülöp és Bertalan részére adományozott[2] czímeres levelek; az említett két

[1] *Cod. Dipl. Hung. T. II. pag. 504—508.*

[2] *U. o. T. IV. 3. 130. l.*

századbeli czímer-levelek hitelessége azonban a szaktudomány által kétségbe vonatik.

A legelső hiteles királyi czímer-adománylevelek hazánkban Anjou-házi királyaink idejéből valók. Ezek közt a legrégibb eddig ismert példányok a Róbert Károly királyunk által Miklósnak Imre fiának 1326-ban[1] és Danch Zólyom vármegye főispánjának 1327-ben[2] adományozott levelek. Egyébiránt e két okmány sem mondható még szoros értelemben teljes czímerlevélnek, a mennyiben t. i. az 1326-dik évi adománylevél csupán a czímer arany mázára, az 1327-dik évi pedig egyedül a sisakoromdíszre vonatkozik. Hogy azonban Nagy Lajos királyunk már teljes czímerlevél-adományokat osztott, ezt Kassa városának ajándékozott 1369-dik évi czímerlevele eléggé tanúsítja.

E legrégibb czímer-levelek jóllehet a czímereknek részletes szóbeli leírását adják, de még az illető czímerek ábráit nélkülözik, következésképen czímer-stilus, illetőleg műtörténelem szempontjából alig vehetők számba.

Mikor és melyik népnél tüntek fel legelőbb a képes armálisok? a heraldikusok eddigi kutatásai nyomán biztosan meghatározni nem lehet. Némelyek azok eredetét a XIV-dik század utolsó éveire teszik.

Németország legrégibb czímerleveleit Ruprecht királytól 1401—1410-ből származtatják. Ugyancsak ez időre esik hazánk eddig ismert legrégibb képes czímerleveleinek eredete is. A Zsigmond király által a Semsey családnak, illetőleg Semsey II-dik Jánosnak adományozott képes czímerlevél, Schwartner szerint[3] szintén az 1401-dik év keltét viseli.

Egyébiránt, hogy a képes czímerlevelek az említett század első negyedében a németeknél eléggé ritkák lehettek, kitűnik azon körülményből, hogy az 1878-dik évi bécsi heraldikai tárlaton kiállított 141 armális közül az egész XV-dik századra csak 9 darab esett; ezek közűl 3 magyar, és valamennyi közt a legrégibb Zsigmond császár 1434-dik évi czímerlevele volt. Ez utóbbi után korra nézve V-dik László magyar király egy 1456-dik évi czímerlevele következett.[1] Az 1882-dik évi berlini heraldikai kiállításon levő 160 nemesítő- s czímerlevél közt a XV-dik század első negyedéből egyetlen képes czímerlevél sem fordúlt elő; a legrégibb képes példány is magyar volt, V-dik László király 1456-dik évben a Zenthe családnak adott levele.[2]

Mind ezek után nem szenved kétséget, hogy egy netán rendezendő magyar czímerészeti kiállítás, ha egyéb tárgyakra, mint például a régi pergamenes torna- s czímeres könyvekre (Turnierbücher, Wappenbücher) és czímertekercsekre nézve német szomszédainkkal nem is fogna versenyezhetni, de a XV-dik századi képes czímeradománylevelek számát illetőleg úgy a bécsi mint a berlini kiállításokat jóval felülmúlná. Maga Nagy Iván csaknem húsz év előtt megjelent «*Magyarország Családai*» czímű művében a XV. század első negyedéből 20-nál több most is létező képes czímer-adománylevelet említ fel. Az azóta keletkezett tudományos társulatok kutatásai, de különösen a magán- és közlevéltáraknak ujabb berendezése s hozzáférhetősége következtében a XV. századi magyar képes czímerlevelek száma tetemesen felszaporodott.

Az említett 20 évi időköz alatt a levéltárak rejtekzárai alól napfényre hozott czímerlevelek egyik érdekes példányát többi közt a Zsigmond király által 1415-ben virágvasárnapján (márcz. 24.) Constanczban, Mellétei Barócz Jánosnak, Jakab fiának saját kérelmére, neki, atyjának, György, Imre és Frank testvéreinek, és rokonainak Réz Domokosnak, Miklós fiának, és Mellétei Barócz Imrének, Pál fiának adományozott, jelenleg a magyar Nemzeti Múzeum levéltárában őrzött czímerlevél képezi; melynek czímer-ábráját az ide mellékelt szín-nyomatú táblán van szerencsénk tisztelt olvasóinknak bemutatni.

A vastag disznóbőrre írt oklevélnek szövege a következő:

[1] Közli Fejér Gy. kivonatban VIII. 3. 63. l. Katona VIII. 535. l. Cornides kéziratai után; említi Engel: Gesch. d. Ungr. Reichs. II. k. 19. l.

[2] Anjoukori Okmánytár. Szerkesztette Nagy Imre, Budapest 1881. II. k. 337. l.

[3] *Nagy Iván szerint az említett okmány 1417-ből való. Magy. Csal. X. k. 753. l.*

[1] *Jahrbuch des Heraldisch-genealogischen Vereines Adler. VI—VII. Jahrgang. Wien 1881. 118, 119, 120, 121, 122. l.*

[2] Der Deutsche Herold. Zeitschrift für Heraldik, Sphragistik und Genealogie. Organ des Vereines «Herold» in Berlin. 1882. Jahrgang. 48. l.

Relatio Laurentii de Hedrehwar magistri agazonum regnalis Maiestatis.

Sigismundus dei gratia Romanorum rex semper augustus ac Hungariæ, Dalmatiæ, Croatiæ etc. rex. Omnibus Christi fidelibus tam præsentibus quam futuris præsentium notitiam habituris salutem in eo, qui dat regibus regnare et victoriose triumphare. A claro lumine troni regii, velud a sole radii, nobilitates legittimo iure procedunt et omnium nobilitatum insignia a regia dignitate dependent, ut non sit dare alicuius generositatis insigne, quod a gremio non proveniat regiæ dignitatis. Sane ad universorum tam præsentium quam futurorum notitiam harum serie volumus pervenire, quod fidelis noster dilectus Johannes filius Jacobi dicti Barocz de Mellete coram nostra celsitudine personaliter constitutus, propositis et recensitis suis fidelibus servitiis et fidelium obsequiorum gratuitis meritis sincerisque suis complacendo utique acceptis et laudandis, quibus ipse sacro dyademati ac celsitudini nostræ maiestatis a longinquis temporibus in prosperis nostris agendis et adversis, personæ et rebus suis non parcendo, indefesse complacere studuit reddiditque se gratum et acceptum, arma seu nobilitatis insignia in præsentium litterarum nostrarum capite depicta maiestati nostræ exhibendo, ab eadem maiestate nostra eadem arma seu nobilitatis insignia sibi, et per eum annotato patri necnon Georgio, Emerico et Frank carnalibus, item Dominico dicto Rez filio Nicolai et Emerico filio Pauli similiter Barocz dicti de eadem Mellete patruelibus fratribus suis ac hæredibus et posteritatibus ipsorum universis ex liberalitate nostra dari et conferri humiliter et devote supplicavit. Unde nos præfati Johannis gratis affectibus intuentes obsequiorum merita, quibus studiis diligentibus ac indefessis hactenus erga nostram claruit maiestatem cottidieque claret et in antea eo quidem studiosius clarere poterit, quo se et suos singularibus honorum gratiis sentiet decoratos, animo deliberato et ex certa nostra scientia eidem Johanni et per eum annotatis Jacobo patri necnon Georgio, Emerico et Frank carnalibus ac Dominico et Emerico patruelibus fratribus suis ipsorumque hæredibus et posteritatibus universis, ad ipsius Johannis supplicationis instantiam, præscripta arma seu nobilitatis insignia hic depicta ac pictoris magisterio distincte descripta virtute præsentium conferimus; ymo de habundantiori plenitudine specialis nostræ gratiæ ad maiorem eorundem Johannis et aliorum supradictorum nobilitatis gloriam proprio motu concedimus et præsentibus elargimur; ut idem Johannes et alii supradicti eorumque hæredes et posteritas universa nata et nascitura hæc arma seu nobilitatis insignia, prout præsentibus litteris circa principium appropriatis et coloribus diversis inserta pictura denotat et declarat, a modo in antea in prœliis, hastiludiis, torneamentis et in omni exercitio militari gestare valeant et deferre. Gaudeat igitur favore regio ac de tanto munere singularis gratiæ antefatus Johannes necnon alii suprascripti eorumque posteritas merito exultent, tantoque fideliori studio ad honorem regium eorundem in antea solidetur intentio, quanto ampliori favore proventos esse conspiciunt munere gratiarum. Præsentes etiam ad præmissorum memoriam perpetuam cum pendenti secreto nostro sigillo, quo ut rex Hungariæ utimur, prælibato Johanni et aliis supradictis duximus concedendas. Datum Constantiæ in dominica Ramispalmarum, anno domini millesimo quadringentesimo quintodecimo, regnorum nostrorum anno Hungariæ etc. vicesimo nono, Romanorum electionis quinto, coronationis vero primo.

Az oklevelen Zsigmond királynak Pray Syntagma hist. de sigillis tab. XI. 9. szám alatti ismeretes, sast ábrázoló pecsétje függ.

A mi az okmány czímerképét illeti, ez a balra, vagyis az okmány szövege felé hajlott ezüst dobor paizsban szerecsen fejet ábrázol, melynek homlokát egy sárga ugyanoly színű forgóval ellátott párta-abroncs *(Cochleatus, — Tortillé)* ékesíti.[1] A paizs fekvéséhez képest szintén balra fordított csőr-sisaknak orom-díszét a fentebbihez hasonló szerecsen fej képezi. A fekete sisaktakaró egyszerű szabású foszladékai a paizst annak alja alá jobbról csüngve, balról pedig ki és felfelé kanyarúlva lebegik körül.

Az egész czímer magassága (magától érthetőleg ide nem számítva a csak puszta hatás emelése végett a czímer befoglalására szolgáló keretes veres táblát) a paizs-lábtól az oromdísz csúcsának legfelső pontjáig 15 centiméter, mely-

[1] A szerecsen fej a keresztes háborúk ideje alatt bevett, igen szokott czímer-alak volt. Spanyolországban a mórok ellen viselt háborúkra vonatkozott. Hogy a külföldről már elég korán honi czímereinkbe is átvétetett, a Mesztegnyei Szerecsen családnak egy, Nagy Lajos érmén látható pénzverő jegye bizonyítja. *Iványi: A magyar birodalom czímerei II. f. 14. l.* — A Nagy-Apponyi gróf Apponyi-család czímere veresmezejű szívpaizsában egy szájában rózsát tartó szerecsen fej látható, melyről az említett család 1624. évi bárói diplomájában állíttatik, hogy az még a keresztes hadak idejéből eredt volna. — *Hormayer. Taschenbuch f. d. vaterländ. Geschicht. 1827. 35. l.* — *Nagy Iv. Magy. orsz. Családai. I. k. 62. l.*

ből 6·5 ctm. a paizsra, 8·5 ctm. a sisakra s ennek oromdíszére, és pedig magára a sisakra 2·5, az oromdíszre pedig 6 ctm. esik. A paizs szélessége 5·8 ctm.

Mint az említett czímer idomai s arányaiból kitűnik, az már az úgy nevezett heraldikai késő-gothra átmenet stiljéhez tartozik, mely a Zsigmond király-kori festett és rajzolt czímereket, különösen pedig az említett király czímerlevelei ábráit jellemzi, habár a pecsétek akkoron még csaknem kizárólag ó-góth stil szerint készültek is.

Az említett késő-góth átmeneti stilben készült czímer-ábrákon az ó-góth stil egyszerű szerkezete, erőteljes vonásai és csaknem silhouetteszerű színezése még feltalálhatók ugyan, de másrészről a csúcsos aljú paizsokat már túlnyomólag a dobor-paizsok, a csöbör-sisakokat az ezeknél alacsonyabb csőrsisakok és a régieknél magasabb oromdíszek váltják fel. A sisak takarója még eredeti feladatához képest egyszerű foszladékokba van vágva, azonban már a későbbi gót-stil ornamentális jellegéhez annyiban közeledik, hogy meghosszabbodva, nemcsak sisaktakaróúl, hanem egyszersmind paizs-oldaldíszűl is szolgál.

Az 1415. évi Barócz-czímer minden részletét tekintetbe véve, az a heraldikai átmeneti késő-góth-stilnek oly correct példányát képezi, mely nem csupán a szoros értelemben vett heraldikatudomány, de egyszersmind a stilszerű építészet és a történeti képírás terén is mindenha az említett korszak kifogástalan mintájául szolgálhat.

E czímer stilbeli fontosságán kívűl régisége tekintetében is annyiban nevezetes, hogy mint már a fennebb említettekből láttuk, a heraldikailag epochális bécsi 1878-dik és a berlini 1882-dik évi heraldikai kiállítás egyetlen egy ilyen régi czímert sem mutathatott föl.

BÁRÓ NYÁRY ALBERT.

A turulról.

Nemzeti hagyományainknak alig van talán oly részlete, a mely tudományos vizsgálat alá még nem vettetett, s tudósaink között többé vagy kevésbbé alapos megvitatás tárgyát nem képezte volna. A kritika kérlelhetetlen szava sok olyat megdöntött már, a mit hosszú évtizedek történetirása valónak hitt és elfogadott; a mondáknak «amodo in posterum» csak a költészetben lehet helyük és jogosultságuk; mindazáltal azt hiszem, senki sem fogja tagadni, s józanúl nem is tagadhatja, hogy a hagyományokban is van igazság, s tudjuk, hogy krónikáink nem egy, csacska mesének vagy hibás feljegyzésnek tartott adata, az újabb történeti, nyelvészeti és régészeti kutatások által felderített tényekben lelt és lelhet még ezután is magyarázatot, igazolást és valóságot.

A hun-magyar hagyományok egyik legérdekesebb és legjelentősebb részlete a *turul* (kurul, karoly, karvaly) vagy *sas keselyű* regéje, mely a legszebb költői mythoszként fonódik mondáink egybefüggő lánczolatán végig. A *turul-madár* pogány korunk hitregés világának saját és eredeti alakja; szereplése tündéri, végzeties, majdnem isteni. Megtermékenyíti az anyák álmát, hogy hősök szülessenek; a nemzeti hadak sorsát végzetszerűen intézi, hosszú vándorútján kisérője a népnek az igért új hazába, melynek határain sokaságának sűrű szárnycsapásaival veri a csüggedőket, «mert az isten akarja vala, hogy hamarább szálljanak alá Magyarországba». Koronás képe ott leng a fejedelmek zászlain, s győzelmesen vezérli harczaiban a nemzetet, melynek bölcsőjétől kezdve hű nemtője marad mindaddig, mígnem szerepében a megváltó hitének jele, az apostoli kettős szent kereszt váltja fel.

A turul mondájával valami rokonságot mutat a norman regék három királyleány szötte hollós zászlaja, melyről mondják, hogy valahányszor győzni vitték harczba, akkor a holló mintegy megelevenedve röpköd vala a hadak előtt, míg balszerencse kezdetén, szárnyait összecsapva, mozdulatlanul csüngött alá a zászlón.[1] Tulajdonított-e a régi magyar hit is ily bűbájos jóstehetséget a maga turul madarának? nem tudjuk; de éreznünk kell, hogy Arany csak szebbé és teljesebbé tette a nemzeti hagyományt, midőn Keveháza gyönyörű énekében oly mesterien szötte belé a norman holló mythoszát. Ime e nehány sor:

Barna hajú szép hunfiak,
Mi haszna még a gyors nyilak!
Bár tölök a nap elborúl,
Tárnokvölgye bealkonyúl,
Zászlótokon lecsüngve áll,
Nem repdes a turulmadár!

[1] Ipolyi, Magyar Mythologia, 79. l.

És ismét alább, a czezunmauri harcznál:

Harmadnapon kürtödbe fúsz
Torda fia hős Bendegúz!
Zászlóidat a keleti
Szellő vigan lebegteti,
Hogy a turul repdes belé —
Nyugot felé, nyugot felé!

Ez a költő felfogása. Krónikásaink közt egyedül Kézai az, ki a turul emlékét e néven fentartotta, s egyszersmind a róla szóló hagyományt is legtovább fejlesztette. Nála a turul Attila király jelképe, és másod unokájában Álmosban, újra megtestesülése; nyilván mondja, hogy Árpád, Álmos fia, a *Turul nemzetségből* származik, s ez állítását alább, Gyeics vezérről szólván, ismételve megerősíti.

Hogy a Turul nemzetség az Árpádokra vonatkoztatva, birhat-e valami historiai alappal, azt ezúttal nem keresem; hogy azonban egy *genus Turul* (de genere Turul) valósággal, és pedig Kézaihoz igen közel korúlag létezett, azt hiteles okiratok bizonyítják;[1] nemkülönben áll, hogy Turul mint személynév s mint helynév is többször fordul elő emlékeinkben.[2] Mindez mégis csak annyiban érdekel jelenleg bennünket, a mennyiben ezekből az adatokból is kiviláglik, hogy a *turul* szó egyáltalában nem hibás irás vagy olvasás szüleménye, mint Szabó Károly hiszi, s különben igen plausibilis alapon ki is fejti,[3] hanem oly avult szavunk, mely lehet, hogy nemsokára Kézai kora után eredeti jelentését már elvesztve, csak mint személynév maradt még egy ideig fenn, de a mely — mint alább tüzetesen ki fogom mutatni, — a *kurul*, *karoly* meg *karvaly* mellett, ezekkel együtt s egy jelentésben élt valaha nyelvünkben.

Nem volt czélom föntebb a turul-monda ősvallási jelentőségét bővebben fejtegetnem, csupán azért érintettem azt is nehány főbb vonással, hogy a mi történeti valóság van benne, azt annál tisztábban vehessük ki belőle.

Kitűzött feladatom: a turulnak mint a magyar nemzet legrégibb valóságos hadi czímerének — ha szabad e szóval élnem — történeti nyomait keresni, vagy legalább összeállítani azokat az adatokat, a melyek e nyomokra, úgy vélem, elvezethetnek bennünket.

Hazai krónikáink egybehangzó tanúsága szerint: Attila király czímerén, melyet paizsán és zászlain szokott volt hordani, koronásfejű madár vala ábrázolva, *mely czímert a magyarok míg magokat községben kormányozák, Gyeics vezér idejéig, a hadban mindig magokkal hordtak vala.* E koronásfejű madarat Kézai magyarul *turul*-nak, későbbi krónikásaink latinul *astur*-nak vagy *austur*-nak nevezik. Az *astur* szót mint madárnevet a classicai latinság szótárai nem ismerik, Kirsch Cornucopiæ-ja szerint *sólymot* jelent, Szabó Károly *karvaly*-nak fordítja.[1] Bármelyik nevén nevezzük, annyi kétségtelen, hogy a sasok fejedelmi családjából való, s mint a bátorság, erő és sebesség jelképe, méltán ékítheté a honkereső nemzet harczi lobogóját.

A *sas* mint katonai hadi jelvény, kivált mint a hódítás eszméjének kifejezése, régibb és újabb időkben egyaránt szerepel. A persa királyok előtt arany sast hordoztak a táborban, a római legiók sasos vexillumát az egész ókori világ ismerte, s csak a jelen század elején látta Európa a büszke franczia sast győzelmi nimbusában ragyogni.

A mit krónikáink Attila király czímeréről s a magyarok turulos zászlajáról mondanak, az oly egyszerű és természetes, s olyannyira magán hordja a teljes valóság színét, hogy benne kételkednünk semmi ok sem lehet.

A bécsi képes krónika bár primitiv, de mindenesetre tanulságos ábrái, hol a kapitányok, a hét magyar vezér majd mindegyike ugyanazon madár-alak képét viseli paizsán, arra mutatnak, hogy a turul nem kizárólag a fejedelmi ház czímere, hanem az egész nemzet hadi jelvénye vala.[2]

[1] Horvát István, M. orsz. gyökeres régi Nemzetségeiről, 63. l. — Anjoukori Okmt. I. 297. l.

[2] Horvát I. id. m. 64. l. — Károlyi Oklt. I. 221. l. — Fejér, Cod. Dipl. IV. 1. 166., IV. 2. 424., V. 1. 84., V. 2. 217. l.

[3] Kézai krónikája magyar fordításában, az illető helyhez tüzött jegyzetében, 23. l. Erre alább még visszatérünk.

[1] A bécsi képes krónika ismeretes díszkiadásához készült magyar fordításban.

[2] Némelyek a krónika legelején lévő ábrák közt, a későbbi kettős keresztes és anjoui liliomos, meg a pólyás czímeres vértek mellett a harmadikon vélték a turult kereshetni, a hol egy madárnak csupán hosszú nyaka és szárnyai láthatók egy koronás sisakból kinyulva. E különös alak azonban nem egyéb, mint a Nagy Lajos király gyűrűs pecséteiről ismeretes strucz, mely patkóvasat tart csőrében. Inkább nézhetjük turulnak a vezérek vértjein ábrázolt madarat.

Ez a mondák felfogása is, de ez — mint látni fogjuk — a történeti valóság is.

Hogy Gyeics vezér, avagy még inkább István, miután nemzetét a keresztyén vallásra térítette, s a pápától koronát, czímert és apostoli keresztet nyert, a pogányságra emlékeztető turult sem paizsán, sem királyi lobogóin nem hordta többé, az csak természetes. A német Muglen mondja is, mintegy kiegészítve a hazai krónikások előadását, hogy a fejedelmek a keresztyénség felvétele után addigi jelvényüket megváltoztatták, megcserélték; saját szavai szerint: *darnach begunden die fursten das vorgenant tzaichen verwandeln und verkeren.*[1] De hogy maga a nemzet, a szabad magyarság, mely a felkelő nemzeti sereget alkotá, azontúl is régi megszokott czímerét lobogtatta harczi zászlain, nagyon valószínű. E föltevés mellett szólhat egyebek közt azon mindenesetre figyelmet érdemlő körülmény is, hogy némely kétségtelenül ősrégi származású nemzetségeink czímerében mai napig a turul vagy karvaly madár alakja szemlélhető. A gr. Károlyiak még nevét is megőrizték családi czímerük madarának; mert semmi kétségem benne, hogy a család ősi fészke, a szatmármegyei Károly neve nem a latin Carolusnak megfelelő Károly, hanem *karvaly*, vagyis a szó régibb avult alakja szerint *karoly*. Világos bizonyság erre a szintén Szatmármegyében létezett *Karolyos* (Karwlos) puszta neve, melyről a grófi család XVI. századi okiratai még emlékeznek, s a melyet nem magyarázhatunk máskép, mint a hogy a hasonló képzésü Hollós, Varjas, Verebes stb. helyneveket.

Azonban a magán családi czímerekről netán vonható következtetéseknél sokkal többet mondó az a történeti tény, hogy az erdélyi magyar megyék nemessége mindenha sast hordott czímerül, s ezzel élt pecsétjén is, a míg a három nemzet külön-külön pecsétet használt az országúl kiadott okiratok hitelesítésére. Némelyek szerint már János király alatt, 1538-ban végzést hoztak, hogy a három nemzetből álló Erdélyország részére három különböző pecsét készíttessék,[2] s e végzés értelmében a vármegyék magyarsága, kétségkívül régi usus folytán, egy kék mezőben zöld gyep fölött repkedő arany csőrű, egyfejü fekete sast kapott volna czímerül.[1] De teljes bizonyosságúnak tekinthető és határozott intézkedés az erdélyi pecsétek dolgában csak az 1659. évi szászsebesi országgyülésen történt, melynek egyik törvényczikkelye kimondja, hogy az ország négy nagyobb rendje szerint — a negyediket képezvén akkor a magyarországi kapcsolt részek, — négy külön pecsét metszessék, s ezek közül az erdélyi vármegyék pecsétjén egy fél sas legyen.[2]

Hogy a magyar nemzeti sas itt már csak fél sassá csonkítva jelenik meg, annak valószínű oka az, hogy a fejedelmek az 1659-iki végzést megelőző időkben már régóta használván pecsétjeiken a három nemzeti czímert saját családi czímereikkel különféle módokon összetéve, a sasnak eltünt fele egyszerűen valamelyik czímercombinatio technikai nehézségeinek eshetett áldozatúl. Egyébiránt teljes épségében is megvan még, és látható Alsó-Fehér vármegye czímerén, mely legrégibb magyar megyéje Erdélynek ma is az imént leírt sas képét viseli paizsában; a mi hihetőleg onnan eredhetett, hogy a nemzeti pecsét őrizete egy időben épen Alsó-Fehérmegye főispánjára volt bizva.[3]

A magyar fél-sas Erdélyországnak később egyesített czímerében mind e mai napig a főhelyet foglalja el. Megemlítem még egyúttal, hogy Dugonics föntebb idézett munkájában[4] Pannonia czímerét is a négy folyamból és egy koronás sasból állította össze.

Az elmondottak után szinte lehetetlen, hogy önkéntelenül is a régi nemzeti hagyományra ne térjen elménk; ne legyünk azért merészek, ha az erdélyi magyar sas képében egyenesen pogány őseink turul-madarát keressük.

Hogy az erdélyi vármegyék magyarsága mint község, nemcsak az újabb korban, s nemcsak pecsétjein élt sas-czímerével, hanem azt már sokkal azelőtt hadi jelvény gyanánt is használta s zászlóin hordta az ütközetekben, hiteles oklevelek bizonyítják:

[1] Cap. V. Kovachichnál, 9. l.

[2] Nemzeti Társalkodó, 1833. II. 147. l.

[1] Tagányi Károly, M. orsz. Czímertárában, és Dugonics András «A magyarok uradalmaik» czímü munkájában.

[2] Az erdélyi országos czímerekről bőven és alaposan értekezett gr. Kemény József a Nemzeti Társalkodóban, 1833. II. 145—160, és ismét u. o. 321—327. ll. Utána Jakab Elek a Századok-ban, 1867. 336—352. ll.

[3] Jakab Elek, id. h. 339. l.

[4] A magyarok uradalmaik, 30. l.

Bizonyítja először Róbert Károly királynak egy 1321-ben kelt levele, melyből megtudjuk, hogy Emich fia Miklós, csicsói várnagy, azon időben *az erdélyi magyar község sasának hordozója*, vagyis *zászlótartója* volt; az oklevél eredeti szavaival: *ductor aquilæ seu vexilli universitatis regnicolarum Hungarorum partium Transsilvanarum.*[1] Kitünik ez idézett adatból az is, hogy a nemzeti sas hordozása országos hivatal vala, s talán éppen a csicsói várnagysággal volt összekötve. Miklós úr ezen minőségében, a király ellen lázongó Petenyefi Péterrel czimborálván, hűtlenségbe esett, minek következtében a király Dózsa erdélyi vajda által minden jószágát elkoboztatta. Később azonban, miután ismét hűségre tért, s Csicsó várát is átadta a királynak, kegyelmet kapott s elfoglalt javait visszanyerte.[2] Hogy ország-zászlósságával mi történt, annak további nyomait nem találom.

Egy másik okirat szerint 1437-ben Vajdaházi Nagy Pál volt az erdélyi megyei nemesség zászlótartója; miként a latin szöveg nevezi: *Paulus magnus de Waydahaza vexillifer universitatis regnicolarum Hungarorum et Valachorum* (értsd a nemeseket) *Transsilvaniæ.*[3]

Ezután hosszú ideig nincsen emlékezet sem a sasról, sem annak zászlósáról; de hogy a régi szokás folytonosan, s még a mohácsi vész után is jó ideiglen fentartotta magát, minden kétségen kívül helyezi egy fölöttébb érdekes adat 1555-ből, a mikor még egyszer, s eddigi tudomásunk szerint utoljára lebbenti szárnyát az erdélyi magyar nemzeti hadak harczi sasa. Nyárádtői Pókay Balázs volt a mondott időben Kendy Ferencz és Dobó István Ferdinánd-párti erdélyi vajdák alatt az ország zászlósa: *vexillifer aquilæ gentium Transsilvanarum Hungaricalium;* a ki azonban egy ütközet alkalmával, megszegve hitét, s jeles tisztének hivataljáról megfeledkezve, melynélfogva mindig a hadak előtt járni, s a kezére bizott zászlót elől vinni eskütt esküvel tartozott, hűtlenül a törökökhöz pártolt, s ezzel a vajda seregét is nagy romlásba sodorta. E bűne miatt aztán minden javaitól megfosztva, az ország nemesei sorából is kitöröltetett.[1]

Eddig vezetnek a történeti nyomok. Láttuk, hogy az erdélyi magyar vármegyék nemessége a tizennegyedik század elejétől a tizenhatodiknak majdnem végéig, mindenkor saját nemzeti lobogója alatt harczolt, s lobogóján sast hordott hadi czímerűl. Föl kell tennünk — jóllehet okleveles adataink nincsenek róla, — hogy a sascímeres zászlót a magyar királyság első háromszáz esztendeje alatt is hordozták Erdélyben, sőt igen valószínű, hogy hordozták Magyarországon is; mert hihetőbbnek tartom azt, hogy ez ősi szokás a tizennegyedik század kezdetével a nemzet egy részénél megszünt, mint azt, hogy a másiknál éppen csak akkor kezdődött volna.

De hogyan változott hát a turul sassá? Valami rumun történettudós, támaszkodva a föntebb idézett 1437. évbeli adatra, mely szerint Vajdaházi Nagy Pál a valachusoknak is zászlótartójuk vala, aligha nem azt felelné erre, hogy sehogy, mert meg lenne győződve róla, hogy az erdélyi sasok egyenesen régi római őseik fészkéből keltek. S meg kell vallani, hogy a rómaiaknak lehet is valami közük a dologhoz, a mennyiben több mint valószínű, hogy az átváltozás az ő nyelvük, már t. i. a latin nyelv révén ment végbe. Okiratainkban ugyanis akár a turul, akár a karuly, igen könnyen felvehette az *aquila* nevet, a miből aztán századok multán, irva és mondva, előállott a *sas*.

Idáig jutván, most már visszatérhetünk a turulra. Kisértsük meg, e mindenesetre mesésnek hangzó és sokak által kétségbe vont valóságú ősrégi madárnév kérdését a nyelvészet szempontjából is tisztába hozni.

Szabó Károly, miként már érintettük, abban a nézetben van, hogy miután a *turul* madárnévnek nyelvünkben nyomát nem találjuk, ellenben közönségesen ismeretes a *karvaly*, népiesen a *karoly* vagy *karuly* madárnév, okvetetlen azon gyanításra kell jönnünk, hogy Kézainak sok másoló kezén átment szövegében, *turul* hibásan áll

[1] Ezen érdekes levelet, melynek eredetije a czegei gr. Wass cs. levéltárában őriztetik, egész terjedelmében kiadta gr. Kemény József id. h. 322. l. – Jakab Elek a maga értekezésében hibásan tette keltét 1331-re.

[2] Hazai Oklevéltár, 211. l.

[3] A kolozsmonostori convent kiadványa; idézi gr. Kemény József említett értekezésében; közzétette egyebek közt Fejér is, id. m. X. 7. 893. l.

[1] A vajdák erre vonatkozó ítéletét közli gr. Kemény József id. h. 325. l. Eredetije a gyulafehérvári kápt. levéltárában, jelenleg már az Országos Levéltárban.

curul (= karuly) helyett; s annyival inkább áll e véleménye mellett, mivel tudvalévő, hogy a középkori okiratok és codexek irásában mily kevés, gyakran alig észrevehető különbség van a *c* és *t* betűk között.[1] Tagadhatatlan, hogy érdemes tudósunknak, a ki régi történetirataink szövegéhez eddigelé a legkitünőbb commentárokat írta, megfejtése egészen plausibilis, s oly általánosan el is fogadtatott, hogy azóta a turul ügye peremtorie eldöntve látszék lenni. De nézzük meg, vajjon áll-e az a feltevés, a melyből Szabó Károly kiindult, t. i. hogy a turulnak nyelvünkben semmi nyomát nem találjuk? Igaz; mint madárnévnek, Kézain kívül sem az emlékekben, sem az élő magyar nyelvben nincs nyoma, azonban több oly forrást idéztem már föntebb, a hol mint személynév és helynév világosan megtalálható. Bizonyos tehát, hogy a turul szó általában meg volt nyelvünkben, és így nincs rá ok, a miért Kézai turul-madarát pusztán a *c* és *t* betűk irásában ismert csekély különbség alapján elvethessük.

Jóllehet a most élő magyar nyelv semmiféle vonatkozásában sem ismeri többé a turul szót, de megtaláljuk azt mind a rokon finn-ugor, mind pedig a török-tatár nyelvek szókincsében, többékevésbbé eltérő alakban ugyan, azonban alig egy-két kivétellel mindig valamely ragadozó madár nevének jelentésében. Így p. o. a török-tatár nyelvekben *turgul*, *turgaul*, *turaul* bizonyos kisebb fajta fekete sólymot jelent; *torgaj*, s egy más török dialektusban *turuj* = seregély. Vámbéry természetesen a magyar turult is egyenesen ezekben keresi és találja fel, s mint analóg példát állítja elénk a magyar *karvaly* vagy *karoly*, meg a török *karga* vagy *kargaj* (= holló) szók azonosságát.[2]

Mindenesetre figyelemreméltó adatok, s hathatósan szólnak Kézaink turul-madara mellett, de azt hiszem, hogy sokkal fontosabb és világosabb az a tanulság, melyet a turulra nézve a finn-ugor nyelvek egyik hozzánk legközelebb álló dialectusának, a vogulnak szókincséből nyerünk.

Reguly hagyományai közt egy vogul mondában, a Kältes-nő mondájában, a következőt találjuk: *Jol' untsi. Unlimáten laui: Tägám, tú sunzen, tä mätä 'égvai ojkai ponkänen! Égvatä ponk* **juos-uj** *pit'il pošime; ojkätä ponk pätitä* **túr-uj** *pit'il pošime; tämi'e mätä égvai ojkäi.* Ez Hunfalvy Pál fordításában magyarúl így hangzik: *Leülének. Ültökben mond: Tägám, oda nézz, millyenek ott az asszonynak a férfinak fejeik! Az asszony feje* **sas** *fészekkel van megrakva, a férfi feje* **keselyű** *fészekkel van megrakva; illyenféle asszony-férfi az.*[1] Ugyanabban a mesében egy más helyen is[2] előfordulnak az idézett szavak; az asszonyról: *ponkä* **juons-uj** *pit'il pošvime* (feje sasfészekkel van megrakva); a férfiról: *ponk pätitä* **tur-uj** pit'il pošvime (feje teteje keselyűfészekkel van megrakva).

Tehát *juos-uj* vagy *juons-uj* = sas, *túr-uj* vagy *tur-uj* = keselyű; szó szerint értelmezve: *tur-uj* = torok-vad, vagy torkos madár. Ezen értelmezés adja már kezünkbe a *turul* vagy *karuly* szavaink helyes megfejtéséhez a kulcsot. A magyar *torok:* osztj. *tūr*, északi osztj. *tur*, vog. *turr*, finn *kurkku*, mordv. *kurga*. A mint ez összehasonlításból látható, a szókezdő *t* és *k* hangok a különböző dialektusokban megfelelnek egymásnak; de példák igazolják, hogy olykor ugyanazon nyelvben, sőt egyidejűleg is cserélik egymást.[3] Én teljességgel nem tartom lehetetlennek, sőt meg vagyok róla győződve, hogy a *turul* és *kurul* (curul) egyenesen a tárgyalt hangcsere viszonyában állanak egymással, s minden arra mutat, hogy *e két szóalak régen, valószínűleg még a Kézai korában is, egymás mellett s egy jelentésben élt nyelvünkben.* A nyelvszokás lassankint elejtette a turult, s megmaradt csak a kurul, mely a tovább módosult *karuly*[4] és *karvaly* alakokban ma is él köztünk.

Vizsgálódásaink végeredménye tehát az, hogy a *turul* csakugyan nem más, mint a *karuly;* és így Szabó Károlynak is igaza van, a Turulnak is igazsága van. És ha a szíves olvasó még nekünk is igazat adott, akkor a zászlót megmentettük.

NAGY GYULA.

[1] Kézai S. Krónikája, magyar ford. 23. l.

[2] Vámbéry, A magyarok eredete, 185. és 293. ll.

[1] Hunfalvy P. A vogulföld és nép, 150. l.

[2] Id. m. 146. l.

[3] Budenz. M. Ugor szótár, 244. l.

[4] A föntebb említett Karolyos puszta Szatmármegyében, mint értesültem, most is megvan, s nevét a nép *Karuj*-nak ejti.

Magyar levéltárszöktetés.[1]

Eltünt már az a korszak, melyet holdvilágon epedő bús képű lovagok, sápadt leányok és zsarnok apák jellemeztek, az idegekre egykor oly nagyhatású szöktetés a háremből vagy éppen szerájlból is vesztett nimbuszából s kimentek a divatból az éppen európai gavalér után epedő Zulejkák, Fatimék és a braziliai Donna Juannitáknak, Donna Elvirák az őket kisérő vén szerecsen asszonyokkal; rég lejárta a kötélhágcsók, zsarnok férjek, bősz testvérek kora: mindazáltal még most, a szökések korában is, bizonyos költői zománcz tapad e szóhoz: «*szöktetés*».

De éppen ez a költői zománcz az oka, hogy szinte káprázatnak véljük, midőn oly mód fölött prózai kifejezést találunk a szöktetéssel kapcsolatban, mint a levéltárak. Hogy illenek ezek egymáshoz? Hiszen eddigelé azt tapasztaltuk, hogy még ha nagy dobbal csalogattuk is a közönséget a levéltárak megnézésére s e czélból kényelmes útat, előzékeny kalauzolást ajánlánk, alig találtunk valakit, a ki kész lett volna azt igénybevenni s most egyszerre oly nagygyá lett volna vonzó erejük, hogy még meg is szöktetik őket?

De bármennyire kételkedjünk is a levéltárszöktetés lehető voltában, bármennyire törülgetjük is szemünket, hogy talán csak rosszúl látunk, mégis igaznak kell lenni, hogy történt levéltárszöktetés, sőt a mi a legfurcsább, Magyarországon magyarok vitték véghez, hiszen nem a közönséget megtréfálni szokott párisi Figaróból vettük ezt a meglepő hirt, hanem egy komoly tudományos szakfolyóiratból, a mely «Archivalische Zeitschrift» czímmel Münchenben jelenik meg s figyelemmel kísér mindent, a mi bárhol is a levéltárak ügyében történik. Már pedig ennek utóbbi (1882-ki) kötetében találunk egy czikket e czímmel: *Magyarische Archiventführung* — magyar levéltárszöktetés.

Így állván a dolog, jobbnak láttuk nem tépelődni tovább az ügy képzelhetősége vagy lehetősége fölött, hanem elolvasni a czikket. Lássuk, mi legyen tulajdonkép az a *Magyarische Archiventführung?*

Alig olvasunk pár sort, bizonyos kielégítetlenséggel veszszük észre, hogy itt ugyan semmi pikáns történetről nincs szó, hanem arról, hogy a gyulafehérvári káptalan s a kolosmonostori konventi levéltárak a budapesti magyar országos levéltárba helyeztettek át, mi által addigi elhanyagolt állapotukból kiragadva, rendes levéltári kezelés alá kerültek s a bel- és külföld tudományos kutatói számára hozzáférhetőkké váltak.

Nagyon jól tudtuk ugyan, hogy az Archivalische Zeitschrift szerkesztője ama «deutsche Gründlichkeit»-járól nálunk is széles körökben ismeretes Löher Ferencz, a ki nehány év előtt hazánkban tett pár heti tourista-út után annak benyomásait egy eleveneket és holtakat itélő nagyképűséggel irott könyvben állította össze «Magyaren und andere Ungarn» czím alatt (vajjon mit szólnának Münchenben ahhoz, ha egy franczia ezt irná németországi utjáról: «Les deutsches et les autres Allemands»?), a mely ha nincs is jó irálylyal irva, mint Tissot megnevetett munkája, alaposságban teljesen versenyez vele, az, a ki azóta Németországban mint szakértő szerepel magyar ügyekben, előszókat ir szász képviselőknek Magyarországot «tárgyilagosan» ismertető műveihez, a melyekre a német hirlapirodalom a «Schmerzenschrei» nevet találta ki, egy szóval a kinek magyar ügyekkel foglalkozását a leghatározottabb magyar-gyűlölet jellemzi.

Mindazáltal azt hittük volna, hogy ha e folyóirat, a mely az országos levéltár fontosabb eseményeiről nem vett tudomást, ezen intézkedésre kiterjeszti figyelmét, azt, tekintettel annak a levéltári tudomány szempontjából örvendetes voltára, csak dicsérettel teszi. S éppen azért valóságos bámulatot keltett föl bennünk, midőn ezt találjuk Archiventführung-nak nevezve s oly hangon tárgyalva, mintha nem is annyira «Entführung», hanem egyenesen «Raub» volna.

Már a czikk kezdete is sokat igér. Legelőször is szemünkre hányja, hogy mi eltérünk azon axiomától, mely szerint minden állam csak azon elven tarthatja fenn magát, a melyen nagygyá lőn. Azt hiszszük, hogy ezen axioma,

[1] A hazai levéltárak első sorban forrásai a történelem mindazon társtudományainak, melyeket folyóiratunk magába felölel. Ezért az azok körében történt mozgalmakra tekintettel kell lennünk; s különösen helyet kell adnunk oly közleményeknek, melyek a külföldön ezek felől elterjedt balvéleményeket iparkodnak eloszlatni és támadásokat visszaverni. *Szerk.*

mint annyi más, nem oly egészen abszolut érvényű. Hiszen ha az volna, akkor Bajorországnak ma is szövetkeznie kellene a német császár ellen a franciákkal, ügyét elválasztania a német nemzetétől s figyelmét kisebb-nagyobb szomszéd területek elragadására fordítania. De hagyjuk ezt, hiszen nem lehet szándékunk ilyenek fölött vitatkozni.

Inkább lássuk, mi módon vontuk magunkra ezt a vádat. «Magyarország, úgymond, különböző népek állama (ein Staat von verschiedenen Völkerschaften), a kiknek szabad élését anyanyelvükkel iskolában, törvénykezésnél és közigazgatásnál az ország előmenetele föltételezte».

Hogy mit tekintettek eleink a hazánkat fentartó elvnek, arra, azt hiszem, czikkíró is elfogadja Zrínyi Miklósnak, a ki épp oly kitünő volt államférfinak, mint hadvezérnek vagy irónak, tanúságát. Már pedig ő így ir: «Valamely ország fegyverrel nyeretett, fegyverrel is oltalmaztatik és minékünk magyaroknak valamink vagyon, fegyverrel nyeretett az, a mi eleinktől; úgy tartatott eddig és nincsen kérdés már abban: ezután is úgy kell megtartani».

Vagy talán a tények ellenkeznek Zrínyi előadásával s a magyar nemzetnek fölfogásával? Igaz, hogy Magyarországon a más nyelvű egyének, sőt testületek is teljes szabadsággal élhettek, valamint ma is élhetnek anyanyelvükkel. Ez azonban korántsem teszi Magyarországot szövetséges államma. Avagy mutasson az, a ki az ellenkezőt vitatja, Magyarországon oly területet, a melyen más nemzetiség lett volna az úr és nem a magyar. Mutasson csak egy megyét, a mely magát nem magyarnak, hanem németnek, tótnak, oláhnak vagy rácznak tekintette és vallotta volna. Az egyedüli kivételt az erdélyi szászföld képezi — mert reméljük, hogy czikkiró nem oly naiv, hogy a székelyeket, kunokat vagy talán a hajdúkat külön nemzetiségnek tekintse — már pedig egy ily kivételes terület fennállásával nem válik egy egységes országból «ein Staat von verschiedenen Völkerschaften».

Miután az előbbi jóakaratú figyelmeztetésnek részesei valánk, megtudjuk, ki az előtánczos ama boszorkánytánczban, a melyet mi «in unseliger Verblendung» járunk. E rettenetes ember: Tisza Kálmán miniszter (talán miniszterelnök), «a ki úgy bánik a magyar korona, mint az első Napoleon császársága országaival; valamint az az európai történet főokiratait Párisba akarta összehordani,' hasonlókép hurczolja Tisza az országos levéltárakat Pestre» (talán Budapestre és pedig ott is a budai részre). Szó szerint adtuk a stilus ezen bájvirágait, hogy olvasóink a maga egészében élvezhessék azon eredeti ötletet, a mely Napoleon és Tisza működését azon szempontból veszi bírálat alá — mint jártak el a levéltárakkal szemben. Az eszme ezen megkapó volta mellett egészen harmadrendűvé válik az a kérdés, vajjon megállhat-e a hasonlatosság? az nem erős oldala e résznek, hiszen Napoleon a levéltárak becsesebb részeit az egészből kiragadva kivánta Párisban központosítani, míg Tisza egész levéltárakat egyesít egymással.

A czikk írója nem elégszik meg azzal, hogy csak általánosságban mondja el Tisza Don Juan bűnét. Fölidézi az elhurczolt vagy elszöktetett levéltáraknak (a melyeknek a fölötti bánatukban kétségtelenül meghasadt a szívük) véres árnyait. Látjuk elvonulni sápadt arczczal az erdélyi fiskális levéltárt, utána kék lángokat szóró szemmel a volt kormányszékét, melyet a Bécsből elragadt erdélyi kanczellária követ. De ezekért még talán megkapná a feloldást, de most következnek a legártatlanabb áldozatok. «Hátra voltak még, folytatja elegiai hangon, Erdély tulajdonképi országos levéltárai; a kolozsvári (talán gyulafehérvári?) káptalani és kolosmonostori konventi.»

Azt, hogy a magyar állam e levéltárakhoz nyúlt, egyenesen jogtalanságnak nevezi. S érve valóban lesújtó. «Hiszen ily joggal Németország valamennyi városából Berlinbe vitethetnének a levéltárak.» Látszik, mennyire meg van arról győződve, hogy ily érvvel szemben a magyarok nem tehetnek egyebet, mint mellöket verve kiáltani: «mea culpa, mea culpa». Legalább erre vall, hogy nagy önelégültségében teljesen megfeledkezik a szabatosságról s beszél egész általánosságban levéltárakról, mintha mindegy volna a családi, a városi és megyei levéltáraknak helyzetök és az országosoké. De mi ne legyünk nagyon is pontosságkivánók. Tegyük fel, hogy nem szándékosan, hanem csak véletlenül maradt tollában az «országos» jelző. S ebben annál inkább lehetünk engedékenyek, hiszen úgy is kénytelenek vagyunk, bármennyire sajnáljuk is,

elrontanunk nagyszerű hasonlata fölötti örömét. Mi nem tartjuk ugyan magunkat oly szakértőknek német dolgokban, mint az «Archivalische Zeitschrift» a magyarokban, mindazonáltal azt hiszszük, hogy a bajorországi, württembergi, szászországi és a többi hasonló természetű országos levéltáraknak Berlinbe szállítása ellen mégis több kifogás volna emelhető, a mennyiben ezek külön királylyal, kormánynyal és országgyűléssel bíró országoknak levéltárai, oly országoknak, a melyek csak némi tekintetben képeznek Poroszországgal egy államot. A mi pedig a hessencasseli, nassaui s hasonló volt államok levéltárainak Berlinbe vitelét illeti, az ellen — úgy véljük — csakugyan bajos volna jogi szempontból kifogást tenni, legfölebb az lehetvén a kérdés, vajjon czélszerű-e vagy nem? Mert ha Poroszországnak nincs erre joga, akkor micsoda jogon van a bajor állami levéltárban a pfalzi választófejedelemség, a maynzi választóérsekség levéltára. Vagy tán ezt is igazságtalannak tartja Löher levéltári igazgató, sőt talán javaslatot is tett «némely intézkedések iránt» a melyek a badeni és hessendarmstadti kormányokkal megbeszélendők volnának a végből, hogy az egyik Mannheimba, a másik Maynzba visszaszállíttathassék.

A mi két levéltárunk ügyének jogi oldala igen egyszerű. Az erdélyi nemzeti fejedelmek idejében az országgyűlés rendelkezett a fölött, a Habsburg-háznak Erdélyben uralomra jutásával azonban megváltozott a helyzet. III. Károly és Mária Terézia a törvényeken alapuló állapotot rendeleti úton megváltoztatták s az ő rendeleteik értelmében állott e két levéltár — bár állami jellegének teljes megóvása mellett — az erdélyi római katholikus státus, illetőleg a gyulafehérvári káptalan felügyelete alatt.

Ilyképen az államnak és pedig Erdélynek Magyarországgal való egyesítése óta a magyar államnak joga kétségtelen s csak az a kérdés merülhet föl, gyakorolhatja-e azt a kormány rendeleti úton, vagy pedig az országgyűlés beleegyezését tartozik intézkedései számára kikérni?

Mikor a kormány rendeletileg akarta e levéltárakat a budapesti országos levéltárral egyesíteni, azon igen természetes elvből indult ki, hogy a mely intézmény fejedelmi hatalomból, rendeleti úton jött létre, azt az intézményt ugyanazon fejedelmi hatalomból, ugyancsak rendeleti úton joga van a kormánynak megváltoztatni. S ha a magyar kormány ily világos jogi alapon állva, kész volt az erdélyi katholikus státusnak tiltakozását figyelembe véve, az ügyet törvényhozás tárgyává tenni, azzal csak annak adta tanubizonyságát, hogy a mennyire csak lehetséges, tartózkodni szokott minden oly intézkedéstől, a mely az államnak csak némileg is figyelemre méltó részében, habár jogtalanúl és oktalanúl, aggodalmat kelthetne.

Arról lehetne vitatkozni, vajjon a kormány helyesen járt-e el, midőn ily engedékenységet tanusított, de azzal csak azt mutatta meg, hogy elég hatalmasnak érzi magát élni az erősek legszebb jogával: az engedékenységgel. S elmondhatjuk, hogy nem hiában. Mikor az ügy az országgyűlés elé került, egyetlenegy szó sem emelkedett a javaslat ellen, pedig az erdélyi katholikus státusnak akárhány tagja vesz buzgó részt, mint képviselő vagy felsőházi tag, a törvényhozás működésében.

Kormányunk engedékenységét az idéztük czikkben is fölemlítve találjuk, csakhogy kissé furcsán magyarázva. Mikor a két levéltárnak Budapestre hozatala rendeleti úton elhatároztatott, a katholikus státus ellenben tiltakozott, akkor megjelent az Archivalische Zeitschriftben egy czikk, a mely azt sietett világba kürtölni. A mostani ellenben már egy szóval sem emlékezik meg az akkor örvendetesnek talált eseményről, hanem így szól: «Die Archivalische Zeitschrift legte im III. Bande S. 310 ff. die Ungesetzlichkeit dieses Verfahrens dar, man musste davon abstehen». (Az A. Z. III. kötetének 310. és kk. lapjain kimutatta ezen eljárás törvénytelen voltát, el kellett attól állni). Ismeretes mindenki előtt, hogy a magyar kormány elnöke igen nagy tisztelője a tudománynak általában, a németnek meg különösen, de mégis biztosíthatjuk czikkirót, hogy a német tudósok iránti tisztelete csak annyira megy, hogy tudományukat tiszteli, de nem annyira, hogy politikai dolgokban akár legnevesebbiköknek (még kevésbbé az A. Z. névtelen hősének) véleményét parancsnak tekintse. Az igaz, hogy attól is távol van, hogy őket a «csak azért sem» elvének irányukban alkalmazására érdemesítse.

Az ügy jogi oldala teljesen tisztában lévén,

az iránt merülhet még kérdés föl, hogy czélszerű volt-e ez az intézkedés? A czikk ugyan úgy adja, mintha a törvényjavaslat jogi érvnek tekintené, midőn fölemlíti, hogy ezen országos levéltárak nemcsak Erdélyre, de az ország egyéb részeire is vonatkoznak. Ott azonban az elmondottak után jogi érvre szükség nem lévén, csak a czélszerűségi szempontból van fölhozva azon fölmerülhető ellenvetéssel szemben, hogy az áthelyezés következtében az erdélyi felek nehezebben juthatnának az őket érdeklő okiratokhoz. Ebből a szempontból pedig igenis figyelemre méltó az a körülmény, hogy igen sok okirat van e levéltárakban az egykori kapcsolt részekből, azoknak pedig Gyulafehérvárnál, sőt a legnagyobb részben Kolozsvárnál is jóval hozzáférhetőbb Budapest. — Különben a gyakorlati élet előidézte forgalmuk e levéltáraknak oly csekély volt, s annak fontosságát oly kevéssé érezték az érdeklettek, hogy ezen szempontból a legcsekélyebb fölszólalás sem emeltetett.

Czélszerűségi szempont az is, midőn a czikk azt vitatja, hogy e levéltáraknak Budapestre szállításával tudományos czélból való használhatóságuk csökkenni fog. Ez a szempont, úgymond, a kolozsvári egyetem s az erdélyi német történelmi társulat számára kivánja e levéltárakat. A történetbúvárok számára való hozzáférhetőség kétségtelenül figyelemre méltó szempont a levéltárak hováhelyezésénél, bár nem egyedüli, de szerzőt az a fátum üldözi, hogy még ez az érve is ellene szól, mert az erdélyi történelem művelői közül a legtöbben éppen Budapesten laknak. Ezenfelül a kolozsvári egyetem s a szász történelmi társulat érdekeit is nehéz volna egyeztetni: ha Szebenben vannak a levéltárak, akkor a kolozsváriak, ha Kolozsvártt vannak, akkor a szászok részére épp oly hozzáférhetetlenek, mintha Budapesten volnának.

A szász történelmi társulat igényeinek emlegetése pedig — a kolozsvári egyetem fölhozása csak staffage levén, hiszen az tudja, hogy ha valamit el akar érni, egyenesen Budapestre fordulni sokkal rövidebb út, mint via Nagy-Szeben Münchenben csapni lármát — meglehetősen komikus színt ad az egész czikknek, olyanformán hangzik ugyanis, mintha az olasz kormány a velenczei levéltárat Rómába akarná áthelyezni, magyar történetírók pedig fölszólalnának, hogy a tudományos érdek ezen levéltárnak Velenczében maradását kívánja a magyar történelmi társulat számára, mert annak tagjai nem tehetik meg a költséges útat Rómába. A szász történelmi társulat igénye ugyanis éppen annyi ezekre a levéltárakra: van ugyan bennök sok becses anyag a szász történelem szempontjából, de a levéltár természete és eredete abszolute nem szász.

Az utóbbi kifogás után szinte hajlandók volnánk az egész támadást tudósi elfogultságból származtatni. Azt hinnők, hogy egyik-másik szász tudós Gyula-Fehérvártt s Kolozsvártt lakik, e levéltárakat folyton használta s mai szegénységénél fogva nem tehetvén meg a budapesti útat, el van attól ütve. Az ily egyéni hangulaton alapuló támadás jogosulatlan volna ugyan és figyelembe nem vehető, de mégis megbocsátható, azonban — egy szász tudós sem lakik e városokban s «az olyannyira tevékeny erdélyi német történelmi társulat» eddigelé mondhatni semmit sem foglalkozott e levéltárakkal.

De mi lehet az oka, kérdhetné valaki, hogy a czikk oly élesen megtámadja a magyar kormányt, a magyar nemzetet? Erre a még netalán kételkedőnek megadják a választ a czikk utolsó mondatának szavai: «Haben ehemals die Tataren den Siebenbürger Archiven arg mitgespielt, so wollen jetzt Magyaren ihre eigene magere Sammlung ungarischer Urkunden — das älteste Dokument ist von 1101 — mit siebenbürgischen fett machen.» (Ha egykor a tatárok nagy kárt tettek az erdélyi levéltárakban, most a magyarok akarják magyar oklevelekből álló vékony gyüjteményöket — a legrégibb okirat 1101-ből való — erdélyiekkel kövérré tenni.)

Vessük e sorokat azzal egybe, hogy a czikk elején arról van szó, hogy a magyarok a hazánkban lakó idegen fajbeliek jogait megszorítják, azzal, hogy az erdélyi német történelmi társulatnak igényeit emlegeti e levéltárakra, míg utóbbi soraiban annyira megy, hogy ellentétbe állítja a «Magyaren»-t s az ő «ungarische Urkunden»-jeit Erdélylyel s az erdélyiekkel. Mit következtet ily előadásból az, a ki hazai viszonyainkból ismeretlen? Azt, hogy Erdély éppen nem magyar, vagy legalább azok nem magyarok, a kikre ezek a levéltárak vonatkoznak. Mit következtethetünk ezen eljárásból, tekintetbe véve azt, hogy a czikk szerzője kétség-

kívül magyarországi s igen jól tudja azt, hogy a levéltárak Erdélynek nemességét illetik, mely annyira magyar, hogy a törvényekben rendszerint nem is «nemesek», hanem egyenesen «magyarok» néven neveztetik? Csak azt következtethetjük, hogy e czikkben nem elfogúlt ember túlzásai, hanem rosszakaratúnak ferdítései foglalvák, a ki fölhasználva a német közönségnek magyar dolgokban való járatlanságát s az «Archivalische Zeitschrift» szerkesztőjének ismert magyarellenességét, aljas hazugságaival föl akarja még ezen az úton is lármázni a német közvéleményt, olykép tüntetvén föl ezen tisztán köztünk, magyarok között forgó ügyet, mintha az a szászokat elnyomó tény volna.

Különben köszönettel, sőt hálával vagyunk a czikk irója irányában. Mig ellenségeink csak túlzásokkal lépnek a viszonyainkat nem ismerő német közönség elé, annak itéletét könnyen félre vezethetik, azt hitetvén el vele, hogy mi, midőn a középkornak a modern állammal meg nem egyező intézményeit megváltoztatjuk, nemzetiségi vagy éppen németellenes politikát űzünk. De meg vagyunk győződve arról, hogy a német nép, a melynek a becsületesség iránt nem csekély érzéke van, meggyőződvén, hogy némelyek elég arczátlanok járatlanságát hazugságok elhitetésére használni föl, undorral fordít hátat azon egész csapatnak, a mely jelenleg a névtelenség leple alatt magyarfaló czikkekkel árasztja el a német sajtót. Talán éppen ezen az úton fogjuk elérni, hogy bekövetkezik a visszahatás, s az ámítókat fölismert nép nemcsak a rágalmaknak, hanem a túlzásoknak sem fog többé hitelt adni.

SZALAY JÓZSEF.

Adatok a Chetneky család genealogiájához.

— Első közlemény. —

Mióta az okmánytárak könnyebben hozzáférhetőkké lettek, számos becses adat kerül napfényre hazánk hírneves családainak történetéből, illetőleg genealogiájából. Ezen alkalommal az országos levéltárban a Chetneky családra összegyűjtött adataimat bátorkodom bemutatni.

E családdal már foglalkoztak genealogusaink, így: Bartolomæides László,[1] Wagner Károly,[2] Lehoczky,[3] Nagy Iván[4] és mások.

Az általam közlendő adatokat a felsorolt szerzők nem ismerték, sőt azok több eddigi állítást rectificálnak, azért a családnak nemzedékrendét egészen újból kellett okmányok alapján egybeállítanom.

E tanulmányomnak közzétételét annál is inkább érdekesnek tartom, mivel ezen, már kihalt családnak főkép oly tagjaival foglalkozom, kik jelentékeny szerepet viseltek részint Zsigmond király alatt, részint a reformatió idejében.

A Chetneky család a pelsőczi Bebek, máskép Bubek családdal egy eredetű, és a gömörmegyei Csetnek uradalmat, hasonnevű főhelyével birtokolta, melyet nekik IV. Béla 1243. jun. 5-én kelt oklevelével[5] adományozott; mert a Bebek testvérek Detre és Fülöp, Máténak fiai, a tatárjárásban magokat kiváló vitézségük által kitüntették. Ezen uradalom addigi birtokosai, Bors vezérnek utódai kihaltak volt.

A testvérek ifjabbika Fülöp úgy látszik magtalanúl halt el. Detrének fia Benedek volt. Ennek fiai pedig: Döme, Miklós, László, János és Péter; mi IV. Béla királynak az egri káptalan által 1335-ben átírt adomány-leveléből[6] kitűnik, hol ezek állanak: «Magister Nicolaus filius Benedicti de Chitnek, pro se et Ladislao, Johanne et Petro fratribus suis item pro Stephano et Georgio filiis Dominici, similiter fratris sui iam defuncti».

Ebből bizonyos, kik voltak Benedek fiai. Ugyanazokat említi a csetneki ref. templomban található epitaphiumos síremlék is, melyen a család négy ízen át van levezetve. Közli ezen síriratot Bartolomæides[7] és Wagner is.[8] Azonban mivel ezen epitaphium Ferencznek az «unicus hæres»-nek idejében készült, ki 1601 után halt el, és mivel a másolatokban is eltérések

[1] Memorabilia Provinciæ Csetnek. Neosolii. 1799.

[2] Collectanea genealogico-historica ill. Hung. familiarum quæ iam interciderunt. Dec. I. 70. l. És u. a. Tabellæ genealogicæ. Kézirat a Nemz. Muz. könyvtárában. Fol. lat. 63 és 153.

[3] Stemmatographia. Pars II. 44. l.

[4] Magyarország családai. III. 29. l.

[5] *Bartolomæides* Memorabilia 169—178, és *Fejér* Cod. Dipl. IV. 5. 287—294.

[6] Bartolomæides, 178—180.

[7] Memorabilia i. h. 269.

[8] Collectanea i. h. 57.

vannak, arra súlyt nem fektethetünk. Annyit azonban hitelesnek tartunk belőle, a mennyit az okmányok is igazolnak. Így: hogy Bebek Döme Pelsőczöt, a négy testvér pedig Csetneket nyerte osztályrészül.[1] Ez körülbelől 1320 körül történhetett.

Mivel Döme fiai István és György, kiket az imént említénk, a Bebek család ősei valának, azért ezekkel nem foglalkozhatunk és csak a csetneki uradalmat bíró négy testvérre fordíthatjuk figyelmünket, kik a *Chetneky* nevet vették fel.

A Chetneky nevet viselő testvérekkel okmányilag[2] először 1326-ban találkozunk, midőn okirat állíttatik ki arról, hogy Dobsina erdős vidékét benépesítették. Ezen okmányban a családról ezek állanak: «Nicolaus dictus Kun, Ladislaus et Johannes magistri filii comitis Benedicti, filii Detrici». Péterről nem történik említés.

A négy testvér közül csak Lászlónak és Miklósnak, kit «Rufus» és «Kun» melléknevekkel is illettek, voltak gyermekeik. Ezek és Péter özvegye 1371-ben Gombaszeghen a Pálosoknak zárdát alapítanak, melynek alapító-levelében[3] a családra nézve ezen adat fordúl elő: «Nos magister Ladislaus de Czutnuk, de consensu filiorum nostrorum, et dominæ relictæ quondam magistri Petri consortis de eadem, in personis filiorum magistri Nicolai Rufi, Georgii et Petri» stb. Jánosról többé szó sincs; Péter gyermekek nélkül halt el, Lászlónak gyermekei nincsenek megnevezve, Miklósé: György és Péter.

Lássuk már most László gyermekeit okmányilag kimutatva, annál is inkább, mert főkép ezekre kell mint Zsigmond király idejében élőkre, kik közül némelyik tekintélyes szerepet is viselt, figyelmünket fordítanunk. Ezeket együttesen felsorolva az 1417-ben aug. 24-én kelt okmányban[4] találjuk, midőn Zsigmond király László prépost és testvérei kérelmére a dobsinaiaknak vásárt engedélyez. Az okmánynak idevágó szavai ezek: «Venerabilis viri domini Ladislai de Csetnek præpositi S. Georgii, nec non nobilium Nicolai, Johannis et Sigismundi fratribus eiusdem præpositi de prædicta Csetnek». Ezekből világos, hogy kik voltak László prépostnak testverei, a kik között említtetik János is.

Már most bebizonyítandó volna, hogy László prépost és fivérei, I. László gyermekei valának. Ezt megtaláljuk az orsz. levéltárnak egyik 1436. év november 13-án kelt okmányában,[1] melyben a család tagjaira vonatkozólag a következők állanak: Ladislaus de Chetnek gubernator cruciferatus *stb.* ac Andreas filius Johannis filii Ladislai de eadem Chetnek nomine eorum, necnon nobilium puellarum Elisabeth et Anna vocatarum, filiarum dicti Joannis, sororum videlicet præfati Andreæ». Ezek után bizonyos, hogy János I. Lászlónak fia volt, Jánosnak fivéreit pedig már fentebb megismertük, így tehát tudjuk, hogy János fivérei: László, Miklós és Zsigmond, I. Lászlónak fiai is voltak.

Wagner Károly szerint[2] I. László 1320—1374-ig élt. Neje Szalonai Ilona (Elena de Salona) volt. Az eddig idézett okmányok közt az 1335. és 1371. években mint élő fordúl elő.

I. Lászlónak fiai közül kiváló figyelmünket érdemli *II. László*, Zsigmond király kegyeltje, a Bebekek nagy vetélytársa, ki Györgygyel együtt, leginkább emelte a család tekintélyét.

Nyilvános pályáját a sz. János lovagrendben kezdte meg, azonban ebből a világi papságba lépett át, melyben csakhamar a «Præpositura S. Georgii martyris de viridi campo Strigoniensi» méltóságot nyerte el, melyet 1397—1439-ig birt.[3] A fentebbi okmányban, mely 1417-ben kelt, mint olyannal már találkoztunk, midőn a dobsinaiak számára fivérei hozzájárultával Zsigmond királytól vásárengedélyt eszközölt ki.

Mint sz. György prépostja volt jelen 1414—18-ig a constanczi zsinaton. Róla a jelenvoltak lajstroma a prépostok között így emlékezik meg: «Laszlaw zu St. Georg», a mihez a commentator hozzáteszi «Oder des H. Georgs de viridi Campo Strigoniensi. Er war aus der alten adelichen Familie der Chetnek oder wie sie damals genennt wurden von Chytnuk».[4]

[1] Magy. orsz. dipl. ltár 12,110. sz.
[2] Bartolomæides 185—192.
[3] *Wagner*, Collectanea 71.
[4] *Bartolomæides*, Memorabilia 208—210. l.

[1] Orsz. ltár dipl. 12,968. sz.
[2] Tabellæ geneal. MS.
[3] Memoria Basilicae Strig. 128. l.
[4] *Wagner Károly*, Verzeichniss der geistl. und weltl. Personen aus Ungarn auf der Kirchenversammlung in Costnitz, Ungarisches Magazin, IV. k. 244. l.

Bizonyára a zsinaton is igen növekedett Zsigmond király kegyében, ki őt a királyi kápolna comesévé tette, mert 1423-ban, mint: «Comes Capellæ regiæ» fordúl elő. Majd a királynő kanczellárjává is lőn, mert 1432-ben mint ilyen említtetik.[1]

Zsigmond király ezen igen hasznavehető és megbízható férfiút terveinek kivitelére igen alkalmasnak találta.

Zsigmond király ugyanis, lehet, hogy azon okból, mivel pénzviszonyai gyakorta zavart állapotban valának, lehet azonban, hogy azért, mivel a keresztesek száma már igen megfogyott és ezek is többnyire az országon kívül tartózkodtak, jószágaikat lefoglaltatá és ezek egy részének kormányzatát Chetneky Lászlóra bízta, ki, mint láttuk, egykor maga is keresztes volt, s így a lovagrendnek viszonyait ismerte. Zsigmond király ezen eljárása ellen panaszt emel a keresztes lovagoknak rhodusi anyaházukból 1447-ben kelt levele, melyben nyíltan kimondatik, hogy: «A magyarországi perjelségnek majdnem minden háza és parancsnoksága világi személyek és némely egyháziak által le van tartóztatva és el van foglalva,.... s ezeket kiváltképen az egykori boldogemlékű legkeresztényebb fejedelem Zsigmond foglaltatta le».[2]

László tehát Zsigmond király parancsára a keresztes lovagok budai felhévvízi sz. Háromságról és az ezzel kánonilag egybekötött esztergomi sz. királyról nevezett conventjeinek kormányzatát vette át.[3] Mint ilyen majd: «Gubernator magistratus cruciferatus ecclesiæ SS. Trinitatis de calidis aquis Budensibus ac conventus loci eiusdem,» majd «Gubernator cruciferatus ecclesiæ b. Regis Stephani de Szent Király et conventus eiusdem loci» czímmel illette és írta magát.

Mint gubernator, a keresztesek vagyonának rendezésében nagy tevékenységet fejtett ki, de egyszersmind tekintélyét, melyre mint ilyen emelkedett, arra is használta, hogy a Chetneky család jogait, mely a hatalmas Bubekek által nem egy csorbát szenvedett, visszaállítsa. Temérdek bonyolódott ügyben találjuk őt az akkori törvényszékek előtt fáradozni, miről számos reánk maradt okmány tanúskodik.

Az első ily okmány 1425-ben fordúl elő, melyben mint gubernator említtetik, ebből azt következtetem, hogy ezen évben vette át a keresztesek javadalmait, mert különben azon nagy tevékenysége mellett, melyet kifejtett, minden bizonynyal már előbb is adott volna magáról életjelt valamely okmány által.

Az 1425-ben jun. 17-én kelt okmányban, az általa kezelt keresztesek és az ó-budai sz. Klára apáczák birtokai érdekében intézkedések történnek.[1]

1429-ben felmutatja III. Béla királynak 1194-ben kelt azon kiváltságlevelének kivonatát, melylyel a kereszteseket, («hospitaliorum domum D. Regis Stephani») Esztergomban a nekik adományozott «villa Telki» birtokában megerősíti.[2]

Ugyanazon évben a fentebbi levelet, a keresztesek Telki-re való jogaiknak érvényesítése végett ismételve felmutatja.[3]

U. a. évben IV. Béla királynak 1265-ben kelt okmányát mutatja fel, melyben Thelky-t a kereszteseknek oda ítéli.[4] Ezen régi okmányok felmutatásából látszik az alaposság és szívósság, melylyel ő a reá bízott ügyeket kezelte.

U. a. évben máj. 26-án az esztergomi káptalan jelentést tesz Zsigmond királynak máj. 26-án kelt felhívására, hogy vizsgálat történjék azon erőszakoskodások iránt, melyeket «Ladislaus de Cethnek gubernator cruciferatus ecclesiæ sanctæ Trinitatis de calidis aquis superioribus Budensibus et conventus loci eiusdem» a nyulakszigetebeli apáczák jobbágyain és jószágain elkövetett.[5]

U. a. évben jul. 24-én László gubernator vezetése mellett a Chetneky család tiltakozik a Bebek család ellen, mely erőszakosan elfoglalta Somkút, Komjáth és Dobsina birtokoknak nagyobb részét.[6]

[1] *Nagy Iván*, Magy. Családok. III. k. 30. l.

[2] *Theiner*, Monumenta II, 244. l.

[3] Nagy valószinűség van a mellett, hogy Zsigmond ezen javadalmak jövedelmét egy ideig élvezni óhajtá, azután pedig prépostsággal biró társas káptalant akart belőlök alapítani.

[1] Orsz. ltár dipl. 11,684.

[2] Fejér, C. D. II. 295. l.

[3] U. o. 302. l.

[4] U. o. IV, 3. 311. l.

[5] Orsz. ltár dipl. 12,071.

[6] Orsz. ltár dipl. 12,000.

U. a. évben aug. 20-án ismét László vezetése alatt tiltakozik a Chetneky család a Bubek családnak ellene elkövetett jogtalanságai ellen. Mivel ezen okmány a két család nemzedék-rendéről s közös eredetéről behatóbb ismertetést nyújt, s mivel mindkét családnak az időben tekintélyes tagjai benne fel vannak sorolva, ezen okmány egész terjedelmében igen érdekes levén, azt itt közlendőnek tartom.[1]

[1] Nos capitulum ecclesiae Budensis memoriae commendamus, quod venerabilis vir dominus Ladislaus de Cythnek gubernator crucifferatus ecclesiae sanctae Trinitatis de calidis aquis superioribus in sua necnon Georgii filii Nicolai et Andreae filii Johannis fratrum suorum uterinorum de dicta Cythnek personaliter nostram veniendo in praesentiam per modum protestationis nobis significare curavit, quomodo Johannes magnus filius Ladislavi de Pelsewlch alias magister tavernicorum regalium unacum fratribus suis videlicet Ladislao et Andrea filiis quondam Emerici woivodae ac Petro et Nicolao filiis quondam Detrici palatini de dicta Pelsewch de anno domini millesimo quadringentesimo nono praeterito contra saepissimas prohibitiones eorundem magnas particulas terrarum arabilium, intra metas prossessionis ipsorum Somkwth, item magnas particulas silvarum, montium et montanarum cuprorum inter metas possessionis eorum Dobsyna vocitatae existentia in comitatu Gwmeriensi habitarum et existentium, ab avo ipsorum videlicet Ladislao filio quondam magistri Benedicti filii Detrici Calvi condescentia et in eos de iure devoluta protentialiter ocupassent et ocupatas utentur de praesenti; in quibus quidem montanis cupreis ipsorum dampna videlicet circa milia florenorum puri auri perpessi extitissent. Cum tamen awus ipsorum videlicet Dominicus Bebek unacum fratribus suis Petro, Johanne, Nicolao Kwn filiis quondam praedicti Benedicti filii Detrici Calvi vigore certarum literarum exinde confectarum inter se dictam possessionem Dobsina metaliter distinxissent et divisissent; nunc vero praenominati Petrus et Nicolaus filii dicti Detrici ac Ladislaus filius eiusdem Nicolai necnon Nicolaus et Stephanus filii quondam Johannis magni ac Emericus filius Ladislai filii quondam Emerici woywodae modo simili sibi ipsis ocupassent de praesenti et utentur in praeiudicium iuris ipsorum valde ingens; unde facta huiusmodi protestatione annotatos Petrum et Nicolaum filios dicti Detrici ac alios praenominatos ab ocupatione et detentione dictarum terrarum, silvarum, montium et montanarum cuprorum, seque quovismodo in damnum eorundem intermissione, usuum et fructuum eorundem perceptione suo et praedictorum nominibus prohibuit et prohibendo contradixit nostra in praesentia testimonio praesentium mediante. Datum in festo beati Stephani Regis Anno Domini millesimo quadringentesimo vigesimo nono. (Eredeti, papirra frva. Magy. orsz. lt. Dipl. 12,110).

Ezen okmány bemutatja a Chetneky családnak László életében kivált szereplő tagjait, kik Lászlóval együtt öten voltak, és pedig Miklós és fia György, János és fia András, kiknek ügyeit László melegen pártolta. De ezen okmány egyszersmind megismertet a Bubek rokon, de egyszersmind ellenséges család akkor élő kilencz tagjával. Ezek között főszerep jutott Imrének és gyermekeinek, úgymint: Lászlónak Imre fiával, és Endrének. Imre nagytekintélyű férfiú volt, egyideig Horvát- és Dalmátország bánja, később Lodoméria és Galliczia helytartója, azután országbíró, majd erdélyi vajda. Neje halála után 1398-ban sz. János rendű jeruzsalemi lovag lőn, s mint olyan az auránai perjelségre emelkedett, és dubniczi gróffá lett. Tekintélye által elkapatva annyira ment, hogy törvényes királya ellen pártot ütött, és Durazzói Károlyt kívánta a magyar trónra emelni. Zsigmond később megkegyelmezett neki, de ő ezután is ellensége maradt.[1] Imrével ezen pártütésben a Bubekek több tagja együtt értett, így János is, kit «Magnus» melléknévvel illettek. Ez egy ideig a király főlovászmestere volt, mely méltóságtól a király ellen elkövetett hűtlensége miatt megfosztatott, de 1410-ben ismét kegybe jött és főtárnokmesterré lett. Ennek fiai valának: Miklós és István. Ez utóbbi, ekkor még ifjú, később Hunyady János ellen pártütő. Végre Imrének pártütő társa volt még a Bubek családnak az időben legtekintélyesebb tagja, Detre nádor. Kinek fiai valának Péter és Miklós, ez utóbbinak pedig László. A pártütők Zsigmond király neheztelését vonták magukra, azért, ha mindjárt meg is bocsájtott nekik, szemében kedvesekké soha többé nem lehettek. Annál kellemesebb lehetett a király előtt Chetneky László, ki kilépése által a kegyvesztett lovagrendből, mely épp azon időben történt, midőn Imre a pártütést szervezte, a király iránt való kiváló hűségét bizonyítá be. A róla mondottakból az is bizonyos, hogy a legkedvezőbb auspiciumok között lépett fel a Chetneky család nevében a Bubekek által a család jószágain elkövetett jogbitorlások és károk orvoslása ügyében.

NÉMETHY LAJOS.

[1] *Pray*, De Prioratu Auranae. 33. kk. ll.

KÖNYVISMERTETÉS.

A gróf Károlyiak oklevelei.[1]

A Zichy-codex példája megmutatta, menynyit nyer a hazai történelem egyes családok okleveleinek kiadásával; a hazai családtörténetnek és genealogiának pedig első sorban az ilynemű oklevélkiadások vethetik meg biztos alapját. A gróf Károlyi család, az eddig megjelent kötet tartalmából ítélve, nagy szolgálatot tett a hazai történetírásnak; habár az első kötet országos érdekű oklevelekben nem is szerfölött gazdag, a még megjelenendő négy kötet belső érték tekintetében, bizton hiszszük, versenyezni fog a Zichy-oklevéltár köteteivel. De nemcsak a grófi család kötelezte le liberalitásával a hazai történetkedvelő közönséget, méltó elismerést érdemel az oklevéltár szerkesztője, *Géresi Kálmán* is.

Okleveleket kiadni a mint egyrészt könnyű, másrészt oly fáradságos és érdemes munka. Ha a kiadó magát puszta másolónak tekinti, s megelégszik az oklevelek előtti rövid kivonatokkal, s legfölebb a végén rövid indexxel, a munka, bár becse el nem enyészik, a kiadóra nézve nagy fáradsággal nem jár. Modern elvek szerint kiadott oklevél-gyüjteménytől többet követelünk. Mik legyenek az ily kiadás vezérlő elvei, arról már sokat irtak, fölösleges azokat ismételnünk. Géresi ismeri az irodalmat, s felhasználta belőle mindazt, a mit a publicatiókra nézve jónak talált; ilyen: 1. kellő megválogatás az oklevelekben; ezrekre menő oklevél-halmazból nem lehet minden pörhalasztást, minden nyugtatványt közölni, a megválasztásban a családtörténet és általános érdek a két vezérlő szempont; 2. következetesség a közlésben; az oklevél szavainak oly formát adni, mely az olvasóra nézve a legalkalmasabb és melynek használata a legkevesebb fáradsággal jár; jól mondja Géresi előszavában: «a közlő tartozik az okleveleket igaz formájokban ugyan, de rendbe szedett öltözetben vinni nyilvánosság elé»; 3. szükséges jegyzetek, felvilágosítások az oklevelek egyes pontjaihoz; ezeknek megtételére a kiadó a leghivatottabb, mert ő munkája folyamán áttekintést nyer az egész anyagról; 4. pontos, többféle szempontok szerint csoportosított tárgymutató. A szóban forgó oklevéltár e négy feltételnek teljesen megfelel, s ezzel elmondtuk a legjobbat, a mit hasonló munkáról mondhatunk.

A gróf Károlyi család levéltára, melynek történetét a kötet előszavában olvassuk, egyike hazánk leggazdagabbjainak. Mint minden nagyobb családi levéltár más családokra vonatkozó iratokban is gazdag, melyeknek oklevelei a megszerzett birtokokkal kerültek a törzslevéltárba. A Károlyi-levéltártól egészen függetlenek a Bosnyák, az újabb keletű báró Harruckern és a Pelejtei Martonos családok levéltárai, melyek magokban ismét más kihalt családok irásait tartalmazzák. Maga a Károlyi törzslevéltár is egyesíti magában a család kihalt ágainak (mint a Csomaköziek, Bagosiak, Vetésiek, Rezegeiek, stb.) okleveleit; úgy hogy pusztán e kötetből régi, nagyrészt kihalt családi genealogiák egész sorozatát állithatjuk össze.

Az előttünk fekvő testes kötet 370 oklevelet foglal magában az 1253—1413 közti időközből, melyek kor tekintetében következőkép oszlanak meg; az Árpádok korára esik 31, a XIV. század első felére 95, a másodikra 181, XV. századra 1413-ig 62. A három említett egymástól független s külön jelzéssel bíró családi levéltárak közül a legrégibb a törzslevéltár, melynek első eredeti darabja 1253-ból való, a Pelejtei Martonos levelek közt a legrégibb 1272 körül kelt, a Bosnyák levéltár legrégibb eredetijének kelte 1313.

Mily fontos ezen kötet nemzedékrendi szempontból, alább lesz alkalmunk bővebben kifejteni. Addig is lássuk a közölt oklevelek országos, általános érdekű darabjait.

Nem nagy a száma azon okleveleknek, melyeket e szempont alatt összefoglalhatunk; de érdekesség tekintetében annyival is méltóbbak a fölemlítésre, mert egy-kettő kivételével, eddig ismeretlen s kiadatlan adatokat tartalmaznak.

V. István királynak különösen két oklevele érdemli meg kiváló figyelmünket. Az egyikkel mint ifjabb király Simarch nevü várjobbágyot fiával és hat rokonával egyetemben a kúnok ellen tanusított vitézségükért[1] a bolondóczi várjobbágyságból kiemeli s a királyi szolgák sorába iktatja. Másik ilyen exemptiós levele a nagyszombati sz. Ferencz rendü apáczáknak szól, kiknek összes pozsonymegyei népeit 1271-ben mindennemü adózás alól felmenti. E kiváltságot aztán több királyaink is megerősíték és szószerint átírták, így IV. László 1280-ban, III. Endre 1299-ben, Venczel 1303-ban, Zsigmond 1392-ben, Mátyás 1466-ban.

A kereskedés történetéhez hazánkban nem ér-

[1] Codex diplomaticus comitum Károlyi de Nagy-Károly. A nagy-károlyi gróf Károlyi család oklevéltára. A család megbízásából kiadja *gróf Károlyi Tibor*. Sajtó alá rendezi *Géresi Kálmán*. Első kötet. Oklevelek 1253—1413. 1882. 8° XVIII és 620. l. Öt phototypikus melléklettel. (Ára 5 frt.)

[1] . . . quam in expeditione totius regni et nostra contra Cumanos mota . . . cum fideli nostro Nicud comite promeruit. 1267. oklevél.

téktelen adatok azok, melyeket IV. László király Albas Jan kereskedőről (Jan mercator dictus Albas) 1273-ban elbeszél. A nevezett Jan V. István királylyal közeli összeköttetésben állott, pénzét a király hasznára fordította s pontosan járt el meghagyásaiban, úgy hogy e miatt jártában-keltében fogságba is került. Ezen szolgálatai jutalmául a szatmármegyei Heydreh birtokot nyerte. — Mily veszélyes volt még sokkal később is a kereskedés útja s mily szomorú a közbiztonság állapota, mutatja néhány tokaji polgárnak panasza 1353-ban, kik előkelő nemes embereket a Rezegei családból vádoltak azzal, hogy a nyilt országúton különféle ruhaneműt (popring és zefer nevüt), négy takarót és hat lovat raboltak el. Szerencse, a vád alaptalan volt. — A kolozsvári borkereskedés történetéhez nem érdektelen adalékot nyujt Nagy-Lajos egy 1366-iki oklevele, melyben a fizetendő vámot hordónként négy dénárra szabja. Addig ugyanis a kolozsvári polgárok minden hordó után fél veder bort és kenyereket adtak a vámszedő helyeken.

A törvénykezés történetéhez érdekes adalék, hogy 1281-ben István comes, File bán fia, és Péter erdélyi püspök gyalog bajvívással akarják ügyöket a király, királynő és az ország nagyjai előtt eldönteni. Az ügynek azonban nem a megtörtént bajvívás, hanem egyesség vetett véget. 1327-ben a Kaplon nemzetségbeliek közt pör keletkezvén, azt párbaj vagy eskü útján dönthették el. A pörös felek az utóbbit választották.

Szatmármegye s különösen Nagy-Károly monographusára megbecsülhetetlen lesz az az 1398-iki oklevél, melyben Nagy Károlynak utczái vannak megnevezve, így platea Wyucha, Berueucha, Bobaducha (új-utcza, Berve-utcza, Bobad-utcza), s ezeknek fekvése, iránya is meghatározva.

A Zsigmond király korában történt zavargásokhoz adatokat nyujt a királynak egy 1408. oklevele. Szerdahelyi Koron Péter ugyanis, ki Mária és Erzsébet királynők elfogatásában részes volt, a hütlenség bünébe esett, s e réven elveszté összes jószágait, melyeket Szerdahelyi Ders Márton, királyi étekfogó, nyert hűsége jutalmául. A lázadó Koron Péter fia, János, azonban megnyerte Zsigmond kegyét, ki megengedte, hogy Ders Márton e Jánosnak atyai jószágait visszaadja.

A káptalanok s conventeknek rendezett levéltáraik voltak a középkorban, akárhányszor fordúlnak e helyekhez, hogy ott letéteményezett vagy párban őrzött oklevelek hiteles másolatát adják ki. Így egy 1366-iki oklevél tanúsága szerint a Martonos család tagjai is a szegszárdi conventben helyezték el családi okleveleiket. De úgylátszik az okleveleket nem a legjobban őrizték, mert mikor Jordán szegszárdi apát pécsváradivá lett, magával vitte az irásokat is s átadta valami rokonának, mi által a Martonos család nagy kárt szenvedett.

Ismeretes, hogy középkori okleveleinkben mily nagy szerepet játszik a királyi hadbaszállás; nem egy oklevelünk van annak napja szerint keltezve. Azért fontos ránk nézve, ha egy hadbaszállás eddig ismeretlen napját meg tudjuk határozni. Knauz említi, hogy 1334-ben volt egy hadbaszállás, melynek czélja Olaszország volt. E hadbaszállásnak, mely Robert Károly szerencsétlenül járt fia Endre érdekében történt,[1] napját az egri káptalan egy 1334. évi oklevelében találjuk meghatározva, melynek alapján azt virágvasárnapra, márcz. 20-ára, biztosan tehetjük.

Perhalasztó oklevelekben néha igen érdekes indokolását találjuk a tárgyalás elhalasztásának. Így Nagy Lajos 1371-ben Töttös fiának Lászlónak minden peres ügyeiben azért rendel halasztást, mert ez vele Dalmátiába utazott s ott a királynak különös szolgálatokat tesz.[2] Garai Miklós nádor 1382-ben Csomaközi Györgynek a Károlyiak ellen folyó ügyét azért halasztja el, mert az előbbi Oroszországban van elfoglalva (circa custodiam regni Rusciæ). Ugyanezen nádor 1410-ben Vitkai Lászlónak Károlyi László ellen folyó pörében halasztást rendelt Theodor orosz herczeg kérelmére, mert Károlyi László e herczeggel együtt Oroszországban tartózkodik.[3] Az oroszországi vállalat nagy szerepet játszik az ezen korbeli oklevelekben; így István nádornak 1391-iki oklevele említi, hogy Opuliai László nádor Oroszország kormányzójává lett (in regimen regni Russcyæ per regiam clementiam sublimatus). A törökök elleni hadbaszállás is okúl szolgált perhalasztásra. Ilsvai Leusták nádor 1396-ban Csomaközi Jánosnak, Bebek Detre nádor 1399-ben Károlyi Lászlónak és Andrásnak pöreit halasztja el azon okból, mert a nevezettek a törökök ellen induló királyi sereghez (in regium exercitum versus Turcos motum) akarnak csatlakozni. A Prokopius ellen 1399-ben indított hadjárat szintén oka perhalasztásnak Álmosi Csirke Péter fiai számára, kik a Felső-Magyarországba beütött Prokóp ellen indított királyi sereghez csatlakoztak. Az 1403-iki zavaros állapotok is akadályozták az igazságszolgáltatás menetét; így Zsigmond király a mondott évben «propter præsentem motum regni» újabb határnapot tűz ki egy pörben.

Néhány oklevél ritkábban előforduló közhiva-

[1] . . . ad vigesimum secundum diem residentiae exercitus domini regis in eductione sui generosi filii domini Andreae ducis ultra partes habiti transmarinas . . . . (Pál országbiró 1334. okl. LXXIV. sz.).

[2] . . . nobiscum et in specialibus nostris servitiis ad regnum Dalmatiæ proficiscatur.

[3] . . . ad amicabilem literatoriam petitionem Teodori ducis, eo quod idem in causam attractus una cum eodem in regno Ruziæ foret occupatus.

talok betöltőinek nevét tartotta fönn. Így 1344-ben Tyúk Tamás mint comes cliciorum et buchariorum (a királyi étekfogók és pohárnokok főnöke) említtetik. A királyi jegyzők közül megneveztetnek Eőri István «notarius aulæ domini nostri regis» 1327-ben és Chermyni Péter «curiæ regiæ notarius» 1380-ban. 1372-ben néhai István királyi pecsétőrről van említés (conservator sigilli annularis domini regis) stb.

Az általános vonatkozású oklevelek közt azonban legbecsesebbek s folytonosságukban legteljesebbek a Cselény Jánosra vonatkozó adatok, melyeket a Bosnyák levéltár őrzött meg számunkra.

Cselény János, Erzsébet királynő főétekfogója, személyes bátorságával megakadályozta azt, hogy Robert Károly és családja Zách Feliczián merényletének áldozatául essék. Károly király elbeszéli az egész eseményt, nem sokkal a merénylet után 1332 jan. 20. kelt oklevelében. Elmondja, hogy a királyi család éppen ebédnél ült, mikor Zách Feliczián dühétől elragadtatva betört, a királyi családra rohant s annak összes tagjait ki akarta törülni az élők sorából, de az isteni kegyelem nem engedé e bűnös szándék véghezvitelét. A királynőnek jobb kezét már levágja, a király jobbján is sebet ejt; ekkor azonban Cselény János bátran közbecsap, szíjjas dárdájával (bicellum) Záchon több sebet ejt, mi a merénylő életének véget vet. Ezen hős és önfeláldozó tette jutalmául a király élete megmentőjének és testvéreinek a merénylő összes nógrádi és gömöri birtokait adományozza. A beiktatás e terjedelmes jószágokba részenként történt. Az esztergomi káptalan 1333-ban az új birtokosokat a gömörmegyei Jeszte birtokába iktatja be minden ellenmondás nélkül; minek megtörténtével Károly 1334-ben privilegialis alakú oklevélben Cselény Jánost s testvéreit annak birtokában megerősíti. A nógrádmegyei birtokokban 1335-ben történik az iktatás, a határok részletes leirásával. Mikor e beiktatások mind megtörténtek, akkor adja ki a király 1336 febr. 29-én az ünnepélyes adománylevelet, újra elbeszélvén Cselény mesternek érdemeit.

E nagy adomány megvetette Cselény János mester gazdagságának és fényes pályájának alapját. Birtokait egyre nagyobbítja. 1347-ben zálogba veszi a nógrádmegyei Terencs birtokot a Béjai család tagjaitól. 1348-ban gömöri és csongrádi comesként és szegedi várnagyként említtetik s mint ilyen nógrádmegyei Ság falujában heti vásárjogot szerez; Nagy Lajos 1354-ben e jogban ünnepélyesen meg is erősíti; ez utóbbi oklevél róla csak mint csongrádi comesről szól. Hatalmas befolyásáról tesz tanúságot, hogy 1354-ben Lajos királytól adománylevelet eszközöl ki Kudurzó nógrádmegyei birtok felől, mely a magvaszakadt Kudurzói családé volt. Halála 1365 előtt állott be, mert Lajos király ez évben kelt megerősítő záradéka róla mint elhúnytról beszél. Halála után fiainak, Miklósnak és Istvánnak, elég gondot adhattak a nagy birtokok; hosszú pörök folytak felőlök, melyek évek során át sem értek véget.

Az elmondottakkal ismertetni akartuk a Károlyi-oklevéltár egyes közérdekű darabjait; melyek szintén tartalmaznak annyi s oly becses anyagot, hogy a kötet megjelentét történetirodalmunkra nézve határozott nyereségnek mondhatjuk. Genealogiai, családtörténeti szempontból pedig értéke megbecsülhetetlen.

Nemcsak a Károlyiaknak, hanem számos kihalt családnak állíthatjuk össze kétségtelenül hiteles nemzedékrendjét, melyek az eddig ismerteket sok tekintetben módosítják és helyre igazítják.

(A Károlyi genealogiát lásd a következő lapon.)

Az e családfán felsoroltakon kívül az oklevelek még a következő Károlyiakat említik: 1396-ban Antonius filius Johannis de Karol és 1406-ban Stephanus Erdengh de Karul. De ezek csak egyszer fordúlván elő, a fönnebbi táblázatba be nem oszthatók.

Mint tudva van, a Károlyi család, a vele egy eredetű Csomaközi, Bagosi stb. kihalt családokkal egyetemben a Kaplon (Caplon, Coplen, Kopleen, Koplyan, Koplyn, Kapian) nemzetségből származik. E nemzetségből a Károlyi-oklevelek közt még a következőkről találunk említést: György, ennek fia Elyas (1288) s ennek két fia Péter (1288—1291) és János (1291—1320). Miklós (1334), s hihetőleg ennek fia Simon dictus Derekus (1353). Mely családnak voltak ezek tagjai vagy alapítói, a rendelkezésünkre álló oklevélanyagból megállapítani nem tudjuk. —

Minden család történetének kezdetén három stádiumot különböztethetünk meg. A család elsőben is birtokokat igyekszik szerezni, adomány, vétel útján, s azt közösen patriarchális módon kezeli. Elszaporodván a család, ágakra szakad, melyek csakhamar, elfeledve a közös származást, heves pöröket folytatnak egymás ellen, mely viszálkodásnak azután egy időre, s ez a harmadik stádium, az osztálylevelek véget vetnek. Elszaporodván ismét a családtagok, megújul az említett eljárás.

A Károlyi család története is igazolja ezt a folyamatot; az oklevelileg ismert első ősök birtokszerzők.

A legelső ősről, Andrásról, nevén kívül semmit sem tudunk. Fia, Ördög Simon, 1264-ben örök áron Saápi Tamástól megszerez egy szatmármegyei birtokot (neve az oklevélből kitört), mely atyjáról minden jogon Simont illeti «eo quod fratres alios non haberet.»

A Károlyi-genealogia, miként azt a jelen kötet tartalmából összeállíthatjuk, a következő:

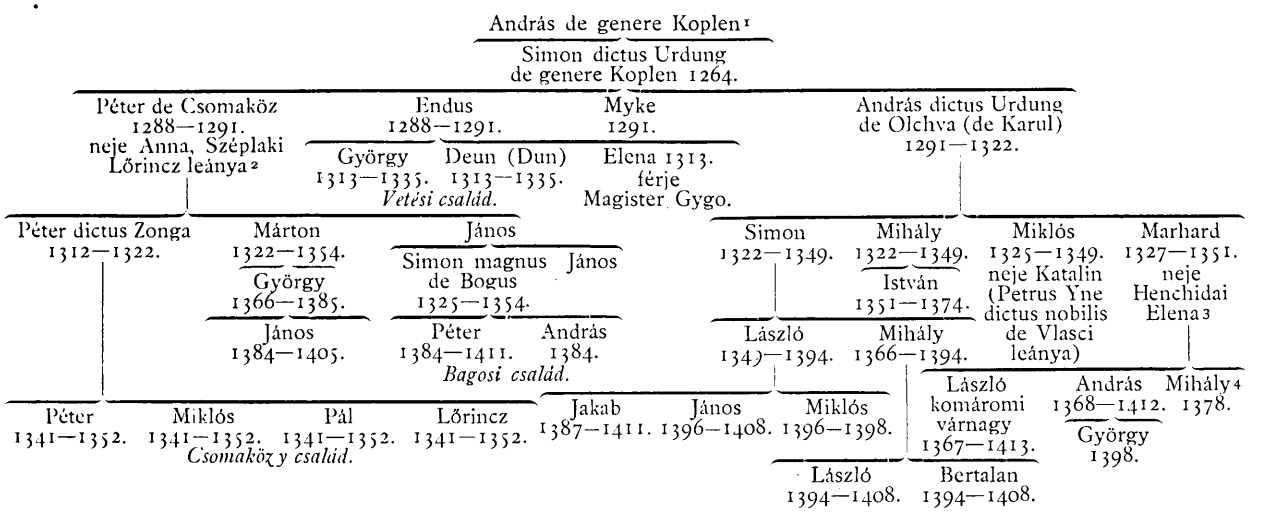

A most említett Ördög Simonnak fiai, Péter és Endus 1288-ban ősi birtokukhoz megszerzik más Kaplon-nemzetségbeliektől a szatmármegyei Vada nevü birtokot 25 márkáért. Majd 1291-ben összeáll Simonnak mind a négy fia s ezek rábirják Berei Reun comest, hogy az ő kezére került szatmármegyei Bere birtokot senki másnak el ne adja, csak nekik. E jószág ugyanis előbb Kaplon nemzetségbelieké volt s így az említett testvéreknek érdekökben állt, hogy annak jövendő birtokát e nemzetség számára biztosítsák. 1312-ben örökösödés útján Zonga Péter, Ördög András és Endus fia György megszerzik a kolcsi és vetési birtokokat s ezekbe a váradi káptalan őket be is iktatta, az olcsvai birtoknál azonban, mely később szintén tulajdonukba jutott, sőt a Károlyiak néha arról is neveztettek, ellenmondással találkoztak.

Megszaporodván ekképen a család birtokai, nem sokára viszály ütött ki az egy törzsből eredő rokonok közt. Zonga Péter Csomaköz harmadát nagybátyjától Ördög Andrástól hatalmaskodással elfoglalta. Lampert országbiró 1320. itéletlevelével a jogos tulajdonosnak ád igazat és Pétert fej- és jószágvesztésre itéli. Ez itélet természetesen végre nem hajtatott.

Az ily esetek, mert ez kétségtelenül nem állt egyedül, egyezkedést vontak magok után. 1324-ben történt az első osztály a családban Ördög Simon három fia szerint (a negyedik Myke úgylátszik korán elhúnyt). Olcsva, a Myke-Csalános nevű részszel együtt, Ördög Andrásnak és fiainak jutott (ezek a Károlyi család ősei); Vetés, Mikekulcsa, Elyekulcsa és Pete birtokok fele Endus két fiának (ezek a Vetési család megalapítói); ugyanezen birtokok másik fele Csomaközi Péter fiainak (a Csomaközi és Bagosi család őseinek) jutott osztályrészül. Ily módon az egyeredetű család három, illetőleg a Bagosi családdal együtt négy külön ágra szakadt, ezek közül azonban Endus és Péter ága utóbb kihalván, a birtokok visszaszállottak a családot fönntartó András ágára.

E felsorolt birtokok azonban úgylátszik nem tartoztak a Kaplon nemzetség ősi birtokaihoz; mert midőn ezeket veszély fenyegeti, a szétvált ágak egyesülnek s közösen teszik meg tiltakozásukat. Így tettek 1327-ben, mikor a szatmármegyei Vezend birtokába Eőri István királyi jegyző és testvére Pál akarák beiktattatni magukat. A három ág közösen tiltakozik s birói esküvel bizonyítja be, hogy Vezend a Kaplonok ősi birtoka. Közös szerzésektől sem idegenkednek a szétvált ágak, erősen érezvén még összetartozásukat. Így 1335-ben tizenkilencz márkáért zálogba veszik Sámsoni Pétertől a szatmári Kozár birtok felét. Szorosabban volt még meg az

[1] Nagy Ivánnál Simon atyjaként *János* említtetik, de ezt oklevelileg említve itt nem találjuk. A család ősének *Andrásnak* nevét egy 1264-iki oklevél tartotta fönn, ekkép: «Simone filio Andreae . . . . en». (A kiszakadt rész valószínüleg ekkép egészítendő ki: «de genere Koplen».)

[2] Ezen Széplaki család genealogiája egy 1345. oklevél alapján ekkép állítható össze:

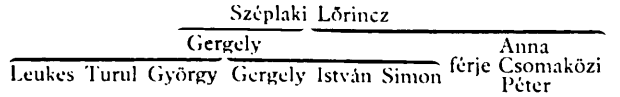

[3] Ezen Elena nemzedékrendje egy 1401. oklevél alapján a következő:

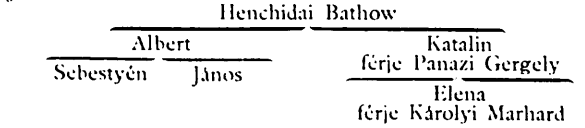

[4] Ezen Mihály egyetlenegyszer említtetik egy 1378. oklevélben, akkor is talán tévedésből László helyett.

összetartozás érzete az ugyanazon ági tagok közt. Ezt mutatja egy 1351. oklevél, mely szerint Károlyi László, Simon fia, nagybátyját Marhardot és unokatestvérét Istvánt is részelteti általa zálogba birt Aporháza birtokában.

A Károlyi családnak Szathmáron kívül is voltak ősi birtokaik. Erről tanuskodik Külső-Szolnokmegyének egy 1345-iki kiadványa, melyben Károlyi Simonnak és Nagy Simonnak (a Bagosi ágból) kérésére kimondatik, hogy a szolnokmegyei Lelej nevü birtok a nevezettek ősi jószága, mely reájok nagyatyjoktól (hihetőleg Ördög Simontól) szállt.

Hadi pályán Ördög András fiai igen kitüntek. Nagy Lajos úgy beszél rólok, mint a kik a király szolgálatában sokszor ontották véröket, és sok sebből véreztek. Ezen érdemek jutalmául a négy testvér Károlyi birtokában 1346-ban heti-vásárjogot nyer minden hét szombatján. Ez a legelseje azon kiváltságoknak, melyekben a Károlyi család később Zsigmond idejében bőven részesült.

Mily hamar vált szükségessé újabb osztozás a Károlyiaktól elszakadt családokban, mutatja a Csomaköziek osztálylevele 1352-ből. Ezen osztálylevélből megtudjuk azt, hogy alig öt évvel az első osztály kelte után, a Csomaköziek 1329-ben már újra osztozást intéztek el maguk között; az akkor még gyermek Nagy Simonról azonban meglehetős mostohán gondoskodtak, mert 1352-ben éppen iránta való tekintetből, hogy a szenvedett rövidséget helyreüssék, osztoznak meg újra.

Erzsébet királynő 1382-ben a szatmármegyei Mada nevü birtokkal szaporítja a Károlyiak terjedelmes jószágait, melyet azelőtt a magvaszakadt Madai család birt; e birtokot Károlyi Simon két fia, László és Mihály, s velök egyetemben Várdai Döme kapja.

E Károlyi László hosszú szereplése alatt sokat pörlekedik; úgylátszik jogainak igen éber őre volt. Testvérével Mihálylyal együtt 1383-ban tiltakozik az ellen, hogy Zámbó Miklós királyi tárnokmester magát királyi adomány czímén a néhai Zudar Péter bán Apáti nevü jószágába beiktattassa, mert e jószág minden jogon őket illeti.

A család nagyságának megalapítói Károlyi Marhard fiai László és András voltak. Egymást érik a kitüntetések, melyekben Zsigmond király őket részesíti. 1387-ben még mint az ország főkapitánya szabad biráskodást, pallosjogot adományoz nekik, s birtokaikat minden megyei hatóság alól kiveszi. Ugyanezen évben, már mint király, nekik adja Nyiri Mihálynak és Benedeknek és Csányi Jánosnak, kik a Horváthy s Palisnyai-féle lázadás részesei voltak, s így hűtlenség bűnébe estek, szolnokmegyei birtokrészeit. A király ez adomány-levelében különösen Károlyi Lászlónak említi föl szolgálatait, melyeket még Nagy Lajosnak, Erzsébet és Mária királynőknek s általában az egész országnak tett. Abból hogy Zsigmond Károlyi Andrásnak érdemeiről egy szóval sem emlékezik meg, következtethetjük, hogy ez utóbbi a nyilvános életben nagy szerepet nem játszhatott. A mondott 1387. év kiváltságokban igen gazdag volt a Károlyiak részére, mert még ugyanezen évben vásárjogot kap a nevezett két testvér a Károlyi birtokban. Az évi vásár napjául a király mindenszentek napját határozza meg s azt oly kiváltságokkal ruházza föl, milyeneket a budai és fejérvári vásárok élveztek. Ugyanezen Károlyi Lászlót egy oklevél 1392-ben mint komáromi várnagyot (castellanus de Kamaron) említi. — Mit követhettek el a testvérek, mi által a számkivetést (proscriptio) vonták magukra, arról tudomásunk nincs. Rájuk nézve nagy veszteséggel nem járt, mert Ilsvai Leusták nádor 1393-ban őket a nemesség kérelmére annak következményeitől felmenti. Hihetőleg egyszerű hatalmaskodás, mi akkoriban napirenden volt, volt e proscriptio oka. Annyi tény, hogy a királyi kegynek ez semmit sem ártott; mert Mária királynő 1394-ben, tehát egy évvel utóbb, ugyanezt a Károlyi Lászlót s unokatestvérének Mihálynak két fiát, Lászlót és Bertalant, minden birtokukon szabad biráskodási joggal ruházza föl. Hogy a két testvér, László és András az ország védelmében tényleges részt vett, mutatja egy 1399. oklevél, mely őket a török elleni hadjárathoz csatlakozóknak mondja. Károlyi László úgylátszik diplomatiai küldetésekben is részt vett. Egy 1410. oklevél ugyanis említi, hogy ő Theodor orosz herczeggel Oroszországban (in regno Ruziæ) van elfoglalva.

A XIV. század utolsó éveiben heves pörök folytak a Károlyiak s a hatalmas olnodi Czudarok közt. E viták egyik eredménye az volt, hogy Bubek Detre nádor 1399-ben a Czudarokat fej- és jószágvesztésben marasztalta el. Az itélet természetesen végrehajtva nem lőn s a két hatalmas család közti viszály tovább folyt.

A Károlyi család egyik tagja, István (Mihály fia), gyermektelenül húnyt el; birtokai a család többi tagjára szállottak. 1398-ban megosztoznak azokon. Ez oklevél több szempontból fontos: először benne felsorolva találjuk a Károlyi családnak akkor élő összes tagjait, másodszor fölemlíti Nagy-Károlynak egyes utczáit s ezeknek fekvését meghatározza. Különösen megemlíttetik az *új utcza*, melyet Károlyi Simonnak fiai (László és Mihály) alapítottak és népesítettek be.

Ezekben foglalhatjuk össze röviden a legfontosabb adatokat, melyeket oklevéltárunk a Károlyiak történetére tartalmaz. Mennyit fogunk még megtudni a későbbi kötetekből, előre is sejthetjük. Családtörténelmi, nemzedékrendi szem-

pontból a családi oklevéltárak megbecsülhetetlen anyagot foglalnak magukban.

A mint a Károlyiak oklevelei a Károlyi családnak, a Martonos és Bosnyák levéltárak más kihalt családoknak emlékét őrizték meg, s családtani adatokban különösen gazdag a Bosnyák levéltár, mely több család irataiból alakult.

A pelejtei Martonos családnak nemzedékrendje, miként azt e család okleveleiből a XV-ik század elejéig összeállíthatjuk, a következő:

Zochud
Mortunus 1272—1304.

- Wynzlou (Venczel) de Pelchthe 1300—1304.
  - Miklós 1324—1337.
    - Dénes 1347—1368.
      - János 1412.
    - György 1347—1368.
- János 1324—1341.
  - László (de Nagy-Azar) 1347—1368.
  - Miklós 1347—1360.
  - Zachud 1347.
    - Martonos 1366.
  - András (literatus) 1348—1368. neje Magdolna (Nicolaus filius Laurentii de Nagymihály leánya)
    - János 1388—1413.
    - Osvald 1404.
  - Margit 1348. férje Tárnok Márton, Szentalberti László fia
- N. (leány) 1304—1334. férje Dénes comes. Bulch-i Balázs fia
  - János 1329—1347.

Hasonló módon szerezhetünk tudomást a kihalt *Ohati* család genealogiájáról a Bosnyák levéltár okleveleiből:

N. N.?

- Ohati Márton
  - Miklós 1336—1341.
    - László 1341.
    - András 1341—1356.
    - Demeter 1341—1356.
      - Katalin 1411. férje: Bajoni György (János fia)
    - Péter 1341.
    - Mihály 1341—1380.
      - Elena 1411. férje: Ztaári Imre (Benedek fia)
  - Ilunch 1341. férje: Ohati István (Tamás fia)
    - Koloz (Kalawz) 1341.
      - János 1380.
- Ohati Mihály
  - Arnold 1336.
    - Mihály 1341.
      - László 1385.
    - Imre 1341.
      - Katalin 1385. férje: Mellethei Német János
    - Tamás 1341.

Az onomastikon szempontjából nem érdektelen a *Gyáli* család származásrendje, mely család tagjai közül többen madárneveket (mint Lúd, Pislen, Tyúk, Kokas) viseltek. A család genealogiája meglehetős zavaros, s azt a Bosnyák levéltár hézagos adataiból a következőkép kísértettük meg összeállítani:

János

- Gyáli Tyk v. Tyúk Tamás (comes cliciorum et buchariorum regalium) 1332—1343.
  - Scolastica 1353—1361. férje: Terebesi Lúd Miklós
    - János 1371—1380.
- Gyáli Pislen Miklós 1343.
  - Barabás 1361.
  - Kokas István 1361—1407.
    - Jakab
      - Agnes férje: Gyáli Balázs
- Gyáli Lúd Antal 1343.
  - Banga 1365. férje: Tornostelki Jakab (Péter fia)

Az említetteken kívül a Gyáli családból előjön még Gyáli Péter, kinek Jakab fiáról egy 1371-iki és Kálmán fiáról egy 1407-iki oklevél emlékezik meg.

Bár e genealogiák nem teljesek, kihalt családaink történetéhez bő adalékokkal járulnak; reméljük is, hogy a következő kötetekből azoknak származását egész a kihalásig levezethetjük.

[1] Ohati Mártonnak és Mihálynak egy közös atyától való származása nem bizonyos, csak valószinü.

Ez előadott genealogiákon kívül számos más jobbára kihalt család történetéhez találunk adatokat; különösen nem mellőzhetjük annak felemlítését, hogy az Olnodi Czudarok történetére számos oklevél vonatkozik, melyek egyben-másban homályos körülményeket világosítanak meg.

Ki nemzetségi (generatio) tanulmányokat tesz az bőven talál anyagot a kötetben. A Kaplon nemzetségen kívül, melyre nézve az oklevelek felénél többje tartalmaz becses adatokat, említést találunk más generatiokról is. Így a *Gutkeled* nemzetségről, melynek következő tagjai említtetnek:

Tyba
Tyba 1252.
Miklós? 1295.

A *Hunt-Paznan* nemzetség tagjai közül a következőkről találunk említést:

Petri Gergely
Lőrincz
Tamás 1349.

Zalouch
Bothyáni (v. Bacsányi) Mihály
Péter mester 1349.
János 1368—1392.

A ritkábban előforduló *Bagát-Radván* nemzetséget két tag képviseli: István s ennek fia István 1324-ben stb.

Az elmondottakkal, azt hiszszük, eléggé vázoltuk, mily nagy szolgálatot tett a grófi család okmánytára kiadásával a történetkedvelőknek. Bár követnék mennél többen e példát; csak akkor lehet a magyar genealogiák számos tévedéseit helyre igazítani.

A mi a kötet külső kiállítását illeti, az minden tekintetben megfelel a legszigorúbb követelményeknek. A phototypicus mellékletek kitünően sikerültek; bár hozna a második kötet pecsétrajzokat is, melyekre nézve, azt hiszszük, a Károlyi levéltár számos ismeretlent rejt még magában.

DR. FEJÉRPATAKY LÁSZLÓ.

VEGYES.

A heraldikai szörnyalakok keletkezéséhez.

Az ős ember sokkal közelebbi összeköttetésben állott az állatvilággal, mint a civilizált korszak embere. Ez elől, az általa leigázottakon kívül, elpusztúl minden állat: az őskorinak az állatok igen félelmes ellenfelei voltak. Egy-egy hatalmas állat egész vidékeket rettegésben tartott, a miről a görög hősmonda is élénken tesz tanúságot. Láthatjuk, hogy abban az állatok fölötti győzelem nem csekélyebb diadalnak tekintetik, mint az, a mely a csatában vívatott ki, s az őskor legnagyobb hősének Heraklesnek is fődiadalai közé tartoznak az állatok fölöttiek.

E gyakori foglalkozás azonban az őskori ember fantáziáját is nagyon felköltötte. Ha valamely vidéken egy a rendesnél merészebb vagy vérengzőbb dúvad lépett föl, azon a fölébredt félelem mindenféle a rendesnél félelmesebb tulajdonokat látott. A rettegés azt képzeltette, hogy az ily szörnyeteg a különböző rettegett állatok tulajdonait egyesíti magában. Így támadtak a képzeletben oly csudaalakok, mint például az, a mely a leghatalmasabb négylábút, az oroszlánt, s a leghatalmasabb madarat, a sast, griffé egyesítette. A rémlátásnak igen jó előmozdítója volt a vadászok nagyítási vágya. Ha egy vidéken tiz oly ember volt, a ki oroszlánt ejtett el, úgy a tizenegyedik, hogy feltünjék, jónak látta a magáét némi különös tulajdonokkal ruházni fel, mint szárnyakkal, saskörmökkel stb.

A szörnyalakokról való regék elterjedésére a keresztes háborúk igen kedvezők voltak. Itt Európában már bajos volt oly állatokról regélni, a melyek nem léteznek, ámde a messze Szentföldről, Egyiptomról bátran el lehetett efféléket mondani. A ki nem hiszi, menjen el a Genezareth tavához vagy Damiettébe. Leginkább ezen az úton kerültek oly számos család czímerébe is.

De nemcsak ez volt az ő útjok. Fordulnak elő esetek, midőn a czímerben kezdetben nem volt szörny, hanem az csak a rosszúl rajzolt alaknak félreismeréséből keletkezett. Különösen alkalmasak voltak arra az oly czímerek, a melyekben összetett alakok szerepelnek. Ilyeneket csak kissé rosszúl kellett látni s immár létre jött a szörny. Éppen ezen szempontból érdekes Ulászló krakkói és szandomiri (lengyel) herczegnek 1305. oklevelén fennmaradt pecséte. (Az Országos

Levéltárban, D. L. 1684 jelzet alatt). E pecséten (a melynek körírata: + SECRETVM . DVCIS . SWLADISLAI), bal felül egész oroszlán van, jobb felül fél sas, háttal egymáshoz támaszkodva s közös korona alatt. Kinek nem jut ezen összetétel láttára önkéntelenül is eszébe a kétfejű sas?

Nem állítjuk, hogy minden kétfejű sas ily eredetű, de úgy hiszszük, hogy a czímerek keletkezésének kutatásánál ennek lehetőségére is figyelem fordítandó.

KEVEHÁZI.

Adatok a Wesselényiek czímeréhez.

I.

A Wesselényi család legrégibb czímere.

Érdemes írónk Deák Farkas, ki a rokonszenves Wesselényi család történelmére vonatkozó adatokat évek óta szép sikerrel búvárolja, kutatásainak eredménye, hogy a család bölcsőjét nem kell külföldön keresnünk. A család czímeréről is az «Archæologiai Értesítő» 1876. évi 1-ső füzetében érdekes czikket közöl, leírván az általa ismert négy különböző változatú Wesselényi czímert.

Ez alkalommal van szerencsém bemutatni rajzban I. Wesselényi Ferencznek 1576-ból fennmaradt czímerét, tehát ez a legrégibb az eddig ismertek közt, s ez is eltérést mutat. A paizs

vízirányosan két részre van osztva, az alsó kisebb osztályban egy hal úszó helyzetben látható, míg a felső nagyobb osztályban hasonló alak a gyekei Wesselényi Miklósnak 1584-ből fennmaradt

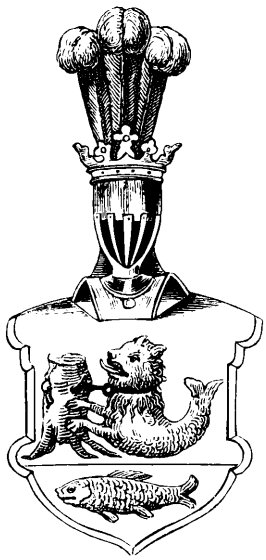

sírkövén látható delfinhez, melynek feje kiöltött nyelvével inkább kutyát mint oroszlánt ábrázol, s itt azon különbséggel, hogy nyakánál fogva a törzshöz van kötve vagy lánczolva, míg a síremléken az állat a két lábával a törzset öleli. A paizs sisak-koronáját három strucz-toll díszíti.

E czímert Bartosza Paprockiego «Herby Rycerstwa Polskiego» czímű családtani műve tartalmazza, melyben a lengyel főnemes családokról s köztük Wesselényi Ferenczről, mint lengyel indigenáról szól, és családi czímerét is 1576-ból közzé teszi.

A lengyel történész ellentmond a mi genealogusainknak, kik azt állítják, hogy Wesselényi sógora volt Békésnek, és mind a ketten Sárkándy nővéreket bírtak feleségül; az említett munka 884. lapján az áll: hogy Wesselényi Ferencz Békés Gáspárnak (Kaspara Bekisza) özvegyét vette nőül, de már abban téved a lengyel író, hogy Wesselényi honfiúsítását 1576. évre teszi, mert az 1590. április 7-én ment végbe; az erről kiállított lengyel honosítási okmány eredetiben a kamarai levéltárban (515. fasc. 43) őriztetik. DOBY ANTAL.

II.

Czímer 1667-ből.

Újabb időben ismét akadtam egy czímerre, melyet a Wesselényi családénak gondolok. Pár évvel ezelőtt láttam özv. gróf Rhédei Istvánné szül. báró Wesselényi Katalin úrnő birtokában egy régi díszes szép asztalt, melynek fedele felfordítható s akkor mint sakktábla használható. A sakktábla mellett azonban egy csínosan rajzolt czímer is látható, melynek mását fametszetben láthatják olvasóink. Ott van a hétszögű paizs,

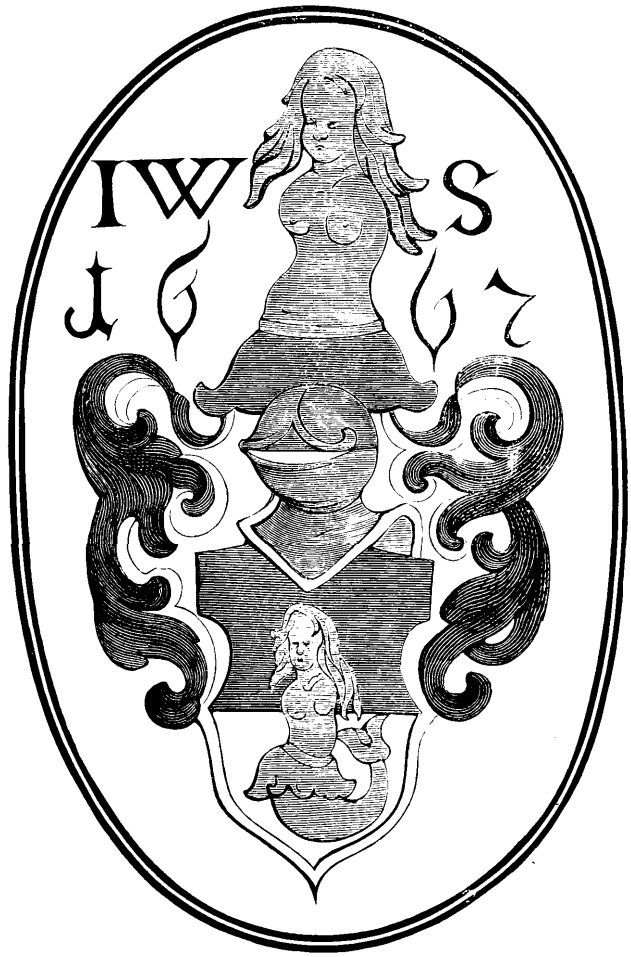

a reáboruló sisak és a sisakdísz mint a czímer főtárgyának ismétlése. A czímer főalakja a halban végződő leány, syren — sellő — kar nélkül, elfoglalván a metszett paizs mindkét mezejét. I. W. S. betűkkel és 1667. évszámmal. Van, az igaz, valami hasonlósága a delfin és a sellő közt ingadozó Wesselényi czímerrel, de a többi XVI. és XVII. századi czímer-emlékek (sírkövek, pecsétek) még semmit se tudnak a sellőről, mely csak a múlt XVIII. században fordúl elő. Baj az is, hogy czímerünk csak fabeeresztés által alkottatván, színezve nincs, s csak a közönséges fának három színe van benne variálva, sötét, barna és világos. Végre a betűkből is nehéz a Wesselényi nevet kiolvasni, mert ha feltehetjük is, hogy az asztalos megváltoztatta vagy éppen megfordította a betűsort, s úgy olvashatnók, hogy: Stephanus Wesselényi junior; de 1667-ben egy István sem élt. A seniormeghalt 1627-ben s a junior meghalt

1656-ban; s 1667-ben a Wesselényi családból csak Ferencz élt a nádor s két fia László és Ádám, Erdélyben pedig az ifjú Pál; mindezeknél fogva határozottan nem merem rajzunkat Wesselényi czímernek tartani. A szép asztal azonban azóta urat cserélt, s ma már gróf Bethlen Odönné szül. báró Wesselényi Sarolta birtokában látható.

DEÁK FARKAS.

Adalék az egyházi Sphragistikához.

A magyarországi egyházi pecséttan szakterén Jerney János szerzett magának legtöbb és kitünő érdemet az által, hogy a «Káptalanok és Conventek mint hielmes és hiteles helyek történetét» *100 pecsétrajz* kiséretében kiadta.[1] Ő a pecsétek ábráit röviden, és köriratait pontosan leírja; de mű-alakját, stilszerűségét szemügyre nem veszi. Pecsétgyűjteményeinknek ily szempontból, valamint — a mennyire lehetséges — heraldikai tekintetben is tüzetes méltatása még szakművelőjét ezutánra várja.

A mi Jerneynek az egyházi pecséttan terén gyűjtött s kiadott anyagkészletét illeti, ehhez legfölebb már csak még épebb példányok kiadásával, a legnagyobb mérvben pedig az eltünt conventek, monostorok eddig, a kiadásokból hiányzó pecséteinek közrebocsátásával járulhatni. De ide sorakoznak az egyes kiváló egyházi személyek, úgymint püspökök, prépostok, apátok, kanonokok stb. pecsétei is, melyekből palæographusaink közreműködésével még minden tekintetben jelentékeny anyagot nyerhet sphragistikánk.

A mi egyházi pecséteinknek egy része műalaki tekintetben oly sajátsággal bir, melyet világi pecséteinknél alig észlelhetünk. Tudni illik, az általános kerekded alakon kívül, melyben legrégiebb pecséteink készültek, egyházi sphragistikánk számtalan tojásdad alakú, — ha úgy nevezni szabad — felül alúl csúcs-íves monorú[2] pecsétet mutat fel.

És ezen — mondhatni — góth műidomzata egyházi pecséteinknek (mint például a zágrábi káptalan 1189. évben használt pecséténél) már a XII. században jelentkezik, s tart a XVI. század közepéig. Felötlő jelenség azonban, hogy az erdélyi (1291. évi) és nyitrai káptalant (1271. és 1283.) kivévén, használata a Dunántúl, — vagy a nyitrait is ide számítva az országi nyugot-déli részében dívott leginkább. Így az esztergomi káptalannak 1258., a pécsinek 1244. és 1278., a pozsegai 1263. és 1279., a zágrábinak (az 1189. évin kívül) az 1297., a hantainak 1280. évi pecséteik mind csúcs-íves monorú alakúak. Az egyes egyháznagyok pedig, mint püspökök, prépostok, apátok stb. általában ilyen alakú pecsétet használtak. És míg Németországban ezen alak egyes világi pecséteknél is gyakrabban mutatkozik, nálunk még községeknél is többnyire csak főpapi tulajdont képező falvaknál vagy pedig hagiographiai ábrával (vagy egyházi védszent képével) ellátott pecséteknél fordúl elő a csúcsíves monorú pecsét-alak.

És ez igen természetes is.

Mert a hagiographiai egyes alakok, különösen az álló helyzetben előtüntetett védszentek ábrái, vagy egyes főpapi személyeknek — mint a pecsét tulajdonosainak — fennállóan ábrázolt alakjai legczélszerűbben s ízlésesebben a körönded (elipticus) idomzatú pecséteken helyezhetők el. Tehát az e fajú pecsétalaknak szükségkép a műérzék lett megalkotója. Míg viszont a szélesebb vagy csoportosabb ábráknak befogadására inkább a kerekded alakú pecsét vált hivatottabbá. Ezen arányszerű beosztást találjuk általában minden fajú czímereknél is. Az egyszerűbb ábrák beérték a háromszegű vért szükebb területével is; a későbbi kornak tömörebb vagy éppen megkettőzött ábrái (vagy lovagló szentek, vitézek kifeszített szárnyú madarak) tágabb paizsalakot igényeltek. Ezekből tanulságúl foly az is, hogy hitelesen csak adott estekből következtetés (inductio) útján utólagosan codificálhatja a czímertan a maga szabványait, melyek ha nem széles terjedelmű gyakorlati szemlélődésen — ha úgy tetszik — autopsián alapszanak: egyes birálati alkalmazásnál tévedésbe vezethetnek.

De nem czélom ez alkalommal czímertani elmélkedésekbe merülve, saját szerény czélomtól eltérni, mely nem más, mint egyszerűen az egy-

1. szám.

házi sphragistica pecsét-anyagához nehány adalékkal járulni.

[1] M. Történelmi tár. Kiadja a M. Tud. Akadémia. Pest, 1855. II. kötet.

[2] Czuczor, A magyar ny. szótárában tojásdad = annyi mint monyorú.

BIBLIOTHECA R. SCIENT. UNIV. PA

Az 1. számú, csúcsíves monorú pecsét ábrája góth stilű fülkében álló szentet tüntet fel, talárban, ölében feszülettel, valószinüleg az illető egyház védszentjét. Alatta kisebb boltozatban térdeplő angyal imára kulcsolt kezekkel látható.

Körirata: S. NICOLAI. REGIT. AL. (TARIS) D. E. P..(PLE)BANI. DE. PATAC.

Az oklevél, melyről e pecsét másoltatott, 1373-ban kelt és ki van adva a gr. Zichy cs. Okmánytára III. 504. lapján.

2. szám.

A 2-ik számú csúcsíves monorú pecsét udvara két álló szentet ábrázol, (lehet, hogy az Istvánt koronázó sz. Adalbertet); az alattok szemlélhető alak szintén imádkozó angyalnak látszik; a felső ívezetbeli ábrát biztosan meghatározni nem lehet.

Körirata ez: THOMA. DE. PIDIS. PPOSITI. S. (T)HOME. STRIGONIEN.

Hajdan az esztergomi káptalannak hármas szervezete volt, azok egyikének feje a Præpositus S. Thomæ Martyris de promontorio Strigoniensi. (Pray, Hierarchia I. 3). E prépostság az esztergomi káptalanban most is megvan.

A pecsét rajza azon 1362. évi oklevélről vétetett, mely a gróf Zichy cs. Okmánytára III. 205. lapján ki van adva, a hol magát a pecsét tulajdonosa így czímezi «Nos Thomas præpositus ecclesiæ beati Thomæ martyris de promontorio Strigoniensi bacallarius». Ebből a köriratbeli a DE PIDIS szót, ha az nem családnév, úgy megfejteni nem tudjuk. Lehet, hogy a rajzoló szeme tévedett, és az elnyomódott szó talán «Custodis» lehetett. Az esztergomi káptalan névsorában említtetik Thomas custos 1345-ben, és Thomas procurator Capituli negotiorum 1359. (L. Memoria Basilicæ Strigoniensis 124—125). Azonosak-e ezek a pecsét tulajdonosával Tamással, eldönteni nehéz.

A 3-ik számú csúcsíves monorú pecsét — úgy látszik — Sz. Lászlót ábrázolja, noha bárd jelvénye ki nem vehető.

Körirata ez: S. IOHANIS. BLASII. EPP. ECCLE. WARADIEN. (=Sigillum Johannis Blasii Episcopi Ecclesiæ Varadiensis).

3 szám.

A pecsét ismeretlen okirattól elvált pecsétről van rajzolva, ennélfogva korát biztosan meghatározni nem lehet.

János váradi püspök, kié a pecsét lehetett, 1383—1389-ben ült a váradi cathedrában, és ez volt a sz. László lovas-szobrának állítója (Pray, Hierarchia II. 177—78). Arról, hogy Balásnak is neveztetett, nincs említés, de a pecsét csak ezen említett Jánosnak tulajdonítható legbiztosabban.

4. szám.

A 4-ik számú kerekded pecsét belső keretét ben az egri káptalan czímerét: t. i. Sz. János evangelista jelvényét a sast látjuk kiterjesztett szárnyakkal, olyanformán, mint Jerney 17. sz. ábráján látható.

Körirata ez: S. N. CVSTODIS. ET. VICARV. AGRIEN.

A pecsét rajza 1358. évi oklevélről, mely a gr. Zichy cs. Okmánytára III. 101. és 105. lapjain megjelent, másoltatott, hol magát a levélkiadó így czímezi: «Nos Nicolaus custos et canonicus ecclesiæ Agriensis, vicariusque venerabilis in Christo patris N. dei et apostolica gratia Episcopi dictæ ecclesiæ Agriensis».

E Miklós 1359-ben már egri püspökké lőn (Zichy Okmánytár III. 139), és jól észlelte már Pray (Hier. I. 208), midőn a két egymásután

következő Miklós egri püspököket egymástól megkülömbözteté éppen az 1359. évnél.

5. szám.

Az 5-ik számú szintén kerekded pecsét belső keretének tartalma elnyomódott példány után másoltatván, ki nem vehető, csak sejteni lehet, hogy az az egri káptalani ismert sas lehetett.

Körirata: S . ANDREA . VICARV . AGRIEN.

Az oklevél, melyről a pecsét rajzoltatott, 1359-ben kelt, és a gróf Zichy család Okmánytára III. 147. lapján kiadatott, András helynök több oklevelével (148., 150. lap). Ezekben a pecsét-tulajdonos címe így fordúl elő: Nos Andreas Demetrii archydiaconus de Zemplyn, doctor decretorum, et vicarius venerabilis in Christo patris N . . . . episcopi . . . . Agriensis.

SZINVAY LÁZÁR.

TÁRCZA.

A magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság megalakulása. Másfél éve lehet, hogy szakférfiak körében mozgalom indúlt meg egy új tudományos társaság alakítása czéljából, mely társaság a történelemnek eddig elhanyagolt társtudományait, úgymint a heraldikát, diplomatikát, sphragistikát, genealogiát, valamint a magyar családok történetének okleveles alapon való művelését tűzné ki czéljául. Az eszme báró Radvánszky Béláé volt, kinek sikerült erre több szakférfiút megnyernie. Értekezletek tartattak, egy szűkebb bizottság kidolgozta az új egylet alapszabályait, melyek hosszú vitatkozások alapját képezték; e közben szakadatlanúl folyt a taggyűjtés, a fővárosban és a vidéken szétküldött felhívások nem voltak eredménytelenek; csakhamar annyi tag jelentkezett, hogy az új tudományos társaság létezése biztosítva volt. Ez alatt az alapszabályoknak belügyminiszteri megerősítése 1882. november hó 5-éről 59.869 szám alatt megérkezett, s a megalakulásnak már semmi sem állott útjában.

Folyó évi február hó 25-én nagy számmal gyültek össze a társaság tagjai az Akadémia Kisfaludy-termében, hogy megtartsák a társaság alakuló közgyülését. A közgyülést b. Radvánszky Béla mint ideiglenes elnök nyitotta meg; üdvözlő szavaiban elmondá, hogy a társaságnak háromszáznál több tagja, s így annak jövője biztosítva van. Felszólítja a társaság tagjait a negyven tagból álló igazgató választmány megválasztására, s a szavazat-szedő bizottság tagjaiúl Csontosi János, dr. Szalay József és dr. Szádeczky Lajos tagtársainkat nevezi ki.

Megtörténvén a szavazás, a szavazat-szedő bizottság visszavonúl s mintegy félóra múlva elkészülvén a szavazatok összeolvasásával, Csontosi János, mint a bizottság elnöke kihirdeti az eredményt, mely szerint az igazgató választmány tagjaivá a következők választattak:

Gróf Bánffy György, id. Bánó József, dr. Csánky Dezső, Csontosi János, Deák Farkas, Emich Gusztáv, gróf Eszterházy János, dr. Fejérpataky László, Finály Henrik, Haán Lajos, dr. Hajnik Imre, gróf Hunyady László, Ipolyi Arnold, Ivánfi Ede, Kammerer Ernő, Kővári László, Majláth Béla, Nagy Gyula, Nagy Imre, Nagy Iván, Némethy Lajos, báró Nyáry Albert, báró Nyáry Jenő, herczeg Odescalchy Arthúr, dr. Ortvai Tivadar, lovag Óváry Lipót, dr. Pauler Gyula, báró Radvánszky Béla, Rómer Flór Fer., dr. Szádeczky Lajos, dr. Szalay József, Szent-Iványi Zoltán, Szentkláray Jenő, Szilágyi Sándor, id. Szinnyei József, Tagányi Károly, dr. Thallóczy Lajos, Torma Károly, Véghelyi Dezső, gróf Zichy Ágost.

A választmány meg lévén választva, a társaság elnökeire történik a szavazás. A társaság elnökévé egyhangúlag báró **Radvánszky Béla**, másodelnökeivé pedig **Nagy Imre** és **Nagy Iván** választattak.

B. Radvánszky Béla, elfoglalván újra az elnöki széket, következő szavakkal köszönte meg a társaság bizalmát:

Tisztelt közgyülés! Mindenekelőtt fogadják hálás köszönetemet azon megtisztelő bizalomért, hogy társaságunk ügyeinek vezetését reám ruházták. Tőlem telhetőleg igyekezni fogok annak meg is felelni. Kora ifjúságomtól fogva úgy szólván egyedúli szenvedélyem a történelemmel és annak társtudományaival való foglalkozás.

Társaságunk pedig éppen a történelem társtudományainak művelését tűzte ki feladatául. Ezek között jelenlegi folyóiratainkban eddigelé csak a sphragistikának volt tér engedve. A heraldika, diplomatika és genealogia folytatólagos művelése megfelelő szakfolyóirat hiányában akadályokra talált.

Pedig csak ha ez utóbbit veszszük is tekintetbe, történetírásunk feladatai közé kell, hogy soroljuk az egyes családok történetének és származásának tisztázását, mert hazánkban egyes régi családok története annyira össze van forrva nemzetünk egész történelmével, hogy e nélkül amazt sem ismerhetjük tökéletesen, sőt a történelmi geographia megírása is csak a családok birtokviszonyainak tisztázása után lehetséges.

Társaságunk másik feladata a nemzékrendi zsebkönyv kiadása, tisztán nemzeti irányú. Tudjuk azt, hogy hazánkban mennyire el vannak terjedve a góthai és brünni almanachok, ezeket könyvpiaczunkon magyar könyvvel helyettesíteni nem lesz háladatlan feladat.

Meg kell még említenem azt is, hogy felhívásunk kibocsátása által többször és több oldalról volt alkalmam azt hallani, hogy az általunk czélba vett társaság alakítása nem czélszerű, nem üdvös, mert ez csak a létező hasonirányú társaságok megrontására törekedhetik. Ez azonban távol áll tőlünk; mi egyik létező társulatunknak sem akarunk ellenlábasai lenni, mi csakis a történelem társtudományainak művelésére és terjesztésére szövetkeztünk, mert ezek mint mondám, egy megfelelő szakfolyóirat hiányában el lettek hanyagolva. Életre kelteni pedig csak úgy lehetett, ha új közönséget, új irodalmi tőkét teremtünk és ezt csak tár. ulás útján érhettük el.

Hogy pótolunk egy hiányt, hogy egy ürt fogunk betölteni, azt leginkább bizonyítja az, hogy több mint 300-an érezték ennek szükségét és végül legyen szabad azon reményemnek kifejezést adni, hogy működésünk megkezdése után, a tagok szaporodása által ez még inkább be fog bizonyúlni.

Az elnök ekkor megnyitván a választmányi ülést, a tagokat a társaság tisztviselőinek megválasztására szólítja fel.

A társaság titkárává egyhangúlag dr. **Fejérpataky László**, jegyzőjévé dr. **Szádeczky Lajos**, pénztárnokává **Czanyuga József** választattak. A társaság folyóiratának szerkesztésével pedig báró **Nyáry Albert** és dr. **Fejérpataky László** titkár bizattak meg.

A társaság ekkép megalakulván, zárt ülés következett, melyben a folyóirat ügye került szőnyegre. A nyomdával kötendő egyesség eszközlésével az elnökség és szerkesztőség bizatott meg. A folyóirat czímének, tartalmának, irányának stb. meghatározásával és a társaság ügyrendének kidolgozásával az elnökségből, szerkesztőségből, a jegyzőből, Deák Farkas és Szilágyi Sándor igazgató-választmányi tagokból álló bizottság bizatott meg. Ezzel a gyűlés véget ért.

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság választmányi ülése f. évi április hó 28-án. A b. Radvánszky Béla elnöklete alatt tartott választmányi ülésen **Nagy Gyula** vál. tag felolvasta a «Turulról» szóló értekezését, **Majláth Béla** vál. tag pedig Péter alnádor 1298-iki czímeres pecsétjéről szóló dolgozatát, bemutatva az eredeti oklevelet, melyen e pecsét látható. Mindkét, tetszéssel fogadott felolvasás a társaság folyóiratában fog megjelenni.

Következtek a folyóügyek. Titkár bejelenti az alakuló gyülés óta belépett tagokat. Alapítók: gróf *Károlyi Gyula* 200 forintnyi alapítványnyal, gr. *Zichy Nep. János* 100 forinttal. Pártoló tagok (10 frt évdíjjal): *Ilosvay Endre* segédszolgabíró Máté-Szalkán (ajánlja Luby Károly), gróf *Nádasdy Ferencz* (aj. az elnök). Rendes tagok (5 frt évdíjjal): *Nagy Sándor* okl. tanár Budapesten, *Melhárd Gyula* gymn. tanár Kaposvárott, *Tomann József* lelkész Nemcsényben Barsmegye (aj. a titkár), Péchujfalusi *Péchy Gyula* Mikolán, Felső-Kéri *Füzy István* honvédszázados Eperjesen, Hosszúfalvai *Hosszúfalusy Gyula* honvédszázados Miskolczon, Füzi *Füzy Sándor* Lemesen, Kis-apsai *Méhely Nándor* Eperjesen, Kazinczi *Kazinczy Manó* Eperjesen (mindezeket ajánlja az elnök).

E megválasztott tagokkal együtt a társaság tagjainak száma 332. (E szám következőkép oszlik meg: négy 500 forintos, tizennyolcz 200 frtos, kilencz 100 frtos alapító, 157 pártoló és 144 rendes tag.)

Titkár ezután bemutatja a pénztárnoki kimutatást; e szerint a négy befizetett alapítványnyal (Báró Atzél Béla, Ipolyi Arnold, gr. Károlyi Gyula és gróf Zichy Nep. János alapítványával) s az eddig befizetett tagdíjakkal együtt:

Bevétel	795 frt	— kr.
Eddigi kiadások . . .	53 »	31 »
Pénztári maradvány .	741 frt	69 kr.

mely összegből azonban 700 forint alapítványi összeg.

A pénztárnoki kimutatás tudomásúl vétetvén, zárt ülés következett. Titkár előterjeszti a folyóirat czímének meghatározására kiküldött bizottság javaslatát, mely azonban elvettetvén, a választmány több tagjának ajánlatára «*Turul*» fogadtatott el czímül. Majd előterjeszti az Ügyrend tervezetét, mely apróbb változtatásokkal elfogadtatott. Ezek szerint a társaság ügyrende a következő:

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság ügyrende.

1. A társaság egyelőre évenként négy igazgató választmányi ülést és egy közgyűlést tart. A választmányi ülések január, április, szeptember és november hónapok utolsó csütörtökén tartatnak. A választmányi üléseken egy-egy felolvasás fél óránál hosszabb ideig nem tarthat. A közgyűlés napját és tárgyait a januári választmányi ülés határozza meg.

2. A «Turul» czímű folyóirat terjedelme egyelőre évenként húsz ívben, s alakja negyed rétben állapíttatik meg. Február, június, október és deczember hónapokban jelenik meg egy-egy füzet.

3. A folyóirat tartalma: 1. Az egyes magyar családok története és leszármazási rendje. 2. Czímertani értekezések. 3. Czímerek és czímerlevelek közlése, színnyomatú vagy egyszerű körvonalos hasonmásokban. 4. Müemlékeken vagy sírköveken előforduló czímerek és különösen genealogikus adatokat tartalmazó feliratok közlése és ismertetése. 5. Oklevéltani értekezések. 6. Érdekes oklevelek hasonmásban.

7. Pecséttani czikkek. 8. Régi pecsétek hű metszetekben, magyarázó szöveggel. 9. Hatóságok és testületek czímerei. 10. Magyarországi, főként ismeretlen érmek, a mennyiben veretükön czímer fordulna elő. 11. A családi érmek rajzai. 12. Hazai levéltárak ismertetése s ezekkel összefüggő kérdések. 13. Az említett szakokba vágó hazai és külföldi munkák ismertetése és bírálata. 14. Ugyanezen szakokba vágó kérdések és feleletek. 15. Történet-szakirodalmi mozgalmak és hírek. Ezenkívül általában az alapszabályok 2. §-ában megjelölt tudományok körébe vágó értekezések, közlemények stb.

4. A társaság egyelőre minden három évben egyszer (a szükség és kívánalomhoz képest többször is) egy, a magyar családok történetét és származási rendjét nyilvántartó zsebkönyvet ád ki kis nyolczad rétben «Magyar Családok Évkönyve» czím alatt. Ezen zsebkönyv tervezetének s előmunkálatainak elkészítésével egy szerkesztő bizottságot bíz meg.

5. A társaság czímere a II. Endre király arany bulláján előjövő nyolcz pólyás magyar czímer három szögű paizson. A társaság pecsétje ugyanezt a czímert tartalmazza e körirattal:

«A MAGYAR HERALDIKAI ÉS GENEALOGIAI TÁRSASÁG PECSÉTJE 1883.»

Egyúttal megválasztatott a «Magyar Családok Évkönyvé»-nek tervezetét s előmunkálatait elkészítő bizottság, melynek tagjai: az elnökök, a szerkesztők, Deák Farkas, Ipolyi Arnold, Kővári László, Majláth Béla, Szilágyi Sándor, id. Szinnyei József és Szent-Iványi Zoltán ig. vál. tagok.

A gyűlés ezután több apróbb ügy elintézése után véget ért.

Báró Sacken Ede, a czímertannak alapos művelője, ki «Katechismus der Heraldik» czímű több kiadást ért népszerű művével nagyban előmozdította a czímertan ismeretének szélesebb körben való terjesztését, folyó évi február hó 20-án meghalt. Működése oly sok irányú volt, hogy annak minden részére nem terjeszkedhetünk ki; meg kell elégednünk, ha röviden a heraldika terén tett fáradozásairól emlékezünk meg. Sacken Ede 1825-ben született Bécsben, a hol tanulmányait is végezte; 1845-ben bölcsészettudorságot nyert s ugyan ekkor a cs. k. érem- és régiségtárhoz segédnek nevezték ki, 1851-ben már őrré lett. 1868-ban a gyüjtemény aligazgatójává, 1871-ben a gazdag «Münz- und Antiken-Cabinet» igazgatójává lőn; ezen állásában érte el őt a halál. Ezen idő alatt a bécsi egyetemen a középkori műarchæologiából előadásokat is tartott. Munkáinak legnagyobb része a régiségtan körébe vág, s nem egy közülök hazánk régiségeivel is foglalkozik. Ő írta le a lövői temetkezési dombokat, az ó-budai római fürdőket; egyáltalában a bécsi «Jahrbücher der k. k. Central-Commission zur Erforschung und Erhaltung der Baudenkmale» kötetei közt alig találunk egyet, mely tőle valamit ne tartalmazna. Leírta fényképekkel illustrálva, az ambrasi gyűjtemény fegyvereit s egyéb régiségeit, s ez által a heraldikának is nagy szolgálatot tett, mert ismeretes, hogy e gyüjtemény mily becses dolgokat tartalmaz a heraldikusra nézve. De ránk nézve legnevezetesebb «Katechismus der Heraldik, Grundzüge der Wappenkunde» czímü munkája, melynek első kiadása az illustrált katechismusok vállalatában 1862-ben jelent meg, s azóta többször. E kis mű a német heraldika alapelveit «in nuce» magában foglalja; világosan, jó beosztással (kérdések és feleletek alakjában) van írva, s kétségtelenül még soká ki fogja elégíteni a heraldika alapvonalaival megismerkedni akarók igényeit.

Czímervita az országgyülésen. Az Országos Törvénytár 1883. évi márczius 22-én «A magyar korona országai egyesített czímerének és az ország külön czímerének magánosok és magánjellegü testületek, vállalatok és intézetek által való használhatásáról» szóló 1883-ik évi XVIII. törvényczikket közli. (Szentesítést nyert 1883. évi márcz. hó 17-én.) E törvényjavaslat a képviselőházban f. évi febr. 28-án igen érdekes vitára adott alkalmat. Thaly Kálmán szakszerű beszédében kifejté, mily ingadozás tapasztalható ezen a téren, minek oka mind abban rejlik, hogy nincs törvényünk, mely a magyar czímert pontosan meghatározná. Mária Teréziának egy rendelete írja le, de e rendelet törvényes erővel nem bírhat. A hány czímer a főrendi és képviselőház termében látható, mindegyike más; egyik hét, másik nyolcz, harmadik kilencz pólyát tüntet föl. Itt van az ideje, ennek az ingadozásnak véget vetni. «Minden művelt államnak czímere, mondá beszédében, inartikulálva van, nálunk ez, nem tudom miféle mulasztás folytán, nem történt. Az a bizottság, melynek elnökévé Horváth Mihály, előadójává Henszlmann Imre választatott meg, készített egy munkálatot, készített egy, úgy tudom, egyesített czímert is, s azt az 1871. szeptember 23-iki ülésen bemutatta a háznak; a ház kinyomatni és tárgyaltatni rendelte, a képviselők közt kiosztatott, de az országgyülés eloszlott, a nélkül, hogy tárgyaltatott volna.»

Valóban szükséges, hogy törvény intézkedjék a magyar országos czímer helyes leírásáról. A Verbőczi Tripartitumába foglalt czímer-leírást, bár az törvényes erővel bír, irányadóúl ma már el nem fogadhatjuk. S örömmel kell üdvözölnünk azon határozati javaslatot, mely e tanulságos vitának üdvös eredménye. E határozati javaslat a következő: «Utasíttatik a miniszterium, hogy Magyarország czímerének, továbbá a magyar korona országai és tartományai egyesített czímerének, végre tekintettel az 1868. XXX. t. cz. 61. §-ára, Horvát-, Szlavon- és Dalmátországok egyesített czímerének szakszerű meghatározását tartalmazó törvényjavaslatot terjeszszen elő.» Ennél fogva bizton reménlhetjük, hogy országunk czímerét, annak egyedül helyes alakját nemsokára törvény határozza meg, mely minden helytelen, hibás használatnak véget vet.

A pozsonyi grófság. A hivatalos lapnak f. évi április 29-iki száma a következő legfelsőbb kéziratot közli:

Személyem körüli magyar miniszterem előterjesztése folytán, erdődi gróf Pálffy-Daun Nándor Lipót teanói herczegnek és Vöröskő örökös várurának, mint a gróf Pálffy család legidősbb fiutódának, és a Pozsonymegyébe keblezett várkapitányságí senioratus jelenlegi törvényes birtokosának, a pozsonyi grófi és örökös fővárkapitányi czímet az azokkal összekötött jogokkal adományozom s megengedem, hogy a pozsonymegyei örökös főispáni czímet is használhassa.

Kelt Bécsben, 1883. évi április hó 11-dikén.

Ferencz József, s. k.

B. Orczy Béla, s. k.

A pozsonyi grófi méltóság eredete igen régi. Verbőczi a pozsonyi grófot a temesivel együtt az ország zászlósai közé sorolja (I. 94.). Későbbi törvények a pozsonyi grófot, a koronaőrökkel egyetemben megkülömböztetik az ország zászlós uraitól, de azért közvetlen ezek után foglalnak helyet a főrendek közt. Igy említi őket az 1687-iki törvények 10-ik czikkelye, mely a főrendek testületét szabályozza. Ezen kortól kezdve szokásos nagyobb és kisebb zászlósokat megkülömböztetni, s ez utóbbiak közt foglal helyet a pozsonyi gróf is. Ujabb törvények nem ismerik a nagyobb és kisebb zászlósok közötti külömbséget, s a pozsonyi grófot a zászlós urak közt utolsó helyen említik.

E méltóságot, mely mindenkor a megye örökös főispánságával és főkapitányi czímmel volt összekötve, 1599-től kezdve a Pálffy család legidősbb tagja viselte. Az ország rendei a mondott évben (48 ik törvényczikk) arra kérik Rudolfot, hogy a hős Pálffy Miklósnak hervadhatlan érdemei jutalmául a pozsonyi várat s ennek birtokait örökös főispáni czímmel adományozza. E kérelemnek engedve, Rudolf 1599. júl. 24-én kiállítja az adománylevelet e birtokok felől, szabályozván annak mindig első szülöttségen alapuló örökösödési jogát. Ettől az időtől ered a Pálffy család joga a pozsonyi grófság czímére.

SZAKIRODALOM.

A Turul a folyó évben, megkésvén az első számmal, három füzetben fog megjelenni, de egy-egy nagyobb ívszámmal, mint azt az Ügyrend meghatározza (füzetenként hat-hét negyedrétű ívnyi terjedelemben); úgy hogy t. tagtársaink annak húsz ívnyi terjedelméből semmit sem veszítenek. Minden füzetünkhöz színezett melléklet fog járúlni.

Készülő genealogiai és családtörténeti munkák. Tagtársaink közül többen foglalkoznak nagyobb genealogiai kutatásokkal s valószínűleg rövid idő alatt számos ily nemű munka megjelentét üdvözölhetjük. Igy Sóvári *Soós Elemér* honvédőrnagy Munkácson családja történetén dolgozik, a nemz. Muzeum levéltárában letéteményezett gazdag családi levéltár alapján. Nagyobb genealogiai munkán dolgozik Nemes-Tacskándi *Csergheő Géza* cs. k. ny. őrnagy Ungvárott, *Luby Károly* megyei levéltárnok Nagy-Károlyban; *Szabó János* udv. tanácsos Debreczenben Nagy Iván alapvető munkájához szándékozik pótkötetet adni. *Doby Antal* tagtársunk Homonnán a «Magyarországi bennszülött s beköltözött mágnás családok rövid ismertetése» czímű munkát ad ki, melynek programmja a következő:

«E munka czélja mágnás családaink ismertetését egy csoportban összehozni, s újabb nyomozások alapján igaz eredetöket feltüntetni. Elismert tény ugyan, hogy több történelmi családunk hézagos és hibás ismertetései újabb nyomozásokat igényelnek, de a magyar történelmi társulat hazafias működése lehetővé teszi, hogy ezek is lassan-lassan tisztázódjanak.

Közérdekű gyüjteményemben fel lesz tüntetve az első ismert törzstől időrendben a család kihalásaig, vagy korunkig bennszülött főúri családaink minden nevezetesebb férfi és nő tagja, kiknek emlékét a multból az irodalom, vagy hazafias áldozataik fentartják. Ismertetem (ahol lehet) a családra vonatkozó eddig ismert legrégibb okmányt. Megemlékezve azokról, kik a mult századok nemzeti küzdelmeiben részt vettek, vagy a közelmúlt szabadságharczban hazájokat szolgálták.

A beköltözött idegenek közül, nem csak azokat, kik törvényesen bevétettek, de azokat is, kik — bár honfiúsítva nem voltak, — de a multban hazánk történelmére s társadalmi viszonyaira befolyással voltak s emléköket alapítványaik ma is fentartják, továbbá azokat is felvettem, kik a forradalomban hazánk védelmére fegyvert fogtak, vagy más úton érdemelték ki a magyar nép hálaját. Végre fel lesznek véve azon idegenek is, kik szomorú emléket hagytak magok után s nevezetes részt vívtak ki magoknak hazánk történelmében s azok kik 1848—49-ben, mint ellenségek jöttek hazánkba, de itt magyar családokba nősülve az ország hasznos polgáraivá lettek. Bezárja az ismertetést a családi czímer rajza.»

Megemlítjük végül, hogy a gróf Károlyi család oklevéltára valószínüleg más családokat is arra fog birni, hogy a levéltáraikban őrzött gazdag anyagot hasonló kiadványnyal tegyék közhasználatúvá. Igy Kállay Béni közös pénzügyminiszter elhatározta, hogy a nemz. Muzeumban őrzött Kállay levéltárnak legbecsesebb darabjait egy harmincz íves kötetben kiadja; ez oklevéltárt, mint a Századok, honnan e hírt vesszük, írja, dr. Fejérpataky László és Thallóczy Lajos fogják szerkeszteni.

A berlini Herold-egylet közlönyéből a «Der deutsche Herold» ból előttünk fekszik az első negyed év. Sok érdekes adat foglaltatik e füzetekben, bár nagyobb, általánosabb érdekű dolgozatok e havonként megjelenő folyóiratban nem igen látnak napvilágot,

azok az ugyanazon egylet által kiadott «Vierteljahrsschrift für Heraldik, Sphragistik, und Genealogie» czímű évnegyedes vállalatban szoktak kiadatni. Egyes kiválóbb értekezések a következők: Kutatások János speyeri püspök (1459—1464) származásáról; Hauptmann, kinek számos heraldikai theoretikus értekezése van, rövid czikket közöl a renaissance-czímerről, találóan jellemezvén annak sajátságait. Schön Theodor ismerteti Haán Lajosnak munkáját Dürer Albert származásáról (Dürer Albert családi nevéről s családjának származási helyéről, Békés-Csaba 1878.). Ez az egyetlen czikk a folyóiratban, mely minket közelebbről érdekel. Haán Lajosnak említett kis munkája a külföldet jobban foglalkoztatta, mint hazánkat. Thausing, e kiváló műtörténész és Dürer-specialista bőven foglalkozott vele. Haán, miként tudva van, a Dürer nevet a magyar Ajtós-név elnémetesítésének tartja, s kutatásait ezen kihalt magyar család genealogiájának kipuhatolására intézi. Akár elfogadható Haán okoskodása, akár nem, annyi tény, hogy oly dolgot pendített meg, mely sok tekintetben egészen új. (Addig ugyanis Dürer nevét a magyar Száraz névvel hozták összeköttetésbe.) — A «Herold» többi czikkei jobbára német érdekű dolgokat tartalmaznak; minden számhoz egy-egy műmelléklet is járul, s ezek közt különösen sikerült a hildesheimi városi múzeumban őrzött fametszvény phototypiája, mely 32 czímert tartalmaz.

KÖNYVÉSZET.

Géresi Kálmán. A nagy-károlyi gróf Károlyi család oklevéltára. Első kötet. (L. ismertetését a jelen számban.)

Bunyitay Vincze. A váradi püspökség története, alapításától a jelenkorig. Első kötet. A váradi püspökök a püspökség alapításától 1566. évig. Nagy Várad, 1883. Nagy 8r. X és 473 l. (Közli a püspökök pecséteit sikerült rajzokban.)

Pesty Frigyes. Krassó vármegye története. III. és IV. kötet (oklevéltár). Budapest 1883. 514 és 384 l.

Dr. Márki Sándor. A nagyfalusi Arany-család. Arad, 1882. 12 l. (Különnyomat a Századokból. Ára 10 kr.)

Horvát Árpád. Oklevéltani jegyzetek. A diplomatikai írástan alapvonalai. Egy zincograph. táblával. Kis 8r. 156. l. Ára 1 frt 50 kr. (Ehhez 26 rézmetszetű tábla, ára 5 frt.)

Leist. Urkundenlehre, Katechismus der Diplomatik, Paläographie, Chronologie und Sphragistik. Lipcse, 1882. XII. és 305 l. Kilencz tábla mellékletel. (Megjelent az «Illustrierte Katechismen» vállalatban; ára kötve 4 márka.)

Sphragistische Aphorismen von F—K. II. Lieferung No. 101—200. Heilbronn, 1882. Nyolcz tábla pecsétrajzzal. (Szerzője *Hohenlohe* herczeg. Ára 3 márka.)

Wappen-Album der gräflichen Familien Deutschlands und Oesterreich-Ungarns. (Kiadja Veigel T. O. Lipcsében.) Füzetes vállalat, 1882. évi nov. 15-étől kezdve minden két hétben egy füzet; az egész 25—30 füzetből áll, minden füzetben 24 czímertábla. Ára előfizetőknek füzetenként 1 márka 20 fillér.

Die Orden, Wappen und Flaggen aller Regenten und Staaten in originalgetreuen, chromolithographischen Abbildungen. 2-ik kiadás. Füzetes vállalat 12 füzetben, kiadja Ruhl M. Lipcsében. Ára füzetenként 1 m. 50 f.

Warnecke. Heraldisches Handbuch für Freunde der Wappenkunst. 2-ik kiadás. 1882. Ára 20 márka.

Hauptmann F. Das Wappenrecht der Bürgerlichen. Historisch und dogmatisch dargestellt. Ára 1 m.

Hildebrandt. Katalog der heraldischen Ausstellung zu Berlin, 1882. Ára 1 és fél m.

Hiort-Lorenzen. Annuaire genealogique des maisons princières regnant en Europe depuis le commencement du XIX-me siècle. Année 1882. 6 frank.

Tagtársainknak, kik régibb heraldikai és genealogiai munkák iránt érdeklődnek, két antiquariusi katalogust ajánlunk figyelmökbe. Az egyik a Joseph Baer et Co. Majna melletti frankfurti czég 121. számú katalogusa (Genealogie und Heraldik 1883.), a másik az Alfred Lorentz-féle lipcsei czég 13. számú könyvjegyzéke (Geschichte der Höfe und des Adels). Mindkettő több száz ujabb s régibb szakmunkát tartalmaz, köztük sok becseset is; a ki könyvtárát egygyelmással kiegészíteni akarja, most jutányos áron juthat hozzá.

KÉRDÉSEK ÉS FELELETEK.[1]

Egy nagyobb genealogiai munka elkészítéséhez szükségem volna a következő családok czímereire: u. m. 1. Románfalvai Fejérváry. 2. Béládi Gyárfás (Barsmegyei cs.). 3. Horváthi és Disznósi Horváthy. 4. Nándory. 5. Pigay. 6. Pyrithy (Veszprémmegye). 7. Legéndi Radványi. 8. Récsés (vagy Rezés). 9. Szalatnay. 10. Polthári Soós. 11. Nagyszelzsényi Szelezsényi (Barsmegyei cs.). 12. Felsőelefánthi Szeölleösy (Bars- és Pozsonymegyei cs.). 13. Suchodowszki. 14. Nagyemőkei Török (Hont, Nógrád, Bars és Nyitramegyei cs.). 15. Nyitraivánkai Vitéz. 16. Zsámbokréty.

A 2. 4. 6. 7. 8. 11. 12. 13. 14. és 15. szám alatt említett családoknak és a Szobonya családnak vannak e még élő tagjai és hol?

A vasmegyei «de Vesen» család él-e még, és hol lehetne leszármazását és czímerét feltalálni? Ki volt Ebeczki Tihanyi Borbálának, Nemestacskándi Csergheő Mihály nejének (élt 1765 körül) atyja és anyja?

A szíves felvilágosításokat kéri Nemes—Tacskándi Csergheő Géza cs. és kir. ny. őrnagy Ungvártt.

[1] E rovat társulatunk tagjainak rendelkezésére áll. Felkérjük t. tagtársainkat, kik a tett kérdésekre felvilágosításokkal szolgálhatnak, azokat akár a kérdezőhöz, akár a szerkesztőséghez beküldeni szíveskedjenek.

A VEZEKÉNYI NEMZETSÉG ÉS A GRÓF CZIRÁKYAK.

Második és befejező közlemény.

A XIV-ik század elejéről a gr. Eszterházyak pozsonyi levéltárában a Cziráky-családra vonatkozó oklevelet nem találtam, s a mennyire lehetséges, a család ez időbeli eseményeiről az adatokat máshonnét pótlom.

Vezekényi Bertalannak Dénesen kívül egy másik fiát Domokost találjuk a XIV-ik század elejéről a győri káptalannak év nélkül kiadott oklevelében fölemlítve, ki a vezekényi határban Thordas nevű birtok mellett egy erdőrészt zálogosít el Csornai Imre fiának Lőrincznek, a Kanizsay család ősének.[1]

I. Brondelez fia «Conradus de Vezekyn» e század elején még életben volt és 1302-ben Bene fiainak Benedek és István comeseknek megbizottjaként jelent meg a győri káptalan előtt.[2]

Az 1322. évben találjuk az első adatot arra, hogy a család egyik tagja megyei hivatalt viselt. A győri káptalan által a most mondott évben kiadott oklevélben «Nicolaus Filius Pauli de Vezekyn» mint «iudex totius provinciæ comitatus Soproniensis» neveztetik, mi alatt mást mint szolgabirót nem érthetünk; mindenesetre szokatlan czím, mert ez időben már a «vice comes, index nobilium» elnevezés dívott a megyei tisztviselők minőségének megjelölésénél.[3]

Mint már föntebb is előhoztam, de alább bővebben is ki fogok arra terjeszkedni a Vezekényi nemzetségnek Peresznye nevű birtoka a mai Rust város szomszédságában feküdt. I. Károly király alatt egyik tagja a családnak Vezekényi István, a király szolgálatában magát kitüntetvén, ezért jutalmul a király 1323-ban a Peresznyével szomszédos mai Rustot Vezekényi Istvánnak adományozza. Érdekesnek tartom magát az oklevél szövegének egy részét szó szerint idézni «quandam possessionem hominis sine hærede decedentis Ceel (azaz Szil) vocatam in comitatu Supruniensi existentem — Stephano filio Corrardi filii Barandrez — donamus» stb.[1]

Itt hivatkozom az időrend tekintetéből a vasvári káptalannak 1328-ból való azon oklevelére, melyben a család egyik tagja így nevezi magát «Katharina filia Cosme filii Pauli filii Pouce de Zyrak consors Andree filii Endre de Hydvég.»

Azt, hogy a Fertő melletti birtokra vonatkozik I. Károly király föntebbi 1323-ki oklevele, mutatja a vasvári káptalannak 1344-ben kelt bizonyságlevele, a mely szerint «Ingram filius Erb de Zyl possessionem suam hereditariam Cyl vocatam iuxta aquam Ferteu in comitatu Supruniensi cum eadem Ferteu Stephano Thome et Johanni filiis Corrardi de Vezekyn similiter comitatus Supruniensis» 300 márkáért örök áron bevallja. A Fertő vidéke ez időben egészen

[1] Eredetije az orsz. lt. kincstári oszt. N. R. A. 449. 8.

[2] Eredetije u. o. 1081. 3.

[3] Eredetije Kismartonban a hg. Eszterházy cs. lban G. 272. 14.

[1] Az adománylevél eredetijét l. az orsz. lt. kincstári osztályában N. R. A. 377. 28. Arról, hogy Ceel vagy Szil nevű birtok alatt a mai Rustot kell értenünk bővebb bizonyítékaim az 1869. évi «Századok» 708. lapján olvashatók. Hogy Vezekényi Corrard fia István Aradmegyében is birtokos volt, tanúsítja az aradi káptalannak I. Károly királyhoz 1337-ben intézett jelentése Bosorog nevű birtok határjárásáról. Fejér. i. h. VIII. 4. 270. 481. l.

[2] Eredetije az orsz. ltár kincst. oszt. N. R. A. 34. 2.

más alakkal birt, a tó sokkal kisebb és a mai rusti határ sokkal nagyobb lehetett s több részből állhatott, melynek egyikét nyerhette I. Károly királytól Corrard fia István 1323-ban adományúl, a másikat pedig 1344-ben készpénzen szerezte meg testvéreivel együtt.[1]

Ugyancsak az 1344-ki évben a győri káptalan előtt «Stephanus filius Conradi de generatione Vezeken» Gymai Jánostól a Fertő mellett egy másik birtok negyed részét veszi zálogba, mely az oklevélben így iratik körül «Eghasoswrken (azaz Egyházas-Örkény) in comitatu Soproniensi iuxta lacum Ferteu».[2]

S most vegyük föl ismét a fonalat, és folytassuk a gr. Eszterházy cs. lban lelt oklevelekből a XIV-ik század közepén a család körében fölmerült események leirását.

Dénes comes, Bertalan fia, még 1344 előtt elhalálozván, ennek székasi birtokát I. Lajos királytól Vezekényi Corrard fia István kérte föl, midőn Giletfi Miklós nádor Sopron vármegye részéről Egkw[3] nevü helységben Gál napja után való hétfőn 1344-ben közgyülést tartott, Vezekényi István a nádort arra kérte, hogy a birtoklás tekintetében a megye alispánját és szolgabiráit bizonyság tételre hívja föl, kik is egyhangulag oda nyilatkoztak, hogy a székasi birtok Vezekényi István elődjének Dénesnek (Dionisii magni) tulajdona volt, ki ott is lakott; mindez László alnádornak a Hegykőn tartott közgyülés hetedik napján 1344-ben kiadott bizonyság-levelében körülményesen leiratik.

«Dionisius magnus» két leányt hagyott hátra, Erzsébetet és Margitot, Margitnak fia volt István, ki így nevezi magát «Stephanus filius Karoli», ezek anyjának hitbérét és hozományát a Vezekényi nemzetségbeli Corrard fiai István, Tamás és János 1345-ben a győri káptalan előtt kiadják és a két nővért kielégítik.

Föntebb az 1291-ik évnél láttuk, hogy II. Pál fiai között említtetik Sándor, ettől származik tovább a család, mi kitünik a következőkből. 1345-ben Corrard fiai valamint Kozma fiai János és István, Sándor fiai András, János, Benedek és II. Miklós, továbbá I. Miklós fiai Péter «dictus Ewz» és Pál «nobiles de generatione Vezeken Comitatus Soproniensis» a győri káptalan előtt oly értelmü egyességet kötöttek, hogy Vezekényi nagy Dénesnek leányai, Erzsébet és Margit, az atyjuk birtokairól szóló iratok kiadását a királynak ismételt parancsa daczára megtagadván, a család férfi ivadékai a Dénes által hátrahagyott javak felosztását elhalasztották, s Vezekényi II. Pál föntnevezett utódai magukat arra kötelezték, hogy a mit Corrard fiai azon két nővér kielégítésére fordítottak, annak értékét ezeknek megtérítendik.

Corrard utódairól más levéltárakban őrzött oklevelekből még azon adatokat nyerjük, hogy a győri káptalan előtt a Vezekényi nemzetségből való Corrard fiai István fraknói várnagy, úgy Tamás és János 1346-ban Gyórai István fiától Demetertől, ennek fele birtokát Sopron vármegyében Gyóron és Ligvándon az úgynevezett Köblösföld nevü egy ekére való birtokot 70 márkáért zálogba veszik.[1]

Corrard fia István, 1357-ben már nem volt életben, ennek fia István ellenében, ki így iratik «Stephanus filius Stephani filii Corrardi de Vezeken» a győri káptalan előtt a most mondott évben az Osl nemzetségből való Nagy Höfleini András fia Péter Pilichdorfer Jánost ótalmába veszi.[2]

Ugyanezen István, ki magát utóbb Peresznyéről is nevezi, a győri káptalannak 1363-ban kelt oklevele szerint ipától Bicskei Vörös Mihálytól, kinek Margit leányát birta nőül, 100 frtot kölcsön vesz.

Cziráky Sándor fia Miklós, ki után mint föntebb már megérintettük, a család további származása leágazik, Sopron vármegye alispánjának 1364-ki és Kont Miklós nádornak 1366-ki okleveleiben szintén fölemlíttetik, és a melyek szerint annak bizonyos pénzbeli követelés végett Gyórai Benedek fiával Istvánnal pere volt, ezen per még László nádor idejében is az ezáltal 1368. 1370. és 1372-ben kiadott itéletek szerint folyamatban volt.[3]

A győri káptalannak 1365-ben I. Lajos király-

[1] Eredetije u. o. 991. 1.

[2] Hazai Okmánytár I. 187.. l.

[3] A mai Hegykő mezőváros a Fertő mellett ez időben Sopronmegye egyik főhelye volt, l. erről bővebben Paúr Iván értekezését a «Magyar Sajtó» czímü ujság 1855. évfolyama 6-ik számában.

[1] Az oklevél eredetijét l. a Nemzeti Muzeumban.

[2] Eredetije az Ostffy cs. levéltárában.

[3] Ezek eredetijei a Rumy cs. lból a Nemzeti Muzeumba kerültek.

hoz irt jelentésében pedig «Petrus Ewz de Zyrak» neveztetik meg mint kir. ember.[1]

Peresznyei István fia István ez időben Szemerében Cyser fiának Miklósnak örökrészét birta, melyből a vasvári káptalan előtt a nevezett Cyserfi Miklós leányának Ilonának anyai hitbérét kiadja.[2]

Lássuk már most, a Vezekényi nemzetségnek 1366-ban élt tagjai a győri káptalan előtt mikép váltak el egymástól és hogyan osztották fel ősi birtokaikat; az osztozó felek ezek valának: Corrard fiának Istvánnak fia István egy részről, más részről Sándor fiai Miklós és János, továbbá Miklós fiai Péter és Pál, végre Kozma fiának Jánosnak Mihály nevű fia, mindnyájan «de generatione Vezeken», mindenekelőtt kijelentették, hogy eddig ősi fekvő birtokaikat osztatlan állapotban birták, és hogy jövőre békében és rokoni egyetértésben élhessenek, több nemes férfiak közbenjárására és ajánlatára összes birtokaikon a következő módon osztoztak meg.

Czirák fele húsz fél curiával mindkét oldalon «a parte ecclesie b. Michaelis Archangeli de eadem possessione constructe» István fiának Istvánnak, a másik fele rész pedig a déli oldalon Kozma, Sándor és I. Miklós utódainak jutott.[3]

Berekalfalu: a felső sor éjszak felől Istvánnak, az alsó sor délről Sándor fiainak osztatott.[4]

Családon a felső részt kapta István, az alsó rész pedig Sándor fiainak jutott.

Peresznye fele része délről a szentegyházzal együtt Istvánnak osztatott azon curiával, melyet ő és elődei is birtak, három utcza használással a patakon kívül és belől, a másik fele rész pedig Sándor utódainak osztatott.

Veszkény: ez is hasonló mód áganként a rokonok közt két felé osztatott.

A malmok a Répcze vizén szintén két felé osztattak, valamint a peresznyei és berekaljai gyümölcsös kertek is.

A Cser és Szemere között fekvő birtokrész is két felé hasíttatott, ez az alábbiak szerint a szemerei határ éjszak-keleti részén ma is létező Tomaj nevű dülő körül feküdt, s e mellett volt a szemerei határban a cseralatti dülő, és így itt a Cser elnevezés alatt nem a mai Csér falu értendő.

Ezeken kívül birták még az osztozó felek az Arad vármegyei Bosorág nevű falut, mint föntebb már 1337. évnél érintettem, ez is két felé osztatott.

Az osztály-levélben a mai dénesfai és a székasi birtokról valószínűleg azért nem tétetik említés, mert ezek nem voltak ősiek, hanem mint szerzemény az illetők által már előbb külön kezeltettek és birattak.

A mint föntebb előadtam, I. Károly király 1323-ban Ruston egy bizonyos birtokrészt Vezekényi Corrard fiának Istvánnak adományozott, azonban a rusti birtok utóbb a Hederváry család kezére került, s Corrard unokája Peresznyei István e végett a kir. curián Hederváry Hedrik fiai Jakab és János ellen pert folytatott, e perből Köcski Tamás fia Farkas arról értesülvén, hogy a felek ki akarnak egyezni, ez ellen 1383-ban a győri káptalan és még külön Garai Miklós nádor előtt is tiltakozott azon okból, hogy ő mint közelebb való rokon a birtoklásra inkább hivatott.[1]

Az egyesség azonban 1383-ban Szécsi Miklós országbiró előtt a Hedervárvak és Peresznyei István s Corrard fiának Tamásnak leánya, férjezett Wozei Benedekfi Jenselinné, között mégis létre jött, a Peresznyei család lemondott Cheyl vagy rusti birtokjogáról, s ezért nekik a Hedervárvak 400 «libras promtos denarios»-t fizettek; ezen egyességről 1384-ben a győri káptalan előtt a bevallás is megtörtént.[2]

A XIV-ik század végén a család tagjai a Cziráky nevet már fölveszik, s az 1366-ki osztály következtében mint osztályrészeik kizárólagos tulajdonosai örökrészeiket elidegeníteni kezdik, így

[1] Eredetije u. o.

[2] Eredetije u. o.

[3] Egyik törzságat képviselték tehát I. Blandriz dédunokája Peresznyei István, a másikat pedig I. Pál dédunokái.

[4] Berekalja falu ma is létezik Sopron vármegyében, mely a régi iratokban így fordul elő Berecalia ladun; s eddigi adataim szerint birtokosai mások s nem a Vezekény nemzetségbeliek valának.

[1] Az oklevelek eredetijei a körmendi lban találhatók föl; a tiltakozás azon alapon történhetett, hogy a Köcskiek is a Hedrik nemzetségből származtak, Köcski Sándor országbirónak az országos lban megőrzött pecsétje a Hedervárvak czímerével teljesen megegyez.

[2] Lásd az orsz. lt. kincst. oszt. N. R. A. 357. 20. sz. a. eredeti oklevelet.

III. Jánosnak fia, II. Mihály berekaljai birtokrészét 1395-ben a vasvári káptalan előtt II. Miklós fiának III. Miklósnak, ki más néven Micsknek is hivatott, elzálogosítja, a vezekényi és családi birtokok felét, és Czirákon egy malomrészt pedig ugyanazon évben s szintén a vasvári káptalan előtt ugyancsak Cziráky Micsk unokatestvérének ajándékozza.

Továbbá a vasvári káptalannak 1395-ben kelt oklevelében olvassuk, hogy Cziráky Miklós fia János peresznyei birtokrészét Peresznyei Merchnek elzálogosította.[1]

A Cziráky család a XV. század elején a Kanizsayakkal és Csornayakkal állott perben, azért mert ezek a Czirákyak veszkényi és családi erdeit pusztíttatták, különösen a Kanizsayak a Rába folyót régi medréből más felé terelték, s az új folyam árkának ásásával a Cziráky család dénesfalvi, cziráki és családi birtokait elöntették, ez ellen a Cziráky családbeliek tiltakozásukat 1402-ben a vasvári káptalan előtt be is jelentették; a családfán az ágazat levezetésének ellenőrzése végett leirom a vasvári káptalan okleveléből az 1402-ben életben volt családtagok neveit: «Nicolaus filius Nicolai de Zyrak in sua ac Ladislai et Thome filiorum nec non Michaelis filii Johannis de eadem patruelibus ac Nicolai filii Petri generacionalium fratrum suorum, item Michaelis filii Johannis filii Cosme» nevében jelentette be óvását.

Ugyanezen tiltakozás 1404-ben a csornai convent előtt ismételtetett, ekkor már Cziráky Micsknek János fia is életben volt s az oklevélben megneveztetett; ezen IV. Jánostól származik tovább a család.

Ezen időben a család feje II. Miklós fia III. Miklós, ki névrövidítéssel Micsknek is hivatott, mint tekintélyesebb birtokos 1399-ben Sopronmegyében a rábaközi alispáni tisztet is viselte.[1]

[1] Ezen oklevél Megyeri Imre, Sopron vármegye alispánja által 1583-ban iratott át és eredetben nincs meg a gr. Eszterházy cs. lban, hitelességét kétségbe is kell vonnunk, mert III. Miklósnak vagy Michknek János nevű fia még 1395-ben, ha élt is, kiskorú volt; ezen oklevél erejével a Cziráky családbeliek a XVI. század végén, mint alább látni fogjuk, az elzálogosított birtokot a Kőszeg mellétti Peresznyén szándékoztak visszaváltani, ez azonban nem sikerült.

[2] Hazai Okmánytár I. 293. l. ezen időben Sopronmegyében a Rábaközben külön alispán hivataloskodott;

Ezen Cziráky Micsk a család többi tagjainak birtokát megszerezni igyekezett, mint láttuk unokaöcscsének II. Mihálynak birtoka már kezére került; sőt ez időben halt ki I. Brondelez vagy Blandriz ága, Corrard unokájának IV. Istvánnak fia Mihály megöletvén, ennek vérdíja és anyjának hitbére és hozományáért «Mykch aliter Nicolaus filius Nicolai de Zyrak» a mint Zsigmond király által 1405-ben kiadott oklevélben neveztetik, 200 márka lefizetésére kötelezteteti, s addig míg ezen összeg ki nem fizettetik, Peresznyei István özvegye Bikcsei vagy Bicskei Margit első férjének cziráki, családi és vezekényi birtokrészeit haszonélvezendi; azonban Margit asszony ezzel nem volt megelégedve, hanem második férjével Harkay Lászlóval együtt Cziráky Micsknek és fiainak egy veszkényi jobbágytelkét úgy Közép-Gyórón szerzett birtokát, valamint Tomaji vagy Czirákfölde nevű birtokát is elfoglalták; e végett Zsigmond király 1405-ben Sopronmegye alispánját és birói társait, 1406-ban pedig a csornai conventet vizsgálatra küldötte ki.

Székas birtok iránt a Linkóháti vagy Mihályi és a Kisfaludy családbelieknek a Cziráky családdal való perlekedése 1409-ben kezdődik, mely évben midőn Garay Miklós nádor 1409-ben Oculi vasárnap után való hétfőn Vasvár mellett közgyülést hivott össze, Cziráky Micsk, László, Tamás és János fiai nevében is a közgyülésen tiltakozott az ellen, hogy a király a székasi birtokot a Mihályi családbelieknek eladományozhassa.

Ugyanezen közgyülésen Cziráky Micsk amiatt is panaszkodott, hogy Váthi Gál fiának egy puzdort és egy tegezt hét arany értékben kölcsön adott, ki a puzdort eltörve adta vissza, a tegezt pedig magánál megtartotta.[1]

A székasi puszta végett indított per még 1410-ben is folyamatban volt, mikor az Rozgonyi István országbiró és Ostffy László által Sopronmegye részéről Szentháromság vasárnapja után való hétfőn Csepreghen tartott közgyülésen «magister Mykch de Zyrak» bevádolta Mihályi Domokos fiait, hogy tiltakozása ellenére ezek Székas, Dienesfalva, Czirák és Fasdréte nevű birtokokon jogosulatlanul új határjeleket állítottak fel.

mint ezt a «Sopron» czímű hirlap 1872. évi folyama 7., 10. és 11. számaiban bővebben megirtam.

[1] Az oklevél eredetije a Kisfaludy cs. lban.

Peresznyei István özvegye Margit elhalván, ennek második férje Harkay László, ismét megházasodott és elvette Árokközi László fiának Lászlónak leányát Katalint, s a Cziráky Micsk által föntebb Harkay Lászlónak és első nejének kötelezett 200 márka még ki nem fizettetvén, az ennek fejében Czirákon, Vezekényben és Családon elzálogosított Peresznyei István-féle javak ennek neje halála után Harkay Lászlóra szálltak, ki azokat 1416-ban a vasvári káptalan előtt második nejére ruházta át, s ugyancsak Harkay László 1419-ben egy közjegyzői okiratban a mai Német-Kereszturott végrendeletet is tett, és abban a többek között cziráki méneséről is intézkedik, a Szent-Mihályról nevezett cziráki egyháznak pedig egy lovat hagy stb.

A gróf Eszterházy levéltárban az 1416. évtől fogva 1431-ig a Czirákyakat érdeklő oklevelek hiányozván, ezen időközre a család eseményeit érdeklő adatokat ismét más levéltárakból pótlom.

Cziráky Michk 1423-ban Antal csornai préposttal és conventjével bizonyos bűnügy miatt perbe keveredett, s a kir. curiára megidéztetvén, a per azzal végződött, hogy Cziráky Michk 50 márka fejváltság és 39 márka fizetésére kötelezteteti.[1]

Ezen összegek behajtása végett Zsigmond király által a foglalás és becslés végett a győri káptalan küldetett ki, s Cziráky Michknek dénesfalvi birtokrészéből udvartelke az épületekkel, 32 telekre való jobbágy-birtok, 300 hold szántóföld, 200 hold rét, 300 hold makkos erdő, 200 hold szabad erdő, a Képcze vizén egy alól csapós kétkerekű malom és ugyanezen halakkal bővelkedő folyó a föntebbi összegekben a conventnek átadattak, a jelen volt rokonok, Cziráky Mihály s Michknek fiai, kijelentették, hogy a birói zálog alól atyjuk birtokát ki fogják váltani; a győri káptalannak a foglalásról 1425-ben a királyhoz intézett jelentése végén az foglaltatik, hogy Cziráky Michknek Czirák, Peresznye, Szemere, Család és Wezekén nevű birtokain a foglalást és becsűt azért nem folytathatták, mert azokat Michk már előbb másoknak elidegenítette.[2]

Cziráky Michknek elhaltával ennek életben maradt négy fia Tamás, János, Miklós és István közül, Tamás 1430-ban Szemerében lakott, mint ez a Kisfaludy család levéltárában őrzött egyik oklevélből kitünik, valamint az is, hogy III. Jánosnak Mihály nevű fia szintén ott lakott.

Cziráky Tamás Vághi Dénes Sopron vármegye alispánja és a szolgabirák előtt 1431-ben Judica vasárnap után való hétfőn Újkéren tartott törvényszéken előadta, hogy Czirák, Vezekény, Peresznye és Család nevű Sopron vármegyei falukban birtokrészeit örökjoggal testvéreire ruházta át; a Peresznye nevű birtokról különösen így szól az oklevél «quod possessionem Peresnye vocatam supra Sopronium eisdem fratribus remisisset.»[1]

Cziráky Tamás a föntebbi 1431-ki oklevélben nejéről Katalinról is megemlékezett, kinek Szemerében nyolcz fél telket adott át haszonélvezetre.

A Cziráky családbelieknek ezen időben Pangorthi Baytrahar (azaz Kertesi Weytracher) Mártonnal volt pere, azért mert ez Peresznyét tőlük elfoglalta; ezen per 1431-től 1435-ig volt folyamatban, a midőn Weytrahert Pálóczi Máté nádor maga elé idézte; a családot ezen perben III. János fia Mihály képviselte (Kisfaludy cs. ltára).

Ugyancsak 1431-ben ezen Mihály Michk fiai nevében azon pertől, melyet Gara Miklós előtt Ujkér birtok végett Kanizsay László és Imre ellen folytattak, egyelőre elállott.[2]

Talán ezen per szolgáltatott okot arra, hogy a most mondott évben, midőn a Kanizsayak kismartoni jobbágyai a poki erdőn keresztül árúik-

[1] Orsz. ltár N. R. A. 1699, 206.

[2] Országos ltár Præp. Csornen. 36. 8.

[1] Úgy vélem, ebből is kétségtelen, hogy a Vezekény nemzetségbeliek ezen peresznyei birtoka alatt nem a Kőszeghez közel, tehát Sopronon alól fekvő mai Peresznye falut kell értenünk, mely egész a XVI-ik századig folyvást a bors-monostori (a mai Klastrom) apátság tulajdona volt, hanem a Sopronon felül fekvő Megyestől nyugotra elterülő, akkor Peresnyénnek nevezett birtokot; az pedig, hogy Megyes falutól nyugotra csakugyan feküdt ilynevü helység, kitünik Zsigmond királynak 1429-ben kiadott és Sopron város lban Lad. D. Fasc. 2. Nro. 21 alatt őrzött okleveléből, mely szerint már IV. Béla király idejében Megyestől nyugotra Peresnye nevű birtok ismeretes volt; alig csalódom tehát, ha azt állítom, hogy ez a ma Czinfalvának németül Siegendorfnak nevezett faluval ugyan azonos, ezen utóbbi elnevezésnek nincs is előbb nyoma, mint a XVI. század közepén, midőn Czinfalva Lánzsér várához tartozott és Oláh Miklós esztergomi érseket uralta.

[2] Országos ltár. N. R. A. 1700. 10.

kal Győr felé utaztak Cziráky Michk fia Tamás, Cziráky Mihály, Niczky János és Ládoni Vester őket a poki erdőn megtámadták, s minden árúikból kifosztották, mint ez a Győr vármegye alispánja által elrendelt vizsgálatból kitünik.[1]

Cziráky III. János fia Mihály ezen időben 1433-ban a csornai káptalan előtt cziráki és dénesfalvi birtokrészeit unokaöcscseinek, Cziráky Michk fiainak Tamásnak, Miklósnak, Istvánnak és Jánosnak 71 arany frtért elzálogosítja.

Egyébiránt az, hogy az ököljogot a Cziráky családon mások is gyakorolták és a hatalmaskodást viszonozták, kitünik Michk fiainak Pálóczi Máté nádor előtt 1435-ben előterjesztett azon panaszából, hogy egyik főember szolgájukat (familiarem) Benedeket, midőn ez a cseri mezőn imádkozott, Unyomi Balkó megrohanta és megölte.

Cziráky Michk fia Miklós ezen időben 1436-ban Röjtökön szerez birtokot, zálogba vevén a csornai convent előtt Vághy Balázs fiaitól ezeknek ottani birtokát.[2]

1444-ben Rozgonyi György országbiró előtt Kisfaludy Antal panaszt emelt azért, hogy Cziráky Miklós peleskei várnagy és testvérei Tamás és István dénesfalvi jobbágyaikkal Kisfaludon levő udvartelkét megrohanták, és onnét 1000 frt értékű ingóságot, ezek között a kápolnából még az egyházi ékszereket is erőszakkal elvitték.[3]

Majd ismét a csornai conventnek 1447-ben kiadott egyik leveléből kitünik, hogy Cziráky Miklós a zavaros időket felhasználva, a székasi pusztának a Kisfaludyak csánigi birtokához tartozó részét elfoglalta, mi 1450-ben ismételtetett, végre ezen évben a felek kiegyeztek s Cziráky Michk fiai Miklós és János s ennek István fia, Cziráky Mihály fia Gáspár és Tamás fia Lőrincz lemondtak jogaikról, csak hogy ennek sem volt eredménye, mert a Kisfaludyak 1453-ban Cziráky Jánost ismét beperelték, hogy őket az említett puszta birtokába nem ereszti.[4]

E közben Cziráky Miklós Ujlaky Miklós erdélyi vajda fogságába került s hogy abból őt kimenthessék «Johannes filius Nicolai dicti Mychk de Zirák» és ezen János fiai, László és István, továbbá Katalin és Margit Michk leányai, Ágota és Ilona Miklós leányai, Tamás fia Lőrincz és Mihály fia Gáspár 1451-ben a csornai convent előtt szemerei birtokukat Sopron vármegyében, Győri-Szemerei Miklós fiának Jánosnak esztergomi várnagynak 200 arany frtért eladják.[1]

Midőn a XV. század második felében a család egyes tagjai birtokaikat elidegeníteni kezdték, különösen midőn Cziráky Miklós répcze-szemerei birtokát Győri-Szemerei Jánosnak, székasi és fasdréti birtokát pedig Mihályi Ugrinfi Jánosnak eladni szándékozott, ez ellen 1452-ben a csornai convent előtt Cziráky Mihály fia Gáspár, Michk fia János, ennek László s István fiai és Cziráky Tamás fia Lőrincz, valamint utóbb ugyanezek azon egyesség ellen is tiltakoztak, melyet ugyancsak Cziráky Miklós a Mihályi és Kisfaludy családbeliekkel Székas birtok végett 1453-ban kötött volt.

Ugyancsak a most nevezett Kisfaludy családbeliek Cziráky Jánossal, Miklóssal és Gáspárral 1451—1454-ig a kir. curián pert folytattak a végett, hogy ezek a Gyóró és Agyagos nevű birtokokra vonatkozó okleveleiket visszatartják.[2]

Majd utóbb 1456-ban Cziráky Mihály fia Gáspár és ennek fia Benedek a zalavári convent előtt szemerei, peresznyei és székasi egész birtokrészeiket, Czirákon és Dénesfán pedig birtokrészeik felét Nádasdi Darabos Lászlónak és Márknak örökítik el, mi ellen Cziráky Tamás fia Lőrincz, 1457-ben a csornai convent előtt tiltakozott.

Ugyanezen convent előtt 1461-ben Cziráky Michk fia János és ennek fiai István és László pedig Szántói Bothka Pétert és Csornai Istvánt s ennek László és János fiait letiltották, hogy ezek néhai Cziráky Miklósnak Dénesfalván, Veszkényben és Puszta-Családon lévő birtokrészeit el ne foglalhassák.

Ezen tilalomra az szolgáltathatott okot, hogy Szántói Bothka Péternek bizonyos megitélt követelése volt Cziráky Miklós ellen, ennek kielégítésére Guthi Ország Mihály nádor 1461-ben Cziráky Miklósnak Czirákon, Dénesfán, Szemerében és Veszkényben lévő birtokait foglaltatta le,

[1] U. o. N. R. A. 11. 29.

[2] Az, eredeti oklevél a damonyai Végh család lban őriztetett.

[3] Kisfaludy cs. ltára.

[4] Kisfaludy cs. ltára.

[1] Az eredetit Melczer István úr ő excellentiája közlé velem.

[2] L. a Kisfaludy cs. ltárban V. László király oklevelét 1453-ból.

a midőn azonban a csornai convent Bothka Pétert beiktatni megkisérlette, a beiktatásnak Dénesfán és Puszta-Családon a Mihályi és Csák családok tagjai, név szerint Warbók György, Szemerében pedig Szemerey János ellenmondtak; Warbók György különösen azon alapon, mert Cziráky Miklós főbenjáró perében megitélt birság fejében a fönt elősorolt birtokokat I. Mátyás király 1461-ben Warbók Györgynek adományozta, azonban ez sem juthatott a birtokhoz, mert az ennek részére megkisérlett beiktatás alkalmával 1461-ben ismét Bothka Péter, Cziráky János és Gáspár s Szemerei János mondtak ellent; e végett a per még 1469-ben is folyamatban volt, s ezen családok között még más hatalmaskodási tények is merülvén fel, a Kisfaludy családbeliek 1470-ben a kir. curián be is panaszolták e miatt Cziráky János özvegyét Erzsébetet s ennek gyermekeit Istvánt, Lászlót és Borbályát Völcsey Kálmánnét, továbbá Cziráky Tamás fiát Lőrinczet és Cziráky Gáspár özvegyét Borbályát s fiát Benedeket.[1]

E közben a most nevezett özvegy és fiai vádolták be 1466-ban a nádor előtt a Kisfaludy családbelieket azért, mert ezek az elmult zavaros időkben a Répcze folyó mellett elterülő Székas pusztát s a Répczén túl fekvő Posd rétet hatalmasúl elfoglalták.

Cziráky Michk fia János, 1468. már nem élt, özvegyének Erzsébetnek s fiainak Lászlónak és Istvánnak kérelmére a Mihályi és Kisfaludy családok által ellenük indított perekben kiszabott birságot az ország nádora elengedi.

Czirák falu már ekkor sem volt tiszta birtoka a családnak, a mint föntebb láttuk, abból több rész eladatott és elzálogosíttatott, egy zálogos belsőséget 12 hold földet és két kaszás rétet birt ott Cziráki Chereklés János, melyet ez ismét 1470-ben a csornai convent előtt Niczky Benedeknek alzálogba adott.

Tudjuk történetünkből, hogy ezen időben János pécsi püspök (Janus Pannonius) I. Mátyás király kegyét vesztette, Cziráky László is a nevezett püspök udvarában tartózkodott, Bagodi Péter, Gétyei Gergely, Zalay Benedek, Sólyagi Nagy János és Nádasdi Darabos Gergely társaival együtt, kiknek azonban I. Mátyás király 1472-ben Budán Szentgyörgy-nap előtt való kedden kiadott levelében megbocsát.

Cziráky Tamás fia Lőrincz is elesett ez időben ősei birtokától, Iváni Tamás kapuvári várnagy lépett föl ellene bizonyos követeléssel, s ennek kielégítése végett Báthory István országbiró 1476-ban elrendelte, hogy Cziráky Lőrinczneк Czirákon, Dénesfán és a Székas pusztán lévő birtokába a csornai convent Iváni Tamást iktassa be, mi minden ellenmondás nélkül Cziráky László, Szántói Botka János, Ládonyi István, Kisfaludy Benedek és Pinnyei István mint szomszédok jelenlétében meg is történt.

A családnak ekkor élő tagjai István, László, Benedek és Lőrincz, a Nádasdi Darabos családdal a Cziráky Gáspár által elidegenített birtokok végett hosszasabb pert folytatott, ezen perben 1480-ban az ország nádora elrendelte, hogy Cziráky Lőrincz a perbe utólag beidéztessék.

Föntebb láttuk, hogy 1461-ben Cziráky Miklós jogán Csornai István birtokolt Vezekényben, halála után ennek két leánya, Jeronima Szántói Bothka Jánosné és Christina Turóczy Györgyné, 1481-ben egy perben egymással szemben álltak azért, mert Turóczy Györgyné Christina nővérét a veszkényi és több birtokokból, melyek között Kenyeri és Kecskéd is megemlíttetik, kizárta.[1]

Így magyarázhatjuk meg Cziráky V. Istvánnak 1489-ben a kapornaki convent előtt bejelentett tiltakozását az ellen, hogy I. Mátyás király Veszkény falut Truchy helyesebben Túróczy Györgynek el ne adományozhassa.

Cziráky Jánosnak fia László, kitől a család tovább származott, Czirákon és Dénesfán birt javait és egy malmot elidegeníteni szándékozván, Berényi Lenárd Sopronmegye alispánja és birótársai által Ujkéren 1496-ban tartott törvényszéken Cziráky István s ennek fiai György, Sándor és Tamás Cziráky Lászlót az eladástól ennek nejét és Marczalthőy Jánost pedig a megvételtől tilalmazzák.[2]

[1] A Kisfaludy cs. lban őrzött eredetiek után; Völcsey Kálmán 1465—1468-ban Sopronmegye alispánja volt.

[1] Eredetije a Kisfaludy cs. lban; így olvadt be Veszkény és ezzel együtt Szárföld is a csornai urodalomba, mely a XV. század utolsó tizedében a Szapolyai család, azután pedig az enyingi Török család tulajdonát képezte és Pápa várához tartozott.

[2] Nagy Iván munkájában i. h. ezen Cziráky László neveztetik meg a családnak eddig ismeretes legidősb tör-

Cziráky János fiai László és István, nem éltek testvéri békés egyetértésben, ők valának a XV-ik század végén a család fejei, a többi mellékágak ekkor már kihaltak, a két testvér között létezett ellenséges viszonyra mutat az, hogy István II. Ulászló királynál 1498-ban bevádolta László testvérét, hogy ez Dénesfán malomrészét elfoglalta, s hogy Czirákon egy jobbágyát kegyetlenül elverette és oldalcsontját is betörette.

A XVI-ik század elejéről, sem a gr. Eszterházy cs. levéltárában, sem máshol a családra vonatkozó adatokat nem találtam. Cziráky János fiai László és István valószínűleg ekkor már nem éltek, s gyermekeik fölnevekedéséig ezek nyilvános élete is szünetelt; a család egyik legidősb férfi tagjául a mondott század harmadik tizedében Cziráky László fiát Cziriákot tekinthetjük; érdekes, hogy ő ismét fölvette a régi őstörzsnek keresztnevét.

Ezen Cziráky Cziriák első nyilvános föllépésének nyomát találjuk a Kisfaludy család levéltárában őrzött egyik 1529-ki oklevélben, a mely szerint Dénesfalván birtokrészét Szemerei Ispán Györgynek négy arany forintért elzálogosítja; élete békételen és zaklatott lehetett, a csornai conventnek a most mondott levéltárban őrzött 1532-ki oklevele szerint «Ciriacus filius Ladislai de Zyrak alias de Dénesfalva» a convent előtt előterjesztette, hogy a sárvári várban fogságra jutott, s hogy magát onnét kiválthassa, összes vagyonát Ládonyi Miklósra átruházza, fölemlítvén azt is, hogy István és Tamás édes testvéreit, valamint Cziráky Györgyöt és Ferenczet nemzetségbeli testvéreit (fratres suos generationales) a kiváltás végett szintén megintette, de ezek magukat arra képteleneknek nyilvánították.

A most nevezett György V. István fia, 1531-ben Várday Pál esztergomi érsek udvarmestere volt, így nevezi magát egy általa sajátkezűleg aláírt oklevélben, melyet a mindenszentekről nevezett veszprémi egyház prépostja János részére állított ki, melyben előadja, hogy a midőn a törökök másodszor az országba betörtek (1529), a nevezett prépost Cziráky György egy cziráki jobbágyánál talált menekülést, mikor azonban a prépost onnét eltávozott, a jobbágy ezt mindenéből kifosztotta és megszökött; a prépost ezért Cziráky Györgyöt gyanúba vevén, az ügy elintézése Zalaházi Tamás egri püspök elé került, a ki Cziráky Györgyöt arra kötelezte, hogy az esetre ha szökevény jobbágyát előállítani nem birná, saját részéről ártatlanságára ötvened magával esküt tenni tartozik.

Cziráky Ferencz, testvérének Györgynek birtokát utóbb zálogképpen megszerezvén, nemcsak ezt, hanem Czirákon, Veszkényben, Dénesfán és a szemerei határbeli Tomaj nevű pusztán lévő saját birtok-illetőségét 1536-ban Ostffy Lászlónak a csornai convent előtt elzálogosította. Cziráky György azonban később 1539-ben saját részét ismét visszaváltotta.

Ezen György özvegyével utóbb Eszéki Pál deák nejével első férjének cziráki és dénesfai birtoka végett Cziráky Cziriak és testvére Tamás 1545-ben Sopronmegye alispánja előtt perben álltak.

E közben Cziráky III. Tamás és Cziriák I. Tamás fiának Lőrincznek özvegyét Ilonát, 1526 után férje birtokából kiüzték, mire Sopron vármegye alispánja az özvegyet ennek panaszára 1546-ban férje birtokaiba ismét vissza helyezi.

Majd később 1548-ban a csornai convent előtt Cziráky Tamás és Cziriak valamint «Nicolaus Cziráky de Denysfalva filius condam Stephani similiter Cziráky de Denysfalva» Dénesfán egy telket Laky Németh Istvánra örökjoggal átruháznak.

Maga Cziriak pedig 1549-ben Kisfaludy Pál Sopron vármegye alispánja előtt őseiről reá szállott vagyonát, dénesfalvi curiáját az ahoz tartozó 25 db földdel és 12 kaszás réttel együtt, Dávid Czenki (a mai Kis-Czenk) Zalay Istvánnak és Zsuzsánnának 12 frtért elzálogosította.

Ifjabb Cziráky István, II. László fia, fiatalabb korában halhatott el, mert a vasvári káptalannak 1556-ban kelt oklevelében már fia Mátyás említtetik, a midőn ezt és Cziráky Miklóst Pelérdi Ádám, Nádasdy Tamás nádor udvar birája, bizonyos cziráki birtokrész dolgában Cziráki Cziriák ellenében szavatosokúl hívja fel.

A Cziráky családnak 1567-ben életben volt férfi tagjai Cziriak, Tamás és ezek testvérének

zséül, nejével Marczalthőy Zsófiával együtt, ki azonban nem a föntebbi 1496-ki oklevélben megnevezett Marczalthőy Jánosnak, hanem ugyancsak Nagy Iván szerint i. h. VII. 293. l. Marczalthőy Mihálynak lett volna a leánya; Cziráky László nejének neve a föntidézett 1496-ki oklevélben nincs fölemlítve.

Istvánnak fia Mátyás, ennek fia Mózes és Cziriak fia Ferencz részére Miksa király Pozsonyban jul. 20-án új adomány-levelet állít ki, és «totales possessiones Czirák, Dienesfalva et Vesken simul cum prediis Keobleskenyw, Vásárosfalva et Székas vocatis» nekik adományozván, a vasvári káptalant a beiktatásra kiküldi, a beiktatáskor azonban ellenmondással éltek Cziráky György leánya Erzsébet Padáni Szakál András deák neje, Cziráky Miklós leánya Anna, Cziráky Tamás leányai Orsolya Temerdi Benedekné, Veronika Orosy Miklósné és Anna Kisnardai Theek Györgyné, továbbá Cziráky Borbála Gerencsér Gergelyné, Cziráky Erzsébet Hathos Tamásné és Jurisics Potentia özv. Cziráky Miklósné, utóbb férjezett Nemes-Apáthi Zalay Andrásné, végre a Veszkényben történt beiktatásnak enyingi Török Ferencz is ellentmondott.

Érdekes ezen időből Dénesfa megtelepítéséről szóló azon adat, melyet Ostffy Jakab Sopron vármegyei alispán 1579. oklevelében találunk, mely szerint a midőn a kir. rovó (dicator) a porták összeirása végett Dénesfára kiment, Cziráky Mátyás annak ellentállott, mert neki ott jobbágyai nem voltak, az alispán erre vizsgálatot rendelt,[1] melyből kiderült, hogy Dénesfán rovás alá tartozó kapuk nem voltak, hogy az odavaló tót lakosok letelepítése előtt ott épületek sem léteztek, s az új telepítvényeseknek a nemesi udvartelkek földjei osztattak ki, kik censust nem fizettek, és két tyúkot adtak évenkint uraiknak, s hogy tőlük tized sem szedetett.[2]

Föntebb egy 1395-ki oklevél alapján említettük, hogy ezen évben Cziráky Miklós vagy Micsk fia János, peresznyei birtokát zálogba adta. Ezen elzálogosítás alapján 1581-ben Megyeri Imre Sopron vármegye alispánja előtt «Mathias Cziráky filius condam Stephani junioris filii Ladislai filii Johannis filii quondam Nicolai, de Czirák» Zalay András deákot perbe fogta, azt állítván, hogy Cziráky János őse által még 1395-ben zálogba adott jószág, Zalai András által birtokoltatik, s azt ettől kiváltani kívánja, ebből hosszasabb per támadt, melyben a törvényszék a család kiváltási jogát megállapította ugyan, azonban az ítélet fölebbeztetvén, az ügy eldöntése elhuzódott 1588-ig, Cziráky Mátyás haláláig, a mikor ennek fia Mózes, a pertől nem csak elállott, hanem 1590-ben saját, valamint Pál, Gáspár, Tamás, Mihály és László fivérei, úgy Zsófia és Erzsébet nővérei nevében is Visi Székely Mátyás itélőmester előtt a peresznyei jószághoz való jogát Zalai András deáknak elörökítette.[1]

Mint már föntebb érintettük, Cziráky ifjabb István, László fia, korán elhalt, neje hogy ki volt nem tudjuk, egy fiú gyermeket hagyott hátra, Mátyást, ki után a család tovább származott. Mátyásnak sem ismerjük nejét, kivel több gyermeket nemzett, a mint a családfán látjuk, hat fiut és két leányt.

Cziráky Mátyás a magasabbra törő Mózes fiát megelőzve, az idegen kézre került ősi javakat visszaszerezni, s az azokhoz való tulajdonjogát megerősíteni iparkodott; a mint föntebb láttuk 1567-ben Miksa királytól ősi jószágaira új adományt eszközölt ki.

Cziráky Mátyás gyermekei közül Mózes fia emelkedik ki, atyja érdemei közé tartozik, hogy e kitünő tehetségű fiát oly nevelésben részesité,

[1] A kihallgatott tanúk között megneveztetnek Izsákfalvi Mark János és Niczky Boldizsár cziráki jobbágyai.

[2] A XVI. század közepén a török dulás alatt Sopron vármegyének nagy része a jobbágy lakosokból kipusztulván, a földes urak, ezek között a Kanizsayak s utánnuk Nádasdy Tamás birtokaikra a Boszniából és Horvátországból elfutott horvátokat és tótokat telepítették, így kerültek a ma is élő horvátok Sopron vármegyébe; ezek közül a Czirákyak is Dénesfát tótokkal benépesítvén, azért olvassuk egyik 1590-ki oklevélben «Dénesfalva aliter Tótfalu» elnevezést.

[1] Utóbb ezen peresznyei jószágrészt Inkhoffer János és neje Sibrik Anna birták, kik ellen 1603-ban Cziráky Mózes testvére László, a zálogváltópert ismét folyamatba tette, azonban ez sem vezethetett sikerre, nemcsak a föntebb előadott okból, hanem azért sem, mert ha megtörtént volna is az 1395-ki elzálogosítás, az csak a Fertő vidékén létezett peresznyei birtokra vonatkozhatott; a Kőszeg melletti Peresznyét, mint már föntebb érintve volt, a borsmonostori szerzetesek birták egész az 1529-ki kőszegi török ostromig, a mikor a borsmonostori zárda elpusztult, s az ahoz tartozó jószágokat világiak foglalták el; majd utóbb Miksa király a borsmonostori urodalmat Nádasdy Tamásnak cserébe adta Kanizsa váráért, így került Nádasdy Ferencz után Borsmonostor és azzal együtt a mai Peresznye herczeg Eszterházy Pál kezére, ki azután 1695-ben megengedte, hogy Peresznye nevű örökös faluját alsó kastélyával együtt (a felsőt kivéve, mely Lékához tartozik) gr. Eszterházy Dániel és neje Cziráky Katalin a Rátki családtól kiválthassák, ez úton jutottak tehát a gróf Eszterházyak a mai Peresznye falu birtokába.

hogy ez a XVII-ik század elején jogtudósaink között egyik legkitünőbb helyet foglalta el, 1602. évtől fogva 1627. szept. 4-én bekövetkezett haláláig mint a kir. ügyek igazgatója, majd ítélőmester[1] s végre mint kir. személynök a közügyek terén működését a haza közügyeinek szentelé.[2]

Cziráky Mózes hivataloskodásának minőségét Nagy Iván idézett munkájában részletesen előrolván, szabadjon e részben bővebb tájékozás végett az olvasót odautalni, megjegyzendő mindazáltal, hogy Ipolykéri Kéry Ilona nem Cziráky Mózesnek, hanem fiának Ádámnak neje lehetett.[3] Megemlítem e helyt, hogy a mint gr. Eszterházy Miklósnak Sopron város levéltárában őrzött és 1620-ban a városhoz intézett levelében olvassuk, Cziráky Mózes mint I. Ferdinánd király híve Bethlen Gábor hadjárata alatt letartóztatott és Sopronban fogva tartatott.

Cziráky Mózes elhaltával többi gyermekei közül Ádám szintén díszére vált a családnak, 1643-tól 1650-ig Sopronmegye alispáni tisztét viselte, utóbb pedig itélőmesternek neveztetett ki, okleveleinkben már olvassuk, hogy «magnificus»-nak hivatott, mi a bárói címmel járt, ámbár mint alispán névaláírásánál a báró előnevet nem használta; nejétől Ipolykéri Kéry Ilonától született II. Mózes fia, ki szintén Sopronmegye alispánja volt 1672-től 1687. évig, ennek az illető genealogiai gyűjteményekben nejéül Révay Klárát találom megnevezve, kitől születtek László fia és Katalin leánya, utóbb férjezett gróf Eszterházy Dánielné.

Sajnos, hogy a XVII-ik századból, a melyben a családnak három a közpályán is kitünő érdemeket szerzett tagja élt, igen kevés adatok találhatók a gr. Eszterházy család pozsonyi levéltárában, és e miatt a család történetét egyéb csekély adataimból, s az utóbbi időkből is csak nagyon hézagosan és főbb vonalaiban fűzhetem tovább.

Egy osztálylevélben mely 1675. jul. 26-án kelt följegyezve találtam, hogy Cziráky II. Mózes leányágbeli rokonaival és pedig a Cziráky Veronikától Oroszi Miklósnétól leányágon származott Szántó Miklóssal, Istvánnal és Györgygyel, a Cziráky Annától Theek Györgynétől származott Barcza Péterrel és a Cziráky Orsolyától Tömördy Benedeknétől szintén leányágon származott Mesterházy Zsuzsannával férj. Tompa Jánosnéval, Magdolnával Döbrösy Istvánnéval, Évával Haller Györgynével és Judittal Molnár Györgynével cziráki, dénesfai és tömördi birtokrészeiken megosztoztak.

A gr. Eszterházy cs. lban a XVII-ik századból arra nyertem még felvilágosítást, hogy I. Mózesnek Magdolna leánya Kesselökői Majthényi Györgynél, Éva pedig ~~Ivó~~ Miklósnál voltak férjnél.

Az ugyanott őrzött oklevelekből tudjuk továbbá, hogy 1699-ben Cziráky Katalin gróf Eszterházy Dánielné fivérét Lászlót, Czirák, Dénesfalva, Székas, Könnyü-Köblös, Vásárosfalu és Tóthfalu nevű sopronmegyei birtokokból és pusztákból járó osztályrész végett beperelte, ezen osztályosper okirataiból kitünik, hogy Cziráky

[1] 1612. május 16-án kelt egyik oklevélen már mint nádori itélőmester irta magát alá.

[2] Lásd bővebben Nagy Ivánnál i. h. 200—201, hol azt is olvassuk, hogy Cziráky Mózes 1620-ban szerzett bárőságot.

[3] Egyéb adatok hiányában Cziráky Ádám nejét illetőleg, a N. Muzeumban őrzött genealogiai kéziratgyűjteményre hivatkozom, Cziráky Mózes neje hogy ki volt, ezt kitünteti magának Cziráky Mózesnek a Kisfaludy család lban őrzött sajátkezűleg írt nemzékrendje:

- Michael Kisfaludy qui
  - Paulum
  - Helenam Francisci Niczky qui
    - Balthasar qui
      - Stephanum qui (ex consorte Barbara Laczovits)
        - Franciscum
          - Andream
          - Barbaram
          - Christinam
          - Stephanum
          - Laurencium
        - Ursulam Moisis Cziráky qui
      - Elisabet
      - Joannem
      - Georgium
    - Caspar
  - Barbaram Georgii Ujszászy

1609. in festo beati Pauli apostoli in possessione Laak in sui memoriam hanc genealogiae tabulam conscripsit Moises Czyraky m. p. — E szerint 1609-ben Cziráky Mózesnek Ádám fia még nem élt; a N. Muzeumban őrzött genealogiai gyüjtemények egyike Mózes nejéül Káldy Zsuzsánnát nevezi meg, lehetséges hogy ez második neje volt.

Mátyás fiának, Mihálynak, két gyermeke volt: György 1670-ben megyei esküttés Mária Tegyei Andrásné; és hogy Cziráky Mátyás másik fiától Lászlótól, Ambrus, Antal, Erzsébet Hevenessy Lászlóné és Zsuzsánna Tolnay Jánosné származtak.

Cziráky II. Mózes fia László és leánya Katalin gr. Eszterházy Dánielné Rámocz nevű sopronmegyei birtokukon 1701-ben jan. 20-án osztoztak meg «az belső három contignatios kastély» mondja az osztálylevél «jutott Katának az külső kastély az öreg palotával obvenialt Lászlónak, a kápolna mindkét részre közös».

Cziráky László neje gr. Ujfalussy Erzsébet az Ostffy család levéltárában őrzött egyik oklevél szerint 1716-ban már mint özvegy említtetik, ezzel nem tudom összeegyeztetni a Nagy Iván munkájában i. h. olvasható azon állítást, hogy Cziráky László és fia József 1723-ban együtt nyerték volna el a grófi diplomát; de történeti adataink is azt tanusítják, hogy a midőn Cziráky László 1706-ban a kapuvári várt feladta, az e miatt ellene elrendelt vizsgálat folytán Beszterczebányán 1707 körül nemsokára meghalt.

A családfán a leszármazást a XVIII-ik században IV. László után egyéb adataim hiányában egyedül Nagy Iván idézett munkája, a N. Muzeumban őrzött nemzékrendi kézirati gyüjtemények és egyéb genealogiai munkákból vezethettem le, és ugyancsak ezen adatok alapján folytathattam a XIX-ik században élt és életben levő családtagokról a jelenkorig; az utóbbiaknak a közügyek terén érdemeit kellőleg méltatni már nem e szerényebb körben mozgó toll hivatása.

Gróf Cziráky Antal e század első felében az országos igazságszolgáltatás és az állam-igazgatás terén vitte a vezérszerepet, fokonkénti emelkedését, valamint irodalmi működését is Nagy Ivánnál i. h. részletesen leírva találjuk.

Ugyanott látható a család címere, mely zöld tér fölött kék mezőben egy föntálló farkast tüntet elő, két első lábával egy vörös zászlót tartva, rajta félhold és mellette egy csillag; azt, hogy a család mikor szerezte e címert, adatok hiányában meg nem határozhatjuk.

Gr. Cziráky Antal fia János kir. főtárnokmester és a főrendiháznak másodelnöke,[1] ki mindenütt, a hol a haza jóléte úgy kivánja, a szereplők élén áll, ezen tevékenységében hazaszerete sokkal inkább ismeretes, hogysem azt bővebben leírnom kellene.

Ime tisztelt olvasó, midőn a család elfeledett multjáról a fátyolt levontuk, örömmel találkozunk azon ma már ritkább esettel, hogy egy nemzetség az «ősi erény» útján annyi sok viszály és balszerencse közt ágról ágra és firól fira föntartja magát az ősök által szerzett vagyonban s ma is ott él, ott lakik, hol ezelőtt hétszáz évvel ősei megtelepedtek, az apák hirét s vagyonát nemcsak megtartotta, hanem mindezt gyarapítva, késő utódaiban a hazának nagynevű fiakat adott, kiknek nyomdokain az ifjabb nemes sarjak is méltó buzgalommal haladnak.

SZOPORI N. IMRE.

[1] Lásd bővebb életrajzát a «Vasárnapi Ujság» f. évi jun. 3-ki számában, hol a család eredete még mindég az előbbi hiányos genealogiai adatok alapján szintén fölemlíttetik.

Beatrix és Izabella királynék pecsétei.

Közel nyolczvan éve, hogy a magyar történetirodalomban halhatatlan érdemű Pray György «Syntagma historicum de sigillis regum et reginarum Hungariæ, Budæ 1805» című munkája megjelent; azóta tudományos irodalmunk e téren a magyar királyok és királynék pecséttanára vonatkozólag önálló szakmunkát fel nem mutathat; mert azt, hogy Török János «Magyarország Primása» című történeti és közjogi munkájában mellékesen Pray említett művének ábráit újra kőre nyomott halványabb másolatokban reproducálta, sem haladásnak, annál kevésbbé e szakbeli pecséttanunk előbbrevitelének nem tekinthetni. A mi itt-ott szórványosan ez érdekben történt, azok között legérdekesebb Horvát Istvánnak a Tud. Gyüjtemény 1835. évi IX. füzetében és Knauz Nándornak a Sion II. köt. és a Tört. Tár X. kötetében közrebocsátott adaléka. Ezek szerint e tér is tehát tüzetesen és önálló egészletében a maga szakmívelőjét még ezutánra várja. De addig is a társulat ezen közlönye hivatásának ismervén e szaktudomány mívelésének előmozdítását: e nézettől ösztönözve, kérnek helyet itt e következő szerény adalékok is.

Az 1. ábra I. Mátyás király második nejének *Beatrix királynénak* azon pecsétét mutatja, melylyel Pereth Alajost marmarosi sóbányatisztté kinevező, Esztergomban 1495. junius 8-án papi-

roson kelt oklevelét, alúl vörös viasz fölé helyezett papiroson meghitelesíté.[1]

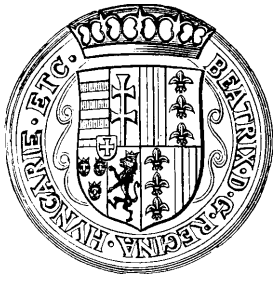

Az oklevél bekezdése ez: «Nos Beatrix Dei gratia regina Hungariæ, Bohemiæ etc. dux Austriæ. Tenore præsentium . . .» stb.

A történelemből tudjuk, hogy *Beatrix* az aragoniai királyi házból származott, és V. Alfonz aragoniai király fiának Ferdinand királynak leánya volt. Nagyatyját, az említett V. Alfonzot, az idősb Anjou családbeli II. Johanna királyné utód hiányában tette a nápolyi királyi trónon örökösévé, a mit azért tartok szükségesnek megemlíteni, mert a bemutatott pecsét czímerén az Anjou és Aragoniai czímer-jelvények is előfordulnak.

A kerekded pecsétnek belső karimájában áll a háromszegletű, széles, négyelt paizs, melynek jobb oldali felső udvara a magyar czímert mutatja, jobbról a nyolcz ezüst vörös pólyát, balról egyszerűen (hármas halom és korona nélkül) a kettős keresztet. Az alsó udvar hasított, jobbról Dalmáczia három koronás oroszlánfej czímerét, balról a csehországi koronás oroszlánt mutatja. Ezen jobboldali osztály közepét szív-paizsocska foglalja el, melyben máltai kereszt, vagy tán hiányosan Jeruzsálem czímere (a jeruzsálemi királyságra vonatkozva), szemlélhető. — A baloldali osztály felső udvara jobbról négyszer fehér vörös hasábozottan az aragoniai czímert,[2] balról egymás fölött a három liliomot, az Anjou czímert, az alsó osztály átellenesen ugyanezen alakzatokat tartalmazza. A czímer-paizsot öt-liliomos korona fedezi. A pecsét karimájában e körirat van: BEATRIX . D . G . REGINA . HUNGARIE . ETC.

[1] Az eredeti Lónyay Gábor deregnyei levéltárában.

[2] Az aragoniai ház pecsétei is kor, vagy a festő és véső értelmessége szerint több vagy kevesebb hasábot mutatnak.

A 2-ik ábra *Izabellának* Szapolyai János magyar király nejének pecsétét tünteti előnkbe.

Izabella a Jagiello házból eredt I. Zsigmond († 1548) lengyel királynak Sforzia Bonna nejétől született leánya volt.

Az itt közlött rajz Izabellának azon vörös viasz és papir lapocska fölé nyomott pecsétje után készült, mely az általa 1546. in festo nativ. B. M. Gyulafehérvárott kelt Telegdi Ambrus és Miklós részére csanádmegyei birtokokról szóló adománylevél alatt látható.[1] Az oklevél bekezdése ez: Nos Isabella Dei gratia regina Hungariæ, Dalmatiæ, Croatiæ etc. Memoriæ commendamus stb.

A kerekded pecsét vésete a czímertanban nem eléggé járatos művész munkája. A belső karimában arabeszkek között álló négyelt paizs jobb oldali udvara négyelt udvarkákban átellenesen a Szapolyai nemzetség és Magyarország czímerét tartalmazza, úgymint 1. a növő farkast, 2. hármas halmon koronából emelkedő kettős keresztet, 3. hárántosan (hibásan) csak hét ezüst vörös pólyát, 4. oroszlánt.[2] A jobboldali alsó udvar a hétszeresen tekerődő kigyót szájában, (úgy látszik) birsalmával, a majlandi Sforzia család czímerét, a baloldali felső udvar a lengyel egyfejű sast kiterjesztett szárnyakkal, jobbra fordultan, a baloldali alsó udvar a koronás három oroszlánfejet, Dalmáczia czímerét képviseli, a paizs fölött fölös diszítésen öt-liliomos korona nyugszik.

A kettős karima vonalai közt a körirat ez: ISABELLA . REGIS . POL . NATA . REGINA . HVNGAR . DAL . CROA . SLA . ETC.

[1] Lónyay Gábor deregnyei ltárában.

[2] Ezen oroszlánnak ide kerülését illetőleg, az alábbiakban részletesebb nyomozásra kell kiterjeszkednem.

A czímer jobboldali felső udvarának 4. udvarkájában az *oroszlánt* is átalában a Szapolyai czímerhez számítók. De ez tévedés, daczára, hogy a Szapolyai család czímer-alakjaira nézve az előtti adataink e tekintetben biztos alapot nem nyujtának. A hibás vésetű vagy elnyomódott pecsétek rajzai okozzák a tévedést a leggyakrabban. Szapolyai István nádornak gróf Batthyány Ignácz által kiadott 1492. évi pecsétén a négyelt paizs minden udvara ágaskodó oroszlánt mutat.[1] Ellenben ugyancsak Wagner Károly által kiadott 1495. évi pecsété az egyszerű paizs udvarában ágaskodó egyszarvút tüntet fel.[2] Míg viszont ugyancsak Wagner kiadásában Szapolyai Györgynek 1524. évi gyűrűpecsétén koronából kiemelkedő kettős farkú oroszlán nől ki. Itt tehát még sehol növő farkas nem említtetik, holott Szapolyai János király 1562. és 1565. évi ezüst tallérain — mint Wagner is felhozza[3] — a Szapolyai család czímere hármas halomból kiemelkedő farkas, jobbról félhold, balról csillag kiséretében.[4] Miután ezt hitelesnek kell tekintenünk, azt következtethetjük, hogy a Szapolyai család ősi czímere a növő farkas. Legjobban bizonyítja ezt a szepesmegyei markusfalvi vár keleti oldalán kőfallal kerített magaslaton álló, sz. Mihály tiszteletére emelt egyházban látható keményfából készített czímer-emlék, mely ily köriraton belül «*Arma Spectabilium et magnificorum dnorum Johannis et Georgii de Zapolya com*(itum) *pp.* (= perpetuorum) *terre Scepusiensis*» négyelt paizsot mutat, melynek 1. és 4. vörös udvarában ágaskodó egyszarvú, a 2. és 3. kék udvarában farkas szemlélhető. A czímer fölött rostélyos sisakból egyszarvú emelkedik ki.[5] A szepesvárallyai székesegyházban van Szapolyai István nádornak († 1490) síremléke, melyen a czímer is szintén megvan, de sem Bel M.,[6] sem Wagner,[7] sem végre a többi közt az[8] ki a markusfalvi czímer-emléket leírta, az általa szintén leírt szepesvárallyai egyház műtörténelmi rajzolásában a czímert leírásra nem méltatták, daczára hogy a síriratot közölték. Hanem Jászay Pál kiadta Szapolyai János királynak úgy gyűrű, valamint titkos pecsétét, és ezeken a Szapolyay czímer teljesen összevág a fennebb említett markusfalvi emléktábla czímerével, azon hozzáadással, hogy a 2. és 3-ik udvar a farkast hármas halomból növőnek mutatja, és jobbról szájával átellenben félhold, háta mögött alább pedig csillag is van.[1] Ezekből tehát a Szapolyay család czímere elég hitelesen tudva van, és így ama fölemlített és Batthyány által közölt 1492. évi nádor-pecsét (valószinűleg jól ki nem vehető pecsétnyomat után készülvén), hibásan mutat oroszlánokat; és miután e szerint az itt közölt Izabella királyné pecsétén is az 1. osztály 4. udvarában szemlélhető oroszlánnak odahelyezése magában is indokolhatatlan, (nem tartozván sem Magyarország sem a Szapolyay ház czímeréhez) azt csakis a pecsétnyomat másolója gyenge szemeinek kell tulajdonítanunk, a ki az egyszarvút jól nem vehetvén, oroszlánnak rajzolá.

Mindezek valamint egyrészről a pecséttani közléseknél óvatosságra intenek, úgy másrészről feltünőleg indokolják az óhajt, hogy *történelmi nevezetesebb családaink* czímer-leveleinek legalább a czímer leírására vonatkozó tartalmát a czímertan érdekében irodalmilag értékesíteni törekedjünk.

SZINVAY LÁZÁR.

[1] Leges Ecclesiasticæ I. 528.
Analecta Scepusii P. IV. a czímlap előtti ábrán.

[2] Ugyanott 5. lap.

[3] Tabulæ Numismaticæ pro catalogo numorum Hungaricæ ac Transylvaniæ Instituti Nationalis Széchenyiani. P. II. tab. 1.

[4] Archæologiai Értesítő X. köt. 273.

[5] Bel. M. Adparatus.

[6] Wagner Analecta Scepus. IV.

[7] Archæologiai Értesítő VIII. köt. 211.

A Hunt-Pázmánok.

A honfoglalásra és honalapításra következett század második felének két utolsó tizedében, az idegen országokból behozott vagy bevándorolt külföldi lovagok megtelepülése jelentékenyen közreműködött arra, hogy a magyar nemzetségnek magával hozott, és hadjáratai alatt az idegen népektől való érintkezése közben elsajátított kulturáját, a nyugati mívelődéshez közelebb hozza; keleti szokásait, hogy úgy mondjam, nagy részben a nyugati népek szokásaival fölcserélje, s mintegy előkészítse az európai nemzetek között azon szerepre, mit az Árpádházi királyok

[1] A Magyar Nemzet napjai a mohácsi vész után. Pest 1846. a 289. laphoz kötött lapon.

uralma alatt, máig is, és méltán, a hazai történelem fénypontjának tarthatni büszkék vagyunk.

A nemzeti történet első századait több irányban még ma napság is homály födi; homályos az kivált ott, hol a műveltségi állapotok megvilágítása mindenek felett kívánatos lenne azért; hogy a már kétségbe nem vonható ősi keleti műveltség akkori állapota kimutatható lenne szemben azzal, a mit honfoglaló és honalapító apáink mint idegen culturális elemet elfogadtak, nem csak a hadszervezet, az állami kormányzat, de a társadalmi alakiságok, szokások terén is, a nyugati civilisatióból. S ha történetileg nem is elsőrendű kérdés a beköltözött idegen lovagok letelepedése eseményeinek tüzetes megvitatása, mégsem lehet az teljesen érdeknélküli, ha a honfoglalás vagy honalapítás idejének vitássá tett kérdése mellett, a bevándorolt idegen lovagok letelepedésének nem kevésbbé vitás tételeit szellőztetjük oly eseteknél, hol a lehető megfejtés által némi szolgálatot tehetünk a történelemnek, midőn is az Árpádkori századok egy-egy homályos pontját világíthatjuk meg, s reá mutathatunk társadalmi művelődésünk némely tényezőjére az akkori századokból, melyeknek keletkezési idejét az írók vita tárgyává tették, de a történelmi kritika még nem döntött a vitatkozók között.

Köztudomású dolog azon tény, melylyel Hunt és Pázmán, a sváb földről ide települt vitéz katonák, szent István királyt a Garam vizénél lovaggá ütötték, s ismeretes az is, hogy ők voltak az első idegen lovagok, a kik a magyar hazában megtelepültek, s oly sok szolgálatot tettek a nemzetnek, az egyháznak; s mostanig élő ivadékaikban, mint más, idegen nemzetek véréből származottak is az idők folyamán tősgyökeres magyarokká, lelkes hazafiakká váltak. Ámde a Hunt-Pázmán lovagok neve és beköltözési éve és körülményei iránt, régibb és újabb történelmi irodalmunkban ellentétes nézetek nyilvánulnak, nagyfontosságú és kitünő történeti szereplésük egy kerek egészben a XIV. századig összegyüjtve nincsen; s minthogy annyi sok jeles magyar család fényes szereplői vallják a Hunt-Pázmán lovagokat okiratilag kimutatható őseiknek; nem lehet közömbös e sorok olvasója előtt történeti érdekből tüzetesen ismerni a Hunt-Pázmán név eredeti jelentőségét, beköltözésük idejének évét, szereplésük egyes tényeit, genealogiai szempontból pedig oly adatok birtokába jutni, melyek részint ismeretlenek, részint csak imitt-amott elszórva ismeretesek az olvasók előtt.[1]

I.

A HUNT-PÁZMÁN NÉV ÍRÁSA.

Mennyiféle eltorzított alakban fordul elő régi és újabbi hazai és külföldi történetíróknál a Hunt és Pázmán név: ezt a forrástanulmányok nagy anyaga mind elősorolni nem engedi, s itt szorosan csak annyihoz kell vala tartanunk magunkat, a mennyit a kiszabott tér és a hazai jelentőségű történelmileg ismert tények megvilágítása megenged; s a Hunt-Pázmán név nyelvészeti értékét a változatokban, tájékozatlanságunk miatt, ha mi is merjük vizsgálódás tárgyává tenni, ezt mindig csak oly esetben teszszük, midőn a név változott alakja a történelmi tényekkel egybe forr.

Kéza Simon krónikájában[2] így ír: «Hunt et Pazman duo fratres carnales milites coridati». Muglein Henrik[3] német krónikájában 1358 körül, ki különben úgy látszik, hogy csak Kéza Simont követte, a szókat elferdítve írja: «Danach kam von deutschen landen zu den herzogen Geysa, Kunigrad Patzman,» más helyütt ismét «.... Dem heiligen Sanct Stephan tzven Fürsten tzu huete gesatzt seines lyebes, der ein hiess Hinich der andere Bassan.» Engel Monumentáiban,[4] egy rithmusokban írt krónika-töredékben, így fordul elő: «Hunth et Paznan Hunnorum regem percingunt gladio iuxta Geron». Aventinus Annaleseiben előadva Szent István királynak lovaggá felavatását, Hunt-Pázmánt ekképen írja: «*Hanto*, Wolfger, Hermannus, *Boso*, Wenceslaus, Bojorum optimates cum Gizela in Ugriam migrant, et more Teutonum Stephanum ense, baltheo militari accingunt, induunt.»[5] Hogy Aventinusnál a Hanto Hunttal, a Boso név Pázmánnal azonos személynév, mutatja a tény, melylyel e nevek összekötve vannak.

A pannonhalmi apátság alapító levelében 1001-

[1] A genealogiai rész kidolgozására bírjuk a szerző szíves igéretét. *Szerk.*

[2] Pag. 134 és 136.

[3] Cap. XXV. pag. 25, 33.

[4] Pag. 24.

[5] Not. hung. Tom. IV. pag. 587.

ben, íme ezt olvassuk: «... adstantibus ducibus videlicet Poznano, Cuntio, Orchio, domno quoque Dominico archiepiscopo ....» itt sem lehet a Cuntio alatt mást mint Huntot, a Poznano alatt pedig csak Pázmánt érteni. Katonánál olvassuk a bakonybéli Szent-Móricz apátságot illető s 1037-ik évben kelt s az apátság szabadalmait bővítő oklevélben[1]: «... Existentibus Hungariæ primatibus Dominico archiepiscopo, Urzio, Chuncio, Tomoyno Comitibus ....» Koller[2] «Hunt» és «Cunze»-t egymástól megkülönböztetni akarja, bár ha ugyanott Patzmannt is megnevezi; a mi pedig mindezen variansokban, egy és ugyanazon személy nevére és történeti tényre vonatkozik. II. Béla királynak egy a bozóki apátság részére 1139-ben kelt adomány-levelében «Hunt» olvasható.[3] Kéza Simon krónikájában az appendixben így írja: «.... Hunt et Paczmann.»[4] A Kovachich Miklós által először kiadott Chronika Germanicában Muglein ekképen írja[5]: ... «kom zu den hertzogen Geisa *Kunigrad Patzman*». Schwandtnernél a Thúróczi-krónikában «Hunth Pasnan generatióról» tétetik említés.[6] Bonfinius mondja, hogy Szent István a Kupa ellen indított hadjárat alkalmával a lovasság részére mesterré tette Huntest és Paznánt.[7]

A kútfők a Hunt és Pázmán neveket a következő variatiókban adják: Hunt, Hunth, Huntes, Hanto, Hinich, Uncius, Huncius, Chuncius, Cuncius stb. s Mugleinnál Kunigrad; Pazman, Paznán, Posnan, Bassan és Boso Aventinusnál. — Minthogy azon történeti tény, mely Szent István királynak lovaggá avatását a Hunt-Pázmán névvel szorosan összefűzi, s ezen esemény ugyancsak a felhozott nevek variánsaival is kapcsolatos, bebizonyított dolog, hogy az elferdített nevek alatt a Hunt és Pázmán testvérek értendők.

II.

A HUNT-PÁZMÁN NÉV EREDETE.

Hogy a Hunt, Chuntz, Cuntius, Hynich stb. nyelvészeti jelentőségére nézve a germán Chynen tudni szóból eredett, s ebből változataiban a kicsinyítő Chuoncz, Chuno, Chünzel; s végre mindezekkel az azonos Conrad, olyan a ki tanácsot adni tud, felhozhatók Aventinus annalisai.[1] Gatterernek a szent-galleni martyrologiájában előforduló Huntó, Hanno, Kaord, Koard, Kunzo, Kunderat,[2] s ugyancsak Mugleinnak krónikájában Kunigrad is egyértelmű a Kunráddal. Gatterer szerint mind ezen nevek alatt szent Konrád értendő, a mely szerint Hunt hasonló értelmű a Konrád névvel. — Vajjon azonban szent Konrád alatt az értendő-e, ki 934-ben született, később pedig constanczi püspök volt, és 976-ban meghalt? erről tiszta meggyőződést szerezni nem igen lehet, mert a Hunt, Huntzius, Kunrad, Kunigrad stb. ekkor már szokásos keresztnévül használtatott, s már a VII. században t. i. 698-ban Huncio vagy Huntius nevű pap is volt, a mint az Irmea apácza-fejedelemnő végrendeletének záradékából kitünik, mit így találunk aláírva:[3] «Ego Huncio in Christo præsbyter rogante et iubente domina mea Irmea abbatissa hoc testamentum subscripsi ....» Ha tehát ezen oklevelet Huncio mint præsbyter írta alá, az mint papi neve nem családi, de keresztneve lehetett csak, s e szerint nem viselhette azon szent Konrád után keresztnevét, kit Gatterer említ, mert az három századdal később élt. Feltehető tehát Crusius annalisai után,[4] hogy a VII. században már volt egy Konrád nevű is, a kit a boldogok között tisztelt az egyház, mint hogy 861-ben a kempteni ötödik apát meghalt, s keresztnevét egy másik szent neve után kapta.

A Pázmán névnek azon változata, melylyel azt Aventinus «Boso»-nak, a pannonhalmi apátság alapítólevele Poznannak, Kéza krónikájában Pázmánnak, Muglein Bassannak, Bonfinius és Thuróczy Paznannak írja, de mindig együttesen Hunt-tal, és szent István királynak lovaggá ütése tényével: szintén azon hanyagsághoz vezet, a hova a Hunt név is, s kifejthető, hogy a Pázmán, Paznan, Poznan, Bassan név is keresztnév volt, mely a latin sanctus Basolus, s a franczia «S. Basle»-lal egyenlő,[5] a ki Campániában 620-ban

[1] Katona Tom. I. pag. 97.
[2] Episc. Quinque Eccles. App. IV. p. 446.
[3] Pray. Diatrib. p. 157.
[4] 1. §. pag. 134.
[5] Cap. XVII.
[6] Schwandtnernél Tom. I. pag. 87.
[7] Rerum Hung. Dec. II. lib. I. pag. 173, 1606. évi kiadás.

[1] Annal. Bojor. Nomenclat. Litt. C. Tom. III. pag. 93.
[2] Tud. gyüjt. III. köt. pag. 51.
[3] Lehrgebäude der Diplom.
[4] Art. de verif. Catalog de Saints.
[5] U. o.

mint remete halt meg. Szent Basolus neve a XI. század előtt gyakran fordul elő: úgy mint 711-ben Boso apát Dagobert király első évében,[1] 831-ben Boso, Hugo Olaszország királyának fivére,[2] 876-ban Baso Burgundia királya II. Lajos császár veje;[3] 970-ben Boso magdeburgi püspök.[4] Hogy pedig a keresztnevek egy és ugyanazon személyre nézve nem csak a későbbi, de az egykorú írók által is ennyiféle változattal, néha a felismerhetlenségig használtattak, s ez csakis az író vagy a másoló hibájának vagy hanyagságának tulajdonítandó, e miatt már Muratori[5] is panaszkodik, mondván: «Secundum variarum linguarum genium et populi mores nomen unius hominis et loci nonnunquam diversis modis efformatum fuisse.» Erre nézve a göttweihi krónikában több példára találhatni. Az egy és ugyanazon névnek különféle változataira nézve, s vonatkozással a Pázmánokra a «Tudományos Gyüjteményben»[6] igen meggyőző czikket olvashatunk.

Hogy a Hunt és Pázmán név nem családi, de keresztnevül használtatott, a X. századot megelőzött időben erre nézve bő adattal birunk; bizonyítja ezt Kéza krónikájának a jövevényekről szóló függeléke, ott találjuk a Wecelinus, Wolfer, Hedrik, Ernest, Altman, Olivir, Ratold, Herzman mellett a Pázmán nevet is; s hogy a családi név használata vagy egyáltalában nem, vagy csak nagyon ritkán fordul elő a X. század előtt, tanúskodik erről Schwartner[7] is Diplomatikájában, a hol a többi között azt mondja, hogy a magyaroknak is csak legelőkelőbb nemzetségei, csak úgy mint a más legmíveltebb európai nemzetek a XIII. század előtt a legegyszerűbb neveket használták. Ugyancsak Schwartnernál a Schlieffenek nemzetségére vonatkozólag találjuk:[8] «wie alt aber der Adel in Deutschland immer ist, — so sind dennoch die Geschlechtsnamen neu, und die erblichen Wappen noch neuer — überhaupt begnügten sich die Fürstengenossen sowohl, als die blossen von Adel mit Taufnamen.»

Nézetem szerint nem szenved kétséget, hogy a német végzésű nevekhez latin szövegben latin végzést csatoltak, s kivált a «man»-hoz ragasztották a latin «us» végzést. Látjuk ezt Menknél,[1] kinek munkájában, Udalman 846-ban augsburgi püspöknek neve ugyanott Udelmanusnak, Markman Markmanusnak, s ugyanaz 875. augsburgi püspök, Martinusnak is iratik. Az sem példátlan, ha Aventinus a Pázmán vagy Poznan helyett «Boso»-t ír; előfordul ez Crusius annalisaiban[2] is, hol az augiai apát Rodoman vagy Rodman neve helyett csak «Rodo»-t használ.

III.

HUNT ÉS PÁZMÁN LETELEPEDÉSE.

Történetíróinknál eltérő nézet nyilvánul a Hunt-Pázmán nemzetség letelepedésének évére nézve. Mindannyija azonban Gejza fejedelem idejére teszi, és a 979-ik és 996-ik év között mozog; s a hozzávetés valószinűségével akarják az igazat megközelíteni. Kisértsük meg, a vélemények eltéréseit röviden előadva, saját tanulmányunk alapján lehetőleg meghatározni a Hunt-Pázmán nemzetség beköltözésének évét. E kisérlet azonban korántsem hajt bennünket az elbizakodás karjai közé, mert az olvasóközönség itélete birálja el majd: ha vajjon a kisérlet, kisérlet maradt-e? vagy pedig a positivitás eredményét mutathatja fel.

Kéza Simon krónikájának függelékében[3] írja: «azon időben jött Geiza vezérhez Fanbergi Tiboldus comes, a ki Graun Tiboldnak hivatott, és ezek Németországból valók. Ezek után jött Hunt és Pázmán két testvér, a kik Svábországból eredtek. Kik katonáikkal Magyarországon keresztül a tengeren túlra iparkodtak, a kik Gejza vezér által visszatartattak, s a kik aztán István királyt a Garam vizében német szokás szerint lovagkarddal körülövedzték.

Gejza vezérségének melyik évében jöttek be Hunt-Pázmán, erről Kéza, Muglein, Thuróczy és

[1] Lehrgebäude der Dipl. Tom. 8, p. 67 a jegyzékben.
[2] Muratori. Gesch. v. Ital., Tom. V. pag. 389.
[3] U. o. pag. 133 és 205.
[4] Chron. Gotvic. Tom. I. pag. 181.
[5] Antiquit. Italiae medii aevi Tom. III. pag. 746.
[6] 1819. évf. XI. köt. pag. 84.
[7] Pars III. pag. 254.
[8] Nachricht von einigen Häuser des Geschlechtes von Schlieffen, pag. 5.

[1] Script. Germ. Tomus I, pag. 1358 és 1371.
[2] Lib. II. Pars II. pag. 178.
[3] 134. lap.

Bonfin hallgatnak. Pray György[1] azon idegenek letelepedését, kik Német- és Olaszországból nem csekélyszámú kisérettel bejöttek s kiket Gejza befogadván, birtokadományokkal ellátott, 974 és 979 évek közé helyezi. Jos. Innoc. Desericius 983-ra teszi.[2] Palma[3] a Hunt-Pázmánok bejövetelét 983-ik évre írja. Engel a 994-ik évnél tesz erről említést.[4] Katona Thuróczi után a Hunt-Pázmán nemzetség bejövetelét 996. évre teszi.[5]

Ezen véleményekre vonatkozólag szükségesnek tartom a történeti tényeknek azon sorozatát fölemlíteni, melyek netalán a Hunt-Pázmánok bejövetelének évét meghatározni engedik.

Az kétségtelennek látszik, hogy Hunt és Pázmán, mielőtt Gejza vezér a béke előnyeit nagyobb mértékben élvezheté vala, s mielőtt a németek ellen harczokba vitt fegyvereit letette volna, tehát 972. év előtt Hunt és Pázmán Magyarhonba nem jöhettek, mint ezt Engel Adalbert tanúsága szerint tudni lehet;[6] de még 973-ban sem telepedhettek itt le, mely évben I. Ottó császár, az ifjabb II. Ottóval, schaffnaburgi Lambert feljegyzése alapján[7] Quedlinburgba ment, hol több nemzetnek követei is voltak, s nagy fényességgel jelen valának a magyarok követei is.

I. Ottónak halála után 974-ben Hunt és Pázmán Gejza vezér által vissza nem tartathattak, mert II. Ottó, a bajor Henrik zavargása által háborúba kevertetett.[8] A háborúban elfogott, s Geilheimba foglyúl vetett II. Ottó azonban nemsokára megszökött fogságából és 975-ben a karantánokkal, csehekkel, lengyelekkel és a magyarokkal szövetséget köt, minthogy tudvalevőleg a magyarok Henrik részén valának,[9] s a magyarok a németeket ellenségeiknek tekintették, a mint ezt Desericius Hansicius után megjegyzi.[10]

Muratori szerint azonban daczára a megkötött szövetségnek II. Ottóval, a magyarok és Henrik elleni ellenségeskedése még 976-ban, 977-ben és 978-ban is tartott, mely körülmény nem teszi valószínűvé, hogy Hunt és Pázmán 974—978. évekre eső időszakban hazánkba költözött volna, a mint azt Pray György véli.

Hansicius[1] írja, hogy Gejza vezér és a magyarok még 979. évben sem szüntek meg Németország határait betöréseikkel háborgatni, pusztítani; mondván: hogy a magyarok az Erlaffa folyón átmenve, a Pechlárnál és a regensburgi egyház közelében Wolfgang regensburgi püspök által nem régen oda vitt népeket, lakosokat és élelmiszereket háborgatták. Ezen népeket és élelmiszereket pedig Wolfgang azért vitte oda, hogy Zvizala helyén, ott hol a nagyobbik Erlaffa a kisebb Erlaffa vizével összeömlik, a magyarok háborgatásai ellen egy erősséget emelhessen, a mint ezt Ottó császár Wolfgang püspöknek az erősség építésére adott szabadalmi levélben 979. évből megemlíti.

A 979-ik évtől kezdve több éven át élvezték a magyarok a béke áldásait, de mind a mellett is Ausztria határszéleit háborgatták. Aloldus[2] XI. századbeli író feljegyzi, hogy Leopold a Babenbergiek törzséből, a ki Ausztriának első őrgrótja volt, Gejza vezérnek præfectusát Gizót[3] a Pannonia határán lévő medlingi várból kiűzte. Aloldus ez eseményt a 979-ik évre teszi, a mostani osztrák történészek azonban ezt 982—88. évek közé helyezik, mi azonban a magyar honnal határos egész Ausztriának Leopold által történt elfoglalására értendő.

Hogy Ausztria határain a béke némileg helyre állott, ez Gejza vezérnek tulajdonítható, a ki már 983, 984 és 985-ben a béke eszközlésén fáradozott, a ki az akarata ellenére Ausztriába betörő magyaroknak segélyét is megtagadta.[4]

Midőn ezek a magyarok és osztrákok között történnének, II. Otto császár, Németországot kibékítve, a bajor Henriket elfogva, s a magyarokkal jó viszonyban levén, neje Theophania és VII. Benedek pápa tanácsára, Olaszországot, Apuliát, Calabriát, a görögök tartományait, a római birodalomba akarta kebelezni,[5] s a görögök és saracenek elleni hadseregek gyűjtésével fog-

[1] Historia Reg. Hung. Pars I. pag. CXXIX.
[2] Tom. IV. pag. 249.
[3] Notitia Rer. Hung. Pars I. pag. 38.
[4] Geschichte des Ungar. Reich. Pars I. pag. 100.
[5] Hist. crit. Tom. I.
[6] Biogr. Tom. I. pag. 98.
[7] Katona Epit. Chron. Pars. I. pag. 40.
[8] Muratori, Geschichte v. Italien. Tom. 5, pag. 505.
[9] Stiltingus Katonánál: Histor. Ducum.
[10] Inn. hung. Tom. 4. pag. 244.

[1] Desericiusnál Tom. IV. pag. 245.
[2] Katonánál. Hist. crit. Ducum pag. 587.
[3] U. a. u. o. 590.
[4] Katonánál. Hist. Crit. Ducum pag. 598.
[5] Muratori. Gesch. v. Ital. Tom. 5. pag. 590.

lalkozott 981-ben. A következő 982-ik évben, Basilius és Constantin görög császárokkal Calabriában hadakozván, a csatában megöletett. Az Annalista Saxo [1] szerint a calabriai szerencsétlen csata után, ujabb hadsereg gyűjtése után látván, Veronában sok mindenféle nemzetből álló sereget gyűjtött össze, kik között frankok, ligurok, szászok és svábok is valának, és elhatározá Siciliát megtámadni; ezen terveinek kivitelében azonban a 983-ik év deczember elsején bekövetkezett halála meggátolta.

Ezen történeti kútfőkből jobban kiviláglik, mint Kéza krónikájából, hogy Hunt és Pázmán mely évben érkeztek Géjza vezér hazájába; midőn is t. i. Magyarországon átutazván nem hívattak be Gejza vezér által; de a tengeren túlra iparkodván, letartóztattak általa. Ugyanis Hunt és Pázmán Magyarországon keresztül a tengeren túlra Olaszországba és Siciliába mehettek csak, hogy az Otto által a saracenusok ellen szervezett hadjáratban részt vegyenek 984-ban, de mert Otto már 983-ik év deczemberében Ravennában elhalálozott, lehet hogy szándékukat megváltoztatták, s vagy saját beleegyezésükkel itt maradtak, vagy talán Gejza vezér szándékosan letartóztatá őket, nem akarván, hogy azok Ottónak a saracénok elleni harczaiban segélyére legyenek, mint hogy akkor még a bajor Henrikkel 974-ik év óta barátságban volt, II-ik Ottónak pedig, — a mint azt a magyarok Ausztria határszéleire való betörései, a medlingi várnak elfoglalása is bizonyítják — ellensége vala; hallván pedig a Magyarországon átvonuló Hunt-Pázmán testvérek Ottónak 983-ik évben történt halálát, lehet hogy jóvoltukból Svábországot a magyar hazával cserélték föl, midőn 983-ban itt átvonúltak. Legnagyobb valószínűséggel bír tehát Desericius [2] véleménye, midőn a két testvérnek hazánkba jövetelét a 983-ik évre teszi.

Hazai iróink között némelyek a «*Passagium*» szó alatt keresztes hadjáratot értenek, melyet Hunt és Pázmán a keleten a saracénok ellen Jeruzsalembe indítottak. Így értelmezte Batthyány Ignácz erdélyi püspök is a szent Gellértre vonatkozó munkában,[3] midőn is írja, hogy Hunt és Pázmán seregeikkel II. Orbán pápa előtt a szent földre keresztes hadjáratot szerveztek; a második, a ki így értelmezi a «Passagium» szót, Piringer Mihály [1] egy német kis munkájában, hol ezek olvashatók Gejza vezér idejére: «dass viele Fremde eingewandert sind, darunter waren nur manche Ritter, die zugleich eine streitbare Mannschaft mit sich brachten, z. B. die Brüder Hund und Pázmán, welche aus Schwaben einen Kreutzweg in das gelobte Land unternommen hatten, aber auf die Einladung des Herzog Gejza in Ungarn sich niederliessen.» Már pedig midőn Kéza Simon krónikájában áll, hogy «ultra mare ire intendebant», itt szó sem lehet a sokkal későbbi keresztes háborúkról a szent földön keleten, de mindig csak az ádriai tenger értendő az ultra mare alatt, s valósággal azon hadjárat, melyet — a mint már feljebb is említettünk — II. Otto császár, a Basilius és Constantius görög császárok és az azokkal egyesült saracénok ellen Olaszországban és Siciliában vívni akart. Bizonyítja ezt Kéza Simon említett krónikájának több helye, hol a «mare» alatt nem mást, mint az ádriai tengert kell értenünk. Így például az 56. lapon: «omnes cives urbe (Aquilegia) derelicta in insulam maris fugerunt»; a 126. lapon: «ad naves redeuntes (Apuliát érti) per mare in Dalmatiam revertantur;» a 127. lapon: «Bela quartus a mongolis devincitur anno Domini 1241, ipso Bela coram eis ad mare fugit in Dalmatiam». Az eddig felhozott adatok a legnagyobb valószínűséggel bizonyítják azt, hogy Hunt és Pázmán testvérek Svábországból hazánkba akkor jöttek, s utaztak át, a tengeren túlra igyekezvén, midőn II. Otto császár Olaszországban Calabriában hadait 983-ban összegyűjtötte, és 984-ben Ottó halála után a testvérek vagy saját akaratukból, vagy pedig Géjza vezér által visszatartva, itt maradtak.

IV.

A HUNT-PÁZMÁN NEMZETSÉG CZÍMERE.

Társadalmi osztályozására nézve a Hunt és Pázmán testvéreknek, kellő támpontot nyújt nekünk bejövetelüknek azon nehány sorral való ecsetelése, melyet úgy hazai és a külföldi régibb íróknál találunk. Kéza Simon krónikájában

[1] Muratorinál, u. o. Tom. 5. pag. 595.
[2] Tom. IV. p. 249.
[3] Edit. Alba Carol. 1790 in Dis. praev. Pars II. p. LVII.

[1] Editio Wiennae 1810. Tom. I. pag. 247.

imígyen ír:[1] «Post hæc venit Hunt et Pázmán duo fratres carnales milites coridati orti de Svevia. Hi enim passagium per Hungariam cum suis militibus facientes, ultra mare ire intendebant, qui detenti per ducem Geicham, tandem sanctum regem Stephanum in flumine Goron Teuthonico more gladio militari accinxerunt.»[2]

A két testvér bejövetelének leírásában, a milites «coridati» és a «cum suis militibus» kifejezés az, a mely társadalmi osztályozásukra nézve irányadó, és fő momentummal bír, minthogy éppen e kifejezések bizonyítják, hogy Hunt és Pázmán Sváborság legelőkelő, az első rendű lovagok osztályához tartoztak. Az, hogy a «coridatus» szó helyesen van-e írva? s nem-e «cordatus» inkább,[3] közömbös a dolog lényegére nézve; minthogy mind a két kifejezés értelme t. i. pánczélos és okos, alkalmazható a Hunt-Pázmán testvérekre. A «miles» szó középkori használata a latinban megfelel a német «Ritter» s a magyar lovag kifejezésnek. Erre nézve Krüniz[4] encyclopediája is ad felvilágosító útmutatást, így a többi között: «... sie wurden von andern berühmten Rittern wie auch von Bischöffen und Geistlichen zu Ritter geschlagen, weswegen man sie «*Milites*» nannte». Caylus[5] említi, hogy a «Miles» szó alatt a VI. században még Nagy Károly idejében is a nemest, az előkelőt,a lovagot értették. Ez állítást Mabillon is támogatja a benczések annálisaiban,[6] mondván nagy hírű munkájában, hogy 955—981-ig már igen gyakori volt a «miles» szó használata «nemes» értelemben. Du Fresne glossariuma nyomán «milites primi et primi ordinis ... qui ecluendi vexilla in præliis ius habent».[7] Heinecciusnál[8] olvassuk: «... antiquiore ævo maxime se distinguebant milites, qui apud Germanos nostros trium ordinum fuerant». A weingarteni krónika[9] szintén úgy értelmezi a miles szót: «.... Ritter nannten die Deutschen die Mitglieder derselben und diese allein bezeichnete hinfort die lateinische Benennung *Miles*....»

[1] Horányi kiadása 136.l.; Podhradczky kiadása 78. lapon.
[2] Horányi kiad. 136. l. Podhradczky kiad. 78. l.
[3] Podradczkynál Kéz. kiadása 18. lap, 3-ik megjegyzés.
[4] Tomus 125, pag. 116.
[5] Academie des inscript. Tom. 23. pag. 236.
[6] Lehrgebäude der Diplomat. Tom. 6. pag. 36.
[7] Pars II. pag. 543.
[8] De sigillis Pars I. Cap. X. pag. 129.
[9] Tomus V. pag. 63.

Hogy Hunt és Pázmán a svábországi lovagok első rendéhez tartoztak, ezt föltételezi a kíséret, melylyel az országon keresztül utaztak, s kik a miles szó akkori értelme szerint szintén lovagok voltak, és a Hunt-Pázmán testvérek szolgálatáb n állottak, mint a német lovagi institucziók szerint azok, kik nem elég gazdagok voltak arra, hogy bizonyos számú feudalis zsoldosokat vagy más lovagokat tartsanak körükben, az ilyenek más előkelő lovagok zászlója alatt vitézkedhettek. Ilyen zászlós lovag volt Hunt és Pázmán, minthogy a krónikák egyhangulag beszélik: «cum suis militibus». Erre nézve Rüxner Turnirbuchjában[1] találjuk: «Ein jeder Ritter, der nicht Mittel genug hatte, um eine bestimmte Anzahl Lehnsleute oder andere Ritter zu besolden, um solche unter dem Fähnlein, womit er seine Lanzen zieren dürfte, konnte ohne Antheil seiner Ehre unter dem Panier eines reichen dienen.»

De leginkább tanúskodik arról, hogy Hunt és Pázmán az első rendű lovagok sorába tartoztak, hogy a történelmileg ismert első tényük által Szent István királyt német szokás szerint a Garam vizében lovaggá avatták. A lovaggá avatást megtehette ugyan minden lovag, de ezen tényhez kiváltképen keresték a leghíresebb lovagokat, s nem egy példa van reá, hogy koronás fejedelmek is az egyszerű nemesi rendhez tartozó, de híres vitézek által magokat lovagokká üttetni szívesen engedték.[2]

A lovagrend a német nemzetnél már Nagy Károly idejéből ismeretes, s nem csekély kiváltságokkal bírtak, melyek bővítése kivált a lovagjátékok szabályszerű meghonosításakor, és még utánna is érte el tetőpontját. Külső, felismerhető jelvényeinek kiváló dísze vala a zászló és pajzs, a melyeken viselték azon ismertető jeleket, melyekről megtudni lehetett, melyik lovagcsoporthoz, vagy nemzetiséghez tartoztak, s ezen ismertető jel volt a *czímer*, mit kezdetben a lovagjátékoknál csak a zászlón, később pedig már a pajzson is viseltek. Ilyen czímeres zászlót és czímeres pajzsot hordottak a Hunt és Pázmán Sváborságból eredett testvérek is. Valjon

[1] Turnierbuch pag. 221.
Nachrichten von einigen Häusern des Geschlechtes von Schlieffen pag. 64; Krünitz Encyclopedie 49. Theil, pag. 296; Hübners Staats- und Zeitungs-Lexicon pag. 2083.

minő czímerkép volt az, mely az említett testvérek zászlóját és pajzsát diszítette, erre nézve is eltérő nézeteket találunk hazai krónikásaink és történetíróink között.

Thuróczy krónikájában a «De generatione Hunt et Pázmán» czimű részének kezdő betűjében van egy lovag, ki bal kezében melléhez emelt paizsot tart, melynek közepén egy vadászeb feje látható, jobb kezében egy zászló, melyen ugyan csak egy vadászeb feje van.[1] Ez volna tehát azon czímerkép, mit a Hunt és Pázmán testvérek viseltek. Kétségbe vonatott ugyan többek által, hogy Thuróczy krónikája első és második részének forrás-alapja volna, s hogy azt csak saját leleményessége iratta vele; ám de azt már Lambecius megczáfolta, midőn reámutatott a bécsi cs. kir. könyvtárban őrzött s 1358-ik évben írt és gyönyörű festményekkel gazdagon díszített hártya codexre, melyből Thuróczy krónikáját merítette.[2] Ezen hártya codexben van miniatur festésben azon czímerkép is, melyet a codex irója Hunt és Pázmán testvérek nemzetségének tulajdonít. Bél Mátyás a Forgáchok nemzedékrendében[3] Ivánkánál, ki 1226-ban élt, és Hunt-Pázmánoktól származott, leírja Ivánka czímerét, mely leirás szerint pajzsán kékes szürke színben, félig növő fehér farkast tüntetett föl. Lehoczky Stemmatographiájában[4] azt mondja, hogy a Hunt-Pázmánok czímerképe egy nyelvét kiöltő kutya feje volt. Hormayr és Mednyánszky[5] Ivánka, 1226-ban András király lovászmestere, czímerében fehér farkast lenni állít. Kovacsóczi szerint[6] is fehér farkas volt a Hunt-Pázmán nemzetség czímerképe. Mocsáry[7] kétségbe vonja Bél Mátyás, Hormayr és Mednyánszky állításait és tagadásba vevén azt, hogy a Hunt-Pázmán nemzetség czímere fehér farkas lett volna, utal az 1358-ik évi bécsi hártya codexre és Thuróczy krónikájára, melyek szerint úgy a zászlón mint a pajzson a Hunt-Pázmánok czímerképeül egy kutyafej van festve. Nagy Iván jeles munkájában[1] a két eltérő nézetet registrálja minden megjegyzés nélkül. — Hogy miként került az ujabbkori írók leirásába a Hunt-Pázmánok pajzsára czímerképül a fehér farkas; erre nézve felvilágositást nyújt Forgách József grófnak egy töredékes följegyzése, mely szerint pater Németh Jakab, jezsuita atya, ki 1634-ben, a Forgács-család oklevelei alapján össze állitván a Forgáchok nemzedékrendét, a családfára följegyezte, hogy a Hunt-Pázmánok czímere kékes szürke alapon egy növekvő fehér farkas volt. Ezen genealógiai táblát 1742-ik évben gróf Forgách Pál Bél Mátyás kezeibe juttatta, ki is azt «Notitia nova R. Hung.» czímű nagy munkájának IV. kötetében a 383. lapon ki is adta s megjegyzi, hogy a Hunt-Pázmánokra vonatkozó adatok egy részét kitől kapta. Bél Mátyástól vették át később a czímerképre vonatkozó adatokat Hormayr-Mednyánszky, Kovacsóczy; egyikük sem vizsgálván az alapot, melylyel Németh Jakab a czímerkép vételét indokolni elfeledte.

A bécsi 1358-ik évi hártya-codex irójának és miniatorának valjon volt-e alapja arra, hogy a Hunt-Pázmánok czímerképeül egy kiöltött nyelvü kutyafejet ábrázoljon? vagy az csak az auctor önkényének és képzeletének tekintendő-e? erre nézve a fehér farkasnak mint czímerképnek ábrázolási eredetét immár mint tarthatatlant kimutatva, minden valószínűséggel elfogadható, hogy annak történelmi alapja van. Ezt illetőleg buvárlataim a következő eredményre vezettek.

Rüxner adatai nyomán[2] felső Németországban a lovagjáték társasága Sváb-, Frank- és Bajorországban és a Rajna vidékén a Rothenburgi második lovagjátékon szilárd alapot nyert. Ezen lovagjátéknál, mit Konrád, frank- és svábországi herczeg 942-ik évben Rothenburgban határozott megtartatni, s melyen az egyes lovagcsoportok megkülönböztető jelvényeiket, hogy egymást könnyebben felismerhessék, a nyakukon vagy fövegükön viselték, jelen voltak 16 különböző jeleket viselő lovagcsoportok, mint a többi között, az oroszlány, a kos, a sólyom, a kövi zerge, a *vadász eb*, a griff, egyszarvú, a medve alakjával stb. díszített lovag csoportok. Rüx-

[1] Scriptores rerum Hung. Schwandtnernél Tom. I. pag. 87.

[2] U. o. Tom. I. pag. XIII. az előszóban.

[3] Not. nov. r. Hung. Tom. IV. p. 383.

[4] II. köt. 187. lap.

[5] Taschenbuch für vaterländische Geschichte, 1822. évf. 131. lap

[6] Árpádia 1835 II. köt. 182. lap.

[7] Nógrád vármegyének ismertetése 4. köt., 37. lap.

[1] Magy. csal. IV. köt. 197. lap.

[2] Krünitz Encyclopèd. Tom. 125, pag. 173.

ner[1] «Turnierbuch»-jában írja: «a lovagok csapatokra osztattak, mindenik egy állat vagy madár jelvényét kapta, mit csoportja viselt, s azt, hogy csoportja felismerhető legyen, mindig hordani tartozott nyakán és fövegén; a sváb lovagok jelvénye a *vadászeb* volt». Crussius annalisaiban[2] ezeket találjuk a Tubera folyó mellett fekvő Rottenburgban Conrád által tartott lovagjátékról: «... ibidem cuiusvis nationis regibus vel præfectis ludorum duodecim essent singulis symbola ut notæ .... ut regi Sveviæ supremæ: Godofrido Ellenbach pro tessere falco datus; mediæ Friderico Gussenio rupi capra, infimæ Wernhero Gundelfingen *canis numellatus*» ez ismét csak vadászebet jelent; hogy pedig a vavadászeb a sváb lovagok címerképeül adatott a lovagjátékokon, valószínűvé teszi, hogy a sváb eredetű Hunt-Pázmán testvérek címerképe a vadászeb feje volt; annál is inkább, ha figyelembe vesszük, hogy a címerkép rendesen az illető személyére, tulajdonságára, kiváló tetteire stb. vonatkozik, és a német heraldikában különösen nagy becsű a kutya mint címerkép, minthogy az a hűséget, az éberséget, az urához való ragaszkodást, személyének és vagyonának őrzőjét jelképezi.[3] A Hunt-Pázmán testvérek pedig mindezen tulajdonokkal valószínűleg bírtak is, mert Géjza herczeg és szent István királyhoz való hűségükre enged következtetni, hogy mint híres, hűséges vitézek szent Istvánt lovaggá avathatták, s mint okos, éber lovagokat a szent király Kupa elleni hadjáratában saját személyének őreiül rendelte, s mint ilyenek a vadászeb fejét viselhették pajzsukon címerképül. Ez azonban nem zárja ki lehetőségét annak, hogy a három századdal később élt Ivánka címerül a növő fehér farkast használta, mert eleinte a címer viselése a személyhez volt kötve, s azt az illető haláláig viselhette, de már fia arra jogot nem tarthatott, azt kiérdemelnie kelletett,[4] s ezt vagy a császár vagy az ország fejedelme adhatta valakinek. De vannak reá esetek, hogy azt adásvevés útján is meg lehetett szerezni, így például Regenspurgi Luthold 1317-ik évben címerképét Friedrich, nürnbergi várgrófnak eladta.[1] Később a címer a nemességgel együtt örökölhető lett. Ha nincsenek is arra okiratok, hogy a XIII. században nálunk a címerek királyi adomány tárgyát képezték, a Hunt-Pázmán nemzetség ivadékának címere három század alatt megváltozhatott, a mint az egy századdal később ismét átalakúlt, midőn t. i. a Hunt-Pázmán nemzetség egyik ivadéka, az Ivánkától leszármazott Forgách Balázs 1386-ban Ghymes várát a hozzá tartozó 45 faluval adományúl kapta, s ugyan akkor megengedtetett neki, hogy címerét az adományozó Mária királyné képével felcserélhesse,[2] mely czímerképet a Forgách-család mai napig is viseli. Arra nézve azonban, hogy ezen címert csak ugyan akkor kapták volna, okiratos adatot nem ismerünk. MAJLÁTH BÉLA.

[1] Turnierbuch pag. XXXVII.
[2] Annales suevorum Lib. III. pars. II. pag. 110.
[3] Siebmacher Wappenbuch I. Theil pag. 21.
[4] U. o. pag. 4.

[1] Pist. Amaritates Tom. VIII.
Budai Ferencz: Polgári lexicona II darab 17. lap; Kovacsóczy: Árpádia 1835. II. köt., 182. lap. Bél Mátyás: Notitia nova R. Hung. Tom. IV. pag. 383. Mocsáry: Nógrád vármegye ismertetése IV. köt., 97. lap. Hormayr: Taschenbuch für vaterländische Geschichte 1822. évfolyam, 139. lap.

[2] A jelesebbek: 1428. évből, 11,987. és 12,008. sz., az 1429. évben jul. 24-ről 12.100 és aug. 20-ról 12,110. sz., az 1430. évben jan. 5-éről 12,184. sz. és aug. 30-áról 12,303. sz., az 1431. évből febr. 20. 12,362. sz. stb.

Adatok a Chetneky család genealogiájához.

Második és befejező közlemény.

László, a felhévvizi gubernator, a királyi kegyben megingatott Bubek családon nyert győzedelmét felsőbb kegyen kívül az erélyes szívósággal történt ügykezelésnek is tulajdoníthatá. Ügyei pedig leginkább a király hű és legmeghittebb emberének, Gara Miklós nádornak kezén mentek át, mint arról az országos levéltárban őrzött, ezen ügyre vonatkozó oklevelek tanúskodnak.[3]

Lászlónak, a Bubek családon kívül, szembe kellett szállnia a hatalmas Forgáchokkal is, kik szintén felhasználták állásuk által nyert hatalmukat arra, hogy az eddig ignorált Chetneky család birtokait akadálytalanúl elfoglalják, névszerint Forgách Péterrel, Jánossal és Miklóssal. Ezeknek elseje Mária és Borbála királynőknek

kiváló kegyencze volt; erre támaszkodva fivérével Jánossal együtt, kivel Mária királynő udvarában tartózkodott, 1428-ban febr. 13-án Gara Miklós nádor előtt Chetneky László és ennek fivérei ellen actióba lépett.[1] Az ügynek lebonyolítását elmondani nem tartozik tárgyunkhoz, azért csak röviden említjük meg, hogy Forgách Péter és János nagyanyja Chetneki Bebek Anna volt; ennek hozománya révén támadt a per, melyre vonatkozólag szintén számos oklevelet őriz az országos levéltár.[2] Ezen pert László gubernator oly sikeresen folytatta, hogy 1430-ban jun. 19-én a jászói convent által kiállított oklevél szerint nádori ítélet által a Chetneky család lett nyertes.[3]

A harmadik család, mely felett László és övéi diadalt arattak, a Zéchen család volt, mely a hasonnevű helységet birta.[4]

László gubernator ezen szerencsés kimenetelű perei nem annyira saját és a család vagyonának előnyére, mint inkább tekintélye fokozására szolgáltak; mert ez által az ország nagyjai előtt is növekedett abban. Igen önálló és erélyes embernek kellett lennie, a ki az ország leghatalmasabb főuraival, mint a Bubekekkel és Forgáchokkal, ez időben szembe mert szállani és szívós kitartással birta igaz ügyét ellenök megvédeni. Azonban egyik-másik oklevélből mintha kitűnnék, hogy László nem mindig az igazság útján haladt, sőt gyakorta az erély helyett az önkényt szerepeltette. Gyaníttatják ezt az 1429. évi május 26-án és az 1432. év április 25. és 30-án kelt oklevelek. Ezeknek elsejét már érintettük,[5] a két utóbbi keltezetű egy és ugyanazon okmány,[6] melyből bizonyos, hogy a váczi káptalan vizsgálatot tartott a felett, hogy Chetneky László a nyulakszigeti apáczák jogait azáltal megsértette, mert tulajdonukat képező nyolcz jobbágytelket és egy «udvarházat» a Felhévvizen lefoglalt, és az apáczák jobbágyaitól adózásokat csikart ki Miben állhatott tulajdonképen ez ügy, további oklevelek hiányában és a dolog lefolyásának tudata nélkül meg nem itélhetjük, de annyit mondhatunk, hogy ezen ügy valószínűleg szintén igen előnyösen végződött László javára, mert 1438-ban jun. 21-én Albert király által éppen ő lőn a szűz Máriáról nevezett apáczák védőjévé kinevezve, midőn felhévvizi malmokat az óbudai káptalannak vissza kellett adnia, mert ez azt jogtalanúl foglalta volt le.[1] Ha volt is a gubernatornak itt-ott talán valamely túlságos szigorral keresztülvitt cselekvénye, mégsem lehet azt másnak tulajdonítanunk, mint az azon korban nagyon szükséges erélynek, melylyel ő mindenesetre birt.

László minden erélye mellett igen jószívű és kedélyes ember is volt. Az elsőre mutat fáradozása, melyet testvéri szeretetből övéinek érdekében tett, az utóbbira pedig egy bizalmas levele, melyet a királynénak alkanczellárja (Wenus talán Venceslaus), hozzája a legkedélyesb hangulatban írt, mit bizonyára azért tett, mert tudta, hogy a «supremus cancellarius reginalis Maiestatis, dominus suus gratiosus»[2] igen kedveli a kedélyes hangulatot.

Ezen missilis levél, felette érdekes tartalmából mi is több oly adatot meríthetünk, melyek értekezésünk keretébe beleillenek. A többek közt csak azt említjük, hogy Borbála királynő 1431 nyarán, míg férje Zsigmond király Norinbergában a birodalmi tanácsban időzött, bejárta Magyarországot; így tudomásunk van róla, hogy április 25-én és jun. 7-én Diós-Győrött tartózkodott, október havában pedig Véglesen volt.[3] A közbeeső idő alatt a borsodmegyei Diós-Győrből kiindulva, míg a zólyommegyei Véglesbe jutott, Felső-Magyarországnak több helyét felkereste. Ezen utazás alkalmával írta a királyné kiséretében levő alkanczellár levelét László főkanczellárhoz, a kinek tulajdonképen tisztje lett volna a királynőt kisérni. Az alkanczellár igen bizalmasan, de nagyon jellemzőleg is, nyilatkozik főnöke előtt a királynőről, ki jul. 12-én a bars-

[1] Orsz. ltár dpl. 11,984. sz.

[2] Ilyenek: Az 1428. évből jun. 1-ről a 11,984. sz., jun. 5-éről a 11,986. sz., valamint a 11,987. és 12,008. számok, — az 1429. évből április 9-éről a 12,062. sz., jun. 5-éről a 12,077. sz., — az 1430. évből febr. 17-éről a 12,201. sz., jun. 7-éről a 12,258. sz., és jun. 19-éről a 12,274. sz. Sőt utóhangok gyanánt még tovább is találhatók, így u. a. év decz. 11-én a 12,344. sz. stb.

[3] Orsz. ltár dpl. 12,274.

[4] U. o. 1431. év jun. 7-éről 12,385.

[5] Turul I. 40. l.

[6] Orsz. ltár dpl. 11,452. sz.

[1] Fejér, Cod. Dipl. XI. 80. l.

[2] A levél külczímében. Találtatik az országos levéltár diplomaticai szakaszában a 12,404. sz. alatt.

[3] Katona. Hist. Crit. T. XII. 560. és 561. ll.

megyei Keresztúron tartózkodott, honnan másnap Tapolcsányba volt menendő, és innen kívánta magát a nógrádmegyei Széchénybe vezettetni, hogy azt megszemlélje, mielőtt Chetneky Lászlótól, mint látszik, haszonbérbe venné, mindazáltal figyelmezteti Chetnekyt a levélíró, hogy nem jól cselekszik, ha a királynőre bizza azt, mert az nem előnyére, de szokásos zsarolásai miatt csak kárára fogna szolgálni jobbágyainak.[1] A továbbiakban is igen jellemzőleg ír a királynőről, ki a husziták vidékein átutazva, oly elszánt bátorságot tanusít, hogy kész volna seregnek élére állani és saját maga háromszor öt férfiúval megküzdeni a nélkül, hogy legyőzetnék. Ily martialis amazon volt Czilley Borbála, Zsigmond királynak neje.[2]

Ezen csekély eltérés után térjünk ismét vissza Chetneky Lászlóhoz, kit egész 1439-ig találunk a keresztesek jószágain gubernátoroskodni, a mely évnek junius 13-án ugyanő Frater Pál esztergomi kereszteslovaggal együtt, Báthory László országbiró előtt megjelent, midőn ez a kakacsi és szent királyi dunai vámot a lovagrend és az esztergomi káptalan között rendezte.[3] Ez az utolsó adat róla ezen hivatalában, csakhamar királyi kegy öt magasabbra emelte.

Már ugyan Zsigmond király irásban igérte volt neki, hogy dús érdemeit püspökséggel fogja jutalmazni,[4] de ez voluntas pro facto maradt; míg nem az utóda, Albert király által teljesülésbe ment. Megürülvén 1439-ben a nyitrai püspöki szék, melyet akkoráig György birt, ugyancsak még junius havában, a melyben az imént vele még mint gubernator cruciferatussal találkoztunk, már mint electus Nitriensissel találkozunk.[1]

Még ugyanazon évben az ország primása és esztergomi érsek Palóczi György is elhalálozott, és a királyi kegy Chetneky Lászlót szemelte ki az érsekség kezelőjéül. Mint ilyennel találkozunk 1439. évnek november 3-án, midőn Erzsébet királyné meghagyásából megbizatik, hogy Pozsony városától vegye fel ama 4000 arany forintot, melylyel az az érsekségtől haszonbérben birt tizedek fejében tartozott, és melynek a város által történendő mielőbbi fizetése szigorúan megparancsoltatott.

Lendvay Márton azt véli, hogy Chetneky László 1450-ig, azaz tizenegy évig ült a nyitrai püspöki széken. Részünkről ezt el nem hihetjük; mert már egy 1447 szept. 20-iki Hunyady János által kiadott oklevélben *Miklóst* találjuk mint nyitrai püspököt aláirva.[2] Ugyancsak az 1447. évben Pray is[3] Miklóst említi mint nyitrai püspököt. Pray pedig adatait a római pápai levéltárból merítette. És ép mivel Pray a nyitrai püspökök között fel sem említi Chetneky Lászlót, úgy hiszem ő nem is volt Rómából præconisált püspök, hanem csupán, mint akkor gyakrabban előfordult, «electus». Ennek egyik oka előhaladott korában lehetett, mert 1447-ben legalább is 75 évesnek kellett lennie, és pedig mivel 1397 óta, midőn először találkozunk vele, egész 1447-ig 50 év telt el; ehhez míg esztergomi kanonok és prépost lett, legkevesebbet ha 25 évet számítunk, 75 év jő ki. Lászlónak pedig mint láttuk, igen tevékeny, izgatott élete volt, a mi őt bizonyára meg is viselte. Ámbár a Chetnekyek, mint még látni fogjuk, többnyire igen hosszú életkort értek.

Sajátságos az, hogy ezen érdemes férfiúról a nyitrai püspökök között, a püspökségnek történetírói által nem történik említés, csupán csak Nagy Iván említi őt olyannak[4] az 1442. évben. Honnan merítette ezen adatát, meg nem nevezi.

[1] «Quia scitis, quod nimis solet pauperes gravare et exactionare, timendum est, quod desolaret potius quam protegeret».

[2] A királyné kiséretét is igen jellemzőleg ismerteti: «Taceamus de partibus infra, ubi est Gallin et Gilko, Batkó cum Margit, Offka cum Zofka et suis compositis, tem Suhtompolgarne cum suo ventre et tenacissimo arse, Hockne cum Orras hoffmesterne, hac procedunt post et ante.» Írja továbbá, hogy a cancellárnak az elveszett Erdél nevű paripája helyett mást fog szerezni és kocsija elé is fog lovakról gondoskodni. — A levél papirra van írva, es csillagkereszt alakú zöld viaszra nyomott pecséttel ellátva, mely azonban már nagyrészt lehámlott. Külczíme: Venerabili et egregio domino Ladislao de Czetnek, gubernatori cruciferatus sanctæ Trinitatis etc. ac supremo cancellario reginalis Maiestatis, etc. domino suo gratioso.

[3] Katona, Hist. Crit. XII. 874. Fejér, Cod. Dipl. XI. 381. l.

[4] Dr. Fraknói Vilmos jegyzeteiből.

[1] Acta Neo-Reg. Fasc. 22. No 78. Lendvay Márton kézíratában: Liber Ecclesiasticarum Regni Hungariæ Dignitatum. Az országos levéltárban.

[2] Katona, Hist. Crit. XIII. I. 545. l.

[3] Specimen Hierarchiæ Hungaricæ, I. 370. l.

[4] Magy. Családok, III. k. 30. l.

A püspökök sorozatába való felvételét, pedig annál is inkább megérdemelné, mert ha csupán csak nyolcz évig ült is a püspöki széken, oda már mint bokros érdemekben megőszült férfiú került.

* * *

Tekintsük már most II. László testvéreit. Három ezek közül, névleg II. Miklós, Zsigmond és II. János már 1412-ben márcz. 15-én aláírták azon békeszerződést, melyet Zsigmond király, Ulászló lengyel királylyal Lublón kötött.[1]

Eddigi nézet az volt, hogy ezen Miklós ugyanaz, kit Kun vagy Rufusnak is neveztek, ezen nézet azonban téves, mert mint az oklevelekből vett idézetek bizonyítják, két külön Miklóssal van dolgunk; az I-ső, kit az említett melléknevekkel is illettek, Benedeknek fia, és Döme, I. László, I. János és Péternek fivére,[2] György és Péternek atyja[3] volt. II. Miklós azonban I. Lászlónak volt fia, II. László, II. János és Zsigmondnak fivére[4] és Györgynek atyja.[5]

II. Miklós, Lászlónak a gubernatornak támogatásában bőven részesült, a családnak jószágait ő kezelte, mert a jószágát illető ügyekben mindig előfordul neve, a miből az is következik, hogy a Chetnekyek vagyona együttesen kezeltetett. Miklós a vagyonba nagyobb befektetéseket is eszközöltethetett, mert valószínűleg erre kellett neki ama 1600 frt, a melylyel 1429-ben egy bizonyos lőcsei kalmárnak tartozott.[6]

II. Jánost illetőleg el nem mulaszthatjuk megemlíteni, miszerint testvérei elhalálozása után az egész családnak ügyei az ő kezébe tétettek le. Ő kezelte bátyjának az egykori gubernator cruciferatusnak és később nyitrai püspöknek hagyatékát és iratait is. 1475-ben, midőn a felhévvizi prépostságot a hírneves De Pruis János, egyszersmint esztergomi prépost is birta, ez II. Jánostól elhalt bátyjának levéltárában letett, a felhévvizi prépostságra vonatkozó okleveleket visszakérte, melyeket az készségesen át is szolgáltatott, miről a De Pruis által 1475 szept. 21-én kiállított és az országos levéltárban őrzött térítvény tanúskodik.[1]

Ezen térítvényből tehát tudjuk, hogy II. János még 1475-ben életben volt. Már most, tekintetbe véve, hogy 1412-ben a lublói egyezkedést aláírta, midőn legalább is 20 évesnek kellett lennie, bizonyos, hogy igen nagy kort ért el, mert 1475-ben már több mint 80 éves volt.

II. Jánosnak gyermekei a következők voltak, mint okmányilag[2] kimutatni lehet: András, Erzsébet és Anna. «Andreas filius Johannis, filius Ladislai de eadem Chetnek, — necnon nobilium puellarum Elisabeth et Anna vocatarum, filiacum dicti Johannis, sororum videlicet præfati Andreæ.» Genealogusaink II. Jánosnak még több gyermeket is tulajdonítanak. Mi ezt tagadásba nem vesszük, hanem csupán azt állítjuk, hogy csak a fenti háromnak descendentiáját lehet okmányilag igazolni.

A további nemzedékből, melynek törzsfája Wagner Károly és Nagy Iván által elég híven van összeállítva, megemlítendőnek tartom I. Endrének egyik unokáját Lászlót, kinek atyját szintén Lászlónak hívták, kit 1480—5-ben mint az ó-budai káptalannak prépostját (Præpositus Budensis, prothonotarius apostolicus) találjuk felemlítve.[3]

László prépost fivérétől, Bernáttól származott V. László; ennek öt gyermeke vala, ezek között *István*, ki a csetneki evang. templomban van eltemetve.[4]

Ő volt az, ki a Szepességből jövő predikátorokat barátságosan fogadta és nekik munkájokban segédkezet nyújtott. E munkában társa volt Bebek Imre, ki 1534-ben odahagyván a

[1] Katona. Hist. Crit. XII. 96. l. és Fejér C. D. X. 5. r. 281. l.

[2] Bartholomæides, i. h. 178—180.

[3] Wagner, Collectanea. 71.

[4] Bartholomæides i. h. 208—210.

[5] Turul, I. füzet 41. l. jegyz.

[6] Orsz. ltár dipl. 12,135. 1429. okt. 11-éről.

[1] Orsz. ltár dipl. 17,722. Ezen okmány a felhévvizi prépostság és káptalan történetére nézve felette érdekes, azért azt egész terjedelmében magyarra fordítva közöltem ily czímű értekezésemben: «Adatok a budai felhévvizi Szent-Háromságról nevezett prépostság és káptalan történetéhez.» Budapest, 1883. 15. l.

[2] U. o. 12,968. 1436 nov. 13-áról.

[3] Kovachich, Form. Solennes Styli 299. és Magy. Sion 1866. 609. l.

[4] Sírkövét lásd Bartholomæides, Memorabilia Prov. Csetnek, czímkép.

székesfehérvári prépostságot, házasságra lépett Kréta Ilona nevű alsóbbrangú nővel.

István a reformatio művében az által szerzett maradandó nevet, hogy a murányi és csetneki egyezkedésnek létrejöttében tényleg közreműködött és azt aláírta.[1]

Róla azon téves vélemény van elterjedve,[2] mintha benne halt volna ki a Chetneky család. Erre az okot a csetneki ev. templomban található sírirat[3] szolgáltatta, mely így hangzik:

«Ultimus inter ego numerosos ordine Fratres
Gelida Stephanus Csetneki condor humo» stb.

Ha azonban betűszerint vesszük a sírvers értelmét, azonnal világosnak tűnik fel, hogy ő csak testvérei között vala utolsó, túlélvén bátyjait és öcscseit, még a legifjabbat Mihályt is, ki 1588-ban, ő pedig 1594-ben halt el.

Mihálynak, Máriássy Annától két gyermeke élte túl Istvánt, Ferencz és Anna.

Ferenczet, szüleinek kora elhalálozása következtében anyjának fivérei, Máriássy Ferencz és András neveltették; atyja részéről nagybátyja, István, ki ugyan gyermektelen vala, ezt nem teheté, mivel «Csitnek véghely, és az pogány miá igen félelmes, ... mely véghelynek szüntelen őrzésében Csitneki István uramnak foglalatos volta miá és ott való sokféle külömb-külömb gondja és dolgai miá az én árváimnak elegendő gondviselésére nem érkezhetik» mondja Máriássy Anna, Chetneky Mihálynak özvegye, végrendeletében.[1]

Ferencz, az utolsó Chetneky, 1601—4 között fejezte be életét,[2] még pedig ifjú korában. Ugyanis anyja végrendelkezésének idejében, 1592-ben, még iskolamesterre volt szüksége, és pedagogusra is. Ekkor 13—15 éves lehetett, tehát mintegy tíz évvel utóbb bekövetkezett halála, élte húszas éveiben vitte őt sírjába.

Ezen genealogiai adatböngészet könnyebb áttekintése kedveért mellékelem az általam összeállított leszármazási táblázatot, melyben kivált az eddigiektől eltérő adatok vannak kiemelve.

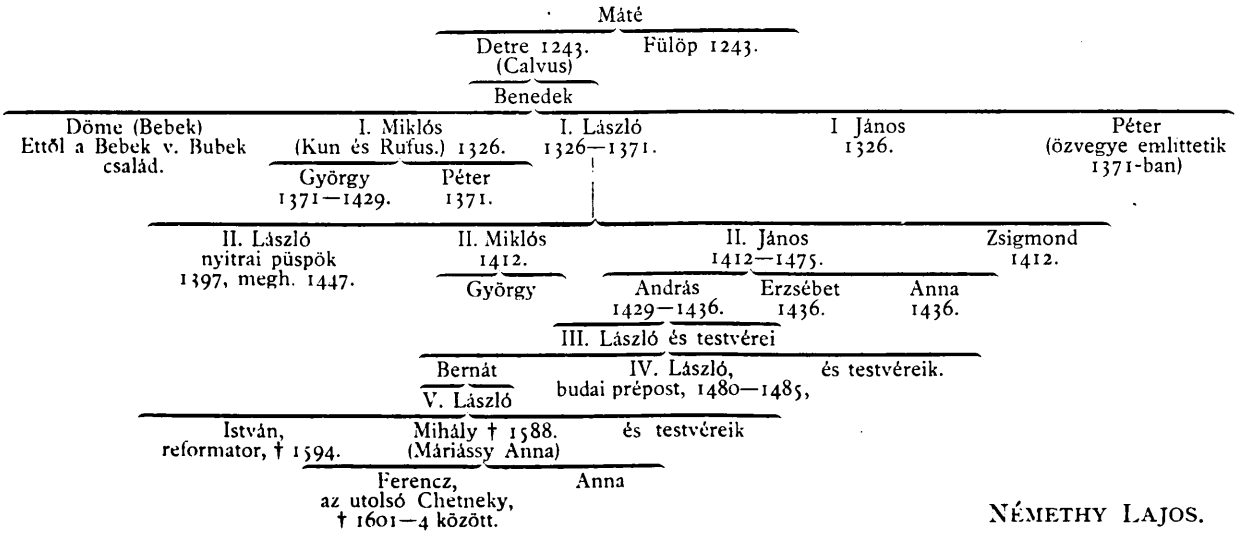

NÉMETHY LAJOS.

[1] Bartholomæides, i. m. 81. l.

[2] U. o. 70. l. Wagner, Collectanea I. 78.

[3] Bartholomæides i. m. 269. Wagner Collectanea I. 78. Itt meg kell jegyeznem, hogy jelen értekezésemben Wagner ezen művének 1802. évi 8-rétű kiadását használtam, mely a Budán 1778-ban ívrétben megjelentnél tökéletesebb. Ebben a sírirat I. 57. l.

[1] Történelmi tár 1882. 542. l.

[2] Bartholomæides, Not. Com. Gömör. 180—81. ll.

A Vadkerti és Szentgyörgyi Vincze család czímere 1415-ből.

Zsigmond király Constanzban tartózkodása alkalmával 1415-dik év gyertyaszentelő boldogasszony napján (febr. 2.) több rendbeli diplomatiai úton szerzett érdemei jutalmául Benedeket a székes-fejérvári székesegyház prépostját, s ez iránti tekintetből legközelebbi vérrokonait Vadkerti Pált és Demetert, valamint Lászlót és Jánost, néhai Szentgyörgyi Vincze Tamás fiait nemességgel és czímerrel ajándékozta meg. Az eredeti czímeres levél a kisfaludi Kisfaludy család levéltárában (18. csomag 19. sz.) őriztetik, s azt már Nagy Iván felemlítette,[1] a «Hazai Okmánytárban» (II. k. 201—204.l.) pedig annak egész szövege közöltetett. E czímeres-levél színes czímer ábráját azonban legelőször nekünk van szerencsénk az ide mellékelt táblán bemutatni.

Diplomatikai tekintetben az említett okmány a folyóiratunk mult számában közlött Mellétei Barócz-féle czímerlevelet teljesség tekintetében annyiban felülmúlja, hogy a czímer ábráján kívül, egyszersmind annak leírását is tartalmazza, tehát az úgynevezett teljes kiállítású czímerlevelek közé tartozik.

A czímer kék mezejű csúcsívben végződő pajzsában hármas tornyú veres vár látható, melynek kapuja és ablakai feketék; a vár felett egy heraldikai vagyis három ágú s ugyanannyi levelű arany koronát a pajzs két felső szögletéből fehér felhőkből (az okmány szövege szerint az égből) kinyúló két angyalkéz tart. Az angyal karjait baraczkvirág színű mez fedi. A czímer oromdíszét arany koronás csőr-sisakból kiemelkedő három tornyú vár képezi. A régi gótból az új gótba való átmeneti stilben készült sisaktakaró az okmány szóbeli szövegében nincs felemlítve, mely utóbbi körülmény s az illető sisaktakarónak nem heraldikai, de csupán a czímer belső alakjának egyik mellékes részletéről vett színe, világosan mutatja, hogy az illető korban még a sisaktakarókra nézve heraldikai szabály nem igen létezett. A pajzs az akkori mód szerint az okmány szövege felé, vagyis balra dőlt, s a sisak, illetőleg az oromdísz a pajzs jobb szögletére arczéllel van helyezve.[2]

A czímer-ábra zöld, setétebb zöld arabeskekkel damaskolt s négy levelű (quatrefeuilles) arany virágcsákkal megrakott fakó rózsaszínnel keretelt táblába van foglalva, melynek szélessége 12 cm., hosszasága 16·5 cm. Maga a tulajdonképeni czímer alkotmányának teljes magassága a pajzs lábától az oromdísz tornyának csúcsáig 14 cm., melyből a paizsra 7, a sisakra oromdíszestül ugyanannyi cm. esik. A pajzs középső szélessége 5·2 cm. Ez arányok kétségkívül a Mellétei Barócz czímeréitől eltérők, amennyiben u. i. ez utóbbinál a sisak s az oromdísz magassága a pajzs magasságát némileg felülmúlja, míg ellenben a Vadkerti czímernél az illető két czímer-alkatrész magassága egyforma. E körülmény azonban korántsem zárja ki az illető korszakban a sisakoromdíszeknek a régiekhez képest általános és tetemes nagyobbodását, csakhogy e nagyobbodás valamint majdnem általában a csúcsíves pajzsoknál úgy a jelenleg közölt Vadkerti czímerpajzsnál is az alacsonyabb doborpajzsokhoz képest némileg kisebb arányban nyilvánúlt.

A csúcsíves pajzsokra vonatkozólag megjegyzendő, hogy ezek az említett átmeneti stil korszaka kezdetén még jóformán a doborpajzsokkal felváltva fordúlnak elő, eredeti ó-gót formájuktól azonban már annyiban eltérnek, hogy oldalaik, addigi kanyardadságukat legalább a pajzs felső felén elvesztve egyenes vonalba mennek át. Egyébiránt az ily egyszerű csúcsíves czímeres pajzsok használata még azontúl sem szűnt meg véglegesen, midőn már a doborpajzsok az új-gót heraldikai korszak határozott jellegeivé

[1] Magyarország Család. XII. k. 198. l.

[2] Érdekesnek tartjuk a czímer-leírást magából az oklevél szövegéből ideigtatni, annyival is inkább mert ez egyike a legelső okleveleknek, melyben a rajz mellett leírás is van: Nos de uberiori plenitudine specialis gratiæ, et pro confirmatione status vestri, præfata auctoritate regia ad usum armorum perpetuum, hæc arma seu nobilitatis insignia, videlicet clipeum cum campo flavei seu lazurini coloris, in quo de base seu a parte inferiori eiusdem clipei civitas coloris rubei, habens portam et tres turres cum mœniis eiusdem coloris ac fenestram in qualibet earundem, necnon supra civitatem et turres corona aurea, et duæ a duobus coronæ lateribus angelicæ manus cum brachiis subrubei seu præsilini coloris de cœlo prodeuntes, ipsam scilicet coronam tenentes continentur; in cuius quidem clipei summitate existit galea habens cristam seu pro signo galeae coronam similiter auream et de medio coronae civitatem cum tribus turribus coloris praelibati erectam ..... dedimus et contulimus ac damus et conferimus.

A Vadkerti és szentgyörgyi
Vincze cs. czimere
1415.

Nyomt. Ullmann József Budapest.

BIBLIOTHECA R. SCIENT. UNIV. PAZMANY

váltak; ekként például V. László királyunk által 1453-ban Hunyadi Jánosnak megbővített címeres levele ábráján a pajzs még szintén csúcsívben végződik.

A fennebbi pajzs idomain kívül a Vadkerti és a Barócz címerek között még egy sokkal lényegesebb különbség is létezik, nevezetesen a címertan azon szabályával ellenkező mázbeli szerkezettől való eltérésben, a mely szerint a színes mezőre fémes alak s megfordítva a fémes mezőre csupán színes alak alkalmazandó. A Vadkerti címerben ugyanis az egy arany korona kivételével a többi, jelesül a főczímer-alak — a vár, a mezővel együtt mind színmáz. Az ily egyoldalú mázszerkezetű címerek a címertanban kifogásolt vagy gáncsos címereknek (*Tesseræ postulatitiæ, insignia pervestigatoria, — armoiries enquerantes, armoiries à enquerre, — arme dimandanti, — Rätzelwappen*) neveztetnek, s leginkább a németeknél s innen valószínűleg legelsőben Zsigmond király alatt hazánkban is elterjedtek. A többi országokban, különösen a franczia knál e szabálytalan mázú címerek csak kivételesen nagy ritkán fordúlnak elő s azokat Prinsault Clemens «*Traité du blason*» czímű 1416-ban irt művében az egy jeruzsalemi királyság czímere[1] kivételével, kétes eredetűeknek bélyegzi.[2] Hefner az ily czímereknek a legtöbb nép heraldikusai általi kifogásolását magáévá tevén, a Németországban sűrűn előforduló efféle czímerekről azt tartja, hogy azok legnagyobb részben tulajdonkép eredetileg nem is gáncsos czímerek voltak, de legnagyobb részök az idők folytán lekopott s oxidált fémmázaik átalakulása által vált azokká, miután ugyanis az oxidált ezüst kékes színre szokott változni, a többnyire veres alapra alkalmazott aranymáz lekopása által pedig a veres szín marad fenn. Egyébiránt az említett hírneves szaktudós sem tagadja, hogy a szabálytalanúl használt mázú vagyis kifogásolt, gáncsos czímereket már a régibb német uralkodók is okmányilag adományozták; tudomására az ily legrégibb szabálytalan mázú czímerről az első adománylevél 1454-ből III. Frigyes császártól származik. Érdekesnek tartjuk megjegyezni, hogy a magyar Vadkerti czímer adománylevele a Hefner által idézett legrégibb német gáncsos czímer adománylevelet 39 évvel előzi meg.

A Vadkertiek czímere említett gyarlóságai mellett azonban a királyi kegy oly heraldikai jelével bir, melylyel a Barócz czímer nem dicsekedhetik, s ez a koronában áll.

A czímereknek koronával való felékesítése ugyanis a középkorban a fejedelmek kegyének kiváló jelét képezte s vagy a pajzs czímerképének kiegészítő járulékaként, vagy pedig a sisak díszéül ajándékoztatott. A Vadkerti czímerben mind a két mód feltalálható.

Egyébiránt a középkori sisakkoronák össze nem tévesztendők a későbbi szoros értelemben vett rang- vagyis czím-koronákkal, melyek mint önálló czímer-járulékok a sisakot nélkülözhetve, alakjaik különböző módozatai szerint a nemesek rangfokozatait jelölik, míg ellenben a sisakkoronák egyforma szabású alakjukban a nemesség különleges rangfokozatait ki nem tűntethetvén, csupán az előkelőbbeknek az alantasabb osztályok irányában való általános megkülönböztetésére voltak hivatva, s tulajdonképen nem is egyebek mint a sisakok és az oromdíszek aristocratikus közbevető ornamentatiói. Ez utóbbi tulajdonságuknál fogva is azonban a koronás sisakkal nem biró nemesek azt a fejedelmektől buzgón szokták volt kérvényezni, kik azt a felségi kegy jeleként czímerjavítás czím alatt engedélyezték. Így jelesül a VI. Károly franczia király által Gara Miklós nádornak engedélyezett sugaras sisakkoronát Zsigmond király 1416-ik évi czímermegerősítő okmányában,[1] a következő szavakkal hagyja helyben: . . . . . «*ad maiorem eminentioris nobilitatis gloriam.*» Ugyancsak Zsigmond király többi közt 1418-ban Constanzban Soós Miklósnak czímer-megbővítési oklevelében,[2] az említett adományosnak és adományos társainak sisakját őseik és saját érdemeik megjutalmazásául, mivel a fenn említett Miklós «*humiliter et devote suplicavit*», koronával díszesítette fel. Szintén 1418-ban Zsigmond király a Sztárai és Nagy-

[1] Ezüst mezőben arany mankóskereszt négy hasonló keresztecskétől oldalozva.

[2] . . . . c'est assavoir quant sont de métal sur métal ou couleur sur couleur, son faulses et par ce moyen congnoit on souvent les armes des gens de bas estat et nobles.

[1] Ezen érdekes okmánynak valamint a franczia király czímerbővítési adományának eredeti példányai a gr. Zay család zaiugróczi levéltárában őriztetnek.

Az eredeti okmány a M. Nemz. Muzeumban letéteményezett Soós család levéltárában látható.

Mihályi gróf Sztáray család őseinek a Nagymihályiaknak ősi czímerét, Nagy-Mihályi Adalbert auraniai perjel kérelmére «*ad maiorem eiusdem domini Adalberti, ac aliorum supradictorum nobilitatis gloriam*» sisak koronával bővítette meg stb.[1]

Idők folytán ugyan a koronás sisak használata a nemes családok czímereiben általánossá vált, e kitüntetést azonban a polgári czímerek még napjainkban is a legtöbb országban nélkülözik.

A mi pedig a paizs mezejében előforduló koronákat illeti, ezekre nézve a jelenkori herold hivatalok is még oly féltékenyek, hogy azokat az új nemesek által kérelmezett czímer-tervezetekből, mint illetéktelent, ki szokták törűlni.

Midőn a Vadkerti és Szentgyörgyi Vincze-féle Constanzban kelt, általános heraldikai szempontból véve egyik legrégibb gáncsos és koronás czímerlevélről szóló e rövid értekezésemet befejezem, legyen szabad a tisztelt szakközönséghez azon kéréssel járúlnom, hogy miután a magyar Zsigmond-kori czímerábrás armálisok közől olyan, mely hazánkban kelteztetett volna[2] egy sem ismeretes, ha netalán valakinek ily magyarországi keletű, ábrával ellátott czímeres levélről tudomása volna, ezt hazai szaktudományunk érdekében a «Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság» titkárságával avagy e társulat közlönyének a «Turul»-nak szerkesztőségével tudatni szíveskedjék. BÁRÓ NYÁRY ALBERT.

Az országos levéltárban őrzött vagy följegyzett herczegi, grófi, bárói, honossági és nemesi okleveleknek jegyzéke.

(A magyar és erdélyi udvari kanczelláriák felállításáig.)

Első közlemény.

Az 1690. és 1691. előtti időből, azaz addig míg a két udvari kanczelláriát föl nem állították, a herczegi, grófi, bárói, honossági és nemeslevelek hivatalos fogalmazványaiból csak igen kevés maradt reánk. Se meg nem tartották, sem a királyi könyvekbe nem igtatták, s így esik aztán, hogy — nem is számítva mennyi elveszett belőlük! — a mondott korból — főleg magyar részen — csak a feleknek adott eredeti példányok után lehet egyedül pótolni a hiányt. Ezt czéloztam e jegyzékkel, melyben 1690. s Erdélyre nézve 1691-ig valamennyi az országos levéltár külömböző gyűjteményeiben szétszórt ilynemű oklevél elé lesz sorolva. Ezeken kívül czélszerűnek véltem, teljesség okáért még azokat is fölvenni ide, melyek némely megyék s a káptalani s conventi hiteles helyeknek ugyanott őrzött elenchusaiban s jelentéseiben voltak találhatók. Ha ezzel némi rendszertelenséget követtem is el, amennyiben sok megyének elenchusa ott nincs meg, több elenchusnak pedig rossz indexe miatt hasznát nem vehettem, mégis az első lépés meg van téve, hogy az ilynemű oklevelek mentűl teljesebben összegyűjtessenek első sorban a nagy közönség javára, melynek szolgálatába állni társulatunk is kötelességének ismerte. Mellőztem hát minden tudományos, minden jogi szempontot s a nyilvánvaló nemesleveleken kívül ide vettem még az 1690 előtt kelt nemesi bizonyítványokat s nemesítéseket is, de kihagytam a jegyzékből az úgynevezett «exemptió»-kat, «manumissió»-kat vagy «egyházi nemességet» melyek országos nemességet amúgy sem adhattak. A jegyzékben fölsorolt oklevelek aztán az illető helyen vagy eredetben, vagy átiratban, vagy különféle másolatokban, s vagy eredeti vagy pedig a Liber Regiusba igtatott fogalmazványban őriztetnek. Teljesség végett még az efféle ügyekben kelt folyamodványokat s ajánlatokat is fölhasználtam; mert ezek hátára rendszerint az elintézés (indorsata) is reá van vezetve. Az okleveleknek mindezen minőségbeli külömbözéseit sehol sem tüntettem föl, a miért szolgáljon mentségeműl az anyagnak szertelen nagysága, a többi hiányokért pedig még ezenkívül az anyag difformitásai is. Hogy lehessen ott dologbeli egyöntetűségről szó, hol például a Liber Regiusban sok helyt csak az adományos neve s az adomány kelte van bevezetve. Sok nemeslevélben czímer egyáltalában nincs is említve, vagy csak azt írják abban róla, hogy az az oklevél homlokára in capite) van kiföstve, persze az eredeti példányon, a mi nincs kezünk-

[1] Eredetije a gr. Sztáray család sztárai levéltárában őriztetik.

[2] Az 1401. évi Semsey-armalis Budán kelt s azt mind ekkoráig a teljes vagyis ábrával ellátott armalisok közé szokták sorozni, de az hogy valóban ábrával van-e ellátva, a Fejér György által közölt kivonatos másának szövegéből ki nem vehető, — a czímerlevelet pedig közelebbről eredetiben nem ismerjük.

nél. Az indigenákkal pedig többnyire úgy vagyunk, hogy hacsak nevük nem teljesen idegen hangzású vagy származásuk fölemlítve nincsen, nem tudjuk mint magyar avagy mint indigéna kapott-e nemességet? sőt némelyiknek nemeslevelét — bár az ilyet éppen azért nem vehettem föl — németül állították ki, főleg Lipót császár korából, noha nemességét a birodalom «*minden provinciá*»-jára érvényesen magyar előnévvel kapta.

Ily nehézségekkel szemben, az egyöntetűség megőrzése végett jegyzékemben csak a legszükségesebbekre szorítkoztam. Betűrendben fölvettem minden nemességet, honosságot vagy főuri rangot nyert egyén nevét, utánna az évet, melyben adományát kapta s végül a helyet, a hol az arról kiadott oklevél található. Ha ugyanazt az adományt többen kapták, mindegyiknek neve az illető betű alatt külön-külön van fölsorolva, de az azon alkalommal ilyetén jogot nyert nőknek neveit mindenütt mellőztem, mert törvényeink értelmében e jog őket csak személyükre, törvényes utódaikra nézve s nem egyszersmind családjukat illette meg. Valamennyi névnek írásában használhatóság végett a mai írásmódot követtem, csak lényegesebb különbség esetén tettem zárjelbe a régi nevet is, de nagyobb kétség esetén az illető betű alatt mind a két nevet egymásra való hivatkozással soroltam elő. Ezt követtem ott is, ha valaki két nevet használt s csak egy «*alias*»-t szúrván közébök. Egy másik «latinismus»-t sem kerülhettem el, midőn az előneveket mindenütt «*de*»-vel teszem ki, hogy a betűrendet meg ne zavarják.

Legyen szabad még kifejeznem abbeli óhajomat is, vajha folyóiratunknak t. munkatársai jegyzékemet a muzeumi, megyei s más levéltárak nemesleveleinek közlésével mentül teljesebbé tehetnék, főleg ha egyik-másik e kiegészítést a Bécsben őrzött eredeti «Liber Regius»-ból eszközölné, melynek az országos levéltár csak két rendbeli másolatát bírja; egyikét — az itten «*Arm. I.*»-el jelzettet — Mária Terézia hitelesítette, a másikat pedig — a jegyzékben «*No*» jelzetűt — a kamara részére a XVII. század elején kezdték lemásolni.

Herczegség.

Eszterházy. 1687. *NRA 181—2.*

Grófság.

Balassa. 1653. *Conc. Exp. 1.*
Batthyányi. 1630. *Conc. Exp. 270.*
Bercsényi. 1688. *Conc. Exp. 313.*
Czobor. 1652. *Conc. Exp. 380.*
Erdődy. 1580. *Conc. Exp. 1442.*
Eszterházy. 1683. *Conc. Exp. 154.*
Forgách. 1655. *Conc. Exp. 230.*
Illésházy. 1678. *Conc. Exp. 157.*
Kéry de Ipolykér. 1654. *Conc. Exp. 299.*
Koháry. 1685. *Conc. Exp. 234.*
Nyáry. 1655. *Conc. Exp. 189.*
Pálffy. 1634. *Conc. Exp. 43.* — 1635. *Conc. Exp. 151.*
Pázmány. 1650. *Conc. Exp. 144.*
Petheő de Gerse. 1666. *Conc. Exp. 89.*
Széchy. 1645. *Conc. Exp. 142.*
Teleki. 1685. *Erd. udv. kanczellária N. 2.*
Tökölyi. 1654. *Conc. Exp. 363.*
Vesselényi. 1646. *Conc. Exp. 145.*

Báróság.

Alaghi de Bekény. 1607. *NRA. 408—30, 31.* — 1613. *Conc. Exp. 105.*
Amadé. 1622. *Conc. Exp. 2.*
Apponyi. 1624. *Conc. Exp. 303.*
Balogh de Nebojsza. 1633. *Conc. Exp. 4.*
Bánffy de Lindva. 1483. *NRA 591—11.*
Bihary de Felhévviz. 1666. *Conc Exp. 5.*
Bocskay. 1638. *Conc. Exp. 90.*
Bornemissza de Szendrő. 1649. *Conc. Exp. 434.*
Bossányi. 1649. *Conc. Exp. 431.*
Czobor. 1588. *NRA. 1614—44.*
Daróczy de Deregnyő. 1612. *Conc. Exp. 821.*
Derssfy de Szerdahely. 1564. *NRA. 561—26.*
Dobó de Ruszka. 1553. *L. Reg. N° I. fol. 45. NRA. 807—13* és *809—36.*
Dóczy de Nagy Lucse. 1563. *NRA 1664—59.*
Dósa de Uzapanyit. 1633. *Conc. Exp. 182.*
Draskovics. 1567. *L. Reg. N° I. fol. 320.*
Eszterházy. 1613. *Conc. Exp. 78.*
Gregoriancz. 1581. *L. Reg. N° III. fol. 217, 228.*
Hedly. 1664. *Conc. Exp. 58.*
Horváth. 1559. *L. Reg. N° I. fol. 173.*
Illésházy. 1587. *L. Reg. N° III. fol. 474.* — 1649. *Conc. Exp. 388.*
Joó de Kaszaháza. 1645. *Conc. Exp. 39.*
Kerechenyi. 1559. *L. Reg. N° I. fol. 173.*
Krusyth. 1570. *L. Reg. N° I. 355.*
Lippay de Zombor. 1645. *Conc. Exp. 37.*
Majláth. 1548. *L. Reg. N° VI. fol. 127.*
Majthényi 1631. *Conc. Exp. 223.*
Móricz de Thorna. 1622. *Conc. Exp. 86.*
Paksi lásd Paxy.
Pálffy. 1635. *Conc. Exp. 461.*
Pázmány. 1624. *Conc. Exp. 343.*
Paxy (Paksi). 1560. *L. Reg. N° I. fol. 220.*
Pekry. 1690. *Conc Exp. april 4.*
Petheő de Gerse. 1549. *L. Reg. N° VI. fol. 162.*

PETRÓCZY. 1647. *NRA. 181—1.*
PRÉPOSTVÁRY. 1588. *L. Reg. N° III. fol. 530.*
RÁKÓCZY. 1588. *L. Reg. N° III. fol. 507.*
RÁTHKAY. 1559. *L. Reg. N° I. fol. 172.*
SERJÉNYI de Kis-Serjény. 1623. *Conc. Exp. 131.*
SZENTHE. 1688. *Conc. Exp. 114.*
THURZÓ. 1550. *NRA. 252—32.*
VICZAY de Loós. 1645. *Conc. Exp. 452.*
ZRINYI. 1628. *Conc. Exp. 102.*

Honosság. (Indigenatus.)

ALBRECHT ab Albrechtsburg. 1688. *L. Reg. Arm. I. 108.*
ALTHAN báró. 1578. *L. Reg. Arm. I. 26* és *N° III. fol. 104.*
ARCO gróf. 1559. *L. Reg. N° I. fol. 178.*
AUERSPERGH. 1649. *Conc. Exp. 173.*
BARNABAEIS. 1684. *Conc. Exp. 126.*
BENNINGHAUSEN. 1678. *L. Reg. Arm. I. 65.*
BREUNER gróf. 1688. *L. Reg. Arm. I. 115.*
DEBLIN (Teblen). 1688. *L. Reg. Arm. I. 110. Conc. Exp. 347.*
DORINGER. 1690. *Körösmegye ivltban.*
FABRICIUS. 1683. *L. Reg. Arm. I. 82. Conc. Exp. 40.*
FRIDELI a Fridenau. 1680. *L. Reg. Arm. I. 71.*
FUGGER. 1535. *L. Reg. Arm. I. 4, 24. N° II. fol. 458.*
GAR báró. 1682. *L. Reg. Arm. I. 78. Conc. Exp. 52.*
GÖGGER de Levenegg. 1688. *L. Reg. Arm. I. 103. Conc. Exp. 115.*
GRUNDEMAN de Falkenbergh. 1688. *L. Reg. Arm. I. 110.*
GUGGONOS de Hernngiesdorf. 1683. *L. Reg. Arm. I. 82. Conc. Exp. 40.*
GVADAGNI (Gvadányi) gróf. 1688. *Conc. Exp. 115.*
HARTMAN báró. 1655. *L. Reg. Arm. I. 40.*
HOFFMANN. 1685. *Conc. Exp. 157.* — 1688. *L. Reg. Arm. I. 108.*
HORECZKY. 1638. *L. Reg. Arm. I. 31.*
HUPPELN. 1688. *L. Reg. Arm. I. 121.*
ILLMER. 1682. *L. Reg. Arm. I. 77.*
KAUNITZ (Caunich) gróf. 1688. *L. Reg. Arm. I. 107.*
KOLOVRAT gróf. 1687. *Lad. X. fasc. A. N° 1.*
LEDENICZKY. 1659. *L. Reg. Arm. I. 58.*
LOBKOVICZ Sagan herczege. 1663. *L. Reg. Arm. I. 55.*
LUCCA báró. 1681. *L. Reg. Arm. I. 73.*
MALATESTA. 1552. *L. Reg. N° I. fol. 18.*
MAMNYUS de Florentia. 1450. *Dipl. ltár. 24761.*
MANSFELD gróf. 1683. *Conc. Exp. 57.* — 1688. *L. Reg. Arm. I. 108.*
MÄTZ de Spiegelfeld. 1689. *L. Reg. Arm. I. 115. Conc. Exp. 44.*
MELLMEK. 1689. *L. Reg. Arm. I. 111.*
MONTECUCCOLI. 1661. *Conc. Exp. 121.*
MONTORSCHIER gróf. 1658. *L. Reg. Arm. I. 41.*
PLANTANIDES báró. 1680. *Conc. Exp. 136.*
PROSCAW báró. 1659. *L. Reg. Arm. I. 45.*
PROST (Prest) 1689. *L. Reg. Arm. I. 119. Conc. Exp. 421.*
PRUSZKOVSZKY. 1563. *L. Reg. Arm. I. 27. N° I. fol. 278.*
PUCHER báró. 1655. *L. Reg. Arm. I. 34.*
RAUMBSCHUSSI. báró. 1544. *L. Reg. Arm. I. 25. N° VI. fol. 34.*
RICEJARDI gróf. 1682. *Conc. Exp. 278.*
RINDSMAUL báró. 1682. *L. Reg. Arm. I. 79. Conc. Exp. 207.*
ROCHE, de la — d'Allery. 1688. *Conc. Exp. 139.*
ROPACH. 1625. *Conc. Exp. 332.*
SAGAN herczege lásd LOBKOVICZ.
SAMPACH. 1622. *L. Reg. Arm. I. 22.*
SCHIRL. 1688. *L. Reg. Arm. I. 111.*
SCHIRER. 1688. *L. Reg. Arm. I. 110.*
SOBEK báró. 1659. *L. Reg. Arm. I. 49.*
STAHRENBERG gróf. 1647. *L. Reg. Arm. I. 31, 37.*
STOTZINGH. 1649. *Conc. Exp. 174.*
STUBEK. 1659. *L. Reg. Arm. I. 50.*
TARNOW gróf. 1655. *L. Reg. Arm. I. 33.*
TEBLEN lásd DEBLIN.
TEUFFEL báró. 1548. *L. Reg. Arm. I. 8. N° VI. fol. 137, 200. Conc. Exp. 459.*
UNGNAD, 1593. *L. Reg. Arm. I. 28.*
VERLAIN báró. 1690. *Conc. Exp. Január 2.*
VORSTER. 1688. *L. Reg. Arm. I. 105.*
WINDISCHGRÄTZ báró. 1655. *L. Reg. Arm. I. 38.*
WEISSPRACHER (Weyspraher) de Kabold. 1466. *Dipl. Ltár. 24740. sz.*
WELCZ báró. 1638. *L. Reg. Arm. I. 30.*
WURMBRANDT báró. 1682. *L. Reg. Arm. I. 76. Conc. Exp. 8.*
ZEHENTNER. 1684. *Conc. Exp. 77.*
ZINZENDORF báró. 1655. *L. Reg. Arm. I. 39, 47.*
ZINZENDORF gróf. 1685. *Conc. Exp. 375.*

Közli: TAGÁNYI KÁROLY.

KÖNYVISMERTETÉS.

Oklevéltani Jegyzetek. A diplomatikai írástan alapvonalai. Hallgatóinak kézirat helyett adja *Horvát Árpád.* Egy cinkographiai táblával. Ára 1 frt 50 kr. Budapest, 1883. Kiadja az Eggenberger-féle könyvkereskedés (Hoffmann és Molnár).

Oklevél-hasonmások gyűjteménye. (XI—XV. század). Melléklet Horvát Árpád oklevéltani jegyzeteinek második füzetéhez. 26 rézmetszetű tábla. Budapest, 1883. Ára 5 frt. Kiadja az Eggenberger-féle könyvkereskedés (Hoffmann és Molnár).

Általános örömet keltett a szakkörökben úgy, mint az érdeklődő közönség között, midőn ezelőtt három évvel Horvát Árpád, egyetemünkön a diplomatikának rendes tanára, «Oklevéltani Jegyzetei» első füzetét közrebocsátotta. Szerző ugyan egyetemi hallgatói számára készült vezérfonal formáját adta munkájának, a mi lehetetlenné tette, hogy egyes tárgyakra bővebben kiterjeszkedjék, ez azonban a legkevésbbé sem szolgált arra nézve akadályúl, hogy ne legyen elég támaszpontunk szerzőnek a tudomány egész körére kiterjedő széles ismeretét, éles biráló és összehasonlító tehetségét teljesen átlátnunk. De nem elég ennyi. Szerző munkájának csekély terjedelme mellett is módját tudta ejteni művének oly kútfő készlettel ellátására, a minőt sokkal nagyobb terjedelmű munkáknál is csak kivételesen találunk.

Ezek után természetesen általános volt az óhajtás, vajha a munka további füzetei is — és pedig mentűl előbb — megjelennének. Három évig vártunk. Már-már aggodalom fogta el lelkünket, hogy közönségünknek a tudomány iránt ma még csekély érdeklődése következtében, anyagi okok lehetetlenné teszik az «Oklevéltani Jegyzetek» megjelenését. De kellemesen csalódtunk. Ime előttünk van a második füzet, mely a «diplomatikai irástan»-nak van szentelve.

E füzet egészen megfelelő folytatása az elsőnek. Ugyanaz a rendszer, ugyanazon előadási mód: a tárgynak rövid, de jellemző előadásban nyujtása s az óriási igazoló és fölvilágosító kútfő s irodalom készlet.

Az első fejezetben az irástannak, mint a diplomatika részének, ebben elfoglalt helyzetét vázolja. A következőben az írás eredetéről szól, nemcsak a latin íráséről, hanem általánosságban. Nem mulasztja el e helyt hallgatóit arra figyelmeztetni, hogy az assyrologia legújabb kutatásai szerint, az első szótagírásnak turáni fajból származott nép volt a föltalálója.

A következő fejezetben a latin betük osztályozásáról szól. Behatóan tárgyalja, mily különböző nézetek uralkodnak erre nézve és párhuzamban állitja egyrészt a német, másrészt a franczia és olasz diplomatikusok és palæografusok nézeteit, s eltérő s ez által annak teljes ismerete nélkül zavarra könnyen alkalmul szolgálható terminologiáját.

Következik a magyarországi oklevelek írása a középkorban. Folytonosan összehasonlítgatja a hazait a külföldivel, a mi, valamint a következő az ortographiáról, oklevelek olvasásáról és írásáról, nem különben publikálásáról — egyik legérdekesebb részét képezi a munkának, a legfényesebben tanusítva szerzőjének széles ismereteit és nagy ítélő tehetségét.

A rövidítésekről brachygraphia szóló fejezet képezi e füzetnek gyakorlati szempontból legfontosabb részét. Szinte csodálkozunk ugyan első tekintetre, az e tárgynak szentelt kis téren, de átnézve látjuk, hogy mindaz a mi lényeges, a mi jellemző, föl van benne ölelve: a többit pedig úgyis csak a gyakorlat szerezheti meg.

Ezután a mondatjelekről, nemzeti írásokról majd az írás anyagáról értekezik. Az utóbbi czikkben legfontosabb, honnét kezdve kénytelen nálunk a hártya a használatot a papirossal megosztani. Legrégibb papir-oklevelek: az országos levéltáré 1319-ből, s a pannonhalmi apátság házi levéltáráé 1306-ból, mely utóbbihoz ugyan némi kétség fér.

A munkához két függelék van csatolva. Az első az oklevelek nyelvéről szól. Ebben igen talpraesetten fejtegeti, miért és mikép használtatott a középkorban a latin okleveles nyelv gyanánt a nélkül, hogy hivatalos nyelv lett volna. A középkori latinság ismertetésénél igen helyesen utal arra a körülményre, hogy e nembeli általános nyugoti munkák nem elegendők arra, hogy a magyar kutatót mindenben kalauzolják. Vajjon mikor érjük meg azt, hogy ezen igazságból a következtetést is levonják?

A második Schönemann «Elementar Alphabet»-jének, (mely e füzethez is csatolva van), ismertetése, és pedig nehány bevezető sor után az eredeti *német* szöveggel. Szerző eljárása okául azt hozza föl, hogy nálunk a diplomatikai műnyelv még fejletlen, de legyen szabad megjegyeznünk, hogy mi éppen szerzőt tartanánk — úgy is mint a diplomatikának a legapróbb részletekig ismerőjét, úgy is mint minden ízéig magyar embert — leginkább képesnek e nehézség leküzdésére.

E füzethez egész atlasz van oklevél-hasonmásokból (11—15. század) mellékelve. Ugyanazon clichée-k után készültek, a melyek után Horvát István ugyanez okleveleket egykor a «Tudományos Gyűjtemény»-ben közzé tette. Valóban nagy szolgálatot tett Horvát Árpád ezek közrebocsátásával a szakértő és szakkedvelő közönségnek, mivel e gyűjtemény úgy összeválogatás, mint kiállítás szempontjából sokkal drágább külföldiekkel is kiállja a versenyt, s aránylag olcsó ára mellett szerényebb igényü emberek által is megszerezhető, ez idő szerint pedig hazánkban a maga nemében *egyetlen*.

Kivánjuk, hogy közönségünk mind általánosabb rokonszenvvel karolja fel az arra olyannyira méltó vállalatot, s tegye lehetővé, hogy minél előbb teljes munka gyanánt birhassuk Horvát Árpád «Oklevéltani Jegyzeteit». Sz. J.

Anjoukori Okmánytár. A Magy. Tud. Akadémia Történ. bizottsága megbizásából szerkesztette *Nagy Imre* m. akad. lev. tag. Harmadik

kötet. (1333—1339.) Budapest 1883. 8° VI és 650 lap.

Nem hiszem, hogy túlozzak, mikor azt állítom, hogy a Magy. Tud. Akadémia kiadásában vagy ægise alatt megjelent összes oklevéltárak és oklevélgyűjtemények között a Nagy Imre szerkesztette jelen kötet a legjobb, legszabatosabb s leggondosabb kiadású. Örömmel kell constatálnom, hogy már Nagy Imre is eltért (mint Géresi a Károlyi-codexnél) a régi, mondhatnám mint a németek mondják: Schlendrian, editionalis módszertől, s a tudomány s a szaktekintélyek helyes álláspontjára helyezkedve követi az újat. Persze, hogy óriási fáradság, becsületes türelem s tárgyszerető gondosság kelle ahhoz, míg annak a pár tuczat másolónak különféle methodusok (vagy jobban mondva: «rendszernélkülvalóságok») szerint készült, vagy túlhű vagy kevésbé kifogástalan copiáit egy uniformisba bujtatni, a sokféle variatiójú orthografiát a használó szemének kellemes egalirozásba hozni lehetett; de éppen ez a jó szerkesztő egyik főgondja. Mert a mint kötelessége a redactornak arról felelni, hogy a felölelt anyag a kitűzött keretbe való; a mint tartozik azért jótállani, hogy a közölt materiának belértéke megvan; a mint debituma, hogy minden egyes oklevélmásolat szövege hű és hibátlan legyen: éppúgy elvárják nyugoti szomszédainknál (persze nem zugeditorokat s apro provincialis nagyságokat értek) a szerkesztőtől azt is, hogy az oklevél-kiadás tudományosan immár elfogadott principiumai szerint adjon egyenlő alakot, tiszta, egyforma ruhát kiadványaira. Ha az életben a magyar közmondás szerint a ruha tisztesség: az oklevelek editiójánál, a diplomatika principiumai szerint, jó másolatok gondos egyenlő ruhája logice gondolkodó főre mutat.

Az elvek, miket N. I. a kiadásnál az oklevelek orthografiájára s külső megjelenésükre, egyszóval arra vonatkozólag követett, a mit a nyomda reproducál, igen-igen egyszerűek. Legelső a fölösleges nagy betűk kiküszöbölése. Ezekkel csak pont után s tulajdonneveknél találkozunk. Mily visszásságoknak, mily komikus ellenmondásoknak vágta útját e végtelen simplex elv alkalmazása által a szerkesztő, ezt akárhány példával lehetne eddig megjelent oklevéltáraink gazdag tárházából illustrálni; de én most, mert már másutt nem egyszer tettem, el akarom a példálózgatást kerülni. — Másik szabály, minden betűnek a maga helyén való alkalmazása, azaz az észszerű orthografia, úgy mint azt a humanisták megállapíták. Kivételt csak ott szenvedhet (mert nem okvetlen kell hogy szenvedjen) a szabály, a hol a hangoztatás s a kornak általánosan elfogadott szokása ily kivételek alkotását megengedik. Vagyis hogy példával világosítsam a dolgot: az *u*-k helyett *v*-t vagy *w*-t és megfordítva, vagy az *i*-k helyett *j*-t (ezen a latin abc-ben ismeretlen, csak belopott betűt) sohasem alkalmaz N. I. s a tudomány mai színvonalán álló bármely editor; míg ellenben a hangoztatásra s a középkor szokására való tekintettel az *ae* és *oe* helyett egyszerű *e*-t, a *tia*, *tium* és rokon szótagoknál a *t* helyett *c*-t lehet (de nem szükség) alkalmazni; csakhogy az egyszer elfogadott elv következetesen legyen keresztülvive mindvégig, s az egyik a másikkal ne variáljon, a harmoniát ne rontsa. E második szabály alól általánosan elfogadott s nem facultativ kivételt tesznek a tulajdonnevek, mert ezeket nyelvi és egyéb szempontokból teljesen betűhíven kell visszaadni, a mint N. I. is cselekvé. — Egy harmadik tétel vagy szabály: a logicus mondatjelzés keresztülvitele. Itt szoktak különösen régi oklevélgyűjtemények igen sok kellemetlen következetlenségbe esni a «hűség» rovására. Feledik azt, hogyha csak a hűséget s nem egyszersmind a józan észt keressük: akkor legbölcsebb és legegyszerűbb dolog az oklevelek szövegének a sajtó által való reproductiója helyett hatalmas facsimile-füzeteket adni, a sajtó helyett a fényképészt vagy egyéb photo-chromo- és typotechnicust igénybe vennie. Igaz ugyan, hogy ez nem lesz oklevéltár, hanem hasonmásgyűjtemény; de mindegy; mert annak az istenadta hűségnek eleget tettünk. A ki azonban logicus rendszeren alapuló oklevéltárat akar szerkeszteni, az a szöveg s az értelem hűségére nézzen, alkalmazza a mondott szabályokat s ezek harmadikául a józan okszerű mondatjelzést, mint az e kötetnél is alkalmaztaték; inkább kevesebbet, mint többet használván a virgokat s egyéb jeleket, mert azok sűrű alkalmazása (mint Géresi a Károlyi-codex első kötetének előszavában igen helyesen megjegyzi s mint arra Horvát Árpád a diplomatikai írástan alapvonalai illető szakaszában hivatkozik) inkább nehezíti mint könnyíti a diplomák legtöbbször ugyancsak elfacsart stiljának megértését s használatát.

Ez a három essentialis szabály a bölcsek köve; oly végtelen könnyűnek, egyszerűnek látszik, mégis mily nehéznek kell lennie, hogy nálunk fehér holló a ki alkalmazza. De N. I. ezt tette s ezzel adott olyan oklevéltárat, melyet a németek és francziák mellé bátran oda merek állítani. Őszintén sajnálom csak azt, hogy magában az előszóban mind ama szép elvekről, melyeket a gyakorlatban oly szigorú következetességgel tudott a szerkesztő keresztülvinni, pár theoretikus szó nincsen, mert a második kötetben olvasható pár szó ki nem elégítő. Ez nem árt vala, sőt igen szépen fogott volna gyümölcsözni. Mert ha mi birálók hangsúlyozzuk alig vagy tán nagyritkán olvasott birálatainkban azokat a princi-

piumokat, az ugyan a legtöbb esetben elhangzik. De ha N. I. teszi ezt, annak okvetlen hatása lesz s e hatást még fokozza az a körülmény, hogy az Akadémia adván ki az oklevéltárt, N. I. illető fejtegetései olybá vehetők volnának, mintha maga az Akademia ád vala programmot arról, a mint a jövőben kívánja az editiók eszközlését.

Az Anjou-codex e harmadik kötetének editiója tehát határozottan jó. Ebből azonban nem következik az, hogy egyben-másban egy piczikével jobb nem lehetne, e comparatióban csak minimalis különbséget óhajtván jelezni, mert észrevételeim apróbb hiányokra fognak vonatkozni, miknél inkább a tollat, mint a toll gazdáját okozom; vagy a mennyiben egy valóban nagy hibára fogok utalni, ez olyan, melyről a szerkesztő, a kinek az Akademia marche-routét írt elő, csakugyan nem tehet.

Fölütöm a kötetet s a 125. lapon a 91. sz. oklevelet találom, mely így kezdődik: «. . capitulum ecclesie Posoniensis.» Mindenki tudja, hogy a két, egymásután fekvő pont a capitulum szó előtt azt jelentené, hogy e szó: Nos, kimaradt. Ilyen helyeken, a hol t. i. egy általunk tudott, ismert vagy oly szó maradt ki, melyet helyes gyanítással pótolhatok, a külföldön ezt a szót kiírni szokás, és pedig jeléül annak, hogy az az oklevélben vagy kimaradt, vagy elrongyollódás stb. miatt nem olvasható, *szögletes* zárjelben. Lenne hát a 91. számú oklevél kezdete: [Nos] capitulum stb. Ha csak megközelítő értelmű szóval birom pótolni a hiányzó szót, akkor a szögletes zárjelbe tett szó után egy kérdőjelet tehetek. E 91. sz. oklevél példája más két kérdést vet föl elénkbe. Az egyik az: vajjon jól van-e, hogy a kötet szerkesztője minden kimaradt szó helyén pontozásokat használ? Ez nem jól van. Kétféle kihagyást kell megkülönböztetnünk. Egyik fajta az, mely kihagyás azért, mert az oklevélben bármi okból (elmosódás, szakadozottság) nem olvasható valami. Ha ezt pontozással jelzi a szerkesztő, akkor azt a másik fajta kihagyást, mely a szerkesztő akaratán állott, mikor t. i. az oklevelek elején a közönségesen ismert formulákat kihagyta, nem pontozással, hanem rövid vonalokkal (— — — —) kellett volna jeleznie. Megjegyzem, hogy e kifogás nem hajánál fogva előhúzott, mert a mondott két eset egyike vagy másika minden egyes oklevelében a kötetnek előfordul. — A másik kérdés, mit az idézett oklevél eszünkbe juttat, az, hogy különbséget kell tenni a zárjelek között is. Rendesen csak ott használunk kerek zárjelt ( ), a hol az oklevélben is zárjelek közt van az illető passus, azonkívül közbetoldott megjegyzéseknél, pl. (így), — a mint ezt a szerkesztő is helyesen tette. Szögletes zárjeleket az általunk kiegészített, kipótolt, az oklevélben magában bármi okból csonka vagy nem olvasható passusok reproductiójánál.

Egy újabb kérdésem vagy megjegyzésem az volna, hogy mit jelentsenek a dűlt betűkkel szedett szavak mint péld. a 29., 98., 112., 183. számú oklevelekben? Ezeknek csak akkor van helyük, ha az oklevél szövegébe valami megjegyzést told kerek zárjelek (l. föntebb) közt a szerkesztő vagy a másoló, mely esetben a betoldott, zárjel közé teendő szavak dűlt betűkkel szedendők, részint hogy megkülönböztessenek a többi szövegtől, esetleg az oklevélben is zárjel közt előforduló betoldástól, részint hogy egyáltalán föltünővé tétessék a betoldott megjegyzés. A miként hát a fönt idézett 4 oklevélben a dűlt betűs passusok ilyen megkülönböztetése nem szükséges; épp úgy kellett volna másrészről a 174. lapon (125. sz. okl.) a négy alsó sorba történt szerkesztői betoldásokat dűlt betűvel szedetni. — Föltéve, hogy valamit akár diplomatikai, nyelvi, historiai, akár más szempontból (pl. a 259. számú oklevél, 380. lapon alól e szó: tanya s más egyebek) ki akar a szerkesztő a közlött oklevél szövegében emelni, nagyon helyes, ám tegye; arra való a ritkított betűvel való szedés. Azonban itt, és már előbb is, kérdezhetné valaki, mi jogosít föl engem arra, hogy itt szögletes, ott kerek zárjelt, emitt dűlt, amott ritkított betűt præscribálok, mint valami orvos betegének, a szerkesztő elé? Erre én azt felelem: isten ments; én ebben is csak a nálunk előbbre haladt külföldi szakirodalomra hivatkozom, melynek példáját, ha észszerű, nem árt követni, s mivel ott bizonyos conventio jött létre, bizonyos szabályok fogadtattak el ily apróságokra nézve is a tudós világban: nem látom át, mért kelljen éppen nekünk elzárkoznunk a conventiók elől. Elég baj, hogy más körülmény, melyről az Akadémia tehetne, minket zár el, illetőleg publicatióinkat zárja el a külföld használatától — a miről később szólok. — Persze hogy az efféle dolog nem esse rei s az oklevéltár és a szerkesztő érdemére s értékére semmi árnyat nem vethet; mind a mellett mert ordo est anima rerum s a logica az ilyen apróságokban is nyilatkozik, el kellett mondanom.

Valamivel figyelemreméltóbb az a körülmény, hogy a különben kitünő regestákban nem találok következetességet abban, a mint a «fi» suffixum a tulajdonnevek után ragasztatik (pl. Gabrianfi, Mátyusfi stb.) vagy ugyanazon vérségi kötelék birtokviszonynyal (Tamás fia stb.) fejeztetik ki. Minthogy a Péterfi, Mátyásfi stb. képzésekkel olyan családneveket alkotunk, melyek tán sohasem léteztek s általuk a genealogus itt-ott esetleg tévútra is vezettethetik: indítványoznám, maradjunk ugyan a birtokviszonyos képzésnél, de írjuk össze a két szót, a mi a mel-

lett hogy jó magyaros zamatú képzést ád, annyiban is hasznos, hogy könnyebben emlékezetünkbe vésődik. Azaz mondjuk: Péterfi Pál resp. Péter fia Pál helyett: Péterfia Pál; Mátyusfi Tamás, resp. Mátyus fia Tamás helyett Mátyusfia Tamás. Ha ez általánosan elfogadtatnék, egy stereotyp diplomatikai műkifejezéssel lennénk gazdagabbak.

Fölemlíthetném még, hogy némely regestát bővebbnek szeretnék tudni, hogy a mint néhol valóban kitünő topografiai jegyzeteket adott a szerkesztő, épp úgy adhatott volna másutt is akár ily helyrajzi, akár történeti fölvilágosításokat. Mennél több, annál jobb; mert a használónak a használatot megkönnyíti.

Végre ez aprólékos észrevételek után nem hagyhatom megjegyzés nélkül azt a helytelen takarékosságot, mely (bizonyára az Akadémia részéről) abban nyilvánul, hogy tartalommutató e kötethez sincs mellékelve. Kérdem én: vajjon érdemes-e azért a pár forintért, mibe ily tartalommutató kerül, a könyv használatát a jelen s a jövő nemzedéknek megnehezíteni, a kutatóval a drága időt vesztegettetni azáltal, hogy azért a mit, 5—6 lapot átfutván a tartalommutatóban megtalált volna, most 600-on fölül való lapot kénytelen forgatni? Az ilyen takarékosság is csak olyan, mint az, a melyre a józaneszü magyar azt a közmondást fabrikálta, hogy: fösvény többet költ. A Név- és Tárgymutató már nem hiányzik; noha egészen nem felel meg czímének; mert a nevekre nézve igen gondos; de ha tárgy szerint keresünk valamit, pl. tudni akarom: van-e a kötetben valami oklevélhamisításról szó? (pedig van ám), azt ugyan hiába keresem. Továbbá okadatolatlan takarékosság s nem is hiszem, hogy a szerkesztőnek valami nagyon tetszett légyen, azon rendelkezése az Akadémiának, mely a kir. czímeket s a közönségesen ismert formulákat kihagyatta. Persze, a historicust ez a dolog kevesbé érdekli; annak ez nem kár; mert ő csak az esse rei-t keresi. De jöhet ám idő nálunk Magyarországon is, mikor a diplomatika theoreticus művelése tért hódít s akkor az a jövő nemzedék keservesen érzi majd e «testcsonkításokat.» Azért jó volna ily, mondhatnám örök s nem ephemerértékü vállalatoknál a jövőre s ily kicsinységekre is gondolni.

Van egy másik hátrány is e kötetnél, a melyről a szerkesztő ismét nem tehet, de a mi fölötte fontos; mert mint föntebb említém, ez az egyedüli oka annak, hogy oklevél-publicatióinkat a külföld nem ismeri, s míg belőlük félezer példány hever az Akadémia magazinumában, a külföldi szakemberek kezén alig egy-kettő, vagy éppen egy se forog. — E körülmény az, hogy azok a szerencsétlen regesták csak magyar nyelven vannak szerkesztve. Remonstráltam már én ez ellen élőszóval is, s akkor azt kaptam válaszúl egy fölötte tisztelt tagjától az akademiának, hogy az Akadémia magyar intézet, s a ki használni akarja editióit, tanuljon magyarúl. — Őszintén megvallom, ez a válasz nekem sehogy sem tetszett, s a válaszadó iránti respectusomat nem növelte . . . Hiszen tudom én, hogy a Magy. Tud. Akadémia föladata a magyar nyelv mívelése s a tudományoknak magyar nyelven való terjesztése. De gátolja-e az Akadémiát e föladata teljesítésében az: ha munkálkodását nemcsak a mi, hanem a külföld számára is értékesíthetővé, ha munkálkodása gyümölcsét nemcsak a bel-, hanem a külföldi szakkörök előtt ismertté teszi? Ám maradjanak a magyar regesták, de adjuk ugyanazokat latinúl is — a tartalommutatóban. Így lesz tartalommutató is. Így mind a két kivánságnak eleget teszünk s nem fog a német vagy franczia tudós szent borzalommal elfordulni attól a codextól, melyet most, hogy használhasson, eleitől végig kellene olvasnia — s nem lapoznia. Ilyen bolond embert — sit venia duro verbo — még a jó svábok közt sem ismerek.

Különben elég ebből ennyi. A mint az editio módszerénél győztek az új helyes elvek, éppúgy — erős hitem — hogy megérem én még azt az időt, mikor latin tartalommutatóval ellátott oklevéltárat, — tán éppen az Anjou-codex negyedik kötetét — fogok üdvözölhetni e füzetek hasábjain.

Most a kötet tartalmának ismertetésére térek át. A testes kötet 408 darab oklevelet hoz az 1333—1339 közti időből. Ez oklevelekben van ugyan történeti értékü materia is, de mégis legtöbb birtokviszonyokra s egyéb jogügyekre vonatkozik, úgy hogy a jogtörténész s a provincialis topografus aránytalanúl gazdagabb bányára talál e kötetben, mint akár a politikai, akár a mívelődés-történet munkása.

A genealogus megelégedéssel fogja látni — a mire e füzetek olvasóinak s különösen a szakembereknek figyelmét fölhívni kötelességem — a Csanád nemzetség, illetve Thelegdy család nemzedékrendét, melyet a 252. sz. oklevél melléklete gyanánt Nagy Imre a 372. lapon állított össze. Azt hiszem, más nemzedékrendek is összeállíthatók s pótolhatók e kötet okleveleiből.

A historikust, a culturtörténészt s a jogtörténet mívelőjét érdekelni fogják a Bazarád s a ráczok elleni hadjáratokra (125. és 408. sz.), Zách Feliciánra s családjára (99. és 406. sz.), a különféle telepítésekre és szabadalmakra (38., 59., 60., 131., 158., 375. és 384. sz. s egyéb), a bányamívelésekre (226., 320., 377. stb.), a hajósok, nyeregjártók, aranymívesek, királyi szakácsokra (213, 223, 288, 339 stb.) házassági szerződésekre (33. sz.) s más egyebekre vonatkozó, fölötte tanulságos oklevelek, melyeket egyenként természetes, hogy nem sorolhatok elő.

A diplomatikus örömmel fogja üdvözölni a pápai okleveleket, melyeket Stachovics Remig, ez érdemdús benczés bocsátott Nagy Imre rendelkezése alá.

Egyszóval attól a sujtásos mentétől kezdve, melynek elemelésével vádolta Szabolcsmegye előtt laskodi Sungfia János jákói Kozmafia Miklóst (202. sz.), egész a Kelemenféle pápai adókig (300. sz.) vagy Károly király amaz okleveléig, melyben a Gutkeled nemzetségből származott Bereczk fiainak hűségük jutalmául megengedi, hogy az ecsedi lápon várat építhessenek s azt «Hűség»-nek nevezhessék (Volumus ut castrum vel municio predicta in perpetuam memoriam fidelitatis predicte Fidelitas, quod in vulgari Hywseg dicitur, ab ommibus et ubique nominetur) — a legkülönfélébb s legérdekesebb darabokkal találkozunk e kötetben.

Azonban tán e füzetek olvasóit, a diplomatikust mindenesetre, leginkább fogja érdekelni egy fölötte nevezetes oklevél-hamisítás. Bőven van elmondva a hosszú oklevélben a szigorú, körülményes és igen lelkiismeretes vizsgálat. Mivel ehhez hasonlót pápai itéletlevelekben igen, de hazai okleveleink közt alig találunk, legyen szabad rája az arányosnál több szót vesztegetni.

Az oklevél a 171. számú a 251. lapon Pál országbirónak 1336. február 23-dikán Visegrádon kelt itéletlevele.

Merklinfia András azt állítá, hogy Hench mosonyi comes adománya és hagyománya következtében joga van ennek birtokai felére, s e végből Henchfia János budai várnagy ellen keresetet támasztott, ezt különféle oklevelekkel támogatván, u. m. Robert Károly királynak a nagy és gyűrűs pecsét alatt kiadott oklevelével, magának János mesternek kétpecsétű, a budai s fehérvári conventek által kiállított okleveleivel. A király e követelés elintézése czéljából a budai káptalannak írván, Andrást személye elé idézte 1336. január 8-dikára; majd január 20-dikára halasztatván az ügy, Miklós mesternek, János budai várnagy fiának ügyvéde László mester a királyi levél elömutatását kérte, melyet mint 1331. évről kiállítottat a budai káptalan átiratában elő is mutatott András úr. E levél azt tartalmazá, hogy Druget nádor és János mester a maguk és János fia Miklós mester, továbbá Andrásunk nevében azon kérelemmel járultak a királyhoz, engedné meg Jánosnak Andrást fiául, Miklósnak pedig ugyancsak Andrást testvérül fogadnia, hogy birtokaikon egyenlön osztakozhassanak s az egyik örökös nélküli halála esetén az életben maradt másik örököljön. A király e kéréshez beleegyezését adta volna.

László mester, az ügyvéd, éppenséggel nem elégedett meg a transsumptum fölmutatásával, hanem az eredeti betekintését követelte; mely kérésnek azonban többszöri sürgetés daczára sem akart András úr eleget tenni, mindaddig, míg a király őt erre nem kényszerité, mikor is aztán Pál országbiró előtt az eredetit bemutatta Andrásunk. — László mester, az ügyvéd, alig tekintvén meg a levelet, kimondá, hogy az «se parancsából, se tudtával a királynak, se közbenjárására a benn megnevezett ország zászlósainak nem adatott ki, hanem csempészett és hamis.» E gyanításra fölháborodott Andrásunk azt követelte, hogy az oklevél a király s az ország zászlósai elé vitessék, hadd bizonyítsák azok annak valódiságát. András e követelésének engedni kelle, s az oklevelet a királynak Andrásunk Tamás erdélyi vajda, Péter bácsi prépost s a kir. kápolna ispánja és titkos kir. titkár, továbbá István mester kir. magánjegyző és Ugali Pál országbirói protonotarius jelenlétében bemutatta. De vesztére. Mert a fölség úgy találta, hogy az oklevél nekie «se parancsából, se tudtával, se tanácsából nem kelt s a benne foglalt intézkedés az ő jelenlétében nem történt.» Azért az oklevélre nyomott gyűrűs pecsét «köriratát s vésetét, súlyát és kerületét megmérette», a mikor kisült, hogy a pecsét úgy köriratában, mint kerületében a kir. pecséttől különböző, mert azokat a betűalakokat, melyek az igazi pecsétben a K betűt körülveszik s teljesen jól láthatók, András úr oklevelének pecsétjén bizonytalan, számszerű czifraságok helyettesítik. Kitünt továbbá, hogy Andrásunk pecsété kisebb kerületű a kelletinél.

Nehogy azonban Andrásnak panaszra legyen oka, bár a király kijelenté, hogy pecsétgyűrűjét mindig újján hordozza s az ő tudta és parancsa nélkül azzal semminemű oklevelet nem pecsételnek; mégis odafordult magán *(specialis)* jegyzőjéhez, István mesterhez azon kérdéssel, hogy tán ő írta s állítá ki a király tudta nélkül az oklevelet. De István mester is határozottan kijelenté, hogy sem ő, sem jegyzője nem tudnak róla. Még nagyobb bizonyság kedveért Péter prépost, a kir. kápolna comese s Ugali Pál, az országbirói protonotarius is fölszólíttaték véleménye nyilvánítására; de ezek vallomásra is kedvezőtlen volt Andrásunkra, miután egész határozottan állíták, hogy ők úgy a kir. jegyzők, mint a kir. udvarban tartózkodó ország zászlósai jegyzőinek írását ismerik, az a levél pedig ezeknek egyike által sem állíttatott ki.

Ennyi bizonyság elég lett volna András mester elmarasztalására. De a vakmerőség, melylyel ő azt a hamis oklevelet a király elé merte vinni, még aprozóbb, detaillirtabb vizsgálódást tett szükségessé s azért noha a király át volt hatva a hamisítás tudatától, mindazáltal mivel az oklevélben arra történik hivatkozás, hogy az ország zászlósai előtt, azok közbenjárására adatott

ki: elhatárzá a király az oklevelet azoknak is megmutatni; talán csak emlékezni fog rá egyikmásik, ha Andrásért csakugyan közbenjárt. Hiszen nem is oly régen, csak 2 év előtt történt volna a dolog. — A király parancsából hát bemutatta Pál országbiró az oklevelet Demeter kir. tárnokmesternek, Tamás erdélyi vajdának, Pál királynéi tárnokmesternek, Thatamér fehérvári prépost kir. udv. vicecancellárnak, János veszprémi prépostnak, a királyné vicecancellárjának, Istvánfia Miklós mester zalai ispánnak, Lachk mester fia Imre kir. lovászmesternek s nyitrai ispánnak, Tamás szerémi ispán és kir. ajtónállók mesterének, Magyar Pál gímösi várnagynak, István pilisi ispánnak és visegrádi várnagynak, végre Bajmoki Gilet fiai Miklós- és Jánosnak, mint a kik a királyi pecsétet jól ismerik. Azonban a vizsgálat eredménye teljesen egyezett az előbbiével. Egyik se tudott az oklevélről, egyiknek a notariusa se készíté azt, egyiknek jelenlétében se történt az oklevélben foglalt intézkedés.

A dolog így állván, az országbiró hamvazó szerdára rendelé a pörös ügy befejezését. De a ki nem jelent meg, az András úr volt, «suarum pravitatum non modicam habens confidenciam.»

A csalás világos volt, a hamisítás bebizonyított tény. «Mi azért — mondja az országbiró — kik a legfőbb biró kegyelméből s a nagyjeles király Károly akaratából az ő itélőszéke élén állunk, a kir. korona fenségével s a mi magunk birói tekintélyével szemben elkövetett gonosz csalás- és ravasz hamisításért Merklinfia András, mint hamisítót, az igaz ügy árulóját, illő büntetéssel sujtottuk s összes vagyonát két részben a magunk birói kezébe, harmadik részében pedig a panaszló s megsértett fél Miklós mester kezébe háramlottnak jelentettük, nehogy mások az idők folyamában hasonló gonosztettre vetemedjenek».

Érdekes e hamisításnál még az is, hogy noha az András producálta oklevél a kir. nagy pecséttel is meg volt pecsételve s ezt az itéletlevél elején az országbiró ki is jelenti (mediantibus litteris sue regis excellencie maiori et annulari sigillis . . . sigillatis): mind a mellett annak a nagy pecsétnek vizsgálatáról szó nincs az itéletben. Tán az a nagy pecsét valódi s nem hamisított volt? Ha igen: akkor szabad a föltétel, hogy a mint az a német császári cancelláriában is megtörtént,[1] az oklevelet magában a kir. cancelláriában hamisította, illetőleg jogtalanúl kiállította egy olyan hivatalnok, a ki a nagy pecsét nyomójához hozzáférhetett; míg ellenben a király újján hordott pecsétgyűrűt nem tudta megkaparítni. Lehet, hogy az ily módon szerzett, a valódi nagy pecsétnyomóval ütött pecsétű levelet bolond észszel nem tartotta elégnek Merklinfia András és a hamisító cancelláriai hivatalnok tudtán kívül egy imitált gyűrűs pecséttel akarta az oklevelet még valószinűbbé tenni; de éppen ezen vesztett rajta; míg ellenben ha megelégszik a nagy pecséttel, ügye másként dülhet el.

Nem tagadom különben, hogy nekem egy körülmény határozottan föltünik. Az, hogy a registrumokra, a kir. könyvekre nem történik hivatkozás; hogy mindenekelőtt itt nem nézett utána a király s csak ha az oklevelet itt bevezetve nem találja, fordul a pecsét vizsgálatához. Mi lehet ennek az oka? Ha voltak kir. könyvek: azokból ily oklevelek bevezetése nehezen maradt el. Noha másrészt bizonyos, hogy még a pápai registrumok sincsenek ez időben kifogástalanúl vezetve. (L. Diekamp. Die neuere päpstliche Literatur. Görres-féle folyóirat idei folyama.)

Egy másik körülmény, a mi szintén föltünt s esetleg tanulságos, a következő: Pál országbiró elősorolja mind azon országnagyokat, a kikre mint közbenjárókra s a királyi engedély adásakor jelenvoltakra a hamisított oklevél hivatkozik, s kiknek az oklevelet ezért kir. parancsból be is mutatta az országbiró. Összehasonlítván e névsort azon névsorokkal, melyeket kir. okleveleink a datum után (. . . ecclesias Dei gubernantibus és officia tenentibus) fölmutatnak, a hol a primáson kezdődik az egyháziak s a palatinuson a világiak lajstroma; továbbá tudván azt, hogy a mi okleveleinkben az intercessorokat rendesen ki nem teszik, hanem a mondott lajstrom csak azt jelenti, hogy ebben az időben ez volt primás stb., ez meg palatinus stb: kérdés, vajjon Robert Károly idejében nem volt-e cancelláriai szabály, bizonyos esetekben legalább, csak olyanokat nevezni meg az ország előkelőségei közül az oklevélben, a kik valóban jelen voltak annál a királyi actusnál, melyről az oklevél kiadatott? Azt hiszem, nem hálátlan thema volna a dolognak kissé utána tekinteni.

Végre nevezetes ez itéletlevélben, hogy a hamisító nem bűnhödik fejével, csak vagyonával. Van a kötetben egy másik hamisításról is szó (401. sz. 609. lap; 1339-ből), hol már jelezve van az oklevélhamisítók fej- és jószágvesztésre itéltetése. Ez eset azonban diplomatikai szempontból nem bir érdekkel.

Ezzel befejezzük e kötet bírálatos ismertetését. Meg vagyunk győződve, hogy észrevételeinket a nagyérdemű szerző nem veszi rossz néven, sőt ügy- és tárgyszeretetünk folyományaként méltatja.

KÁROLYI ÁRPÁD.

---

[1] Erre nézve Zimerman hoz a Mittheilungen des Instituts für österr. Geschichtsforschung 2. kötetében igen érdekes példát Zsigmond idejéből, melynél maga a birod. vicecancellár hamisít Lauenburgi Henrik herczeg rábeszélése folytán a herczeg számára oklevelet.

Magyarország czímertára. Kiadja Altenburger G. és Rumbold B. Szövegét írja *Tagányi Károly*. 4r. Budapest 1880-tól. (1—6. füzet.)

A függetlenségi eszmék, melyek a legújabb kor kezdetén egész Közép-Európában a tudományok és irodalom újabb renaissanceját teremtik meg, hazánkban is új életre pezsdítették a tudás közlésének minden elemét. A nemzeti nyelv és szépirodalom terén Kazinczyval, a történetírás terén talán Prāyval és Katonával kezdődik ez újjá születés. — Azóta a nemzeti és hazafiúi érzület ébren tartásának hatalmas tényezőjévé vált a történelem. Irodalma majdnem egy század óta, különösen pedig az utolsó évtizedekben meglepő virágzásnak örvend. Rendszeres, philosophiai és tételes művelése azonban ma már megkivánja, hogy segéd tudományai is egy színvonalon míveltessenek vele. Az anyatudomány szülőit és gyermekeit is keblére akarja ölelni. A historia segéd tudományai közül az archæologia volt a legelső, mely ez új epochában önállóan lépett föl. A diplomatika, heraldika és sphragistika, egypár alapvető munkán kivül a multban s ugyan annyi kisebb értekezésen és czikken kívül még mindig várja rendszeres önállósítását.

Heraldikánkra nézve megvannak a kedvező auspiciumok nemcsak e folyóirat és társulat megalakulásában és a készülő félben lévő nagy magyar heraldikában, hanem a nemzet közérzületében is, mely őseitől reá maradt jelvényeihez, családja czímereihez ma is, daczára a modern társadalmi eszmék nagy hódításának, ernyedetlen hévvel ragaszkodik.

Ily körülmények között «Magyarország czímertárának» kiadása, — mely már előzetes hirdetésében kijelenti, hogy ha a közhatóságok czímereinek ezen gyűjteménye kedvezően fogadtatik a közönség által, azt nem sokára a magyar családok teljes czímertára fogja követni: — csakis a legnagyobb nyereségnek tekintendő irodalmunkra nézve.

«Czélunk, — mondják a czímertár szerkesztői előszavukban,— kézikönyvet adni olvasóink kezébe, melyben összegyűjtve találhassák a hatósági czímereket. Habár azonban csakis a czímertani kritika által igazolt pecsétek és érmek szolgálnak erre nézve forrásaink gyanánt, mégis munkánknak úgy szemléleti, mint magyarázó részében csak annyit nyujtunk, a mennyi a megértésre éppen mellőzhetlen. Ez okból tehát, ha az illető pecsét és érem vagy a kor általános gyarlósága, vagy csak éppen a festő és vésnök ügyetlenségé miatt hibásan lett ábrázolva: akkor azt — a hol lehet — szigorúan a czímertani szabályoknak megfelelőleg állítjuk helyre. A szöveg pedig a legszükségesebb történeti adatokat és a czímer pontos leírását tartalmazza. A mű alapanyagát Altenburger Gusztáv által tizenhat éven át gyűjtött czímerek és pecsétek képezik, melyek hiteles adatokon alapulnak, milyenek: a függő királyi pecséteken és érmeken található czímerek másolatai, czímer adományozási oklevelek, a törvényhatóságok által beküldött hiteles leírások és pecsétlenyomatok, s végül az e szakba vágó munkák és műemlékek másolatai.

Az egész mű három főrészre oszlik:

Az **I. rész**, vagyis kötet tartalma három alosztályt foglal magában következőleg:

I. osztály.

1. A magyar országos czímer.
2. A társországok czímerei.
3. A hajdani tartományok czímerei.
4. A magyar állami czímer.

II. osztály. A vármegyék és területek.

1. A fennálló megyék czímerei.
2. A hajdani megyék s szab. kerületek czímerei.
3. A dalmát területek czímerei.

III. osztály. A városok.

1. A szab. kir. városok czímerei.
2. A rendezett tanácsú városok czímerei.

II. rész. A mezővárosok czímerei és pecsétjei.
III. rész. A nevezetesebb községek czímerei és pecsétjei.

Az első rész III. osztálya magában öleli a szab. kir. városok czímereit, korszakok és betűrend szerint, azon megjegyzéssel, hogy a birodalmi főváros és részeinek, valamint a társországok fővárosainak czímerei az első táblákon ábrázoltatnak, melyek után a többiek betűrendben következnek. Továbbá azon, csak névleg szab. kir. városok is felvétettek a sorrendbe, melyek az 1876-ik évi XX. törvényczikk szerint a rendezett tanácsú városok közé soroltattak, úgyszintén a törvényhatósági joggal felruházott városok is a szab. kir. városok közzé vétettek fel.

A mezővárosokat illetőleg az országos statisztikai hivatal által 1878-ban kiadott helynévtárban felsoroltaknak jelvényei közöltetnek, részint czímer, részint pecsétalakban, nevüknél betűrendet használva.

Minthogy pedig eddig az összes mezővárosok és községek pecsétei megszerezhetők nem valának, az utóbb érkezők egy másik, szintén betű szerinti sorrendben fognak felvétetni.

A községek jelvényei leginkább pecsétalakban ábrázoltatnak, s czímerek csak ott közöltetnek, hol azok teljesen kifejlődött alakban fordulnak elő.»

Terv szerint az egész mű 15 füzetben 150 táblán 1500 czímert fog tartalmazni. Eddigelé hat füzet jelent meg. Mint látjuk tehát, a hazai heraldikai irodalomban eddigelé páratlan nagyszabású munkával állunk szemközt; melynek eddig megjelent részében kiadó és szerkesztő beváltották igéretüket. *Dugonics* «A Magyaroknak uradalmaik».

Palma «Heraldicæ Reg. Hung. Specimen Vindobonæ 1766», *Podhraczky* József «Értekezései Magyarország címere eredetéről», *Nagy Iván* adatai a magyar címertanhoz, *Pray* munkája és a «Cerographia Hungariæ», részben mindannyian kisebbek, jó részben pedig már túlhaladott álláspontokat foglalnak el. Mindezeket pótolni van hivatva «Magyarország címertára».

A «Bevezetés» a címertan legelemibb szabályait adja elő sajnos rövidséggel, az író keze úgy látszik meg volt kötve a terjedelemre nézve a kiadók által. Pedig kár, mert talán erre a részre lett volna közönségünknek legnagyobb szüksége; majdnem ugyanez áll mindjárt az első részre, hol a magyar országos címer tárgyaltatik. Bemutatja itt a szöveg irója a II. Endre, IV. Béla, Bajor Otto, Zsigmond, I. Ulászló és Mária Terézia alatt használt magyar országos címereket. Itt bár első sorban említi Imre királynak 1202-ik évi pecsétjén előforduló országos címert, melyen a szalagok vagy pólyák először fordulnak elő, rajzban mégis éppen ezt nem közölheti. Csak rövid, a hat országos címerhez mindössze más fél lapnyi magyarázó szöveget fűzhet. Nincs alkalma a nem-szakközönségnek a magyar országos címer fejlődését a maga folytonosságában megismerni. Krónikák és historiai források alapján nem hall semmit sem a turulról, nem eleget a kettős keresztről és a nyolcz pólyáról. Kimondja ugyan a szöveg írója, hogy ezeknek semmi közük hazánk négy nagyobb folyójához, mint nincsen a három halom összeköttetésben a Tátra, Fátra és Mátrával. Elmondja, hogy a II. Endre 1222-ik évi arany pecsétjén a nyolcz pólya közül négyen hét oroszlán látható, s hogy a legalsóban «a pajzsívek összeszorulása okozta technikai akadály miatt — csak egy oroszlán látható». — Itt azonban nem fűzi tovább fejtegetéseit, mintha az a pajzs nem éppen tervszerűleg lett volna akként alakítva és nem «technikai akadály miatt», mintha az a hét oroszlán nem is jelenthetné a hét magyar gyökeres nemzetséget.

Bemutatja ugyan a IV. Béla királynak függő pecsétjén látható címert, melyen a kettős kereszt először fordul elő háromszögletű pajzsban, — de nem említi, hogy ugyancsak a kettős kereszt minden valószínűség szerint mint állami címer már Szent-István érmein előfordul.[1]

A magyar állami címerek fejezetében közli a Zsigmond, I. Ulászló, V. László, I. Mátyás, II. Ulászló és Mária Terézia és V. Ferdinánd alatt használatban volt összetett állami címereket. Kár, hogy az Albert király által 1438-ban és Ulászló által 1491-ben használt címerek ez ismertetésben már helyet nem nyertek.

A társországok címerei között ott vannak Erdély nemzetségi és fejedelemségi címerei, Szlavonia, Horvátország, Dalmátország és Fiume, a tartományok címerei közül pedig Ráma, Boszsnia, Szerbia, Ráczország, Kis és Nagy Bolgárország, Kis és Nagy Oláhország, Cumánia, Moldva, Galiczia, Lengyel Galiczia és Lodoméria czímerei.

A megyei pecsétek és czímerekről szólván érdekesen rajzolja azok fejlődését: «A várrendszer, ugymond, a tatárjárás után rohamosan indult hanyatlásnak, míg végre az utolsó Árpád ivadéka alatt a már megizmosodott megye vette át szerepét s vele nagyrészt tisztségeit. A várispán tehát ezentúl főispánná, az udvarispán alispánná, a megye pedig vármegyévé lőn; a megye kiadványai pedig az alispán és a négy szolgabíró neve alatt történnek, ők hitelesítik azokat saját címeres pecsétjükkel. A pecsételés oly módon történt, hogy vagy egy sorban, elől az alispánnal, nyomták pecsétjüket az oklevélnek hátára, zárlatára és később aljára; vagy pedig négyszög formára s ilyenkor a középen volt az alispáné. Sokáig ment ez így. Látnivaló, hogy századok kellettek a megye autonomiájának oda fejlődéséhez, hogy egységének érzete egyetlen közös jelben, közös czímerben nyerjen kifejezést. Az első ilyen czímer 1498-ban fordul elő, midőn II. Ulászló király különös kegyelemképen, Somogy megyének oklevélileg megyei czímert adományoz, hogy azt pecsétjére vésetvén, kiadványain alkalmazza. A megye azonban a régi szokáshoz a XVI. század közepéig ragaszkodott, új czímerét csak fontosabb s «Nos Universitas Nobilium» kikezdésű oklevelein használta. A megyei czímer példája meglevén, lehet, hogy az más megyékben is kezdett terjedni; mert arról az egyről biztos tudomásunk van, hogy Sáros vármegyének 1515. és 1517. évi két különböző tisztikara által kiadott oklevelein, az alispáni pecséten nemcsak egy és ugyanazon czímer van, de sőt az, a megyének mai czímerével is majd mindenben egyezik. De a többi megyében egyre dívott a régi pecsételés, mely az oklevelek hitelének szempontjából igen terhes s bizonytalan volt, mert a tisztikar rövid időközönkint változott. Ezen nehézségnek az 1550. évi pozsonyi országgyülés törvényeinek 62-ik czikke vette elejét, azt határozván, hogy minden megyének, a somogyiak példájára, a király adománya utján, ezentúl saját czímere s pecsétje legyen, mely az alispánok, szolgabirák és esküdtek által lepecsételt ládában őriztessék, a honnan csakis megyegyülés alkalmával vétessék ki és használtassék. A törvénynek gyorsan lőn foganatja, több megye még abban az évben kért és kapott czímert; de

[1] Weszerle, Érmészeti táblái. I. tábla, 10. szám. — Végh Ödön, A nyugoti és keleti érmészet befolyása Magyarország érmészetére 11. lap. — Iványi Ede, A magyar birodalom czímerei 19. lap.

a régi szokás sem pusztult el sok helyt, csak módosult. Igy Szepes megye, noha már czímerrel bírt, levelezésnél azt a módot használta, hogy a megye nevét — Sepusium — négy részre osztván, azt 4 külön pecsétnyomóra vésette, s így pecsételt; néha köralakban, máskor egy sorban. Ezt a módot találjuk Marmaros és Ugocsánál, sőt Szathmármegyében az még 1673-ban is dívott. Hovatovább azonban, minden megye külön önálló czímerre tett szert, melynek sokféle, néha találós motivumok szolgáltak alapul, p. o. hagyomány (mint Nyitrának), természeti productumok, olykor a főbb megyei birtokos családok czímerei. A megyék fejlődésében az azt ért csapások, czímereikre is voltak kihatással; p. o. a híres ónodi gyülés azon határozata, mely Thúróczot kitörlé a megyék sorából, pecsétjének megsemmisítését is elrendelte. De különösen két korszakról emlékszik a történelem, melyben a megyei rendszer teljes eltörlését tervezték. Előbb egy reformer, utóbb egy reakczionárius. Nem lehet e helyen czélunk elbeszélni a reformernek, II. József császárnak erről szóló intézkedéseit: itt csak éppen a megyei czímereknek azok folytán szenvedett változását adjuk elő. Ezen változásra Csanád, Csongrád és Békés megyéknek egyesítése adott alkalmat. Teleki gróf, Nagyvárad kerületi kir. biztos, ki az egyesítés foganatosításával lőn megbizva, jelentést tett az udvari kanczelláriának, melyben, mivel most már az egyesített megyének egy pecséttel kell bírnia, azt javasolta, hogy a három megye czímere egyesítessék, középen Ő Felsége nevének kezdőbetűivel. Midőn ennek hírét vette a császár, kapott az alkalmon, s híven nagyralátó czentralisztikus törekvéseihez, 1786, april 24-én sajátkezűleg írta a kanczellária fogalmazványára azon nevezetes rendeletét, hogy ezentúl minden megye pecsétjén a szokott köriraton belül csakis az ország czímerét viselje; s már azon évben majd minden megye kénytelen volt olyat használni. Ezen ujítás is osztozott a császár más reformjainak sorsában, s 1790. év január havában a rendek sürgetésére eltörültetett. A másik kor, a Bach-uralomé, sokkal élénkebb olvasóink emlékében, semhogy arra reflectálnánk, csak azt kell említenünk, hogy a megyei czímer mellőztetvén, a kétfejü sas volt használatban. Az alkotmányos ærával az is megszünt, s attól kezdve a megyei czímerek csak a legújabb megye-rendezés alkalmával mentek át némi változáson nehány megye egyesítésénél.»

A megyei czímereknél is mindenesetre hálás dolog lett volna, úgy mint a szab. kir. városoknál oly elismerésre méltó figyelemmel tette a szerkesztőség, — nemcsak a jelenlegi, hanem a hol van vagy volt, a régibb czímert is bemutatni, hogy heraldikai motivumainknak annyira tanulságos képe így annál teljesebb legyen. Így például az országos levéltárban őrzött adólajstromokon az 1596-ik évből Borsodvármegyének egy a jelenlegitől igen sokban különböző czímere, illetőleg pecsétje látható, mely nem lett volna érdektelen e munka keretében sem.

A «Magyarországi Czímertár» műnyelvére nézve *Deák Farkassal*[1] együtt nekünk is van megjegyzésünk. Van pedig nekünk is arra a «*mancsos*» keresztre, mely országunk czímerében látható. Deák Farkasnak igazsága van, de nagy hevében maga is félre érti, a mit be akar bizonyítani. Teljesen bebizonyítja, hogy a mi országos czímereinkben levő kereszt apostoli kereszt és nem mancsos kereszt vagy *Tatzenkreuz*. Pedig ezt bizonyítani nem volt semmi szükség, mert hiszen azt a czímertár szerzője is mondja. Hanem hát a dolog úgy áll, hogy a Tatzenkreuz is, ha van ilyen, a horgony kereszt is, meg mindenféle végű kereszt lehet egyszersmind apostoli kereszt. Lévén az a kereszt azért apostoli, mert kettős és nem azért, mert ágainak vége ilyen vagy olyan. Különben Deák Farkas maga is beismeri, hogy nem érti mi az a «mancs». — Így azután természetes, hogy nem érti, mit akar a czímertár írója a mancs szóval. — Az a medve talpát jelenti mindenütt széles Magyarországon, daczára hogy nincsen benne az akadémia által kiadott «Nagy Szótárban». Keresztünkre pedig azért vonatkoztatható, mert a medve mancsa szakasztott olyan figurákat hagy maga után a hóban vagy nedves földben, mint a minő a mi keresztünk végein lévő hármasan kanyarított lóherlevél-idom. — Ezzel csak a dolog fölvilágosításához akartam járulni. Mindamellett azonban, hogy értem azt a mancsot, e helyen nem helyeslem; hogy a midőn keresztünket tisztán és jogosan sőt történethíven apostoli keresztnek nevezhetjük, akkor egy egészen elvont tulajdonságától adjunk annak egy teljesen szokatlan nevet.

Ily nagyobb szabásu s előre megállapított rendszerek alapján készülő műnél minden tekintetben előnyös, ha az anyag irodalma önállóan csoportosítva előre bocsájtatik. Különösen könnyü leendett az a jelen esetben, a hol hiszen éppen heraldikai irodalmunk olyan könnyen elősorolható. Igaz ugyan, hogy szerző bent a szövegben pontosan után jegyzi, hogy honnan merít; de ez csak zavarja az áttekintést és öszhangot.

A kiállításra nézve Buschmann és Haberkorn müintézetei megfelelnek a támasztott igényeknek, a nyomatok, a mennyiben az zinkographiáktól várható, világosak és tiszták. Hanem azért meg nem tagadhatjuk magunktól, hogy e helyen is óhajunknak adjunk kifejezést. És ez az, hogy mi színnyomatokban szerettük volna e nagyszabású

[1] Századok 1880. évf. 705. lap.

nagy gonddal, költséggel és fáradsággal kiállított művet megjelenve látni. Ma a hol csak lehet, vissza adják czímerészeti műveknél a színeket eredetben. S van elég műintézetünk, mely azt előállítani képes. — Igaz ugyan, hogy a pontos színjelzés (Schraffirung), melylyel a Czímertár ábrái kezelve vannak, a tudás szempontjában teljesen kielégítő, de hiába még sincsen azoknak az a közvetlen élénk hatásuk mint amúgy volna.

Végül a mi a szöveg irójának *Tagányi Károly*nak tagadhatatlan érdemeit illeti, elismeréssel kell adóznunk a szorgalom és kitartás iránt, melylyel a fárasztó munkát végzi, midőn a rendelkezésére bocsájtott nyers czímer-anyaghoz a történelmi s egyéb adatokat minden segély nélkül egyedül szerzi be és dolgozza fel. Tárgyát s annak segéd tudományait alaposan ismeri, szakértő czímerész és jó historikus. Stylja tiszta világos, magyaros, s a mi fő könnyen érthető.

Reménylve az ügybarátok, különösen historikusaink támogatását, — hisszük, hogy a minden tekintetben hézagot és szükséget pótló kitünő vállalat teljes egészében meg fog jelenhetni.

Sz. W.

VEGYES.

A Tomaj nemzetségbeli Losonczi család őseiről.

E lapok I. számának 16. és következő lapjain Nagy Iván a Losonczi Bánffy család nemzékrendjéről értekezik; nem czélom, de nincs is hozzá kellő készültségem, hogy akár ott Nagy Iván által, akár gr. Lázár Miklós által a székely ispánokról írt értekezésben közzétett nemzékrendet vagy annak magyarázatát és indokolását itészileg vizsgálat alá vegyem, egyedül csak azon okból nyultam tollamhoz, hogy, II. Garai Miklós 1409-ki, e családokra vonatkozó itélete mind gr. Lázár Miklós, mind Nagy Iván figyelmét elkerülvén, azt kivonatban e helyt közzé tegyem, hogy a midőn a Losonczi Bánffy család teljes nemzékrende véglegesen összeállíttatni fog, abban a család még nem ismert ősei is megneveztethessenek, különösen pedig, hogy a nemzetség, melyből e család származását veszi, végkép megállapíttathassék. II. Garai Miklós nádornak fönt említett és eredetben a Nemz. Muzeumban őrzött itélete a következőket tartalmazza:

Az itélet 1409-ben 42° die octavarum festi beati Georgii Martyris Budán hozatott, s abban előre bocsáttatik, hogy a midőn Abádi Loránt fia Sebestyén, László vajdát és ennek testvéreit Dezső fiait Dénest, Miklóst és Mihályt s István fiát Györgyöt, Losonczi nemeseket, a nádor atyja I. Garai Miklós elé megidéztette s a per fölvételére több halasztások után az 1380-ik évi Szentgyörgy nyolczada határnap tüzetett ki, ezen határnapon fölperes Abádi Sebestyén a nádornak előterjesztette, hogy ő és a nevezett László vajda, s Losonczi Dezső fiai egy dédőstűl illetve üktől származnak, azért az alperesektől az ezek által osztatlanúl bírt javakban osztályt teljes joggal követelhet, állítván «quod ipse esset filius prædicti Lorandi filii Sebastiani filii Johannis filii Privarci[1] filii Privarcy, annotatusque Ladislaus Wayvoda et fratres sui forent nati prælibati Desew filii Dionisii filii condam Dionisii palatini, ipsique condam Dionisius palatinus et annotatus Privarcus ab uno genitore procreati extitissent.» Erre László vajda Gál nevű itélőmestere ura nevében a nádor előtt elismerte, hogy ura és testvérei Dénes nádortól származnak, de Dénes nádor a nevezett Privarttal, kit Abádi Sebestyén ősének lenni állít, semmiféle fiágon való összeköttetésben nem állott, és Abádi Sebestyénnel László vajda és testvérei sem állanak; az ezek által birt javakban tehát Abádi Sebestyén osztályrészt nem követelhet, s készek ezen állításukat a nádor előtt oklevelekkel is bebizonyítani. I. Garai Miklós nádor ennek következtében a per tárgyalására új határnapot tűzvén ki, arra Losonczi István többi fiait Lászlót, Albertet és Istvánt s Losonczi Tamás fiát Dénest, kiket ezen osztályos ügy a többi Losonczi akkal együtt közösen érdekel, szintén megidéztette.

Ettől fogva azután több nádor előtt az ügy tárgyalása tovább húzódván, végre az előbb perben állott felek elhaltával az 1399. évben Szent-Mihály nyolczadán Bebek Detre nádor előtt megjelentek néhai Abádi Sebestyén fölperesnek fia György, a Losonczi ak részéről Dénes fia György, Losonczi László bán fia Zsigmond és Losonczi László vajda fia János. Fölperes részéről keresetének begyőzésére Bebek Detre nádor előtt nyolcz oklevél mutattatott fel, kivonatban tartalmuk az itéletlevél szerint következő:

1251. IV. Béla király tercio nonas Septembris megerősíti az egri káptalan által Privart fiainak Jánosnak,

[1] Lampert egri püspöknek 1270 körül kelt oklevelében fölemlíttetik «Johannes et Privardus filii Privardi ac Ompud filius Ladislai de genere Thomay.» H. Okmánytár VI. 171. l.

Privardnak és Hectornak Csák fiaival Dénessel és Tibával s néhai Dénes nádor fiaival Junevel és Zamuddal[1] az abádi rév iránt kötött egyezkedéséről ugyancsak 1251. évben aug. 1-én kiadott oklevelet, lásd ez utóbbit H. Okmánytár VI. 61. l. Béla király oklevelét Fejér György Cod. Dipl. VII. 1. 296. l. kivonatban szintén közli.

1322. A váradi káptalan feria sexta ante f. Penthecostes bizonyítja «quod Lorandus filius Sebastiani pro se et pro Emerico item Thoma et Georgio filiis suis — Thomam et Stephanum filios Dionisii dictos de Lochonch cognatos suos de sua generacione a donacione impignoracione concambio et permutacione possessionum Thomaymonostra et Abad, ecclesiam in honore sancti Stephani in se habentem, Surk et Zenthmarton vocatarum racione porcionis sue eum eedem possessiones essent indivise, filios vero Johannis filii Maius et alios ab occupacione et detencione ipsarum prohibuisset».

1325. Csanád egri püspök sz. Egyed napján kelt oklevele «quod magister Stephanus filius Jacobi Cheh vice et nomine nobilium dominarum relicte Petri filii Wz socre sue filie Ladislai filii Senye, item pro domina consorte sua filia eiusdem Petri filii Wz Anich uno nomine alio vero vocabulo Bichow» (e szerint Cseh István neje két névvel bírt) a püspök előtt, napa hitbérét és neje leánynegyedi részét illetőleg kijelentette, hogy azt Abádi Sebestyén fia Lóránt 50 márkával kielégítette, és hogy ezen nők és örököseik «super possessionibus Abad Zenthemreh Thynodtew et Igar vocatis», melyekből kielégítést nyertek, semmiféle jogot nem igényelnek

1333. Az egri káptalannak secundo die octavarum f. Pasce domini kelt oklevele, hogy Szent-Imrei Sebestyén[2] fia Lorand a káptalan előtt előadta «quod cum ipse ex una et magister Stephanus filius Dionisii de Losoncz comes Castriferrei proximus suus parte ab altera» bizonyos előbbi kikötés következtében a káptalan előtt fogott bíráikkal (arbitri) megjelentek, ezek jelenlétében Losonczi Dénes fiának Istvánnak megbizottja Cherewkezi Péter fia Pál kijelentette «quod predictus Stephanus dominus suus ipsum Lorandum in possessionibus Thomay et Abad participem fore non denegaret et dicte possessiones titulo iuris hereditarii ipsum Lorandum et filios suos equalance attingeret sicut dominum suum supradictum».

1336. Az egri káptalannak in vigilia Omnium Sanctorum kelt oklevele, melyben a káptalan I. Károly királynak jelenti «quod cum ipsum capitulum Martinum cantorem in ipsorum vocando presenciam in eo, utrum Lorandus filius Sebastiani tempore deposicionis iuramenti Stephani filii Dionisii in facto possessionis Komyathy fiende cum eodem nomine generacionis ipsius Stephani sacramentum prestitisset an ne? requisitum habuisset» a kanonok jelentette, hogy «Lorandus filius Sebastiani in facto dicte possessionis Komyathy nomine generacionis ipsius Stephani iurasset cum eodem».

[1] Az esztergomi káptalannak 1274-ben kelt oklevelében említtetik «relicta Cosme de Bana filia comitis Samud de genere Tamoy nomine Stephania» és ennek nővére Petronella. Arpk. Új-Okmt IX. 90. l.

[2] Fejér György Cod. Dipl. IV. 3. 37. l. közölt oklevélben megneveztetik «Sebastianus de genere Tomay».

1334. Az egri káptalan előtt «fer. 6-a post f. Pasce «Georgius Paulus et Jacobus filii Lorandi filii Sebastiani de Sancto Emerico in ipsorum ac Emerici Thome Ladislai Dionisii et Sebastiani fratrum ipsorum» nevében előterjesztik, hogy a mint értesültek atyjuk Lorántt, Losonczi Dénes fiával Istvánnal és testvéreivel birtokaikon megosztozni készül, mivel azonban azon birtokok mindég osztatlan állapotban bírattak, azok felosztása ellen tiltakoznak.

1381 és 1399. Gara Miklós nádor által 1381-ben és Bebek Detre nádor által 1399-ben Hevesmegye részéről tartott közgyülésen az alispánok és a szolgabírák hitük alatt bizonyítják, hogy «ipsi hoc audivissent, ut Sebastianus de Abad et Georgius filius eiusdem una cum nobilibus de Losonch in una linea generacionis fuissent et existerent.»

Ezen nyolcz oklevél felmutatása után Gaál deák Losonczi László vajda fia János nevében, továbbá Ruben Mihály és Tamás deák Losonczi Dénes fia György és Losonczi László bán fia Zsigmond nevében a következőket adták elő, és pedig Gaál deák azon ellenvetése mellett, melyet már előbb Losonczi László vajda nevében még I. Garai Miklós nádor előtt felhozott, továbbra is megmaradt; Losonczi György és Zsigmond képviselői azt beismerték «quod Privartus ac condam Dionisius palatinus antecessor videlicet memoratorum Sigismundi et Georgii in possessionibus Abad et Thomaymonostra et pertinenciarum earundem tantum modo et non in aliis possessionibus fratres fuissent generacionales et condivisionales, sed predecessores prefati Georgii actoris, et per consequens ipse Georgius eidem Privarto cuius videlicet Privarti successores absque heredibus sexus masculini decessissent, in nulla condivisionalis fraternitatis linea attinuisset et nec attineret, nam ipse Georgius foret filius Sebastiani filii Lorandi filii Sebastiani filii Petri filii videlicet filie nobilis domine filie Thome de Thomay de genere Thomaymonosthora et ob hoc eidem Georgio de possessionibus et porcionibus possessionariis eorumdem Sigismundi et Georgii nulla divisio debet provenire» s mind ezek bebizonyítására Bebek Detre nádor előtt felmutatták a következőket tartalmazó három darab oklevelet.

1279. Az egri káptalan bizonyítja «quod Sebastiano filio Petri fratre Wz de Abad et Petro filio eiusdem Wz ex una, ab altera vero Alberth cum Stephano filio suo pro se et pro Alberto ac Marton fratribus suis coram ipso capitolo constituti» a nevezett Sebestyén és Péter, Sebastien nevű Uj vármegyei birtokukat «in qua ecclesia sancti Jacobi esset constructa» a fönt nevezett Albertnek és fiainak 50 márkáért Abádi June és Abádi János fia Miklós beleegyezésével elörökítették.

1307. Az egri káptalan előtt «domina relicta, Nicolai filii Johannis filii Privarci filia Mark filii Tomboldi de genere Balog» a káptalan előtt felvallja «quod totam porcionem suam in terra Saruld vocata habitam

a Stephano et Jacobo filiis Privarci racione dotis et rerum parorphanalium *(sic)* suarum mediantibus literis condam A. episcopi ecclesie Agriensis (András egri püspök volt 1274—1304) sibi devolutam» s a melyet Privart fiai kiváltani elmulasztottak, fele részben leányára «uxori magistri Ponith filii Jako de Terenne» és ezen vejére, másik fele részben pedig «Jacobo filio suo genito de Petro filio Lorandi secundo marito suo» átruházza.

1327. Az egri káptalannak «feria secunda post festum b. Georgii martiris» kiadott oklevele pedig azt tartalmazza «quod Gregorio filio Kolardi de Vasari pro nobilibus dominabus relicta Jacobi filii Privarci de Abad filia sua et filia eiusdem Jacobi Clara nuncupata ex una, parte ex altera vero Thoma filio Etreh serviente Stephani Thome et Desew filiorum Dionisii *de genere Thomay de Regen*[1] comparendo» nevezett Gergely elismerte, hogy az Abádi Jakab özvegyének és leányának járó hitbér és leánynegyed fejében Dénes fiai 15 márkát lefizettek.

Mely okleveleknek alperesek részéről történt felmutatása után Bebek Detre az 1400. évi vízkereszti nyolczadra az ügy tárgyalását elhalasztotta «a quibus quidem octavis interim annotato Ladislao Vaivoda decedente et dicta causa in Stephanum filium prefati Nicolai filii Desew condescendente» több halasztás után, melyet Bebek Detre nádor adott, majd ezután a nádori hivatalt II. Garai Miklós nyervén el, az ezáltal engedett többrendbeli halasztás után, végre ezen nádor előtt az 1409. évi Szentgyörgynapi nyolczadon a per eldöntés alá került s «prefato Georgio filio Sebastiani actore ab una, ab altera pretaxatis Michaele Ruben et Thoma literato pro antedictis Sigismundo filio Ladislai bani, Georgio filio Dionisii bani, ac Stephano filio Nicolai filii Desew» a nádor előtt megjelenvén, Sebestyén fia György az itélethozás előtt felmutatta:

1335. in dominica Ramispalmarum I. Károlynak Visegrádon kiadott oklevelét «quod magistro Stephano filio Dionisii de Losonch» egyrészről, másrészről «Lorando filio Sebastiani» által a király előtt előterjesztetett, hogy a köztük fönforgott perben akkép egyeztek ki, «quod predictus Lorandus possessiones Igaar et Tynodtew nominatas in qua (így) ecclesia lapidea in honorem b. Cosme et Damiani foret constructa in comitatu Heweswyuar existentes» a régi határok között Losonczi István mesternek békével átadta, viszont ez «possessiones Zenthemreh et Paulitelek in qua ecclesia in honorem s. Georgii esset fundata ac porcionem seu sessionem eiusdem Lorandi in posessione Abad in qua similiter ecclesia in honorem s. Stephani regis existeret constructa eidem Lorando pacifice reliquisset perpetuo possidere.»

Mindezek alapján fölperes fölkérte a nádort, hogy neki a perben igazságot szolgáltasson; a nádor tekintetbe véve a dolog azon állását, hogy Gál mester László vajdának úgy testvéreinek s fiaiknak nevében Abádi Sebestyénnek László vajdával és testvéreivel s fiaikkal való vérségi összeköttetését tagadta, Losonczi Zsigmond és György pedig azt állították «eundem Georgium filium Sebastiani non successorem sexus virilis sed sexus feminei heredem Thome generacionis Thomay existere» és hogy ekkép Abádi Györgyöt az általa kivánt osztályrész meg nem illetné; tekintve mégis, hogy Abádi Györgynek nagyatyja Loránt Losonczi Dénes fia István mellett «in facto dicte possessionis Komyathy veluti homo generationis eiusdem Stephani» esküt tett le, és hogy ugyan ő Abád, Pauli, Zenthemreh, Tynodtew és Igar birtokokból «ut hereditarius» hitbért és leánynegyedet fizetett és elégített ki, tekintve végre, hogy I. Károly király előtt ugyancsak Abádi Loránt Igar, Tynodtew, Zenthemreh, Paulitelek és Abádi birtokrészek iránt Losonczi Istvánnal a föntebbi 1335-ki oklevélben körülírt módon kiegyezett, alperesek azt hogy Abádi György nem férfiágon, hanem nőágon való örökös, kellőleg be nem bizonyították: a nádor ezen okból esküvel való bizonyítást rendel, kimondván, hogy Abádi György ötvened magával az egri káptalan előtt Szent-Jakab nyolczadán esküdni tartozik «super eo, quod prefatus Sebastianus pater suus fuerit filius prefati Lorandi filii Sebastiani filii Johannis filii Privarci filii Privarci senioris, indemque Privarcus senior et condam Dionisius palatinus primogenitus et predecessor iamdictorum nobilium de Losonch ab uno genitore procreati existerint».

* * *

A jogi szempontból is nagyon érdekes itéletet, a mennyire lehetett, hű kivonatban közlöm. Azt vajjon Abádi György az esküt letette-e, a továbbkikutatandó adatok fogják kideríteni. Az oklevélből legyen szabad azon három fő momentumot kiemelni, hogy mindkét perlekedő fél beismerése szerint az 1227-ben nádori hivatalt viselt Dénes és testvére Privart egy közös atyától születtek, hogy Losonczi I. Dezsőnek (l. Nagy Iván nemzékrendjét i. h.) Mihály, László és Miklós fiain kívül még egy Dénes nevű fia is volt, kinek fia György 1399. évről említtetik. Ezen Dénes és fia György nem fordulnak elő Nagy Iván nemzékrendjében, hanem ott áll ebben I. István fiául III. Dénes, kiről ismét itéletünk hallgat. A legérdekesebb adat azonban az, hogy az itéletben kivonatban felemlített 1327-ki oklevélből meg-

[1] Érdekes e birtok neve annyiban, a mennyiben azt Nagy Iván is i. h. 17. l. fölemlíti, állítván, hogy az Dénes tárnokmester fiáé Dénesé és nem a Losoncziak őseé Dénesé volt.

tudjuk és most már meg is határozhatjuk, hogy a Losonczi és Bánffy család a Tomaj nemzetségből veszi eredetét; Nagy Iván is mondja már i. h. 18. lapon a 2-ik jegyzetben, hogy Dénes nádornak a Tomaj genusból való eredete több mint valószínű és ennek megvitatását egy más alkalomra igéri; úgy hiszem e kérdéshez már több vita nem fér, azt II. Garai Miklós itéletében foglalt 1327-ki oklevél eldöntötte; de talán e kérdés már előbb IV. László királynak a H. Okmtár VI. köt. 265 és 266. lapjain közölt oklevele által is el volt döntve, mely szerint a Tomaj nemzetségből való Urkun bán[1] Szerém vármegyei birtokait vérrokonának és a vele egy nemzetségből származott Dénes nádor fiának Dénesnek esetleg ezen Dénes testvérének Miklósnak ajándékozza.

Ezen itélet adataiból a Tomaj nemzetségből származott Losonczi és Abádi családokról a fentebbi jegyzetekben idézett okmánytárakban hivatkozott oklevelek felhasználásával a következő nemzékrend állítható össze:

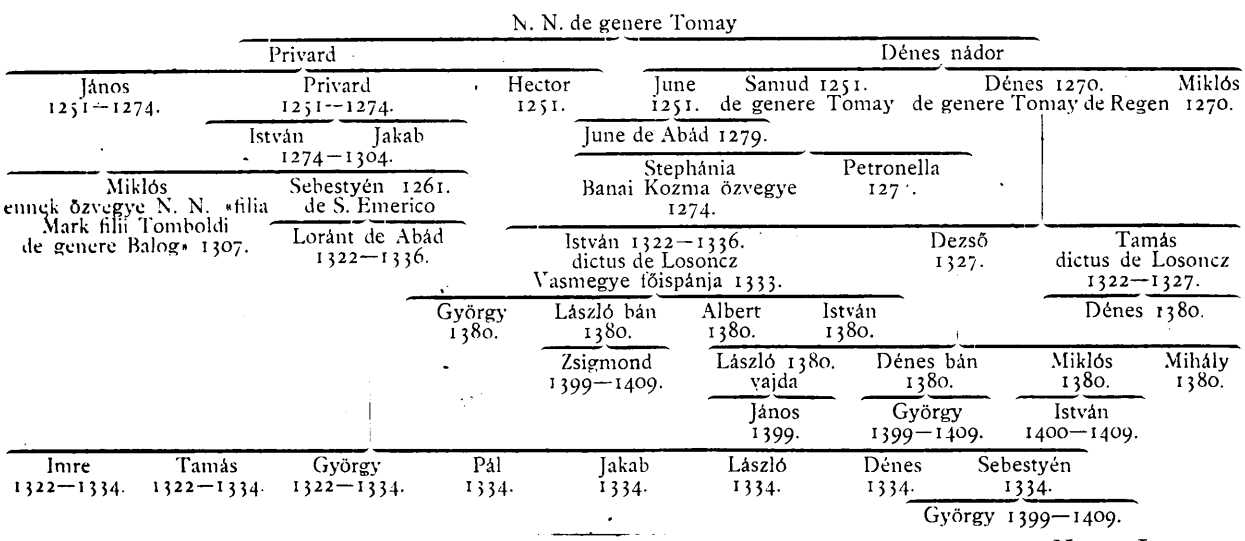

NAGY IMRE.

Pecsétnyomó a XIV. századból.

Pár évvel ezelőtt az «Arch. Értesítő» pecsét és czímer tárgyú közleményeit a külföldi szakkörök élénk érdeklődéssel fogadták, s különösen egy angol folyóirat foglalkozott velük behatóbban, őszinte méltánylását fejezve ki az ott közlött becses anyag felett. Ha jól emlékszem, akkor egy pár lovas pecsétünk tünt fel annyira. — Másrészt azonban nem tagadhatta meg csudálkozását, hogy eféle dolgok hogy fordulhatnak elő éppen Magyarországon.

Kevésbbé csudálatos, sőt talán egészen természetes lesz ez a dolog az említett folyóirat előtt, hacsak főbb vonásokban ismeri is hazánknak köz és müvelődéstörténetét.

Már első királyaink alatt, már a messze középkor kezdetén oly fényes lovagvilága van a magyar földnek, a milyennel bizony akár a frank föld, akár Angolország alig dicsekedhetik.

Itt van Közép-Európa igazi hadi iskolája; frank, bajor és német herczegek jönnek a magyar királyi udvarba, hogy míg egyrészről a külföld finomabb szokásait magukkal hozzák, másrészt mint kiképzett igazi harczoló lovagok, az akkori hadviselés minden ágában járatos hadvezérek térjenek vissza. Itt áll szemben a nyugat-európai civilizatió az ázsiai tatár hordákkal, innen indultak ki keletre a szent sír visszahódítására a középkor legnagyobbszerű hadi vállalata a keresztes hadak. Itt harczol a magyarság századokon keresztül az egész keresztény világ érdekeiért élet halál harczot a mohamedánizmus rettegett félholdjával.

Egy egyetlen nagy, világra szóló csatatér az egész ország, hol együtt harczol Európa és Ázsia legkülönbözőbb hadinépe.

Elképzelhető most már, hogy annyi különböző hadinép érintkezése, hadviselési módja, szokásai, erkölcsei, viselete, fegyverzete, vívott csatái, diadalai vagy dúlásai, fölvonulásai, táborzásai s később torna vagy harcz és lovagjátékai mily befolyással vannak a magyar hadi élet egészen sajátos képének alakulására. Hogy fejlődik ki a keleti népek a tatárok és törökök-

[1] Ezen Urkun bán a Béla király névtelen jegyzője által megnevezett Tomaj nemzetségbeli Thonuzoba fiának Urkundnak nevét a nemzetségben továbbra is föntartotta. V. ö. Magyar Sion II. 747—752. ll.

kel vívott harczokban, másrészt a nyugat-európai lovagság hatása alatt a magyar fegyverzet; hogy lesz nemzeti öltözetünk képe át meg átszőve a kelet színpompás viseletének virágaival.

Mindeme viszonyok pedig ott vannak lerajzolódva, ott tükröződnek vissza középkori jelképeink, czímereink és pecséteinkben. Élénken tárják elénk akkori culturális állapotainkat, lovag-világunk viseletének fényes képét, nem ritkán ősrégi családainknak történetét, s a mythosszerű csodás mondakört, mely azokhoz oly gyakran fűződik, s végűl a keleti, frank, német és bizanti majd az olasz művészet hagyományos formáinak befolyását hazánk művészeti alakzatainak alakulására. Befolyását különösen az olasz renaissancenak, midőn fényes álarczos menetek, a híres danse moresche, a czímertáncz s a lovagjátékok mellett alakos színielőadások rendeztetnek majdnem naponkint a magyar királyi udvarnál, hol kit-kit családi czímere után ismernek fel.

E nagyszabású történelmi képnek eddigelé csak töredékei láthattak napvilágot, most azonban, hogy e lapok hasábjai egyedül e czélnak szolgálatára megnyiltak, biztos és jogos a remény, hogy a köz- és magánlevéltárakban szétszórt mozaikdarabokból bár hosszú évek hangyaszorgalmú munkája után, a magyar czímerészet és pecséttan, s a hazai családok teljes és fényes története íratik meg.

S hogy az adatgyűjtés nagy munkájában majd mily élénken veend részt egész művelt társadalmunk, bizonyság reá, hogy alig jelent meg a «Turul» első száma, alig hatott el annak híre a vidékre, már is számos és rendkívüli becses adatot kaptunk annak keretében leendő közlés végett.

A jelenleg bemutatott pecsétet, illetőleg pecsétnyomót, Miskolczról *Bársony János* ügyvéd úr szívességéből közöljük, a ki fogadja azért e helyen is köszönetünket.

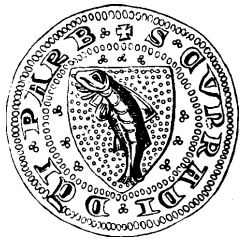

A köralakú pecsétnyomó, melynek lelhelye Vatta község Borsod vármegyében, átmérője 3·1 cm., anyaga sárgaréz, hajdan mindkét oldalán erősen tűzben aranyozva. Hátlapján 1 cm. magas, ságú hosszúkás fogantyú van oda forrasztva, mely át van fúrva, hogy felfüggesztve hordható legyen.

Körirata gyöngyözött körben

✠ S ∴ CVNRĀDI ∴ DC̄I ∴ PĀRB ∴

(Sigillum Cunradi dicti Parb.)

A pecsét feliraton belől középen, háromszegletű paizson heraldikailag jobbra fordulva egy hal látható. A paizs egész terét ezenkívül szabályos pontozat tölti ki. A paizs és körírat közötti téren mind a három oldalról, három-három pontból álló diszítés van elhelyezve, olyanok, mint a köríratban a szavak elválasztására szolgálnak.

A paizs már ősidők óta, a mint a csatákban gazdáját védelmezte, lassankint ennek hős tetteit vagy azoknak jelképeit hordta magán. E jelképek leginkább állatok voltak. Így kerültek annyi czímerpaizsba az oroszlán, leopárd és a sas, mint a legbátrabb állatok. A békésebb civilizatió haladásával ezek a czímerképek is megszelidűlnek s nem ritka lesz a bölény, bárány, kakas, hal stb. Érdekes, hogy később, midőn a régi nemzetség-nevek talán feledésbe mentek, vagy talán megkülönböztetésűl, ezek egyébb tagjaitól, a czímerkép nevét felveszi maga a birtokos. Így támad a beszélő czímer, mely mint jelkép egyszersmint a tulajdonos nevét is kifejezi. Természetes, hogy később megfordítva is történt a dolog, hogy t. i. valamely állat nevét biró egyén czímerébe vagy paizsára azt az illető állatot rajzolták fel. Ilyen a sok közül például nálunk a *Bakos* család czímere, melyben egy ágaskodó kecskebak látható, ilyen a *Halász* család egyik ágáé, halakkal.

Különösen gyakran fordul elő régi czímerpajzsokon a hal jelképe, majdnem minden esetben egyszersmint mint beszélő czímer is. Már a Louvre muzeumában Párisban és a British muzeumban lévő régi görög vázákon ábrázolt paizsokon látható a halak és delphinek képe.[1] *Herodot* arról értesít bennünket, hogy a hajókat megfúró buvárok és a fürge gyorsaság vitézi jelképe a hal.

A középkorban magánosok és községek czímereiben Angol- és Magyarország heraldikai alakzataiban fordul elő feltünő számban a hal jelképe. Az előbbi helyen a tenger szolgál magyarázatúl; hazánkban pedig a folyami és tavi halászat nagy virágzása.

Hiszen régi határjárási okmányainkban bizonyára régen feltünt már a szakembereknek a számos halastó említése, melyeknek ma már legnagyobb részt nyomuk sincs. Középkori okmányaink száz számra tartották fen az egész országban ily tavak emlékét.[2] Őseink ügyes

[1] Charles Boutell. English Heraldry. London 1871. 8r. 8. lap.

[2] Dr. Ortvay Tivadar. Magyarország régi vízrajza.

vízszabályozási tehetsége és helyes gazdálkodásának bizonyítékai ezek. A folyóvizek mentén mesterségesen alkotott halastavak által ugyanis míg egyrészről a haltenyésztés ma már alig elképzelhető virágzásnak örvendett, addig a folyók és patakok felesleges vizei ekként lecsapoltatván, egyszersmint öntözési ezélokra is rendkívül alkalmasok voltak, befolyásolván nem csak a termési, hanem még a légköri viszonyokat is.

Szerintem e nagy halbőség szolgál indokául, hogy a hallal annyiszor találkozunk ezentúl hazánkban czímerekben és pecséteken egyaránt. Előfordul az Bereg, Bihar, Szabolcs, Szatmár és Ugocsa vármegyék, Adánd, Fogaras, Hidas és Kis-Kun-Halas czímerében, mely utóbbi nevét is beszélő czímerében a keresztül fekvő két halban viseli.[1] Egy úszóhal vagy delphin látható a Wesselényi család czímerében is.[2]

A középkori angol és franczia heraldika beszélő czímerében már nem elégedett meg a halnak puszta előállításával; hanem azt különböző fajai és családjai szerint a legnagyobb természetrajzi pontossággal adta elő. Pedig tudjuk, hogy éppen a hal az, a melynek faji jellegét rajzban előtüntetni a legnehezebb. A kor vésnök művészei azonban diadalmasan győzték le e nehézségeket.

Az angol heraldikában leginkább szerepelnek a Barbel zsidóhal, vagy bajszos ponty, a delphin, the Luce (or Pike) a csuka, the Roach a rája és a Hering.[3] Mindannyian mint beszélő czímerek. Így John Count de *Barre* zászlaján, melyet neki I. Eduard király adományozott, két Barbel, *bajszos* ponty arany színben, kék alapon látható. Így fordul elő a delphin Giles de *Fishbourne* czímerében. 1369-ben Anthony Lord *Lucy* czímerében három csuka van. (The Luce = csuka.) E család czímeréből azután összeházasulás folytán által megy e három csuka Lord Percy of Aluwick, és *Northumberland* herczeg czímerpaizsába; de Barre bajszos pontyai pedig 1347-ben *Surrey* lord czímerében díszlenek.[4] — Dauphin-e = Delfin. Dauphiné régi franczia provinczia, mely 1349-ben II. Humbert által Valois Fülöpnek engedtetvén át, Franciaországhoz csatoltatott. Czímere egy delphin volt. — E tartomány mindenkori birtokosa a trónörökös lévén, 1349-től kezdve egészen 1830-ig minden franczia trónörökös és neje dauphin, dauphine névvel czímeztetett s beszélő czímerül egy delphint használt úgy paizsdíszül, mint pecsétjében. Volt grand dauphin, XIV. Lajos fia, meghalt 1711-ben és ennek fia a petit vagy second dauphin. Az irodalomban is ismeretes az Edition dauphine vagyis in usum Delphini kiadás. A franczia grand dauphin számára és használatára készített kiadása a klasszikusoknak.[1]

Az angol és franczia középkori vésnökök, mint említők, művészileg ábrázolták különösen a pecséteken a halakat, úgy hogy az első pillanatra fel lehet ösmerni és megkülönböztetni a delphint, a pontyot, csukát vagy heringet. — Később azonban még ennél is tovább ment a heraldika; figyelembe vette azt is, hogy a hal élve vagy élettelenül ábrázoltatik-e. Ezért látjuk a czímereken és pecséteken a halakat vagy csukott vagy nyitott szájjal.[2]

Pecsétünk vésete oly tiszta correct és művészi, hogy bátran oda helyezhetjük a többször említett angol vésetek mellé. Éppen azért nem is tarthatjuk azt hazai munkának. Ha nem is angol, okvetlen frank vagy német munka. Eltekintve a betűk correct simetriájától, különösen művészi a hal, mely teljesen kidomborodik a paizsból, a pecsétnyomóban rendkívüli mély véset felel meg ez alaknak, melyen még az uszonyok és pikkelyek is fel vannak tüntetve. Szája nyitva van és az egész hal jobb felé függ, jeléül, hogy élettelen. Természetrajzi ismérvei határozottan a közönséges pontyra vallanak.

Ha már paizsunkban kétségtelenül felismertük a pontyot, meg van a kulcs köriratunk teljes magyarázatához. A tisztán olvasható és érthető keresztnéven kívül még ott ez áll:

DCI ∴ PARB.

Az első szó világos, hogy «dicti» szokásos diplomatikai rövidítése, a második pedig latinos rövidítése a Barbel, vagy németül *Barbenek*, mely a paizsban czímereskedő ponty neve. Világos tehát, hogy beszélő czímerrel állunk szemben s hogy pecsétünk *Barbe Conrad* úr leveleit zárta.

SZENDREI JÁNOS.

[1] Tagányi-Rumbold. Magyarország czímertára.
[2] «Turul». 1883. I. füzet. 49. lap.
[3] Moule. Heraldry of Fish. p. 13.
[4] Ch. Boutell. English Heraldry. p. 77, 78. 165 és 170.

[1] P. Larousse. Dictionnaire complet de la Langue Française. Paris. 1879. 211. lap.
[2] Sacken. Heraldik. 66. lap.

TÁRCZA.

A magyar heraldikai és genealogiai társaság f. évi szeprember hó 27-én az Akadémia Kisfaludy-termében választmányi ülést tartott *Nagy Imre* elnöklete alatt. Az elnök röviden üdvözölvén a szünet után munkálkodásra egybegyűlt tagokat, *Deák Farkas* ült a felolvasó asztalhoz s felolvasta tetszéssel fogadott dolgozatát «Az első magyar czímertan»-ról. A Turul-ban fog kiadatni. Ezután Fejérpataky László olvasta fel

*B. Nyáry Albert*nek «A heraldika hanyatlási korszaka» című értekezését. Az érdekes felolvasások után a folyó ügyekre került a sor.

Titkár bejelenti az utolsó választmányi gyülés óta belépett tagok neveit. Alapító tagúl id. gr. *Cziráky János* kir. tárnokmester lépett be 200 forint alapítványnyal. Pártoló tagok (10 frt évdíjjal): *Dr. Keresztszeghy Lajos* Szatmártt, küsmödi és bözödi *Kováts Ferencz* m. kir. csendőrhadnagy Nagy-Károlyban, *Gorove Antal* Piskolton (ajánlja Luby Károly); *báró Radvánszky János* P.-Varsányban (aj. az elnök); gróf *Zichy Hippolyt* püspök Budapesten (aj. Némethy Lajos); *Tarányi Ferencz* kanonok Veszprémben, *Kopácsy Viktor* földbirtokos Litérben, *dr. Bezerédy Viktor* t. főjegyző Veszprémben, *Kenessey Miklós* szolgabiró Enyingen, *Békássy Károly* földbirtokos Békáson, *Peczek Gyula* főpénztárnok Veszprémben, *Kopácsy Árpád* gyámpénztárnok Veszprémben, *Kenessey Pongrácz* ügyvéd Veszprémben, *Ányos Tivadar* földbirtokos N.-Esztergáron, *Kiss László* kormányzó Pápán, *Sárkány Miklós* apát Bakonybélben (mindezeket ajánlja Véghelyi Dezső); *Dessewffy Árpád* Budapesten, *Kazy József* cs. k. kamarás és min. fogalmazó Budapesten, *Gränzenstein Béla* főbányatanácsos Budapesten, *Péchy Ödön* min. titkár Budapesten, gyulai *Gaál István* Büsün (ajánlja Szent-Iványi Zoltán); a *műemlékek országos bizottsága* (ajánlja b. Nyáry Albert). Évdíjas tagok (5 frt évdíjjal): *Pongrácz Sándor* urad. ügyész Eszterházán (ajánlja Majláth Béla), *Az országos levéltár* (aj. dr. Pauler Gyula), báró *Perényi Zsigmond* főispán Nagy-Szőllősön, *Szent-Iványi Gyula* Bikszádon, *Hadusfalvi Spielenberg Oszkár* honvéd-főhadnagy Kassán, *Pálóczi Horváth Géza* honvéd-főhadnagy Kassán (ajánlja Luby Károly), *Zsilinszky Mihály* orsz. képviselő Budapesten (aj. az elnök), *Ostffy Pál* kir. táblai biró, *Bunyitay Vincze* püspöki könyvtárnok Nagyváradon, *Páur Iván* a Széchenyi nemzetség levéltárnoka Sopronban (ajánlja Nagy Imre), *Görög István* Budapesten, *Lossonczy Gyula* Csobánkán (ajánlja b. Nyáry Albert), *Bárczy József* földbirtokos S.-A.-Ujhelyen (aj. Csergheő Géza), *Kőszeghy Antal* Budapesten, *Berkeszi István* tanár Budapesten, *dr. Károlyi Árpád* udv. levéltári fogalmazó Bécsben, *Karagyéna Mihály* orsz. levéltári tisztviselő Budapesten, *Géresi Kálmán* tanár Debreczenben, *Pesty Frigyes* akadémiai titkár Budapesten, *Pfeiffer Ferencz* könyvkereskedő Budapesten, gróf *Zichy Géza* Budapesten, *Stein János* könyvkereskedő Kolozsvárott, *Petrovay János*, Bazinban, *nyéki Németh Imre* megyei aljegyző Sz.-Fejérvárott, *Szombathelyi főgymnázium*, *Vasmegyei régészeti és történelmi egylet* Szombathelyen, *Bikkessy Béla* Magyar-Ovártt, *Széll Farkas* kir. táblai bíró Budapesten, *báró Mednyánszky Dénes* Rakowiczon, *Kápolnay István* h. alezredes Budapesten (mindezeket ajánlja a titkár).

E megválasztott tagokkal együtt a társaságnak összesen 383 tagja van.

A pénztárnok jelentése szerint a társaság vagyoni állapota f. évi szept. 20-ig a következő:

Bevétel:

Befizetett alapítványok	1300 frt
Alapítványi kamatok	40 »
Pártoló tagdíjak	555 »
Évdíjak	340 »
Értékpapírok kamatai	25 »
Összesen	2260 frt

Kiadás:

Igazgatási költségek	168 frt	68 kr.
Tőkésítés	1248 »	33 »
Irói tiszteletdíjak	118 »	50 »
Egyéb kiadványi költségek	146 »	80 »
Összes kiadás	1683 frt	31 kr.
Készpénz	576 »	69 »
Összesen	2260 frt	— kr

A befizetett 1300 frt alapítványból 1400 forintnyi névértékű állampapírok vétettek.

A hátralékos tagdíjakra nézve határoztatott, hogy a Turul-nak a jelen évben kiadandó utolsó száma postai utánvétel mellett fog a hátralékban levő tagoknak szétküldetni.

Titkár jelenti, hogy október és november hónapokban távol levén, ezen idő alatt dr. Szádeczky Lajos társ. jegyző fogja őt helyettesíteni. Valamint hogy a Társaság a pisai «R. Accademia Araldica Italiana»-val a kiadványokra nézve csereviszonyba lépett.

Több apróbb ügy elintézése után a gyülés véget ért.

Az első magyar oklevéltan kiadásának történetéhez. Jelenleg, mikor több mint hatvan év lefolyta után a második magyar diplomatika megjelentét örömmel constatálhatjuk, azt hiszszük, nem érdektelen megemlékeznünk az elsőről, melyet Perger János hites ügyvéd Schwartner latin oklevéltana és Horvát István kritikai jegyzetei nyomán 1821-ben magyar nyelven bocsátott világgá. Nagy dolog volt akkor, mikor sem a magyar műnyelv, sem az igazi tudománykedvelő közönség még nem volt annyira szervezve, mint jelenleg, ily elvont tárgyú munka megírásába kapni.

A kiadás nem volt ment minden akadálytól s hosszabban húzódott, sem mint előre volt látható. Ezt bizonyitja az alább olvasható «Tudományos Hiradás», melyet petrószai Trattner János Tamás, a diplomatika kiadója, az előfizetők közt, kik szám szerint 273-an voltak, szétküldött:

Tudományos Hiradás.

Az Alább írt egész tisztelettel jelentem a Nagyérdemű Magyar Közönségnek, hogy azon Magyar *Diplomatikai* munkát, mellyet TT. *Perger János* Úrtól Kiadás végett által vettem, s a mellynek első Része már a Nyomtató sajtót el is hagyta, el nem készít-

tethettem, rész szerint azért: minthogy azon Munkának egy Része, melly is bővebb meg visgálás végett N. M. Magyar Kanczelláriára fel küldettetett, onnét még eddig le nem érkezett; valamint szinte azért is, minthogy a Rézmetsző a szükséges Réztáblákat mind eddig tökélletesen el nem készítette. Mellyre való nézve a Nagyérdemű Közönségnek ezen dolog eránt való türedelmességét még kevés üdőre ki kérem; bizonyossá tévén az iránt, a Nagyérdemű Közönséget, hogy mihelyt az említett Munkának hátra lévő Része a M. N. Kanczelláriáról le érkezend, azonnal Nyomtató sajtó alá fogom adni. Pesten Kisasszony Havának 31-ik napján. 1821.

Petrószai Trattner Ján. Tamás,
mint a fellebb említett Munkának Kiadója.

A magyar történelmi társulat ez évi sopronmegyei kirándulása nemcsak más tekintetben felelt meg a hozzá kötött várakozásnak, hanem a heraldikusnak és genealogusnak is bő anyagot nyújtott tanulmányokra.

Heraldikailag igen érdekesek voltak a Páur Iván tagtársunk által a sopronmegyei levéltárban kiállított régi czímer-másolatok. A gyönyörű rajzok mind az eredetiekről vétettek, a legpontosabb hűséggel; s a czímerek sora, melyeket alább megnevezünk, fogalmat adhat, hogy régiség tekintetében bátran versenyezhetünk Németországgal, hol a XV. század első feléből czímeres levelekkel csak szórványosan találkozunk.

A mohácsi vész előtt kiállított, s Páur Iván birtokában lévő czímermásolatok a következők:

1414. Eresztvényi család. — 1415. Gállffy cs. — 1415. Szecsődy cs. — 1418. László-karcsai Török cs. (ennek eredetije Páur Iván birtokában). — 1419. Kisfaludy cs. — 1431. Jersai cs. — 1434. Básznа cs. (eredetije Páur Iván birtokában) — 1455. Sánkfalvy cs. — 1471. Zsibrik cs. — 1476. Pryber cs. — 1500. Mesthery cs. — II. Ulászló korából a Tapprai Spissich családé. — 1523. Imreffy cs.

Birjuk a tudós gyűjtő igéretét, hogy időről időre közlönyünk számára átenged egyet-egyet gazdag gyűjteményéből.

Szép gyűjteménye van czímeres levelekből Sopronmegye levéltárának is, csakhogy sokkal fiatalabb; legrégibb darabja 1580-ból való. Sopron városa levéltárában is van nehány, s ezek közt a legrégibb Zsigmond királynak egy 1416-ki armálisa.

Genealogiai szempontból a sopronmegyei levéltárak közt alig van egy is, mely versenyezhetne a herczeg Esterházyak kismartoni levéltárával. Fasciculus számra vannak itt az Esterházy családon kívül az alsó-lindvai Bánffyakra, dobóruszkai Kornisokra stb. vonatkozó iratok a legrégibb kortól kezdve.

E levéltár dúsgazdagságáról fogalmat adhat a következő összeállítás, mely betűrendben mindazokat a családokat tartalmazza, melyeknek iratait nagyobb számban őrzi a levéltár.

E családok:

Abaffy, Agárdi, Alaghy, Alchai, Andrássy, Alapi, Almus, Amade, Angyal, Aranyosi, Ányos, Arkai.

Bacsko, Baczur, Baghi, Baksi, Balassa, Balogh, Bandi, Bánffy, Bank, Bantha, Bessenyei, Brogyány, Belliczay, Bercsényi, Barlagi, Bathonyai, Báthory, Bay, Baxai, Beche, Bede, Beghani, Bessenyő, Belse, Berényi, Betkei, Baranyai, Baroczi, Bitto, Blasius, Blyna, Bobrik, Bochkai, Bochka, Bodo, Boithy, Boly, Bonthol, Bornemisza, Botka, Botyáni, Brusani, Baszt, Bakits, Berle, Bosnyák.

Chanad, Chata, Czompo, Csaák, Chanadius, Chernel, Chemetey, Csáky, Csató, Csebi, Csibay, Csike, Csuruth, Csurkay, Csurba, Czernyei, Cziráky, Czinaty, Czobor, Csuzi.

Dank, Darás, Daróczy, Debreő, Decan, Deési, Darabos, Draveczky, Demetrius, Derecske, Ders v. Dersffy, Dezsew, Diorg, Dietrich, Dobó, Dobóczy, Dóczy, Donch, Draskovics, Drugeth, Dulo.

Eck à Salmis, Egervári, Endre, Eödenffy, Erchey, Erdődy, Eszpethei, Egusdi.

Farkas, Farkasluk, Fáy, Fánchy de Gordowa, Fodur, Finta, Forgách, Futaki, Frank.

Gálházi, Gara, Gelye, Gracsics, Gémes, Geréb, Gregorius, Gányi, Gyapul, Gyenge, Gyth.

Hatubur, Hench, Herando, Herman, Homonnai, Hölgyi, Hettyei, Horeczky, Horka, Horváth, Haiczenberger, Hosznos, Hosszutothy, Hunth, Hunyod.

Iren, Ilanth, Ilyésházy, Isipi, Ivánka, Iványos, Iván, Iváncz.

Janus, Jakch, Jukusith, Jeszenszky, Jákóffy, Jeyky, Jous.

Kalanda, Kállay, Kalmár, Kany, Kapelthe, Kapul, Kasply, Káthay, Kavaznya, Komádi, Kálnay, Kecz, Keme, Keopy, Keörtössy, Kerepecz, Kéry, Kereky, Kesserö, Ketheth, Keürbü, Kendy, Kirchmayr, Kisfaludy, Kolthay, Kordics, Korláth, Kornis, Kosztolányi, Kovács, Kún, Keöszöghi, Kudich, Koszka,

Laymer, Lazthozi, Lebl, Lengyel, Lökesi, Lewstachius, Ladoni, Laczk, Lippay, Listius, Literati, Loaz, Lónyai, Lacza, Lopkovitz, Lorantffy, Losanczi, Lukaczy, Lulenszky, Luka, Lukasi.

Machachyn, Makai, Marcus, Marczali, Márk, Máthé, Maxa, Maylad, Márffy, Mayus, Mengvech, Mezeőgyáni, Melith, Miklai, Milethynczi, Miticzky, Maythényi, More, Modrar, Mokranth, Monoszloui, Morchol, Morochuk, Mortun, Moys, Munkadi, Mandl, Mérey, Menshengen.

Nádasdy, Nagy, Nagykereki, Nagymihályi, Nedeczki, Nempthy, Nemes, Nibi, Nimeth, Nyakas, Nyáry de Bedegh.

Ocskay, Ódal, Olaszy, Onch, Ongai, Oranchi, Orbán, Osth, Ostrosicz, Ostvanteleki, Ország, Osztroluczky.

Palaghy, Páldeáki, Pálffy, Palochay, Palócz, Paly, Pázmán, Panazi, Pathochy, Paky, Perbarth, Perényi, Petenházy, Petheő, Pharlo, Pinnyei, Piszki, Pogány, Pográny, Pély, Prépostváry, Palenovich, Pörneszy, Pohárnok, Póka, Polkorab, Pouse, Pratyndorffer, Preszanszky, Pyke, Pyrus, Papp, Pákfy.

Radváni, Rákóczi, Ravaz, Rutkai, Réwai, Rikalph, Roth, Rotthal, Rathy, Rubyn, Ruchai, Ruszkai.

Sadan, Sándor, Sárkeözy, Sárkány, Sarmasági, Sartori, Saytiaz, Selipi, Selke, Semberi, Spáczai, Somogyi, Semlér, Semsey, Szendrei, Serédy, Shiz, Somi, Sory, Soós, Stipsich, Szakadásy, Szilvásy, Sulok, Sykathory, Synka, Szarov, Szerdahelyi, Szethy, Szirmay, Szécsei, Szunyogh, Szakmáry, Sári.

Tabaydi, Tarnóczy, Tarrody, Tercháni, Teuteus, Teörök, Tharkői, Tarnosi, Thassol, That, Thekus,

Thelegdi, Thembes, Thepáni, Tewresdi, Thomas, Thorma, Thoroskay, Thurzo, Thibány, Tiburi, Tinctus, Tomay, Traychar, Trentel, Turol, Thököly.

Ugali, Ugrai, Uktelen, Usz, Urban.

Vallis, Varkoch, Vass, Vásárhelyi, Vattay, Varla, Verbai, Vethési, Viczay, Visnyoczky, Vukovics, Váradi, Várdai, Varjúfalvi, Vajnad, Vasper, Vechei, Vejkei, Velkei, Vörös, Vitéz. Walk.

Ez elősoroltakon kívül nincs a magyar hazának úgyszólván egyetlenegy családja sem, melyre a kismartoni levéltár több vagy kevesebb adatok ne tartalmazna. Oly kincsesbánya az, mely nem csak a történetíróra, de a genealogusra nézve is kiaknázhatatlan.

SZAKIRODALOM.

A gróf Károlyi-család oklevéltárából legközelebb megjelenik a második kötet. Tartalmazni fogja az 1413-tól egész Mátyás király haláláig terjedő kort. A levéltár anyagának bősége ebben a korban már nem engedi meg minden oklevél közlését, az anyag szaporodtával mindinkább szorosabban kell megvonni a határt a közlendő s elhagyandó oklevelek közt. A kötet az országos érdekű okleveleken kívül különösen genealogiai szempontból fog sok érdekeset nyújtani; s reméljük, hogy e részben, a mire mult füzetünkben reámutatni igyekeztünk, a Károlyi és vele egy származású családok nemzedékrendjét illetőleg sok becses dologgal fogunk találkozni. Ugy tudjuk, hogy a szakavatott szerkesztő, Géresi Kálmán, tollából terjedelmes genealogiai bevezetés fogja az okleveleket megelőzni, mely az első két kötet összes anyagát felöleli. A második kötetben a heraldikus is meg fogja a magáét találni, mert mellékletképen két gyönyörű Zsigmondkori czímer is járul hozzá kitünően sikerült színnyomatban.

Kassa sz. kir. város pecsétjei és czímerei. Ritkán találkozik az ember vidéki kiadványban oly sikerült illustratiókkal, minőket a felső-magyarországi Muzeum-egylet adott ez évi évkönyvében Tutkó József «Adatok Kassa sz. kir. város pecsétjei és czímereinek fejlődési történetéhez» czímű értekezéséhez. A színnyomatok, különösen a czímereknél, kitünően sikerültek. Maga a szöveg az 1880-ban elhúnyt Tutkó József, kassai monographus, egy bevégzetlen munkájának töredéke, melyhez Dragoner Béla írt felvilágosító és pótló jegyzeteket. Ez értekezés ismerteti a kassai pecséteket és czímereket s azokat történeti fejlődésökben követi. Egy pecsétrajz (ez a legkevésbbé sikerült, mert pecséteket színezett könyomatban jól közölni nem lehet), és öt czímerkép járul a szöveg megvilágításához. A szövegből kiemeljük a következőket: A kassaiak legrégibb — IV. Béla alatt készült — pecsétjökbe Szent Erzsébet alakját vették föl e körirattal: «St. Elisabet Sigillum Civium de Cassa». Tutkó véleménye szerint ezen pecsét 1245-ben készült; annyi tény, hogy 1290-ben már okleveleken találjuk, s egész 1405-ig volt az használatban, mint «sigillum maius». Ha volt nagy pecsét, kellett kicsinynek is lennie; s valóban vannak is a kassai városi levéltárban oklevelek, melyeken az előbbinél kisebb pecsét körvonalai világosan kivehetők. Sajnos, hogy ezeknek lenyomatai oly gyérek, s a meglévők is oly rongáltak, hogy azokból a kis pecsét alakját megállapítani nem lehet.

Uj ærát nyitott meg Nagy Lajosnak 1369-ki czímeradományozó levele, melyben a várost feljogosítja, hogy pecsétein és zászlóján az új czímert használhassa. A város azonban úgy látszik előszeretettel volt régi pecsétje iránt, mert azzal még jóval az említett czímeres levél kelte után, a XV. század elején is élt. Ugy látszik, az új czímert csakis gyűrűspecsétjébe vette föl.

A czímer a későbbi királyok alatt is alapjában ugyanaz maradt, csak egyes mellékalakokkal bővült. A paizsban látható liliomokhoz és ezüst-veres pólyákhoz Zsigmond alatt, az 1423-ki czímeres levél szerint, az angyal járult, mint czímertartó. V. László 1453-ban az angyal ruhájának színét módosítja s a paizs pólyáinak színét más rendben (veres-ezüst) határozza meg. A paizs fölé pedig koronát tesz. II. Ulászló 1502-ben az angyal ruházatát ismét változtatja, s a czímerbe saját és nejének, Anna királynőnek czímeréből is átvesz egyes jelvényeket. A korona helyébe két sisak lép. S ez azon czímer, melyet Kassa városa pecséteiben mai napig is használ. A sikerült színnyomatok jól visszatükrözik a városi czímer fejlődésének e különböző fázisait.

KÖNYVÉSZET.

Nagy Imre. Codex diplom. Hungaricus Andegavensis. Anjoukori Okmánytár. Harmadik kötet (1333–1339). Budapest 1883. 8r. VI. és 650 l.

Dr. Stöhr Antal. A felső-magyarországi Muzeum-egylet negyedik évkönyve. Szerkesztette és közrebocsátja —. Kassa 1882. 8r. 159 l. és négy színezett tábla. (Tartalmaz egy értekezést Kassa városa pecsétjeiről és czímeréről, továbbá okleveleket a kassai városi levéltárból).

Des Conrad Grünenberg, Ritters und Burgers zu Constenz, Wappenbuch. In Farbendruck neu herausgegeben von Dr. R. Graf Stillfried-Alcántara und Ad. M. Hildebrandt. (Ezen díszmunkából C. A. Starke görlitzi könyvkiadónál még mintegy 85 példány áll rendelkezésre. A nagy munka negyedévenként megjelenő kötetekben adatik ki, egynek-egynek ára 50 márka. Az egész munkának, mely hét kötetet tartalmaz, ára 350 márka.)

Russi Michele. Paleografia e Diplomatica de' Documenti delle Province Napolitana. Con venti tavole. Napoli, 1883. 16r.

L'Araldo — Almanacco Nobiliare del Napoletano per il 1883. Anno VI. Napoli. Tip. dell' Unione 16r. 280 l.

F. Fernandez de Béthencourt. Anales de la Nobleza de Espana. Anuario de 1883. Madrid. 32-rét 454 l.

HIBAIGAZITÁS.

A Turul f. évi I. füzetében «A Mellétei Baróczy család armálisa 1415-ből» czímű czikkben a 27. l. 1-sső hasábon olvasható 3-ik jegyzet tollhibából került illető helyére s mint a tárgyhoz nem tartozó, elhagyandó. Nagy Iván ugyanis i. helyen nem a Semsey, hanem a Szirmay család czímeréről szól, s ezt mondja 1417-ből valónak.

A 49. lapon 1-sső hasáb 3-ik sorában (alulról) özv. gróf Rhédei Istvánné helyett Rhédei Jánosné olvasandó.

AZ ELSŐ MAGYAR CZÍMERTAN.

E kis mű, melyet olvasóimmal meg akarok ismertetni, az *Ars Heraldica* nevet viseli,[1] megjelenésének helye Kolozsvár, éve 1695 s írója ama híres tudós Páriz-Pápai Ferencz orvostudor és az enyedi főiskola közönséges nyilvános rendes tanára, kiről tudjuk, hogy született Deésen 1649-ben és meghalt Nagy-Enyeden 1716-ban. És tudjuk, hogy sok szép magyar munkát is írt 1680-tól 1710-ig, a lélek békéjéről (vallásos mű); a test békéjéről (orvosi könyv) stb., s írta különösen maradandó becsű munkáját, a *latin-magyar és magyar-latin szótárt*, mely gyermekéveink óta egész életünkön át kisérőnk szokott lenni. Ime azonban e nagy tudós nem csak vallásos, erkölcsi, orvosi és nyelvészeti műveket írt, hanem mint a XVII. század encyclopædistája más tudományszakokban is dolgozott, s nem csak magyarúl, de latinúl is. Így írta a reformatió történetét, így e czímertani munkáját is, melylyel érdemes lesz közelebbről megismerkedni. Talán mondanom sem kell, hogy a munka ajánlva van, még pedig báró Apor Istvánnak, s az akkori szokás szerint, meg is van gratulálva Kölesséri Sámuel által prózában, Enyedi István által versben. Ekkor következik a tartalomjegyzék s az ember csak elbámul, hogy írónk az *Ars Heraldica* név alatt a tárgyaknak mily különféleségét foglalta össze. Munkáját XV fejezetre osztotta, melyek közül az I. szól: A legfőbb hatalomról, a felségről (de Majestate); a II. a méltóságokról; a III. a családokról; a IV. a nevekről; az V. a czímekről; a VI. a tisztelendőségekről (de Reverentiis); a VII. a rangfokozatokról; a VIII. a testi örökségekről (arcz, bőrszín, haj, köröm stb.); a IX. a ruházatokról; a X. a koronáról; a XI. a gyűrűkről; a XII. a függő ékszerekről; a XIII. a kézbeli ékszerekről; a XIV. a czímerekről, ú. m. 1. a paizsokról, 2. a sisakról, 3. a foszlányokról, 4. a színekről, 5. a czímer-alakokról; a XV. a főbb czímerekről és végül betold egy XVI. fejezetet a czímerek különböző használati módjáról. Lássuk röviden e fejezetek tartalmát.

I. *A felségesség* (Majestas), mondja írónk, a legfőbb hatalom a polgári társaságban, felsőbbet magánál nem ismer, s tőle nincs feljebb hivatkozás. Hatalmát nem szabályozza a terület nagysága, egy városban is fennállhat.

A felségjog valóságos és személyes. *Valóságos*, mikor az ország vagy birodalom amaz alaptörvényeiben gyökerezik, melyek a köztársaságnak is alapját képezik s csak a birodalom megsemmisülésével enyésznek el; *személyes*, mikor valakinek csak személyére ruháztatik.

Néha a felségi jog oly mértékben adatik át egy személynek, hogy a nép semmit se tart meg, e módnak neve *abdicativus*; máskor az állam alaptörvényeinek fenntartása mellett, communicativus, mint Angol-, Magyar- és Erdélyországban.

A felség fogalmának tartalmát teszik a felségi jogok, ú. m.:

1. *Törvényt hozni, magyarázni, javítni*, sőt ha tetszik, *eltöröllni*.

[1] Teljes czíme: Ars Heraldica seu consvetudinum Heraldicarum, quarum crebrior passim et usus et in Historiis praecipue Europaeis mentio. Synopsis collecta et in hunc pugillum in gratiam in primis Nobilitatis Transilvanicae contracta. Opere et veritate Francisci Páriz-Pápai Med. Dr. et in Alma Enyedina P. P. Claudiopoli 1695. Ex off. Nicolai Kis de M. Tótfalu.

2. *Hivatalnokokat kinevezni.* Ezt magánszemély nem teheti, magánosnak annyi joga van, mennyit a felség rá bíz. A rómaiak még bizonyos életkort is kivántak, consul senki se lehetett 43 éves kora előtt, prætor 40, quæstor és ædilis 27 éves kora előtt.

3. *Nála a felebbezés bevégződik*, tőle nincs apellatió, de ő a kisebb szék itéletét leszállíthatja, megsemmisítheti, kiigazithatja, megerősítheti.

4. *Kiváltságokat osztogathat.* Így a római császár királyokat, fejedelmeket, grófokat, bárókat, nemeseket nevezhet ki.

5. Békét köthet, hadat izenhet.

II. *A méltóság* lehet nagyobb vagy kisebb. A nagyobbak közt régi idő óta kitünik a *császári* s csakis a *pápainak* van utána téve. Császár alatt értvén a római császárt, habár a török szultán is használja e nevet. A császárt követik méltóságban a *királyok*, habár a pápa után mindjárt a *bibornokok* következnek, kik közvetlen a pápa mellett vannak, tanácsát képezik s Róma földén tartózkodnak, uralkodván fényben és hatalomban. Ezeket az *érsekek* azután a *püspökök* és *apátok* követik, kiket mindnyájokat fejedelmi méltóság környékez.

A császár után jőnek a *választók*. Ezek egyháziak és világiak. *Egyházi választó-fejedelem :* a mainczi, a trieri és a kölni érsek, a birodalom főkanczellárai, amaz Német-, az Franczia-, ez Olaszország részéről. Legrégibb a trieri, leggazdagabb a kölni s leginkább tisztelt a mainczi.

Világiak: a cseh király a császár főpohárnokja, hajdan fő étekfogója volt; a mi azután a palatinátusi választó lett, most pedig a bajor király; a *szász király* a császár főudvarmestere; a *brandenburgi választó* főkamarás; a *palatinatusi választó* ma főkincstárnok nevet visel.

Minden uralkodói méltósággal biró egyén egy szóval fejedelemnek neveztetik. A világi fejedelmek *herczegek*, aztán a főherczegek, mint a Habsburg család tagjai és nagyherczegek, mint a moszkvai, hetruriai és velenczei.

A moszkvai fejedelem nagyherczegnek hivatik, az ő nyelvükön *Tzárnak*, innen jött azután, hogy elsietve császárnak is nevezgetik. A velenczei herczegség nagynak mondatik, melyben mint Contarini mondja, a királynak egy német láthatod: hatalma nincs, de fényben és díszben király; hatalmára nézve tanácsos, a városban fogoly, sehová sem mehet a városból a tanács híre nélkül. A herczegek után jőnek az *őrgrófok*, ezek után a *grófok* örökös és ideiglenes (mint például a magyaroknál a főispánok). A grófokat követik a *liber-bárók*, Német- és Magyarországon kevés, Angliában sok. Francziaországban egy sincs. Erdélyben Fogaras, Kővár és Toroczkó liber-báróságok. Angliában keletkezett egyszersmind a kis bárók (Baronettes, vice barones) intézménye.

Ide tartoznak a császári, királyi *hübérségek* (Feuda), melyek közvetve vagy közvetlenül csak a császártól függenek, tőle kérendők s általa adományozandók és csakis ő a birájok. A kik e hűbériséggel megajándékoztatnak, a császár vazallusainak neveztetnek s neki hűségi eskü tesznek. E hűbérségek egyháziak és világiak. *Egyháziak* a három egyházi választó, az érsekségek, püspökségek és apátságok. *Világiak* a cseh király, a többi világi választó, az ausztriai főherczeg, fejedelemségek, herczegségek, területi grófságok, őrgrófságok, várgrófságok, grófságok, báróságok.

Vannak a birodalomnak a német földön kívül lakó vazalljai is, például a spanyol király a burgundi grófságnál fogva, melynek szavazata van a gyűlésekben s járul is a közterhekhez. Svécia és Dánia királya a holsteini herczegségeknél fogva, a lotharingi és mantuai herczeg stb. Ezekről nem mondjuk, hogy a császár vazallusai, hanem a birodalom vazallusai, mert más dolog az uralkodó vazallusának lenni, s más a birodalom vazallusának. Így például Erdélyország alá van rendelve a magyar királynak, de nincs alárendelve Magyarországnak. Így Nápoly alárendeltje a spanyol királynak, de nem Spanyolországnak. E méltóságok, egyháziak úgy mint világiak, el is veszthetők declaratió által.

A III. fejezetben beszél író a *családtagokról.* Ősökről csak az beszélhet, ki legalább *három* megelőző apát tud felmutatni.

A IV. fejezetben a *nevekről* beszél írónk, úgy mint a vezeték-, a kereszt- és melléknevekről stb. Említi például, hogy 1671-ben a Zrinyi és Nádasdi gyermekeiknek neveiket is eltiltották. A Zrinyieket de Gratiáknak; a Nádasdiakat Loveloknak nevezték.

Az V. fejezet a *czímezésekről* szól. Valamint a neveket az egyének, úgy a czímeket a méltó-

ságok megkülönböztetésére találták fel. De vigyázni kell a tévedésekre; sok fejedelem hord oly czímet, melynek tartalma régen elenyészett. Így a kit a *választók* magok közt (elsőnek) főnek választanak, császárnak, felségesnek hivatik. A felséges czímet a királyok is megkövetelik, vagy hizelgőiktől elfogadják, mint a szegény I. Károly angol király.[1]

Hajdan a császárokat istenieknek mondották (divi), ez már ma szokatlan, szintén pius, felix, inclitus, victor és triumphator neveket is nyertek hajdan, ezt még most is szívesen elfogadják. Ma leggyakoribb czím a sacratissimus.

A mi Leopoldunknak — írja jó Páriz-Pápai — mint magyar királynak czíme *apostoli*, hivatalos iratokban nem szokatlan. A győzhetetlen, a nagyhatalmú, a legkegyelmesebb stb. ma már szokatlanok, ma már szerényebb czímekkel is megelégesznek a monarchák.

A konstantinápolyi császárokat porphyrogenitáknak (bársonyban szülötteknek) szokták nevezni a helyről, a hol a császárné megbetegedett. A törökök császárját Kagánnak, Szultánnak (= úr) nevezik. A moszkvai nagyherczeget Czárnak; a tatárok nagyvezérét Khánnak hívják. A persák királyai Sháhnak, Sophinak czímeztetnek stb. stb. Némelyek ily czímeket vesznek fel: Isten, Jupiter fia, Isten ostora, az egészség ura, a paradicsom angyala, a nap vagy a hold öcscse. És magoknak is adnak czímeket a királyok: a török szultán azzal dicsekszik, hogy ő a királyok királya, s így nevezi magát néha a persa király is.

A spanyol királyoknak sajátos czíme *katholikus*. E czímet Richaredus spanyol király Lövigildus visigoth királynak fia nyerte nagy Gergely római pápától, hogy országából az arianismust kiirtotta. E czímet azonban Clodvig és Chilpert gall királyok is használták. A franczia királyoknak ily nemű mellékneve a *legkeresztyénebb*. E czímet VI. Sándor pápa hasztalan igyekezett katholikus Ferdinandra átruházni. Az angol királyok *a hit védőinek* neveztetnek, így nevezte X. Leo VIII. Henriket, hogy Luther ellen egy czáfoló munkát írt. A császárok *az egyház ügyvédei*. Vannak oly méltóságok a birodalomban melyek csak czímek, de a legnagyobb urak szívesen viselik, pl. al-pohárnok a gróf Limburgok czíme; fő-konyhamester a Waldenburgok czíme; a fuldai apát a császárné főkanczellárja, a toledoi püspök Spanyolország született kanczellárja; a würtembergi herczeg a császár fővadászmestere.

Csak a római pápát nevezik *legjobbnak* s *legnagyobbnak*, továbbá nevezik: atyának az úrban, legszentebb úrnak, a legáldottabbnak, az úr szőlőjének őre, a nyáj pásztora, az apostoli hajó kormányzója, Krisztus helytartója stb. Vannak megelőző czímek, a császár fia vagy utódja római király, néha Princeps Coronæ stb. A spanyol trónörökös czíme asturiai herczeg; a franczia elsőszülött duc de Dauphinnek neveztetik. Az angol trónörökös hajdan Normandia herczegének, most Vélszi (Wales) herczegnek czímeztetik stb. A *felség czíme* Isten után a császárnak adatik, de igen királyoknak is, valamint császárnéknak. A cseh, dán és svéd királyok saját országaikban a felség czímet használják, mely a birodalomban nem adatik meg nekik, s a császár által csak *királyi méltóságoknak* (regiæ dignitatis) s fenséges uraknak (celsitudinis) czímeztetnek.

Dei gratia (Isten kegyelméből) csak monarchát illet meg; de más fejedelmek is használják, Franciaországban azonban a királyon kívül, ha valaki használná, bűnténynek tekintetik. Az erdélyi fejedelmek is használták mint souverainek, de 1690 után az osztrák udvar gróf Bánffy Györgynek a *nos*-t és *Dei gratiat* eltiltotta. Levelezéseknél nagy szerénységgel írnak egymásnak az uralkodók. *Királyi magasság* (Regiæ altitudinis) illeti a cseh, dán, svéd királyokat, az etruriai nagyherczeget s még nehány királyi vérből származó herczeget.

Serenissimos — *fennségeseknek* szólítunk minden választót, s a többi birodalmi herczeget, kik herczegi vérből valók. *Eminentissimi* — *Eminentiádnak* czímeztetnek a bibornokok; *főmagasságoknak, főméltóságoknak* (altissimi celsissimi) minden német, franczia, belga, holland herczeg.

Méltóságosok a grófok és bárók.

Nagyméltóságúak (Excellentissimi) a fejedelmek valóságos tanácsosai, a nagy követek, tábornokok s az akadémiákon némely professorok és tudorok.

Tekintetes nemzetes (Spectabilis Generosus) csak olyan, kinek ősei vannak. (Nisi majorum

[1] Magyarországon már I. Mátyás király élt az augustus és Majestas czímekkel.

gloria præcellens.) Az apátok, nagyprépostok *főtisztelendők* (reverendissimi, dignissimi).

Tekintetes (Spectabiles) a várjobbágyok, palotaőrök, kamarások, egyetemeken a karok decánjai.

Városok vezetői *nagyságosok* (magnifici); közönségök Amplissimi, Gravissimi, Prudentissimi.

A nagyságos címmel élnek ritkán némely mágnások, gyakrabban az akadémikusok; az akadémiai körből választott rectorok és prorectorok. A theologusok többnyire *tisztelendők* (reverendi, devoti, vigillantissimi); a jogászok = consultissimi; az orvosok = experientissimi; a bölcsészek = præclarissimi, s a ki mindenekben kitünő = celeberrimi. Mások vegyesen = pereximii, clarissimi, præstantissimi, doctissimi et quid non? kérdi a jó öreg professor.

Irónk eddigelő intézményszerű, többé-kevésbbé állandósított tényekről tanított, de a VI. fejezeten kezdve a *tiszteletadásról, az előljárásról, a ruhákról, gyürükről, függőkről, kézrevalókról, koronákról, körmökről, fülekről*, stb. értekezvén annyira más térre megy, t. i. az örökké változó divat és szokások terére, hogy ezeket most teljesen mellőzve átmehetünk a XIV. fejezetre vagyis a czímerészetről szóló fejezetre, mely czímül szolgál ugyan az egész könyvnek, de annak alig teszi negyedét.

A XIV. fejezet a *czímerekről* több czikkekre oszlik, melyek közt az első:

I. A paizsokról.

A dolgoknak legigazságosabb édesanyja a természet, minden embert egyenlőnek alkotott; mindeniknek ugyanazon születési feltételei vannak: de a mindenség rendre törekszik és az emberi dolgoknak végzetteljes szükségessége, hogy némelyek másokat méltóságban s parancsoló hatalomban megelőzzenek. Innen a halandók igyekezete a méltóságoknak bizonyos *jelvényeit* találta fel, melyek értelme által a polgári társaság rendjei vagy családjai megkülönböztethetők, melyek által az emberek szelleme a vetélkedésre igyekezvén, erényekre és örök dicsőségre ösztönöztetnek, mely jelvények tulajdonképen *czímerek*-nek hivatnak. A czímerek feltalálását Jákob patriarchának tulajdonítják, ki gyermekeinek sorsát és vagyonát saját jelvényekkel ellátott házak által különböztette[1] meg, melyek aztán más népekre is leszármaztak.

A czímereket azonban leginkább a fegyvereken használták, a mint a katonákhoz illett, s általok lovascsapatokat, ezredeket, századokat, vezéreket s másokat különböztettek meg. Így történt, hogy a birodalom összeomolván, a szokás napjainkig fentartotta magát, s a családi jelvénynek is czímer a neve, mint a katonai jelvénynek, mert a mi czímereink sem voltak kezdetben egyebek, mint elődeinktől valami dicső tény emlékeül megtartott s az utódokra hagyott fegyverek (arma). Ezért az őskori íróknál e czímerek neveztetnek jelek- (signa), jegyek- (notæ), jelvények- (symbola) és ékítéseknek (ornamenta).

A czímerhez tartoznak a *paizs*, a *sínek*, a *sisak*, a *foszlányok*, és a czímeralakok. A *paizsé* az első hely s gyakran a jelvények adnak nevet a paizsnak s a jelvényeknek gyakran van oly fő részük, mely aztán paizst, czímert mindent magában foglal. A rómaiaknál volt a *fényes paizs*, sima, szegletes, *clypeus; katona-paizs = scutum; kerek paizs = parma = tatárpaizs; bogláros paizs = umbo; kis kerek paizs = ancile.* Voltak ugyanis régen tojásdad alakú és szögletes paizsok; egészen simák s középen valami pikkelylyel, gombbal, boglárral erősítve, voltak behajló, kihajló s többfelé bemetszett szélekkel. Voltak nehezek is, mint a Goliathé, hogy a szolga a vállán hordozta. Nagy Sándor ezüstpaizsokkal látta el katonáit, s ezeket Argiraspydatoknak nevezte; nagy volt a régieknél a paizs tisztelete, a ki csatában a paizst eldobta, arra büntetést szabtak, de a ki a dárdát vagy kardot eldobta, arra nem.

A paizst baldoldalon hordozták, belső közepén a horog, ansa, melyen tartották, a paizshoz volt erősítve. A Dávid tornya körül s más helyt a falakon Jeruzsálemben paizsok csüngtek ékítésül és a hősök emlékének fentartására. Hajdan a vezért paizsra emelték, s a katonák közt meghordozták, sőt ez még királyokkal is megtörtént.

A czímerekben a paizs mai napság az európaiaknál s más helyt sem egyéb, mint egy üres *tábla*, hová bátor hősöknek vagy más kitünő férfiaknak dicső tettei be szoktak iratni, hogy az utókor előtt e dicséreteket tanítsák, megtart-

[1] Mózes I. könyv 49 r. (?)

sák és neveljék. Európában, *különösen négyféle paizs van.* A németek háromszögű paizszsal élnek, a két felső szög egyenes (rectus angulus), az alsó kerekded. A francziák és angolok eleintén szintén háromszögű, alsószög hegyes, később ezek négyszögűvé lettek; az olaszok paizsa mindig tojásdad. A spanyolok paizsa fenn négyszögre hajló, alól háromszögre.

De magok a czímeralakok bizonyos paizst kivánnak, pl.: a német birodalom kétfejű sasa saját alakot kiván. A francziák hármas lilioma háromszögűt kiván. Az asszonyok paizsa a német birodalomban téglány négyszögű s czímerészeti hiba volna férje czímerét rajzolni bele.

Itt szerzőnk a paizson lévő osztó vonásokat a bajvívás vágásaiból származtatja: ha a paizs jobbról balra vágatik, azt mondja, ez az első vágásnak (cæsio prima) felel meg; ha *metszetik*, második és negyedik vágás; ha *hasíttatik*, ez a harmadik vágás. Említi a kereszteket, az András-keresztet, aztán a pólyákat, fascia stb. Most már nagy rendet kell tartani — úgy mond — a mezőkben, helyekben, a punctumokban, az egymásután való rendben; hajdan ezekre nem ügyeltek.

Némelyek a mezőket vagy a mezők részeit sajátos nevekkel nevezik, különösen a francziák, így van aztán a *tisztesség helye*, honoris, a *czímer arcza*, locus faciei, a *köldökpaizs helye*, locus umbelici, alsó, felső, közép, jobb, bal részek stb. Vannak némely kis részletek is a paizson, melyek hol a méltóságra, hol a hivatalra tartoznak, néha a házassággal járnak stb.

II. A sisakokról.

A paizsokat fontosságra nézve követik a sisakok. Ezt a régi időkben csak a katonák hordták a fejökön, melynek takarója, védője és ékessége volt s jelvénye a katonai vitézségnek. Németországban ma is szokás, hogy az elhúnyt hős fegyverei közt a sisak is a sírhoz legközelébb eső templom falára függesztetik, néha a halott fejébe tétetik s vele eltemettetik. Hajdan Rómában, mikor az ellenségtől elrabolt zsákmányok közt sisakok is találtattak és vitettek haza, kirakták az ajtó szemöldökére, hogy az utódokat hasonló példára és dicsőségre lelkesítse. Ősi harczosok bőrrel vonták be a sisakot, hogy az ellenséget megrettentsék, sőt tisztán bőrből is készültek. Így származtak aztán *macska-sisak*, kutya-, menyét-, bika- és kecske-sisakok, a mint azt *Homerosnál* olvassuk.

Később a sisakokat érczből készítették. Hogy mily sokféle alakja volt a görögöknél és rómaiaknál, bizonyítják a temérdek pénzen, a faragott köveken, oszlopokon előjövő sokféle alakok, Czímereinken ma kétféle sisak van: *nyilt* és *zárt*. A nyilt vagy áttört sisak a nemeseké, a zárt a plebejusoké; a nyilás fokozata a nemesség fokozata. Így a királyok sisakja egészen *nyitva áll*, a vezéreknél nyitva teljesen a szem tájéka s így tovább lefelé.

A sisakokon még megjegyzendők a rostélyszámok, a mint nyitva vagy zárva tartatnak. A királyoké, mint mondók, merőben nyitva; a herczegeknél 11 rostély van nyitva; az *őrgrófoknál* és *grófoknál* 9 rostély; a többieknél 7 rostély, de nem egyenesen szembe tekintve, mint amazoknál, hanem harántosan oldalfelé, így a bárónak öt, a lovagoknak és nemeseknek három oldalagos rostélyuk látszik. Megjegyzendő, hogy a természetes gyerekek sisakja baloldalra van fordítva. A kik nem nemesek, de bírnak holmi nemesi prærogativákkal, mint kereskedők, tanácsosok, előkelőbbek, jelvényeiken csak zárt sisakot viselnek minden rostély nélkül. A sisaknak kiegészítő része a *sisakdísz* (Crista); a *tetőt* (apex) hajdan lófarkokból készítették, most (1695) strucz tollából készítik. A *Careseket* azért nevezték Gallusoknak, mert kakastollakat viseltek sisakjokon, de nem csak tollakat, hanem egész madáralakokat is viseltek sisakdíszül, sőt rémállatok, oroszlán, grif, sphinx, chimera, sirén, pegasus stb. képeit is.

III. A foszlányokról.

Foszlányoknak neveztetnek a czímerekben némely süvegek, fejkötők, hasadékok. E hasadékokról némelyek azt mondják, hogy ruharészek (schleppek), mások, hogy tollak, s talán egyik sem, ha a régi dolgokat jól meggondoljuk. A sisakokat hajdan fényesen, sugárosan szokták készíteni, s aztán, hogy e fény a pajtások szemét ne sértse, vagy hogy a csiszolt részeket esőtől, portól védje, befedték valami kendővel. E sisakkendők aztán a különféle fegyverzetűeknél, megvágva, átlyukgadva, megszakgatva alakulták át úgynevezett foszlányokká s mint a sisak kiegészítő részei átjöttek a czímerészetbe is.

Foszlányoknak nevezik a czímer ama részét, mely a sisaknak mintegy homlokától lefelé indulva hátulsó részét körülveszi, ékesíti; a kik szigorúabbak, azt mondják, hogy *foszlányok* csak régi nemeseket illetnek. Az újaknak ép kendőt adnak, vagy csak egy szalagot, mint az egyházi czímerek díszítésénél. Néhol a foszlányokat hosszú emberi haj helyettesíti, néha nem jobb- és baloldalon csüngnek, hanem a sisakot hátulról követik.

IV. A színekről.

A heraldikai színek kétfélék, azaz tulajdonképeni színek és érczek. Hajdan főként csak három színt használtak: *pirosat, kéket* és *feketét;* az a *vérkiontást*, amaz az *ütéshelyet*, ez a *halált* a hazáért jelentvén; a *fehér* és *sárga* csak akkor vétetett be a czímerészetbe, ha a dolgoknak természeti színe olyan volt. És később is a paizs mezejét soha sem festették fehér- vagy sárgára, hanem erre *aranyat* és *ezüstöt* használtak. A zöld és biborszín is sokáig kihagyatott, csak később vétetett be, színtúgy a rózsaszín, bársonyszín és hermelin. *Színt színre nem lehet tenni.* S nem minden fejedelem ugyanazon színekben gyönyörködik, hanem a különböző fejedelmek különböző színekben. Az érdem ugyan egy, de a kitüntetés többféle lehet, s míg egyik egy pályán szerez kitüntetést, a koczka is más lehet, melylyel jutalmaztatik. Úgy látszik, hogy első helyen áll a császári fekete sas. A régi sziléziai népek paizsukat s testöket feketére festették és sötét éjjel kezdtek harczhoz, hogy szörnyű tekintetökkel az ellenséget megrémítsék. A szászok Nagy Károly előtt paizsokon fekete lovat hordoztak, hogy keresztyénné lettek, fehérre változtatták. A lüneburgi herczegek czímerében maig is fennmaradt a ló.

A paizson levő színeket ma már igen ékesen jelöljük meg a rajzolásban. Így például a fehéren tisztán hagyott mező *ezüstöt* jelent; a sűrű pontozás *aranyat;* a függélyes vonalok sűrű sorozata *pirosat;* a vízszintes vonaloké *kéket;* a balról harántos vonaloké *zöldet;* a jobbról harántosoké *biborszint;* a függélyes és vízszintes vonalok sűrű koczkázata *feketét.* Ide jön még a *hermelines* és a *szörmés* (kék és ezüst harangocskák váltakozása) stb.

A színeknek is van saját jelentőségük, így a *fekete* a gyász, a *fehér* az öröm színe; a *piros* a katonai bátorság, a *zöld* a remény, a *bibor* a szemérem, a *kék* a tisztaság, ártatlanság, szentség, az *arany* a bölcsesség színe. Így továbbá a berlini nagy könyvtárban a theologiai könyvek, mind *kék színnel* vannak jegyezve, minthogy égi dolgokat tárgyalnak; a jogi munkák pirossal, minthogy a vér körül sokat foglalkoznak; az orvosiak *zölddel*, minthogy a gyógyszerek *füvekből* kerülnek; a politikai munkák *biborral*; a számés mértaniak *aranynyal.* Néha szebb színeket kap az illető jutalmazásból, mint a szász Witekind fehér lovat, fekete helyett, a mint már említettük; s a mecklenburgi ház IV. Károlytól a természetes ökörszarvak helyett arany szarvakat; máskor büntetésül szolgálnak a czímerszínek változásai vagy a kitörlések.

V. A czímeralakok.

A mi a czímeren a paizs, a sisak, a korona és foszlányokon kívül van, czímeralakok neve alatt értetik. Czímeralak lehet, a mi csak lefesthető minden. Az első czímeralakok szorosan véve voltak a sebhelyek, forradások, nyilak, kopják, eltört dárdák részei, az ellenségnek vagy a hősnek elvesztett testrészei; vagy vitézségjelei vagy hivataljelvényei, vagy rendjelvények. A legfőbb alakok, melyek a paizsba vannak; másodrangúak, melyekben a paizs van, s harmadrangúak a paizstartók. A rómaiak a paizsokra az ezredek számát írták, most írják például az erdélyi fejedelmi családok közül az Apaffyak a *szőlővesszőt;* a Rákócziak a *kereket,* a Bethlenek a *darut*; a Báthoriak a *körmöket* stb.

A franczia liliomokról írja, hogy mikor Chlodvig meggyőzte az allemánokat és keresztyénné lett, atyja Childerick czímerét a bivalt vagyis inkább teheneket eldobta s a keresztelő reimsi püspök tanácsára s keresztyéni ártatlansága jelvényeül felvette a liliomokat.

A magyar czímerről azt mondja, hogy a kettős kereszt az *első mező* s a *második mező* négy ezüst pólya piros mezőben. (Tisza, Duna, Száva, Dráva.)

* * *

Ezeket látta szükségesnek összeírni a tudós Páriz-Pápai a Heroldok, czímerkirályok műveiből, s a ki még többet akar tudni, utasítja Limneus és Spenerus munkáira. De ennyit, a mennyit ő gyönyörűséggel összeírt a királyi udvarok szertartásairól, szokásairól és czímerei-

ről, szükségesnek tartott az erdélyi urak számára annyival inkább, mert már a diploma szárnyai alatt élünk; mintha mondta volna, hogy már vége a nemzeti fejedelmi udvarnak, tehát szükség van az új moresre, új erkölcsökre, új tudományokra.

A kis munka a tudomány akkori színvonalán áll, hisz kortársainak forrása megelőzőleg is s utólagosan még 1722-ben is a Spener munkája, kire ő maga is hivatkozik. A történelmi és codificatori iskola közül Párizpápai is az előbbihez tartozik, kik a címerészetet az emberiség öntudatával egykorúnak tartják, s kik a tudomány részleteinek bizonyítására egyforma nyugalommal idézik Homeros műveit, az ó-testamentomot, a római írókat, Nagy Károly és V. Károly császárt. Igaz, hogy ez iskola meghatározásai nem oly szigorúak s tán nem is oly szabatosak, mint a később a legújabb korban kifejlett codificatoroké, de rendszerök sokkal észszerűbb, sokkal természetesebb, mintsem ezeké, kik a keresztyén középkor előtt az egész címerészet létezését tagadják.

Az sem valami különczsége az erdélyi heraldicusnak, hogy művébe annyiféle, gyakran kevéssé rokon tárgyat összehalmoz, mert úgy látszik, hogy a címerészetet magára, más helyt is száraz tudománynak tartották; így pl. előttem van egy kis franczia címertan 1672-ből, mely a franczia trónörökös számára íratott s aztán czímertani dolgok mellett van benne história, geografia s még egyéb is.

Sőt van egy szempont, melyből tekintve Páriz-Pápai némi részben korának színvonalán felül emelkedik, a mennyiben a mystikus részek, a mennyire csak lehet, mellőzve vannak, sőt a heraldika ismeretes meséit: Ádám czímere, angyalok czímerei stb. még csak meg sem érinti, pedig mily kapósak lettek volna Erdélyben -- holott Németországban még akkor széltébe jártak az efféle heraldikai bohóságok.

Most tehát, midőn mi történetírásunk részleteinek pontosabb felderíthetése végett újolag mívelni kezdtük a heraldikát, s némileg tüzetesebben, mint az bármikor történt, semmi okunk sincs pirulni amaz első czímertani irónk miatt, ki ezelőtt már 200 évvel kijelölte heraldikánk legészszerűbb s legtermészetesebb irányát.

DEÁK FARKAS.

A kisasszonyfalvi Istvánffy-ak.

Az Istvánffy-ak törzsfája politikai, hadi és irodalmi tekintetben nevezetes férfiakat ada a hazának. *István* (családfánkon az I.) II. Ulászló király gyermekei nevelőinek felügyelője volt. *Pál* (I.) a magyar irodalomnak XVI. századbeli jelentősebb mívelői közt foglal helyet. Fia *Miklós*, az alnádor, eszénél és állásánál fogva nem csak mélyen befolyt kora történetére, de mint történetíró is kimagaslott előzői és korabeliei között és műve által maradandó emléket állítva magának, neve maig átalánosan ismeretes maradt. Munkájában azonban nem követte azon írókat, kik koruk történetéről írva, abba saját családjaik eredetét, dicsőítését is beleszőtték. Ez is egyik oka, hogy az Istvánffy-ak törzsfája maig is teljesen ösmeretlen; és ez lehetett oka, hogy Wagner, a jeles genealog, sem birván elegendőknek látszó biztos adatokkal e családról, — mert kézirati gyűjteményében[1] e családról csak töredékes családfa található, — nem iktatta kiadott műve valamelyik tizedébe.[2]

Lehoczky Stemmatogaphiája, valamint az ennél bővebb «Magyarország Családai» czímű munka V. kötete sem rendelkezett még elegendő adatokkal e nemzetség történetére nézve. Úgy tudjuk, a család okleveleinek nagyobb része Istvánffy Miklós halálával a nőágon örökösödött trakostyáni gróf Draskovich, és egyrészben a horvátországi gróf Keglevich család levéltáraikba kerülvén: még várja a történetbúvárok vizsgálódásait. Pedig a családnak fennebb jelzett történelmi jelentőssége eléggé indokolja, hogy annak összes történelmi viszonyait behatóbb és részletesebb figyelmünkre méltassuk.

Néhanapján megejthető buvárkodásaim egy alkalmával szerencsés voltam az Istvánffy család oklevelei egy részének meglehetős bőséggel kivonatolt Elenchusát[3] átlapozhatni, mely ha nem ösmertet is meg a család legrégibb eredetével; de a XV. század, s még inkább a XVI. század elejéről kezdve a családfának hitelesebb szerkeze-

[1] Manuscripta Caroli Wagner tom. LXX. és Tabellæ Genealogicae a Nemzeti Muzeumban.

Collectanea genealogica familiarum, quæ iam interciderunt. Decas I. II. III. IV.

[3] Literarum Series Familiæ Istvánffy stb. I. Elenchi variorum Instrumentorum II. kézirat a Nemzeti Muzeumban.

ére, összeköttetéseire, és birtokviszonyaira a legbitelesebb adatokat szolgáltatja. Időm szűk volta meggátolt a fölötte érdekes birtokviszonyokra kiterjeszkedhetnem; de a családfai szerkezet és összeköttetések mozzanatait mind különös figyelembe vettem. Ezekből tehát és idézendő egyéb történelmi emlékek szálaiból szövődik ezen családtani vázlat, mely addig is, míg nálamnál szerencsésebb utód a családi levéltár eredeti okmányaiból meríthetve teljes leágazási tanulmánynyal örvendeztetheti meg irodalmunkat, — az eddigiek helyébe hitelesebb, bővebb és tanúlságosabb támpontokat nyújt a családtörténelem használatára.

A legelső, a kit eddig a családból hitelesen ismertünk, *István*, a kit már Budai Ferencz felemlít, mint a ki már 1474-ben a lengyelek ellen Boroszlónál harczolt. De Wagnernál[1] már ennek atyjául *Jánost* találjuk, kinek e szerint életkora Mátyás király országlásának idejére, sőt még előbbre is, kellett hogy essék, miután már fia 1474-ben hadképes volt, és így már a család származásfája Jánossal legalább az 1454. évvel kezdődik.

Tudjuk, hogy a családnevek már a XV. kivált pedig a XVI. században meg voltak állandosúlva; az alábbiakból azt is tudjuk, hogy a már említett és 1474-ben élt *István* Istvánffy de Kisasszonyfalva nevet használt; miután pedig az Istvánffy név épen úgy, mint a Pálffy, Bánffy, Kapitánffy stb. nevek, valamely ős nevéről, vagy állásáról (rangjáról) vette eredetét, szükségképen következtethetjük, hogy István atyjának Jánosnak atyja vagy nagyatyja volt azon *István*, kiről utódaira az *Istvánffy* név háramlott, a mi ismét oda mutat, hogy a család már 1454. előtt kifejlett a névtelenség homályából.

Igaz, hogy az Istvánffy Miklós és testvére István által 1582-ben nyert újító czímerlevélben[2] a család őseiül már Károly király korából *Domokos* tárnokmester[3] és Zsigmond király korából *Albert*, a mármarosi sóbányák igazgatója is említtetik; de ezt, a mint tagadni nem akarjuk, úgy egészen hiteles adatokúl sem fogadhatjuk el.[1]

Maradunk ez idő szerint tehát csak annál, hogy a nemzedékrend hiteles törzseül az említett Jánosnak fiát I. Istvánt ösmerjük, kiről az 1474. évi szereplésén kívül azt tudjuk még, hogy 1494-ben, midőn Ulászló király parancsából mint az erdélyi sóaknák grófja (Comes Cameralium Salium Transylvaniensium) társával Kápolnai Miklóssal a kolozsvári barátok klastroma építésére 300 frt. kiadására utasíttatott, már Istvánffy de Kisasszonyfalva iratott,[2] a mi oda mutat, hogy már nem csak hogy az Istvánffy név használatban volt, de birván a család Kisasszonyfalvát, előneve is arról iratott. — 1505-ben Baranya vármegyét képviselte a rákosi országgyűlésen.[3] 1508-ban már koros férfiú volt, midőn II. Ulászló király gyermekei nevelőinek felügyelőjéül nevezte.[4] 1515-ben tett végrendeletet,[5] és nem sokára meg is halt, mert már 1517-ben fiai *II. János*, *Ferencz*, *Imre és I. Pál* osztozkodtak.[6] Neje nevét nem ismerjük. Említett négy osztozó fián kívül két leánya is volt; *Katalin* Batthyány Benedekné és *Anna* Maczedoniai Miklósné.

Az 1517-ben osztozott négy Istvánffy testvérről beszéljünk egyenként a következőkben.

II. János kir. udvarnok volt. A családi birtoklevelekben mint élő előfordúl 1520, 1523-ban. Elesett Mohácsnál 1526-ban.[7] Neje mesztegnyői Szerecsen (Zerechen) Lajosnak bakonyai Horváth Klárától született leánya Szerecsen Katalin volt. Ettől egy fia *II. István*, és három leánya maradt: úgymint *Borbála* Eőssy Boldizsárné, utóbb 1560. már özvegy. *Katalin* előbb Zokoli Istvánné, ennek halála után Horváth Mihályné 1560. és *Magdolna* 1560-ban Lónyay Péterné. Az említett fiú testvér II. *István* szintén a hadi pályán szolgált és szerencsétlen volt.

[1] Wagner Mss. tom. LXX. és Lehoczky Stemm. II. 203.

[2] Századok 1875. évf. 325.

[3] Czinár, Index alph. Codicis Dipl. 532. Robert Károly korában nem találunk Domokos nevű tárnokmestert, hacsak az 1299—1300. évre nevezett Domokost nem veszszük annak.

[1] Erről sincs eddig más bizonyító adat.

[2] Codex Széchenyianus, kézirat a Nemzeti Muzeumban IX. k. 8. okl. — Továbbá az idézett Literarum Series. — Rupp M. Orsz. Helyrajzi Története III. 216.

[3] Kovachich M. G. Supplem. ad Vestigia Comit. II. 334.

[4] Istvánffy Regni Hung. Historia. Coloniæ 1685. 38. Katona Hist. Critica XVIII. 554.

[5] Literarum Series Familiæ Istvánffy.

[6] Lehoczky Stemm. II. 203. Istvánnak a nevezett négy fiún kívül még egy ötödik fiát *Lászlót* is említi, de erről az 1517. osztály levél kivonata nem emlékezik.

[7] Pethő Gergely M. Krónika 99. Istvánffy id. k. 87. l.

Valami okért Nádasdi Tamás ellensége lévén, ez útközben Jókánál meglepte és a Dunába fojtatta 1542-ben.[1] Hatalmas rokonai hiába keresték a megtorlást, nem boldogultak. Így ez ág kihalt. Nem érdektelen azonban megjegyezni, hogy II. János házassága által a homonnai Drugeth, kápolnai Bornemisza, kecskeméthi Patócsi akkor már hatalmas családokkal sógorosodott.

I. Istvánnak második fia volt *Ferencz*, ki a családi oklevelek szerint[2] 1526-ban tett végrendeletet, 1532-ben pedig pótintézkedést (codicillus.)

I. Istvánnak harmadik fiáról *Imréről* az 1517, 1520, 1523. évekről szóló oklevelek még mint élőről emlékeznek. Azontúl róla adatok hiányzanak. Fiát *IV. Jánost* 1548. és 1564. évi oklevelek említik. Ha Lehoczkynak hitelt adhatnánk, úgy Istvánffy Mátyásnak, ki 1672-ben Gömör vármegye jegyzője volt,[3] ezen IV. Jánostól való származását lehetne feltételeznünk.

I. Istvánnak negyedik fia volt *I. Pál*, előbb honn gondos, művelt nevelést nyert, utóbb a paduai egyetemen tanult. Ifjú korában katonáskodott; 1532-ben a mohácsi mezőn Perényi Péter alatt táborozva, török fogságba esett, a honnan azonban kiváltá magát.[4] A katonai pálya után a hivatalos pályára lépett és a pozsonyi kamaránál tanácsos volt.[5] 1549-ben gr. Salm Miklós cs. tábornokkal Murányvár ostromától Martinuzzi Györgygyel való alkudozásra követül küldetett.[6] Az 1550. évi országgyűlés által egyik határvizsgáló bizottság tagjául választatott.[7] Meghalt 1553-ban.[8] Legnevezetesebb mozzanata Istvánffy Pál életének az, hogy nevét a magyar irodalom történetében is megörökíté, és egyike volt az elsőknek, kik a verses beszélyt irodalmunkban meghonosíták.[1] «*Voltér és Grizeldisz*» című műve valószínűleg iratása idejében 1539-ben nyomatott ki először, és azután 1574-től több kiadást ért.[2] *I. Pál* kétszer nősült, első neje a Garai család azon ágából volt, mely egyik elődéről Dezsőről Garai Bánffynak is neveztetett, tudniillik Garai Lőrincznek leánya *Garai Petronella*.[3] Második neje Gyulai Jánosnak, az egykori jajczai kapitánynak, és a Drávántúli megyék és Slavonia egyik gazdag birtokosának leánya *Gyulai Hedvig* volt, ki férjét túlélte, mert még 1558, sőt 1560-ban is mint özvegy említtetik. Mind a két házasság az ősi birtokokhoz, különösen a Drávántúli megyékben fekvő temérdek jószágot hozományozott. E két házasságból hét gyermekét ismerjük. Ezekből *Erzsébet* nem sokára atyját a sírba követte 1553-ban.[4] Ezen kívül volt még két leány: *Katalin* Markfalvay Jánosné, és *Zsófia* (másutt Theodora) Dóczy Mihályné. Ez utóbbiról egy családfáról[5] tudjuk, hogy az első házasságból Garai Petronellától származott. A négy fiú ezek voltak: *III. János*, *II. Pál*, *III. István* és *I. Miklós*. Ezekből biztosan csak a legutolsóról tudjuk, hogy a második házasságból született. Emlékezzünk még rólok egyenként.

III. János nevét csak 1560 és 1564. évi oklevelekből ismerjük; s róla többet nem tudunk.

II. Pál 1559, 60, 64. oklevelekben fordúl elő. Katonai pályán szerepelt és 1566-ban Zrínyi Miklós alatt Szigethvár védelmében esett el.[6]

III. István az oklevelekben 1560, 1564 és 1572-ben fordúl elő. Lehoczky szerint,[7] Veszprém vármegye alispánja volt, neje Jakab Jusztina. 1588. évi oklevél szerint fiai *IV. János*, *Imre*,

[1] Istvánffy id. k. 16. Forgách Comment 303. Az évszámra nézve e két forrás után sem lehetünk tisztában. Unokaöcsese csak 1545-ben készíté neki az epitaphiumot. *Századok* 1875. évi foly. 205. l.

[2] Az id. Literarum Series stb.

[3] Bartholomæides Not. C. Gömör. 763.

[4] Istvánffy 1685. évi kiadás 117.

[5] Bél M. Nova Notitia Hung. I. 555. nem találjuk. Hanem hogy kir. tanácsos volt, azt az alább említendő Tőke által kiadott Epitaphiumból tudhatjuk. Lehoczky id. helyen Baranya vármegye alispánjának is irja.

[6] Istvánffy id. kiadás 189.

[7] 1550. évi XLIII. tcz.

[8] Denis, Wiens Buchdruckergeschichte 506. Századok 1875. évi foly. 503. Uj magyar Muzeum 1858. I. 382.

[1] Toldy Fer. A magyar irodalom kézi könyve I. 11.

[2] Szabó Kár. Régi m. könyvtár, 54. 89. 633.

[3] Magyarország családai V. 238., valamint még utóbb is Századok 1875. évf. 503. lapján Istvánffy Pálnak első nejéül Gyulai Hedvig iratik; azonban családi oklevelek Garai Petronellát már 1534-ben Istvánffy Pál házastársául jelölik, Gyulai Advigát (Hedviget) pedig 1558. és 1560-ban mint Istvánffy Pál özvegyét említik. Így tehát Garai Perollenának kellett első, Gyulai Hedvignek pedig második nejének lenni.

[4] Denis id. h. a Tőke által írt Epitaphiumban.

[5] Rajcsányi Ádám, Genealogicae Deductiones. Kézirat.

[6] Istvánffy id. kiadás. 317.

[7] Lehoczky, Stemmatogr. II. 203.

László, *Ferencz* és *Pál*. Többet ágazatáról nem tudunk.

I. Miklós (I. Pálnak fia) szül. 1538. decz. 8-án[1] Tüzetesebb életrajza nem ide tartozik. Röviden megemlíthetjük, hogy mint gyermek Várdai Pál primás udvarában apródoskodott. Oláh Miklós érsek unokaöcscsével Bolognában tanúlt Sámboky Jánossal együtt. A latin és görög classicus nyelveken kívül beszélte a legtöbb európai nyelvet és tudott törökül is, a mi mind nemcsak a hivatalos pályának hasznosan betöltésére, de a történetírással foglalkozásra is előnyösen képesité. Előbb Oláh primás és kanczellárnak, majd Liszthi János megbetegedése után királyi titkár lőn. 1569-ben már fizetésjavítást nyert. 1579-ban már az udv. kanczellária tanácsosa volt, 1581. szept. 27. előtt pedig alnádor[2] lett. 1582. febr. 17-én ősi czímerét Rudolf király által megújíttatá, az ekkor testvérei közül csak az egyedül élő István öcscse nevére is szóló czímeres oklevélben.[3]

Ez oklevelet csak kivonatban ismervén, biztosan nem állíthatom, hogy Istvánffy Miklós ezzel egyszersmind a mágnások (bárók) rendjébe is emeltetett, a mint ezt Lehoczky cselekvé seriesében.[4] Kir. oklevelek záradékaiból bizonyos, hogy utóbb az ország zászlósai közé jutott; mert az 1598—1615. évi diplomákban mint királyi főajtónálló mester (Janitorum reg. magister) fordúl elő. És egy időben (1603, 1604.) a nádori helytartóságot is viselte. Számos és fontos békekötetési és alkudozási kiküldetésekben vett részt.[1] Az ő helytartósága alatt Illésházy István ellen a kincstár javára kelt itélet ellenségévé tette a később nádorrá lett hatalmas embert, a ki Istvánffy Miklóst az 1608. évi országgyűlésen ama itélet miatt érzékenyen megtámadta. Ez annyira szívére hatott az ideges férfiúnak, hogy ott a gyűlésen szélhűdés érte. Orvosi gondos kezelés által bajából egy időre fellábadt ugyan, de megmaradt nyavalyás reszketegsége, a mi a munkára alkalmatlanná tévén, történetiratának teljes befejezésében is meggátoltatott. Már 1581-ben is egy fájdalmas csapás sújtá őt, mint családapát, elhalván egyetlen fiú gyermeke *Pál*, kinek tetemeit gyakori lakóhelyén,[2] neje birtokán, a csallóközi Al-Báron temetteté el, hol az egyház oldalában elszomorító tartalmú sírírattal jelölt emléke látható.[3] Méltónak tartom a nevezetes férfiú által fogalmazott ékes és érdekes epitaphium ide iktatását, szó szerint, a mint következik:

PALCONI . VNICO . FILIO . EIDEMQVE . LONGE . AMANTISSIMO .
IN . TENELLA . AETATE . PROH . DOLOR . VITA . FVNCTO .
NIC . ISTHVÁNFFI . PAVLI . F(ilius) ET . ELISAB(eta) BÓTH .
PARENTES . MOESTISSIMI . POSVER(unt)
VIXIT . ANN . III . MENSIB(us) VII . DIEB(us) XVII .
O(biit) MENSE . MARTIO . ANNO . X̄PI .
M. D. LXXXI.

Tecum Amor et Charitas, spes et solatia nostra,
Palco, iacent! sed sic tulit imperiosa potestas,
Fatorum; ut, quae te nobis pia soluere iusta
Fas erat; haec mœsti tibi reddimus ecce parentes.

I.H.S. & X.P.S.
FIAT . VOLVNTAS . TVA . SICVT . IN . COELO .
ET . IN . TERRA.

[1] A Viczay-féle Istvánffy-codex szerint L. Pray, Annales Hung. IV. Praefatio 5. Utána Horányi Memoria Hung. II. 247—264. Ellenben Mednyánszky a Hormayr und Mednyánszky Taschenbuch 1822. 338. és az utána írt folyóiratokban születési éve 1535-re tétetik.

[2] Istvánffy, Hist. 1685. kiad. 360.

[3] Az eredeti a gr. Draskovich család levéltárában, kivonatban a Századok 1875. évf. 324. l.

[4] Lehoczky Stemmatogr. I. 167—169. Series Nobilium Hung. cum annis, quibus Comites, et *Barones* creati sunt.

[1] Windisch, Ungr. Magazin. I. 28., hol leghitelesebb életrajzi vázlata van.

[2] L. Ipolyi A., Csallóközi képek. Vasárn. Ujs. 1858. évf. 9. sz.

[3] Bél M., Notitia Hungariæ novæ II. 247. és Tud. Gyüjt. 1831. III. 42.

Isvánffy Miklós 1562-ben[1] házasodott, nőül vévén bajnai Bóth Györgynek leányát Erzsébetet, Bakocs Pál özvegyét, Bóth Ferencznek Batthyány Ágnestől való unokáját, kivel ama nagy vagyont, mely úgy fi-, valamint nőágon, különösen anyja Gyulay Hedvig után családját illette, még inkább szaporítá. Miklós birtokra nézve dúsgazdag volt, Baranya-, Somogymegyének nagy része őt illette, a Drávántúli horvátországi birtokok pedig emezeket is meghaladták. Birt továbbá Győr, Komárom és egyéb megyékben is, csakhogy a török hódoltság miatt soknak actualis birtoklását nem élvezhette. Anyja után örökölt egyik birtokán, a varasdmegyei Vinicza mezővárosban, az egyházban készíttetett magának és nejének sírboltot és arra még életében 1597-ben a következő feliratot véseté.

D. O. M.

Rudolpho II. Imperatore Cæsare Augusto, pio felici. Nicolaus Istvánffi. Regni. Hungariæ. Propalatinus. hac. cura. posteros. levare. volens. Sibi. et. Elisabethæ. Bot. de. Baina. coniugi. pientissimæ. posuit. ut qui XXXV. amplius annis coniunctissime vixerunt, una etiam resurgant. Anno Christi Salvatoris CIↃ IↃ XC VII.

Vivite Supertites mortalitatis memores.

Meghalt 1615-ben,[1] némelyek szerint a Csallóközben Felbáron. Valósággal elvitettek és eltemettettek-e Viniczán tetemei? még az sem bizonyos. Özvegye Bóth Erzsébet őt 1603. táján követte.[2] Említett korán elhalt Palkó fiúkon kívül csak három leányuknak tartják az általunk ismert adatok emlékezetét. Ezek valának a következők: *Éva* trakostyáni Draskovich Jánosné 1599-ben; *Orsolya* nagyluchei Lipcsey Jánosné 1599-ben; *Katalin* Keglevich György jegyese 1599-ben, 1600-ban már neje. Éva után örökösödött a gróf Draskovich család, és ennek trakostyáni levéltára nyújthatna leghitelesebb adatokat a család történetének és teljes származási fájának megírására. *Orsolyának* Erzsébet nevű leányát báró Malakóczy Miklós vette nőül, ennek leányát pedig Czindery György, ki által a Malakóczyak kihaltával az Istvánffy jószágokban a Czinderyek örökösödtek. *Katalin* utódai a buzini gróf Keglevichek horvátországi ága. Miklósban ága kihalt.

Miklósnak gazdag és becses könyvtára volt, melyet a jezsuiták zágrábi residentiájának hagyományozott. E rend eltörlésével nagy része a budapesti m. kir. egyetem könyvtárába került. A nagyobbára pergamen kötésű táblák külsején aranyozva az Istvánffy czímer látható.[2]

Az előadottak nyomán a családfa következő:

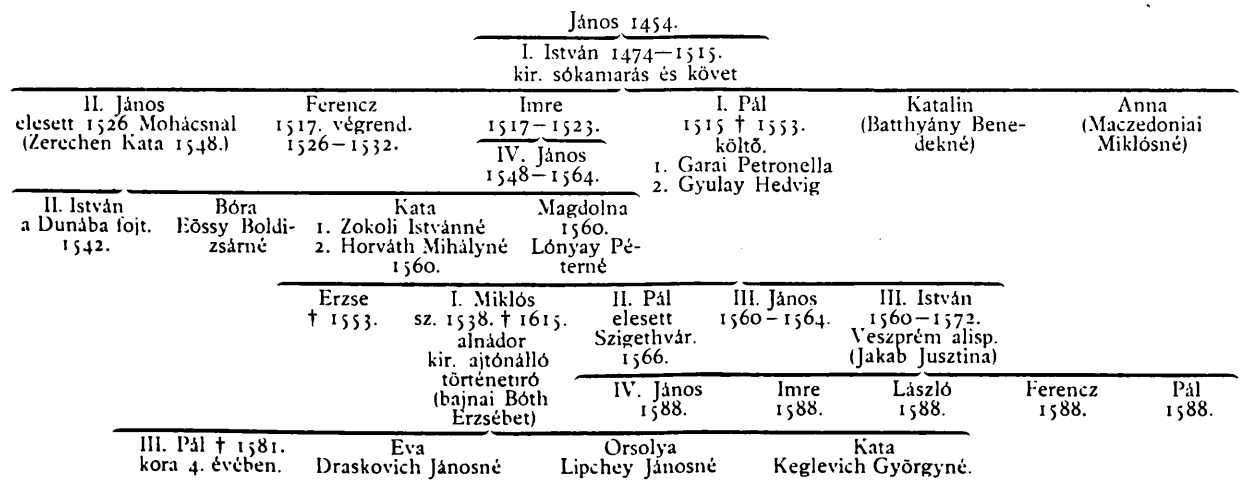

[1] Podhraczky J. a Tud. Gyüjt. 1831. III. 42. l. házasodását mintegy legalább is 1576. véleményezi. A családi okiratokban Both Erzsébetet már 1568. nejéül olvasom. Azon sírbolti feliratban pedig, melyet még életében Viniczán magának és feleségének részére szánt, már 1597-ben 35 éves házasnak írja magát, e szerint házassága az 1562.. évre esik.

[2] Közlé tudtomra először: Palatium Regni Hungariae. Cassoviae 1739. 60. Továbbá Kazy, Hist. R. Hung. I. 122. — Windisch, Ungr. Magazin I. 466.

[1] Napját nem tudjuk. A Viczay-codex szerint korának 77 évéből négy hónapot töltött be.

[2] Ilyenek ott a többi közt, a mint jegyzeteim közt találom: 1. Missae graecae Aegyptiacae 4-r. stb. 2. Cardanus Hier. De Somniis. Basileae 1584. 4-r. stb. Es egy szorgalmas bibliographus ott még sokat találhatna Istvánffy Miklós könyvtára catalogusának reconstruálására.

A családnak 1582. évi címerlevele szerint címere fennálló, hosszant hasított paizs. A jobboldali osztály haránt felső arany, alsó vörös udvarra oszlik, az előtérben királyi koronán körmeivel álló, egyfejű, jobbra néző, fekete sas ágaskodik, kiterjesztett szárnyakkal, az Istvánffyak ősi jelvénye; a baloldali kék osztályban alul arany liliom, fölötte ezüst félhold és hatszögű csillag szemlélhető. A paizs fölött jobbra néző hadi sisak vánkosára szárnyas sasláb, karmaival a vánkosra helyezkedve, emelkedik fel. Sisaklepel jobbról aranyvörös, balról ezüstkék.[1]

NAGY IVÁN.

A Chapy-czímer és a Sárkány-rend.

(Egy színezett czímerrajzzal.)[2]

Zsigmond király 1418-ban márcz. 19-én Konstanczban Chapy András és testvérei, valamint egyéb rokonai részére érdekes czímeres levelet ád ki.[3] Chapy András Zsigmondnak egyik kiváló vitéze volt. Az oklevél szerint: «Andreas filius Nicolai filii Thomæ de Chap regiæ nostræ maiestatis aulicus et nostræ familiaris *societatis draconicae seu draconistarum collega* ac domesticus et continuus commensalis.» E Chapy András a király elé járúl s hivatkozva kora fiatalsága óta szerzett érdemeire, a királytól maga és családja részére czímert kér. A czímert a királynak be is mutatja. S a király a következőket sorolja föl oklevelében, kik e czímerrel élhetnek: Chapy András és vérei: András, Pál, László, Péter prépost, Miklós Chapy Miklós fia; továbbá Chapy Imre fiai: Péter, István, László, János, Ágoston; Széchi Gál zólyomi comes fiai: Péter zempléni esperes, György és Jakab; Széchi Mihály plébános, Agocsi Miklós, Agocsi Péter és Elek eősi prépost, Szerdahelyi Ferencz, Péter fia Domokos; Struthei László fiai: István, Jakab és Tamás; Sóvári Soós László fiai: Bachkoi János és Miklós, Soós János fia Simon, Soós fia Péter; Dénes fia István; András fiának Jakabnak fiai: György, Simon és Jakab; Agocsi Miklós, Szerdahelyi Péter fia Péter. Mind ez elősoroltak a mondott Chapy Andrással együtt vitézkedtek a király szolgálatában.

E szolgálat érdemei az oklevél szavai szerint nagyok voltak. Chapy András kora ifjúságától fogva a királynak minden ügyeiben és dolgaiban híven járt el, különösen kitüntette hűségét a Prokóp morva őrgróf ellen viselt háborúban. Mikor Zsigmond a morva Osztro várát hadaival megszállotta, Chapy András, ki oroszlánéhoz hasonló bátorsággal mindenütt elől járt, az ellenség nyilaitól arczában súlyosan megsebesült s jobb szemét elveszté. Később szintén Morvaországban Holstein vára alatt Chapy András mellén kapott súlyos sebeket, az ellenség kezébe került s ott sanyarú fogságban tartatott. Mikor aztán Magyarországban anarchia uralkodott s Zsigmondot a főurak, mint annyi baj okozóját, fogságban tartották, Chapy András híven megmaradt királya mellett s a fellázadt uraknak ellene szegülvén, újból megsebesült s megint fogságba került. Zsigmond hívének arczára és mellére utal, hol mind e sebek láthatók s utal egész Magyarországra, hol mind e vitézség tudva van.

Ennyi hűség és ragaszkodás jutalmazására adományozza Chapy Andrásnak az általa kért czímert s vele együtt felsorolt társainak, kik őt mindenben támogatták.

A mi az adományozott czímert illeti, annak arányai tökéletesen megegyeznek egyéb Zsigmondkori czímerekkel. A czímer-ábra aranynyal szegélyzett négyszögű kék táblába van foglalva, melynek szélessége 12·8 cm., hosszasága 14·8 cm. E négyszögletű kék tábla egy másikat zár magába, stylizált négylevelű lóhere-alakut, mely szintén aranynyal van keretelve. E tábla· színe sötét lilaszín. Ezen belül foglal helyet a tulajdonképeni czímer. E czímer magassága a paizs lábától az oromdíszt képező oroszlán homlokáig 12·7 cm., ebből a paizsra 5·5, a sisakra oromdíszestől 7·2 cm. esik. Ez arány teljesen megfelelő a kornak, mely általában a sisak és oromdísz nagyobbodását tünteti föl.

A mi magát a czímert illeti, az kék mezőben ágaskodó arany oroszlánt tüntet föl, melynek arczát és jobb szemét egy vető nyíl (balista) szúrja keresztül. Megjegyezzük, hogy a rajz nem felel meg tökéletesen az oklevél szövegében

[1] Századok 1875. 325. lapján, de hibásan metszve.

[2] E színnyomat a Károlyi-oklevéltár nem rég megjelent második kötetének egyik melléklete. Onnan veszszük át mutatványkép.

[3] L. szövegét Károlyi-okl. II. 34. l.

Nyomt. Ullmann József Budapesten.

Chapy András czimere
1418.

BIBLIOTHECA R. SCIENT. UNIV. PA

foglalt czímerleírásnak. Ez utóbbi ugyanis, vonatkozással az említett Chapyn Osztro vára alatt történtekre, a nyilat az oroszlán szemén keresztülmenőnek mondja, holott a rajzban az annak orrát fúrja át. Efféle eltérés e korban a czímer rajza és leírása között nem ritkaság, s fennakadni benne nincs okunk. A paizs fölött levő csőr-sisakon ugyanezen oroszlán alakja látható.[1] A sisaktakaróról az oklevél szövege említést tesz ugyan, de a rajzban feltüntetett arany és kék színű foszlányok inkább pusztán ornamentika s hely-kitöltés, mint valóságos sisaktakaró jellegével bírnak.

A czímernek legnagyobb nevezetessége az azt paizstartó módjára övező sárkányban áll. E sárkányt, az oklevél szavai szerint, hátán veres kereszt diszíti (a rajzban hiányzik), négylábú s osztott szárnyakkal ellátott szörnyalak; szája nyitva áll s fehér fogai közül piros nyelve kilátszik; a sárkány farka körben átölelvén a paizsot, az állat nyakára csavarodik háromszor, a fark vége pedig egyenesen fölemelkedik.

E sárkány a Zsigmond király által alapított sárkányrendnek jelképe, melynek Chapy András lovagja volt.

Legyen szabad e rendről egyetmást elmondani.

A sárkányrend a XIV. század utolsó évtizedeiben keletkezett. 1397-ben egy végrendeletben már előfordúl: «dominum Victorium a Puteo *militem Draconis*, qui modo præcepto magnifici et potentis domini Johannis Galeatii reperietur apud serenissimum Venceslaum imperatorem nostrum pro eius negotiis pertractandis.» A XV. század első éveiből előjön IV. Albert ausztriai főherczeg (1395—1404) egyik pecsétjén, melyen Ausztria pólyás czímerét egy négylábú sárkány övezi minden körirat nélkül. A bécsi udvari levéltárban őriznek egy pergamen kéziratot, mely 1393-ban kezdődik s az 1415. évvel végződik. E kézirat IV. Alberttől egész Lipót osztrák herczegig minden herczeg czímerét a sárkányrend jelvényével környékezi; Lipót herczeg czímere mellett ott van az évszám is 1394. Mindez a mellett látszik bizonyítani, hogy a sárkányrend már a XIV. század utolsó éveiben megvolt, s hogy Zsigmond király 1408-ban, mely évből a rendnek általa kiadott alapító-levelét bírjuk, annak új szervezetet adott. Ez alapítólevél több tekintetben oly érdekes, hogy annak ismertetésére legyen szabad kissé kiterjeszkednünk.[1]

Az oklevelet Zsigmond és neje állítják ki 1408. évi decz. 12-én. A rend alapítására őket vallási okok bírták. Az oklevél bevezetésében elmondja Krisztus keresztjének harczát a sárkánynyal, melyet sz. György a sz. kereszt segítségével legyőzött; ezután felemlíti az igaz hitnek harczát a schismatikusokkal, értve ezalatt a hussitákat, a kik ellen éppen a XV. század elején kezdett küzdeni. Az ez ellen küzdők kitüntetésére alapítja a következő jelvényeket: «signum seu effigiem draconis incurvati per modum circuli cauda sua collum circumgyrantis divisi per medium dorsi ad longitudinem a summitate capitis et nasi usque ad extremum caudæ effluente sanguine in interiore rima *(hasadék)* scissuræ alba, et sanguine intacta per longitudinem rubeam crucem, sicuti et quemadmodum sub ipsius gloriosi martyris Georgii vexillo militantes crucem rubeam in albo campo ferre solent». Ez utóbbi hivatkozás a sz. György lovagok szövetkezetére, kiknek 1326-ból való statutumait a Nemz. Muzeum levéltára őrzi. A sz. György lovagok, ép úgy mint a sárkány-rend lovagjai,

[1] Az érdekes czímerleírás eredeti szövege ekkép hangzik: . . . leonem videlicet aureum disiunctis pedibus ante et retro cum cauda sursum erecta et reflexa per modum animalis huiusmodi gradientis, in dextro pede erecto sub ungulis sagittam transfixam seu transmissam continentem, et per oculum dextrum leonis totamque faciem eiusdem per directum hostiliter percussam seu sagittando transmissam, in clipeo cuius campus lasurino seu cœlestino colore erat per totum ornatus, qui etiam clipeus dracone cruce rubea in dorso signato cum pedibus quatuor ante et retro disiunctis et pennis quasi divisis ex utroque latere fuit circumdatus et circumflexus, cuius draconis os apertum et inter dentes albos lingua rubea extensa rostro sub acuto et auribus erectis videbantur, cuius draconis collum cauda propria tripliciter circumdedit et circumflexit, cuiusque caudæ finis seu pars extrema erat erecta; in acie vero clipei eiusdem galea seu cassis superposita fuit more armigerorum seu militari, tectura etiam coloris lasurini seu cœlestini a parte superiori, in parte vero inferiori coloris crocei cooperta et inczotthata per czottas ante et retro dependentes tanquam vento vel aliquo impetu recenti seu veloci agitatas, in primitate vero galeæ seu cassidis huiusmodi pro crista leo aureus ore aperto et pilis capitis sursum erectis positus erat superius descriptus.

[1] Acta lit. Musei Nationalis. I. 167. l.

jelvényöket nyilvánosan tartoztak hordani, hogy felismerhetők legyenek.

A rend jelvényét ezenkívül még leírja Windeck, Zsigmond egykorú életírója: «Ein lintwurmb, der hinge an einem crewze. Auf dem crewze stunde: O quam misericors est Deus, nach der Länge. Iustus et pius, nach der Zwerche.»[1] Horneckből tudjuk meg, hogy a rend lovagjai közt két fokozat volt. Egyik rész (s ezek csak huszonnégyen voltak) a sárkányt is meg a keresztet is viselhette. A másik rész (ezek száma korlátlan volt) csak a sárkányt.

A sárkány-rendnek legelső magyar fölovagjai, úgynevezett «Barones»-ei, kiket Zsigmond király szóban forgó oklevelével tett azokká, a következők voltak: *Deszpota István* Ráczország ura, *Hermann* Cilly és Zagorja comese és fia *Frigyes*, *Gara Miklós* nádor, *Stibor* erdélyi vajda, *Maróthi János* macsói bán, *Ozorai Pipo* szörényi bán, *Szécsy Miklós* királyi tárnokmester, *Corbaviai Károly* főkincstartó, *Simon* főajtónálló Kenyének fia, *Corbaviai János* főasztalnok, *Alsáni János* főpinczemester György fia, *Lévai Cseh Péter* kir. fölovászmester, *Csáki Miklós* előbb erdélyi vajda, *Bessenyő Pál*, *Peghi Pál* előbb Dalmátia, Horvátország s egész Szlavonia bánja, *Nádasdy Pál* Simon fia a székelyek ispánja, *Perényi Péter* előbb a székelyek, utóbb Máramaros comese, *Perényi Imre* királyi kanczellár, *János* néhai Gara Miklós nádor fia. E fényes társaság képezte a sárkány lovagok legfelsőbb körét. Már ekkor is megvolt a rangfokozat a lovagok közt, mely idővel aztán még jobban kifejlődött.

A rend tagjai kölcsönösen kötelezték magukat egymást minden körülmények között támogatni, s e támogatás nemcsak a tagokra, hanem azok családaira és hozzátartozóira is kiterjedt. Hűségre kötelezték magukat a király és egész családja iránt; e támogatás és hűség a rendtársak s a királyi pár gyermekeire is szólott. Minden törekvésöket a sárkány-rend tekintélyének emelésére és megszilárdítására kellett fordítaniok. A tagoknak egymás közt «veram et puram fraternitatem» kellett tartaniok; ha pedig egyesek közt valami egyenetlenség tört volna ki, azt a király és a társaság fő tagjai előtt kellett eldönteni s a mit ezek határoztak, abban meg kellett nyugodni. Sőt ha a társaság valamely tagjának mással, ki azon kívül állott, volt viszálya, ezt is ugyanazok birálták el.

Az alkotmány, szabadalmak és kiváltságoknak is valóságos őre volt a Sárkány-rend. Zsigmond király és az említett rendtagok kötelezik magukat «ut universos et singulos ditioni sacræ coronæ regni Hungariæ subiectos cuiuscunque status, gradus et præeminentiæ existant, in antiquis bonis, veris, iustis et legitimis consuetudinibus conservabimus indemnes; si vero aliquas legitimas, bonas et iustas novitates pro communi bono, commodo, utilitate, augmento et honore status præscriptorum regnorum excogitare poterimus, tunc circa id unanimiter semper cum bona dilectione et affectione intendere debeamus». A király viszont kötelezi magát, hogy a rendet illető ügyekben legalább öt sárkány-lovag jelenlétében fog intézkedni.

A király a királynővel egyetemben föntartotta azon jogát, hogy a rend lovagjai közé mindazon «virtuosos et bonæ humanitatis» férfiakat felvehesse, a kiket óhajt. Az ilyennek azután szabad legyen a rend minden tanácskozásában és gyülekezetében rész vennie; de előbb esküt köteles tenni, hogy a rend szabályait pontosan megtartja.

A rend bárói közül, ha valaki egy év leforgása alatt meg találna halni, a király köteles akkor a rend többi tagjai közül egyet, ki már legalább egy éve tagja annak, a rend bárójává tenni s számára valami baronatusról gondoskodni. Mikor pedig a fölovagok közül egy meghalt, akkor a rend összes tagjai megjelentek a temetésnél; a ki pedig a megjelenésben akadályozva volna, az az elhúnyt lelkéért harmincz misét tartozott mondatni. Ily haláleset bekövetkeztével gyászoltak az összes tagok; a gyászoló idő leteltével pedig a gyászos ruhát szegények közt osztották ki.

Minden pénteki napon feketébe öltöztek a lovagok; a ki pedig ezt elmulasztotta, az Krisztus öt sebe emlékére öt misét volt köteles olvastatni. Ugyanígy tett az is, a ki valamikor elfelejtette a rend jelvényét, a sárkányt, hordani. Természetes, hogy ha valaki fogságban lévén a jelvényt nem viselhette, vagy ha azt elvesztvén újat készíttetett, a míg az új elkészült: e büntetés reá nem szólott.

[1] Sava. Die Siegel der österr. Regenten 128. l.

Ez alapító-levélből valószinünek tünik föl, hogy Zsigmond ekkor nem egy új rendet alapított, hanem az általa már korábban alapított sárkány-rendnek adott új szabályokat és szervezetet. Ezt kiváltképen bizonyítja az, hogy ez alapító-levél kelte 1408 előtt jóval, már a XIV. század utolsó tizedeiben találunk említést a sárkány-lovagokról s a rend jelvénye, mint említettük, egyes pecséteken előjő.

Minthogy a címertanban kivált az érdekel minket, mikép jelölték meg valamely rendhez való tartozást a címereken, szóljunk erről pár szót.

Hogy a legrégibb magyar lovagi társaság tagjai, a szent György lovagok mikép jelölték meg címereiken a rendhez tartozásukat, emlékek hiányában előttünk ismeretlen. A rend jelvénye vörös kereszt volt fehér mezőben, de hogy ezt a címereknél mikép alkalmazták, nem tudjuk. Annál több emlékünk van azonban a sárkány-rendre vonatkozólag.

Ezekből látjuk, hogy ennek megjelölése sem volt szabályhoz kötve. IV. Albert és Ernő osztrák herczegek pecsétjein a sárkány körben övezi a paizsot paizstartó gyanánt. Ugyanígy van ez az előttünk levő Chapy-czímeren is. Másutt ismét, például Gara Miklós nádor 1416. évi czímerlevelében, a paizs mellett egészen külön helyet foglal el. Ez utóbbiban a sárkány-rend jelvénye eltérő a többiektől: arany szalaggal csokorra kötött zöld koszorúról lefüggő, farkát szájában tartó, kétlábú arany sárkány. Az utóbbi jelzési mód azonban nem általános, sokkal gyakoribb az, a hol a sárkány a czímerpaizsot körben átövezi.

Az ily jelzés valamely régi család czímerében mindig arra mutat, hogy annak valamelyik tagja a sárkány-rend vitéze volt. Így a gr. Károlyi, Balassa, Kapi stb. családok czímerei szintén arra mutatnak. Bár a szóbanforgó Chapy-czímernél méltán felmerülhet egy kérdés. Chapy András az oklevél szavai szerint a sárkány-rend vitéze volt, s így az ő czímerét méltán megillette e rend jelvénye; de valjon sárkány-lovagok voltak-e a többiek is, kik vele együtt ugyanezt a czímert kapták? Oklevelünk egy szóval sem tesz erről említést. Ha nem, a mi valószínü, úgy őket e rend jelvénye, mely a kapott közös czímert övezi, bizonyára nem illeté meg; bár erről oklevelünk semmit sem szól.

Hátra van még egy nehézség. A sóvári Soósok (kiknek nevei a föntebb közölt névsorban előjönnek), több másokkal egyetemben, kik a Chapy-féle oklevélben szintén felsoroltatnak, ugyanez időben Zsigmond királytól egészen más czímert kapnak, mely czímerrel a Soósok mai napság is élnek. E czímer mellől hiányzik a sárkány-rend jelvénye. Hogy lehet azt kimagyarázni, hogy egy ugyanazon egyének csaknem ugyanazon időben két különböző czímert kapnak? oly kérdés, mely még bővebb vizsgálatra vár.

A Chapy-czímerlevél különben azon alakjában, a mint az a Károlyi grófok levéltárában őriztetik, nem eredeti. Hártyán van írva, de minden pecsét nélkül; a czímerkép pedig, a Zsigmond király alatti szokástól eltérőleg, nem az oklevél élén, hanem annak közepén szemlélhető. Hihetőleg egykorú másolata az eredeti czímeres levélnek, mely állítólag a báró Vecseyek levéltárában őriztetik.

Ezen támasztható nehézségek daczára az oklevél és a czímer rajza rendkívül érdekes, s a Károlyi-oklevéltár kétségtelenül még többet nyert értékében, hogy oklevél-facsimiléken kívül ily becses mellékleteket is közöl.

FEJÉRPATAKY LÁSZLÓ.

A kis-rédei gróf Rhédey családról.

A kis-rédei gróf Rhédey család nemzedékrendjét fáradhatlan történettudósunk Nagy Iván általánosan ösmert művében[1] közölte ugyan, de mert hiteles adatok igen gyéren állottak vala rendelkezésére s téves családi közlésekre s néhány mult századbeli halotti oratióra kellett szorítkoznia: az sok tekintetben nem állja ki a birálatot és helyreigazítást igényel.

A Kővári László családtani munkájában olvasható leszármazás pedig épenséggel nem áll a tudomány mai színvonalán, vázlatos és meröben hamis adatokat tartalmaz.

A magyar nemzeti muzeum könyvtárában elhelyezett gróf Rhédey levéltár rendezésével foglalkozva, nem tartottam fölöslegesnek tehát az itt található okiratok segítségével, — a különböző korból származó, néha hiteles, gyakran

[1] Nagy Iván, Magyarország Családai 9. kötet.

combinált genealogiai táblákat is használva, — lehetőleg teljes és megbízható nemzedékrendjét összeállítani azon családnak, mely egyik leggyökeresebb magyar nemzetségünktől véve eredetét, több kisebb-nagyobb historiai szerepet játszó tagjai mellett, hazánknak a XVII. században egy kitünő hadvezért, s Erdélynek rövid időre fejedelmet adott.

Erdélynek története csaknem három századon keresztül szoros összekötetésben áll a Rhédey névvel. Midőn Bocskay István a vallás és politikai szabadság védelmére fegyvert ragadott, s midőn később a nemzeti fejedelemség legvirágzóbb korszakában a kis bérczes hon pillanatra világtörténelmi jelentőségre emelkedett: fontos tényező vala egy Rhédey Ferencznek, a váradi főkapitánynak kardja. Bethlen Gábornak legfényesebb győzedelmei az ő nevével vannak kapcsolatban, s hadvezéri tehetségét, személyes vitézségét elismerte az egész ország.

Midőn pedig az önzés, nagyravágyás, hatalomkeresés pártokra szaggatá és hihetetlenül meggyöngíté a rövid nyugalmat, s rövid dicsőséget élvező hazát, találkozunk egy másik Rhédey Ferenczczel Erdély fejedelmi trónján, kinek csak a hon békéjét s a bőven omló magyar vért kellett volna kevesebbre becsülnie saját érdekeinél, hogy megszilárdíthassa magát a Bethlen Gábor trónján, a melyre személyes érdemeinél fogva legméltóbb vala.

Lemondott, pedig lemondásával nem mentheté meg hazáját a polgár háború iszonyaitól s akadtak mások, kik a hon üdvét alárendelve saját érdeküknek, ismét lángba borították a sokat szenvedett Erdélyt.

E családnak azonban Erdély korántsem ősfészke, csupán fénykorának s magasra emelkedésének színhelye vala. A XVI. század végső tizedeiben szereplő Rhédeyeket még Magyarországon találjuk, hol Heves és Nógrád vármegyékre kiterjedő jószágaikat valószinűleg első megszállási joggal (prima occupatio) birtokolták.

Nincs okunk hitelt adni azon előszeretettel táplált családi traditiónak, melynél fogva a Rhédeyek őse Aba Sámuel magyar király s ennek neje Sarolta Szent István királyunk nővére lett volna, mert semmi nyoma annak, hogy Sámuel utódokat hagyott volna hátra maga után, s özvegyének csupán második házasságából származott gyermekeiről van tudomásunk; de mindenesetre valószinűnek tartjuk azt, hogy Sámuel király szintén tagja vala azon gyökeres magyar, illetőleg kun nemzetségnek, melyből később a XIII. század vége felé a Rhédeyek kiváltak.[1]

Az Aba nemzetségét értem, melynek emlékét nagy számmal fenmaradt okleveleinken kívül hazai krónikásaink is föntartották, s melyből a Rhédey család kétségbe vonhatatlanul származott.

Béla király névtelen jegyzőjénél olvassuk, hogy a honfoglalásban részt vevő Ed és Edömér kun vezéreknek Árpád fejedelem a Mátra erdejében nagy területet adományozott s ezeknek nemzetségétől származott időmultával azon Sámuel király kit a nép kegyessége miatt Abának nevezett.[2]

Az Aba névnek ily módon való megfejtésével azonban a névtelen jegyző kissé naiv szójátékot üzött, mert bár Kézai Simon mester azt állítja krónikájában, hogy Ed és Edömér a Csaba fiai s így Atillának unokái valának, mind a mellett világosan mondja, miszerint az Aba nemzetség tőlük vette eredetét.[3] A nemzetségek

[1] Egy előttem fekvő s 1741-ben nyomtatásban megjelent, különben elég hanyagul szerkesztett «Arbor Genealogica» törzsökén Aba király és Sarolta koronás mellképei díszlenek. Ha a mult századok hizelgő genealogusait ösmerjük, ezen meg sem fogunk ütközni, s talán jóhiszeműleg is járhattak el; sokkal feltűnőbb azonban, sőt határozottan nevetségesnek mondható, hogy a «Tropheum Esterhasianum»-ra emlékeztető olympusi származásnak, még a XIX. század második felében is, akadhat komoly védője. 1866-ban jelent meg Stettinben egy német nyelvű munka, mely a gróf Rhédey családot a Kr. u. 48-ban élő s a chinai uralkodó házzal vérrokonságban lévő Pe hún királytól származtatja le napjainkig. A tudomány méltóságával ellenkeznék ily dolgok birálatába bocsátkozni, józanon gondolkozó ember egyszerűen napirendre tér fölötte (Geschichte der Familie Rhedey stb. im Jahr 1866. gr. Ármin Rhedey in Ungarn. Stettin.)

[2] «*Tunc dux Arpad in silva Matra dedit terram magnam Edunec et Edumernec ubi postea nepos eorum castrum construxit, ex quorum etiam progenie longo post tempore rex Samuel descendit, qui pro sua pietate Oba vocabatur.*» *Anonymus. Endlichernél XXXII. fej.*

[3] *Kézait l. Endlichernél Liber primus caput III. §. 6.* Ed és Edömér kun vezérekre vonatkozólag irányadó az, mit a névtelennél találunk, mert hogy ők Csaba fiai lévén még is Árpáddal együtt részt vettek a honfoglalásban, mint Kézai állítja, merő képtelenség, és a mester chronologiai megbizhatlanságában leli magyarázatát.

származására nézve pedig, a chronologia tekintetében annyira megbizhatlan Kézai hitelessége kétségbe nem vonható.

Már pedig ha Sámuel király az Árpádhoz csatlakozó kun vezérek egyik késő unokája vala, önkényt értetődik, hogy az Aba nemzetségből kellett származnia. E mellett tanuskodnak fönmaradt érmei, melyeken «Rex Aba» fölírás olvasható, világos bizonyítékául azon igazságnak, hogy az Aba nevet nem reá ragasztották, de az elvitázhatlan tulajdonát képezte; e mellett tanuskodik temetkezési helye, Heves vármegyében a Mátra aljában fekvő saári monostor, mely századok mulván is a körülötte fekvő földekkel együtt az Aba nemzetség birtokában volt.

Az a körülmény, hogy az Aba nemzetségnek számós tagja még a későbbi századokban is viselte a Pata nevet, s hogy a Heves vármegyében fekvő Pata helységet, Gyöngyöst és Pata várát, melyet pedig névtelenünk szerint Sámuel király egyik hasonnevű őse épített (i. h.), szintén az Aba nemzetség tagjai birták, csak megerősítik föltevésünket s bátran kimondhatjuk, hogy Sámuel az Aba nemzetségből (de genere Aba) származott.

Minden jel arra mutat, hogy az Aba nemzetség igen kiterjedt s a legelőkelőbbek egyike vala a hazában. — Ős megtelepedési helye kétségen kívül Heves-Újvár s a szomszédos vármegyék voltak, hol örökjoggal szerzett jószágait osztatlanul bírta.

Árpádházbeli királyaink korában igen gyakran találkozunk e nemzetség tagjaival, közülök számosan országos méltóságokat viseltek, mint Demeter királyi főtálnok II. Endre uralkodása alatt, Finta nádorispán, a ki 1272-ben a hasonlóképen Aba nemzetségéből származó Budaméri Egyeddel szövetkezve, a szép kun Erzsébetet Fejérváron fogságra vetette. 1280-ban él Péter királyi udvarbiró, Omode szebeni ispán, később ugyanezen Omode III. Endre nádora stb.

Ezen kívül előfordul okleveleinkben egy csoport perlekedő vagy megadományozott nemes, a kik mindnyájan a «de genere Aba» gyűjtő névvel vannak megjelölve.

Idők folyamán a nemzetség tagjai nagyon elszaporodtak s kezdették egymás között ősi birtokaikat fölosztani, ily módon lassanként a nemzetségi kapocs is fölbomlott s az egyes tagok külön családok alapítóivá váltak. — Oklevelek által tudjuk igazolni, hogy a Somosi, Berthóti, Budaméri, Abaffi, Omode, Rhédey családok az Aba nemzetségből származtak, s hogy a közös törzstől való ezen kiválás a XIII. század utolsó s a XIV. első tizedei között történt.

A nemzetségnek azon ága, mely a Heves és Nógrád vármegyében fekvő jószágokat nyerte osztályul, a Rédei nevet vette föl s a családi név használatának legrégibb s a XIII. században egyetlen nyomát az egri káptalannak 1275-ben kiadott határjáró levelében találjuk, a hol is Rufus Deső és Gárgyán László (Ladislaus dictus Garduan) Réde nevű helységükről írták magukat.[1]

Nem jut eszembe azt állítani, hogy a nemzetség ezen ágának tagjai már ez időszakban következetesen éltek a Rhédey névvel, nagyon természetes, hogy csak idők folyamán válhatott az náluk állandóvá. — Csak midőn a törzsszerkezetnek minden nyoma elenyészett hazánkban, s az osztatlan birtoklás megszüntével az együvé tartozás érzete is megszünt az ugyanazon nemzetség tagjai között, tapasztalhatunk állandóságot a családi név használatánál.

Az általam használt genealogiai táblák, valamint Nagy Iván Vöröstói után[2] hét ugyanazon törzsből származó férfit említenek Rédei néven kik mindnyájan külön családot alapítottak.

1. szentmártonrédei Demeter. 2. berczeli Rédei László, 2. boldogasszonyrédei Rufus Dezső, 4. kisrédei és szentmártonrédei Mikó, 5. tasi Rédei Péter. 6. csécsei és nagyrédei Garduan László. 7. boldogasszonyrédei Péter.

Mindenek előtt megjegyzem, hogy Heves vármegye területén Kis- és Nagy-Réde, Boldogasszony- és Szentmárton-Réde nevű helységek még a XV. században is kétségtelenül léteztek (ezekhez járult még a XIII. században egy Alsó-Réde nevü helység, mely talán idők folyamán valamelyikbe beolvadhatott) s hogy továbbá a fent említett hét törzsfő nem egykorúlag élhetett, mert az egri káptalannak idézett oklevele,

[1] Hazai okmánytár XI. k. 211. lap. Közölve gr. Rhédey János levéltárából.

[2] Vöröstói Holtakkal való barátság. Kolozsvár, 1783. II. k. 743. l. Halotti beszéd Rhédey Éva felett 1751 április 18. Vöröstói kétségtelenül a családi levéltár adatait használta, de nem kellő kritikával.

mely Rédei Rufus Dezső és Garduán László létezését kétségbe vonhatlanná teszi, Demeterről és Patáról emlékezik egyszersmind, a kik pedig Szentmártonrédei Demeternek Pata fiától származó unokái valának.

Úgy de ezen Demeternek 1263-ban már csak Sándor, Pata és Demeter nevű fiai élnek[1] s unokái közül Kemény Olivér és Demeter 1338-ban Szurdok-Püspöki nevű birtokukon perlekednek.[2]

Ennyit tudunk közvetlenül a Rhédey család őseinek tulajdonított férfiakról, de hogy a többi törzsfők is valóban éltek a XIII. században, arról — jól lehet nem hozhatunk föl mellettük eredeti okiratokat — közvetve utódjaik által van tudomásunk.

Így említtetnek 1339-ben Mikocha a kisrédei és felső- vagy szentmártonrédei Mikó fia, 1340-ben Demeter a tasi Rédei Péter fia, ugyanazon évben Miklós a berczeli Rédei László fia stb., a kik mindnyájan az Aba nemből és ugyanazon őstől származtak.[3]

Hogy ki volt ezen ős, vagy mily vérségi összeköttetésben állott egymással a fent említett hét törzsfő? azt ma már igen bajos volna eldönteni.

Tasi Rédei Péter és Boldogasszonrédei Péter ivadékait illetőleg nagyon homályos emlékek maradtak reánk s bár tény az, hogy mindkettő az Aba nemzetségből származott, de részemről nem merném állítani, hogy a Rhédey név utódjaiknál örökössé vált volna. Berczeli László maradékai például, midőn Zsigmond királytól 1420-ban Rede helységre új adományt nyernek, egyszerűen Berczelieknek neveztetnek; s szerintem csak a közös törzsből való származás tudata, de nem a név egysége tartotta fönn közöttük a rokonságot.

Hogy pedig a rokonság mily fokú volt a hét törzsfő között, arra nézve az oklevelek semmi tájékozást sem nyújtanak, mert nem deríthetjük ki belőlük: ki volt a hét ágban virágzó Rhédey család egyenes őse. Szirmay Antal[4] az 1199-ben élő Chobánka comest, kit Lehoczky után Szathmár vármegye főispánjának nevez, tartja a Rhédeyek ősének, de Tamás országbirónak Budán 1302-ben kelt itéletlevele, melyet állításának igazolására fölhoz, csak azt bizonyítja, hogy nevezett Chobánka, illetőleg annak unokái, hasonlóképen az Aba nemzetség tagjai voltak, s a Heves vármegyében fekvő Réde és Pata helységekben birtokosok. De hiszen János comes fiai László, Sámuel és Dávid, mint az Aba nemzetségből származók, birhattak Réde és Pata helységekben a nélkül, hogy nagyatyjuknak Chobánka comesnek szükségképen a Rhédey család ősének kellett volna lennie. Tagadhatlan, hogy Chobánka szorosabb vérségi összeköttetésben állott a Rhédeyek ősével, de hogy ő maga lett volna a törzsfő (caput familiæ), ezt már csak az okból is valószinűtlennek tartom, mivel az oklevelekben az egy János comesen kívül, ki Gyöngyös nevű birtokáról írta magát (comes Johannes filius Chabanka de Gyngus), több fia elő nem fordul. De fönmaradt az egri káptalannak 1301-ben kelt kiadványában a Chobánka comes maradékainak osztálylevele,[1] a mely végképen kizárja azt a föltevést, hogy nevezett a Rhédey család egyenes őse lett volna, a minek különben a birtokviszonyok is ellentmondanak.

De ha szinte el is fogadnók a Szirmay által magyar fordításban közlött kétes hitelű oklevél alapján ezen Chobánkát a Rhédey család ősének, a tőle való leszármazást nem volnánk képesek bebizonyítani. A Rhédey család a XIII. század második felénél előbb semmi esetre sem válhatott ki a közös törzsből s minden kutatásunk, mely az előző időkre terjed, az okiratok elégtelensége miatt, meddő maradna. Állapodjunk meg tehát a legrégibb ösmeretes nyomoknál, vajha ez időszak homályát is képesek lennénk eloszlatni!

Jelen alkalommal nem célom, hogy a hét ágban virágzott Rhédey család teljes nemzedékrendjét adjam, de a rendelkezésemre álló okiratokból ezt nem is eszközölhetném. A család által készített genealogiai táblák előttem feküsznek ugyan, de minthogy azoknak hiteles-

[1] Fejér, Codex Diplom. tom. VII. vol. 3. pag. 13.

[2] Anjoukori okmánytár III. k. 453. l.

[3] Mindenütt, hol a forrást meg nem jelölöm, a családi levéltár adatait használtam.

[4] Szirmay Antal, Szathmár vármegye esmérete I. rész 82. l. Szirmay ez oklevelet állítólag a Szathmár vármegyében élő Rhédey család levéltárából közli.

[1] Anjoukori okm. I. k. 2. l.

sége több tekintetben bizonyításra szorul s e bizonyítás már ma alig volna lehetséges, én azokat a történelmi igazság rovására nem írhatom alá.

Úgy de azon körülmény, hogy a különböző ágak magán jellegű s birtokviszonyokat tárgyazó oklevelei kimutathatólag kisrédei és szentmártonrédei Mikó maradékaihoz kerültek, igen valószinűvé teszi a család genealogusainak oda irányuló véleményét, hogy a hét közül három törzsfőnek leszármazása egy pár nemzedéknél tovább nem terjedt, s vagy tökéletesen magvuk szakadt vagy csupán nő-utódokat hagytak hátra.

Az 1275-ben élő Rédei Rufus Dezsőnek csak egyetlen Jakab nevű fia maradt, a ki valószinűleg 1359 körül fiörökösök nélkül halt el. Két leánya volt, Ilona és Margit, Ilonáról tudjuk, hogy 1359-ben Zudor Miklósnak neje, a kinek halála után az Aba nemzetségből származó Konyához ment nőül (Konya filius Nicolai de Sumus).

Szentmártonrédei Demeter utódjai közül Vanyarczi Demeter fiai Sándri és Mátyás 1420-ban Zsigmond királytól Réde helységre új adományt nyernek.

Rhédey Sandri 1447-ben a budai országgyülésen Nógrád vármegye követe volt, de semmi nyoma annak, hogy utódokat hagyott volna maga után.

Berczeli László fiai Lőrincz és János neveivel Zsigmond király említett adomány-levelében találkozunk.

Garduán László ivadékai közül Nagyrédei János 1466-ban Mátyás királytól rokonaival együtt czímerlevelet kap.

Említett János 1470—1475-ig erdélyi alvajda s mint a fenmaradt oklevelek bizonyítják, Mátyás királynak kedvelt főembere volt.

1471-ben szentkirályi Semjén Margit szentmártoni Jánosi György özvegye a Torda vármegyében fekvő Pyvár nevű birtokát Rédei János alvajdának birtokába bocsátja.

Ugyanez évben Mátyás király Tordáról nyilt parancsot küld a váczi káptalanhoz, hogy a Nógrád vármegyében fekvő bonczhydai birtokrész beigtatásáról szóló bizonyítványt Rédei János erdélyi alvajdának haladéktalanul kezébe bocsássa.

Látni való tehát, hogy már ez időszakban a Rhédeyek országos szerepet játszottak s ősi javaikat tetemesen szaporították.

János 1475-ben már nem él s két fia közül: György 1519-ben egy Erzsébet nevű leánygyermeke hátrahagyásával elhalt. Mátyás 1525-ben rokonaival pert folytat. Utódjairól nincs tudomásunk.

Ily módon mire a XVI. század közepére jutunk a Garduán László ivadékainak is magvuk szakad s csupán kisrédei és szentmártonrédei Mikó terjeszté ki a maga nemzedékét a legújabb időkig és őse lett a napjainkig virágzó Rhédey gróf és nemesi családnak.

Nevezett Mikótól a leszármazás eképen történt:

(A családfát lásd a 124. és 125. lapon.)

A táblázat élén álló Mikóról, a ki «nobilis de Rede inferiori et minori» néven fordul elő, későbbi oklevelekből csupán annyit tudunk, hogy élt, és Vöröstóinak s a család genealogusainak egybehangzó állítása szerint, de a mi számításunk alapján is, még valószinűleg a XIII. század végső tizedeiben. Oly okiratot azonban, mely személyére s viszonyaira vonatkozólag bővebb felvilágosítást nyujtana, mindezideig nem sikerült fölfedeznem.

Tudomásunk szerint egyetlen fia:

Miklós vulgó «Mikocha» 1339-ben Demeterrel és Oliverrel, valamint László és Dezső fiaival, a kik mindnyájan nagyrédei nemesek voltak, jobbágyainak üldözése és megcsonkítása miatt perlekedik. Itt találhatjuk fel az atyjáról való okiratos emlékezet legelső nyomát.

Ezen Mikochának három fiáról emlékeznek okleveleink:

I. Péter dictus «Mikocha» I. István és II. Miklós, ki valószinűleg diminutive szintén Mikochának neveztetett.

Mindennapi dolog volt e korban, hogy a fiak saját nevük mellett igen gyakran az atyáét is használták, ez tulajdonképen megkülönböztetésül szolgált volna, de mai napság végtelen sok zavart idéz elő. Mert megtörténik, hogy ugyanazon személyt néha saját és atyja nevén, máskor csupán egyiken, sőt van rá eset, hogy ugyanazon atyának gyermekeit összecserélt neveken említik az oklevelek. Így a táblázatunkon látható I. Pétert rendesen «Petrus dictus Mikocha» néven találjuk, néha Péternek vagy csupán Mikochának mondatik és testvére II. Miklós kicsinyítve vagy talán atyja után szintén Mikocha néven fordul elő.

I. Tábla.

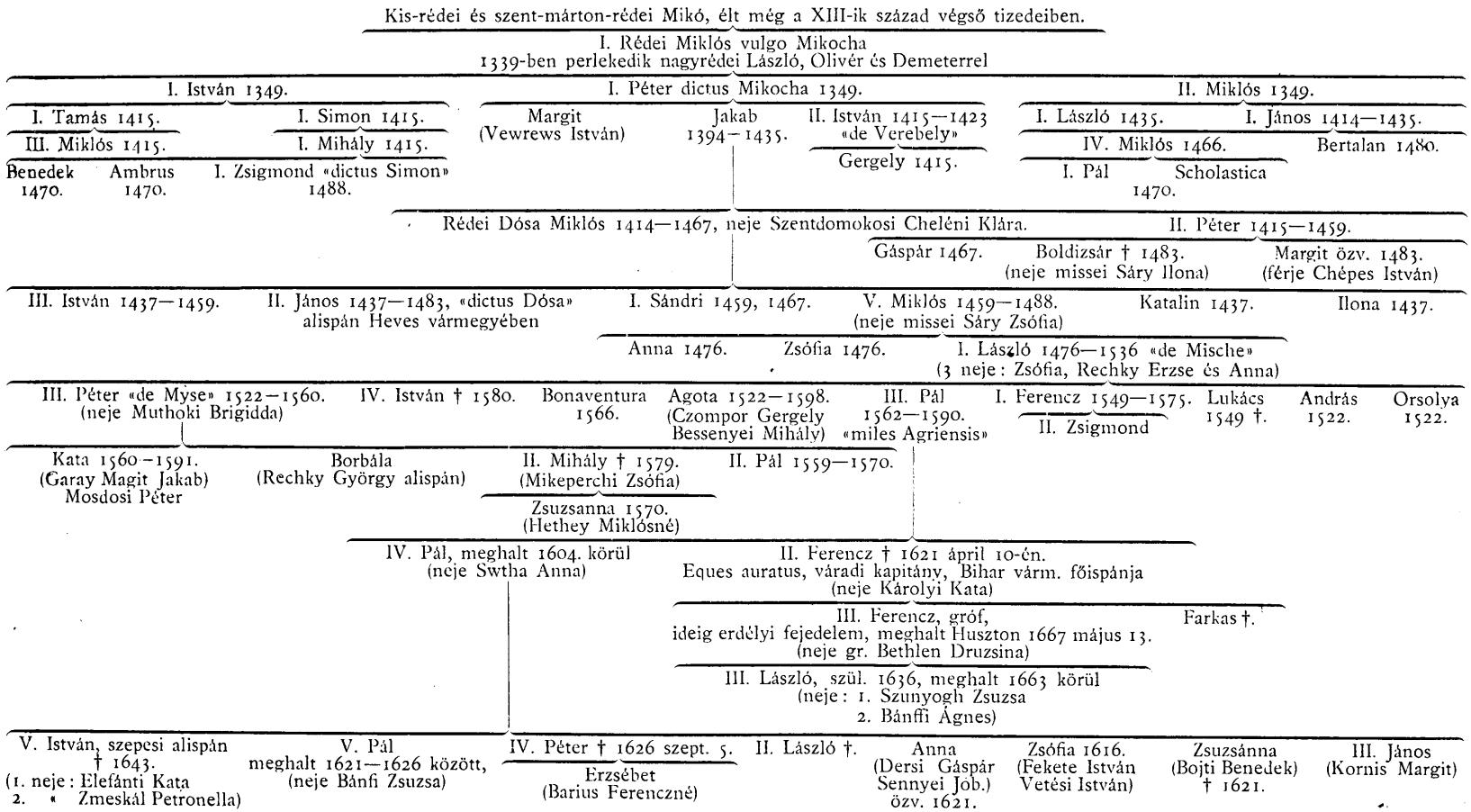
Kis-rédei és szent-márton-rédei Mikó, élt még a XIII-ik század végső tizedeiben.
I. Rédei Miklós vulgo Mikocha
1339-ben perlekedik nagyrédei László, Olivér és Demeterrel
I. István 1349.
I. Péter dictus Mikocha 1349.
II. Miklós 1349.
I. Tamás 1415.
III. Miklós 1415.
Benedek 1470.
Ambrus 1470.
I. Simon 1415.
I. Mihály 1415.
I. Zsigmond «dictus Simon» 1488.
Margit (Vewrews István)
Jakab 1394—1435.
II. István 1415—1423 «de Verebely»
Gergely 1415.
I. László 1435.
IV. Miklós 1466.
I. Pál
Scholastica 1470.
I. János 1414—1435.
Bertalan 1480.
Rédei Dósa Miklós 1414—1467, neje Szentdomokosi Cheléni Klára.
II. Péter 1415—1459.
Gáspár 1467.
Boldizsár † 1483. (neje missei Sáry Ilona)
Margit özv. 1483. (férje Chépes István)
III. István 1437—1459.
II. János 1437—1483, «dictus Dósa» alispán Heves vármegyében
I. Sándri 1459, 1467.
V. Miklós 1459—1488. (neje missei Sáry Zsófia)
Katalin 1437.
Ilona 1437.
Anna 1476.
Zsófia 1476.
I. László 1476—1536 «de Mische» (3 neje: Zsófia, Rechky Erzse és Anna)
III. Péter «de Myse» 1522—1560. (neje Muthoki Brigidda)
IV. István † 1580.
Bonaventura 1566.
Agota 1522—1598. (Czompor Gergely Bessenyei Mihály)
III. Pál 1562—1590. «miles Agriensis»
I. Ferencz 1549—1575.
II. Zsigmond
Lukács 1549 †.
András 1522.
Orsolya 1522.
Kata 1560—1591. (Garay Magit Jakab) Mosdosi Péter
Borbála (Rechky György alispán)
II. Mihály † 1579. (Mikeperchi Zsófia)
Zsuzsanna 1570. (Hethey Miklósné)
II. Pál 1559—1570.
IV. Pál, meghalt 1604. körül (neje Swtha Anna)
II. Ferencz † 1621 április 10-én. Eques auratus, váradi kapitány, Bihar várm. főispánja (neje Károlyi Kata)
III. Ferencz, gróf, ideig erdélyi fejedelem, meghalt Huszton 1667 május 13. (neje gr. Bethlen Druzsina)
Farkas †.
III. László, szül. 1636, meghalt 1663 körül (neje: 1. Szunyogh Zsuzsa 2. Bánffi Ágnes)
V. István, szepesi alispán † 1643. (1. neje: Elefánti Kata 2. « Zmeskál Petronella)
V. Pál meghalt 1621—1626 között, (neje Bánfi Zsuzsa)
IV. Péter † 1626 szept. 5.
Erzsébet (Barius Ferenczné)
II. László †.
Anna (Dersi Gáspár Sennyei Job.) özv. 1621.
Zsófia 1616. (Fekete István Vetési István)
Zsuzsánna (Bojti Benedek) † 1621.
III. János (Kornis Margit)

a) V. Rhédey István, szepesi alispán, (ki az I. táblán) magyarországi ág. 1598—1643.
(Elefánti Kata † 1628.
Zmeskál Petronella)

- I-től: V. Pál, szül. 1627, megh. 1685. (Csomaközy Erzsébet)
  - III. Zsigmond elesett Szatmárnál (Ilosvay Mária)
    - IV. Zsigmond † 1703. magtalanul.
      - VI. Ferencz, kir. tanácsos, Piskolton lakott. 1790. (Csemeczky Anna)
        - I. Lajos gróf, cs. kamarás, főispáni helytartó † 1831. (Kacsandy Teréz)
- VI. István † 1685. (Perneszi Mária)
  - IV. László, Csarodán lakott 1704. (Keresztes Mária)
    - V. Ferencz † 1758. (Ratóthi Gyulaffi Mária)
      - Krisztina (Fáy Dániel)
      - Bóra
      - Klára
      - Zsuzsi (b. Diószeghy Sámuel)
- Pál † ifjan.
- Ilona (Kubinyi Jánosné)
  - Julia szül. 1670. (gr. Bethlen Miklós) 1686.
    - VII. László 1766. (Palóczi Horváth Bóra)
      - IX. László szül. 1801. zempléni főjegyző. 1843.
        - Károly
        - Polixena
        - Ferencz (bihari alispán) 1819.
          - Julianna (Komáromy György)
            - Gedeon
            - József
          - Rudolf
- Anna (Báncsiné)

b) III. Rhédey János (ki az I. táblán) erdélyi ág. 1598—1653.
Bethlen G. komornyikja (Kornis Margit)

- IV. Ferencz † 1685. erdélyi tanács ur, kolosi főispán, udvarhelyszéki főkirálybiró (Thoroczkay Erzse † 1677. Serédy Zsófia)
  - Krisztina 1720. (gr. Bethlen Ferencz)
  - Anna 1720. (Bánffi Péter Koncz Gábor)
- VII. István † 1686. (Ajtoni Kata)
  - VI. Pál † 1722. (Boros Borbála)
    - I. József † 1753. gróf 1744. (Biró Kata)
      - II. Farkas 1756—1809. (gr. Teleki Kata)
        - II. Ádám † 1849. kincstárnok (gr. Teleki Mária)
          - Klára (b. Radák István)
          - Mária † 1849. (gr. Mikó Imre)
      - Kata (gr. Székely Ádám)
    - Zsuzsa (b. Vesselényi Ferencz)
  - Mária (osd. Kun Istvánné)
  - I. dám 1704. (gr. Bethlen Anna)
    - Mária (b. Bánffi Boldizsár)
    - VII. Pál 1744. gróf. (b. Kemény)
      - Zsuzsi
      - VI. János † 1797.
      - VII. János † 1850. (b. Bánffi Jozefa)
        - Teréz (gr. Csáky István)
          - Julia (gr. Grundemann)
        - Jozefa
      - V. Mihály (Bethlen Bóra)
        - János (br. Vesselényi Kata)
- IV. János † 1686. (Macskássy Erzsébet)
  - II. Sándor † 1746.
    - Druzsina (b. Kemény Ádám)
      - VI. László 1766. (gr. Radák Erzse)
        - III. Ádám †
        - Ferencz †
      - V. János † 1768. altábornagy (gr. Bethlen Klára)
  - III. Mihály † 1716.
    - Éva (gr. Bethlen György)
  - V. László † 1722. (Thoroczkay Mária)
    - IV. Mihály † 1791. (b. Bánffi Teréz)
      - VIII. László † 1835. (b. Inczédi Ágnes)
        - Claudia † 1841. (Würtembergi Sándor herczeg)
      - Krisztina (osd. Kun László)
  - VII. Ferencz (b. Dániel Mária)
    - V. Zsigmond sz. 1722 † 1758. (b. Wesselényi Kata)
      - VIII. Ferencz
        - IX. Ferencz (Gaál Ágnes gr. Tholdalagi Zsuzsi)
          - Zsófi
          - István
          - Gábor
          - Lajos
    - Ferencz †
    - Klára †
    - Mária †

Ilyen körülmények között a genealogusnak vajmi nehéz dolog eligazodnia.

1349-ben I. Péter, I. István és II. Miklós testvéreivel együtt a Peteuch fia Miklós elleni perében országbirói halasztást nyer.

Talán ugyanazon Péter az, a ki ellen 1397-ben az egri káptalan előtt Karácsondi Kata birtokának elfoglalása miatt tiltakozik.[1]

Mind a hárman emberkort értek.

I. Istvánnak fiai voltak: Tamás és Simon.

1415. I. Tamás, III. Miklós és I. Simon, valamint I. Mihály fiaival egyetemben perlekedik a zondai várnagygyal, mivel az Szentmártonréde és Tas nevű birtokait erőszakkal elfoglalta.

III. Miklós úgylátszik magtalanul halt el.

I. Mihálynak Benedek, Ambrus és Zsigmond nevű fiai maradtak, a kik 1467-ben Szentmárton-Réde nevű ősbirtokukon rokonaikkal megosztozkodnak.

Benedek 1470-ben Ambrus és Zsigmond testvéreinek terhét is magára vállalván, szentmártonrédei részjószágát 25 arany forintért Rédey János erdélyi alvajdának zálogba veti.

Zsigmond «dictus Simon» 1488-ban bizonyos részjószágát Rédey Miklósnak elzálogosítja.

E három testvér közül egynek sem találkozunk maradékaival. *II. Miklósnak* fiai voltak:

I. János, a ki 1414-ben több rokonaival egyetemben eltiltja a zondai várnagyot és a királyné jobbágyait Kontheleke nevű földtér használatától.

I. László, a ki 1435-ben testvérével együtt bir Szentmárton-Rédén.

Maradékait nem ösmerjük.

I. János fiai voltak, IV. Miklós, a ki 1466-ban rokonaival együtt Mátyás királytól czímerlevelet nyer, 1480-ban még él, I. Pál és Scholastica nevű gyermekei utódok nélkül haltak el.

Másik fia volt nevezett Jánosnak Bertalan vagy Bartályos, a kinek nevével 1480-ban találkozunk utoljára, maradtak-e utódjai, nem tudjuk megmondani.

I. Péter dictus «Mikocha»-nak táblázatunkon három gyermeke látható.

Margit Vörös Istvánné 1467-ben már nem él. II. István «de Verebely» a ki 1415-ben Gergely nevű fiával együtt a zondai várnagy ellen pert folytat és I. Jakab.

[1] Fejér Codex Diplom. X. 3. 120. ll.

I. Jakab, élt 1394- és 1435 között.

1397-ben Heves vármegyében «Homo regius» volt. 1423-ban Zsigmond király a Rédey János ügyét, melyet az Rédey Jakab és István ellen folytatott, a királyi kuriához rendeli áttétetni.

1435-ben már mint elhunytról tétetik róla említés. Utódjai voltak II. Péter, a ki már 1415-ben atyjával együtt részt vesz a sokszor említett zondai várnagy ellen folytatott perben.

Úgy látszik, hogy a család már ez időszakban előkelő szerepet játszott, mert Rédey Pétert 1442-ben azon főurak között találjuk, kik az özvegy Erzsébet királynét I. Ulászló részéről biztosították arra nézve, hogy az Esztergomban tartandó béketanácskozásokra minden bántalom nélkül utazhatik.[1] 1442 után úgy látszik már nincs az élők között, gyermekei voltak:

I. Gáspár, a ki 1466-ban a szentmártonrédei határon épített malom használatára nézve rokonaival egyezségre lép.

1467-ben Szentmárton-Rédén osztozkodik.

Margit, mocsonkai máskép rédei Chépes Istvánné, 1483-ban missei Sáry Ilonát, Rédey Boldizsár özvegyét dos és paraphernumára nézve 33 arany forint értékű jószágokkal kielégíti.[2] 1491-ben még életben van.

I. Boldizsár, a ki 1466-ban Gáspár testvérével együtt a rédei malom felett egyezkedik; neje volt, mint fentebb láttuk, missei Sáry Ilona. 1483 körül magtalanul elhalt.

Rédey Jakabnak második fia volt Rédey Dósa Miklós, a ki 1414-ben már életben van. Nejével, szentdomokosi Cheléni Klárával, tetemes vagyon birtokába jutott, de maga is nagy szerző volt s megvetette alapját a család gazdagságának.

1459-ben az egri káptalan Belléni Albertnek Rédey Dósa Miklós, valamint János és István nevű fiai ellen indított ügyében vizsgálatot teljesít, mivel ezek nevezettnek Varazó és Szentdomokos helységekben fekvő birtokba igtatásának ellentmondottak.

Ez oklevelet csak kivonatosan birjuk, de terjedelmes birtok forgott szóban, melyhez úgy látszik Dósa Miklós felesége jussán — igény

[1] Teleky: a Hunyadyak kora XII. 243, s utána Nagy Iván.

[2] Teleky. A Hunyadiak kora.

formált. Hogy mi lett a dolog kimenetele, nem tudjuk, nevezett helységeket azonban Miklós birtokában találjuk, s ezek még a későbbi időkben is sok gondot okoztak neki. Ugyanis:

1466-ban, mint az egri káptalan jelentése tanusítja, Szenterzsébeti János, Lázár, György és Lőrincz, atyjoknak valamint Belléni Péternek s az Istenmezei családbelieknek tudtával és megegyezésével Dósa Miklósnak Varazó és Szentdomokos nevű helységeit elpusztították.

Aligha csalódom, ha e tényt a boszú művének tartom, a föntebb említett pörben bizonyára a Rédeyek nyertek kedvező itéletet, és a sértett fél saját magának szerzett elégtételt az említett birtokok elpusztításával.

Nagyon természetesnek fogja találni ezen korszak ismerője, hogy a Rédeyek bárha nyertek is törvényes elégtételt — visszatorlásra gondoltak, s ezt csakhamar végre is hajtották.

Szenterzsébeti János ugyanis még ezen év folyamán panaszt emel Dósa Miklós ellen, mivel ez János és Miklós fiaival egyetemben nejének és Sándor fiának belegyezésével fegyveres kézzel nevezettnek szenterzsébeti jószágára tört, azt erőszakosan elfoglalva, birtokaiban mintegy 300 arany forintnyi kárt okozott. Alperesek ügyvédjök által tagadták a tényállást, mire Palóczi László országbiró az ügyet úgy intézi el, hogy magok igazolására az egri káptalan előtt esküt kellett letenniök.

E pör lefolyásáról sincs tudomásunk, Dósa Miklós azonban hihetőleg még az 1466 év folyamán elhalt, mert 1467-ben, már mint néhai említtetik. Négy fiut s két leányt hagyott maga után, kik közül:

III. István 1437—1459, alkalmasint ifjan halt el.

II. János «dictus Dosa» 1437-ben fordul elő legelső izben, Szentdomokosról is irta magát.

1467-ben már mint Heves vármegye alispánja Thengi István özvegyétől 7 ekényi földet 8 arany forintért zálogba vesz.

Ugyanez évben Mátyás király nyilt rendeletet küld Ország Mihály nádor és Korothnay János itélőmesterhez, hogy Rhédey Jánosnak Pázthoy András, László és János ellen indított ügyét haladéktalanul vizsgálják meg.

1468-ban említett János pört indít püspöki Báthory Miklós fia Albert ellen, mely pör egész 1472-ig elhuzódott.

Ugyanis Szurdok-Püspöki helység, melyet még 1310-ben Róbert Károly adományozott az Aba nemzetségből származó Péter comesnek, a Rhédey család örökét képezte, az erre vonatkozó okleveleket azonban Báthory Albert állítólag magánál tartotta, mit ő beösmerni vonakodott, s végre Báthory István országbiró itélete következtében 50 nemes emberrel egyetemben kellett esküt tennie arra, hogy a kérdéses oklevelek nincsenek birtokában.

1483-ban találkozunk vele utoljára, midőn Chépes István özvegyével egyetemben Rhédey Boldizsárnénak hitbére fejében, egy nemes telket s bizonyos jószágot 33 arany forintban átírnak.

Hogy neje s gyermekei maradtak volna, az oklevelekben semmi nyoma.

I. Sándri 1437—1467-ig. Nőtlenül halt el. — Kata és Ilona sorsáról nincs tudomásunk, 1437-ben egyszer s mindenkorra tétetik róluk említés, csupán V. Miklós terjeszté tovább a családot, kiről az alább következőket jegyezhetjük föl.

1459-ben atyjával együtt tiltakozik Belléni Albertnek birtokba való igtatása ellen.

1467-ben, Rhédey Dósa Miklós halála után, a Nádasdi és Varaszói családbeliek, valamint említett Dósa maradékai a Heves vármegyében fekvő Varazo helységet, úgyszintén Kunafölde és Espánfölde nevű prædiumokat egymás között felosztják. Ezen osztály létrejötténél Rhédey Miklós személyesen jelent meg, anyja, valamint János és Sándri nevű testvérei, Rhédey Boldizsár által képviseltették magukat.

Ugyanez évben a táblázatunkon látható Rhédey I. Péter, I. István és II. Miklós maradékai, kiknek egyenes ősük a táblázat élén álló Mikó vala, Szentmárton-Rede nevű ős birtokukon megosztozva, ez osztályban V. Miklós, János és Sándri testvéreivel vesz részt.

1476-ban a budai káptalan előtt maga, valamint Sófia, László és Anna nevű gyermekei nevében Rhédey Boldizsár és neje Ilona ellen tiltakozik, Tarna-Mise és Sár helységekben fekvő részjószágok elidegenítése miatt.

1488-ban Rhédey Zsigmond dictus «Simontól» 6 ekényi földet 2 arany forint és 25 denárért zálogba vesz. — Az oklevelekben többé nincs nyoma.

Neje volt missei Sáry Ilona, kitől a már em-

lített gyermekei származtak. — Leányairól többé nincs tudomásunk. Egyetlen fia: II. László, a ki Mise nevű birtokáról írta magát, nagyon homályos körvonalakban lép elénk, s bár úgylátszik igen hosszú életet élt, mégis 1476-tól, midőn nevével legelőször találkozunk, egész 1522-ig az oklevelekben nem tétetik róla említés.

1522-ben megjelenik az egri káptalan előtt, s nejének (kit az okirat egyszerűen Annának nevez), valamint Péter, András, Lukács, Ágota és Orsolya nevű gyermekeinek terhét is magára vevén, Sáry Jánossal egyezségre lép, mely szerint ez feje váltságában Saar helységben fekvő birtokrészét neki átengedi.

E korszakot képviselő oklevelek oly kevés számmal maradtak reánk, hogy II. Lászlónak életéről s viszonyairól alig tudunk valamit. Háromszor nősült. Első feleségétől Annától származtak fentebb elősorolt gyermekei, második házasságában Recsky Erzsétől Pál, Bonaventura, Ferencz és talán István, harmadik házassága bizonyos Zsófia asszonynyal (családi nevét nem tudjuk) úgylátszik magtalan maradt.

1567-ben már nincs az élők között, mert özvegyét Rhédey Pál dos és parafernumára nézve bizonyos tarna-misei jószágokkal elégíti ki. Hihető azonban, hogy még korábban elhalt.

Utódjai közül Lukács, András, Orsolya, István és Bonaventura részint ifjan, részint magtalanul haltak el. I. Ferenczről tudjuk, hogy Eger vár védelmében részt vett,[1] fia Zsigmond utódokat nem hagyott hátra.

Életben maradtak tehát III. Péter, III. Pál és Ágota.

III. Péter «de Mise» úgylátszik a nyilvánosság terén is szerepelt s a Zapolyai János és Ferdinánd közötti trónvillongásokban az utóbbi részén foglalt pártállást.

1559-ben Ferdinándtól Megyer pestmegyei és Györgye szolnokvármegyei helységekre Pál nevű fiával együtt adományt nyer. Neje volt Muthoky Brigitta — a kivel Abony, Béltelek és Szent-Miklós nevű birtokokat örökölte. A Csanád vármegyében fekvő Abony város birtoka sok bajt és vesződséget okozott e zavaros időkben mind neki, mind örököseinek. 1560-ban elhalván, bár gyermekeit mind szerzett, mind ősi javaikban megerősítette Ferdinánd, mind a mellett sok zaklatásnak voltak kitéve s 1561-ben Báthori András országbiró meghagyja kányaföldi Kerechenyi László főispán és a gyulai vár kapitányának, hogy Rhédey Péter maradékait Abony, Szent-Miklós és Béltelek nevű birtokaikban minden erőszakoskodás ellen védelmezze.

Táblázatunkon látható gyermekei közül:

Kata 1561—1591. Előbb Garay Magith Jakabné volt, 1591-ben mint Mosdosi Péter özvegye említtetik.

Borbála Rechky György hevesvármegyei alispánhoz ment nőül.

II. Mihály, kinek Mikeperchi vagy Kerchy Zsofiától egyetlen Zsuzsánna nevű leánya származott. 1579-ben történt halála után özvegye Apagyi Lászlóhoz ment nőül.

II. Pál 1559—1570. Minden valószinűség szerint fiatalon halt el, s benne III. Péter ágazatának magva szakadva, összes birtokait atyjának testvérei örökölték.

Rhédey Lászlónak első házasságából származott Ágota nevű leánya, a ki már 1522-ben életben volt, előbb Bessenyei György, később Czompon Gergely hitvese. Meghalt 1598-ban.

Eljutottunk e szerint Rhédey III. Pálhoz.

A ki az általam eddig előadottakat figyelemmel kisérte, tapasztalni fogja, hogy lényegesebb eltérés köztem s azok között, kik a Rhédey család leszármazásával előttem foglalkoztak, eddigelé nem fordult elő, s a nemzedékrend legalább főbb vonásaiban akár Nagy Ivánnál, akár Lehoczky vagy Benkőnél, ugyanaz, a mi nálam. De nem is lehet más. Igyekeztem a nemzedékrendet lehetőleg teljessé tenni s e tekintetben úgy hiszem el is értem azt az eredményt, a mit a csekély számú és igen gyakran sovány tartalmú oklevelek mellett elérnem lehetett. Másként áll azonban a dolog III. Pál feltünésével, midőn a Rhédey család történetében, főleg a mohácsi vész lezajlása után, új korszak kezdődik.

A mit eddig a család egyes tagjairól elmondhattam, mind összevéve sem sok, de annak legkevésbbé én vagyok az oka. A Rhédeyek, bár eredetükre nézve bármelyik főnemes családunkkal vetélkedhettek, a középkorban nem tartoztak

[1] Tynodi: Egervár viadalja. Szükségesnek látom megjegyezni, hogy I. Rhédey Ferencz sohasem volt «eques auratus» és Lengyelország polgára, mint Nagy Iván véli, a családi följegyzések itt kevés hitelt érdemelnek, e tévedést a tárgyalás folyamán igyekezni fogok rectificálni.

az ország bárói, vagy ha úgy tetszik a zászlós urak osztályához. Országos méltóságokat egy sem viselt közülök. Otthon ülő jó birtokú nemes emberek voltak, megbecsülve, gyarapítva az őstől szerzett vagyont, s «more patrio» perlekedve szomszédaikkal. Rhédey II. Péter és Nagyrhédei János némileg kimagaslottak ugyan, de már utódaik visszatértek az ősi curiához. — A megyei élet volt a terük — s bár e téren is az egy Rhédey Jánoson kívül, a ki Heves vármegye alispánja volt, többről nincs tudomásunk, mind a mellett kétséget sem szenved, hogy itt találták föl a rájuk nézve előnyös munkakört. — De midőn a török Buda elfoglalásával megvetette lábát Magyarországon és téres síkságaink naponkénti harczok színhelyévé váltak, a Rhédeyek is kiléptek falusi magányosságukból.

Megnyilt előttük a vitézi pálya s a nélkül, hogy ős-fészküktől, féltett jószágaiktól messze kellett volna távozniok, épen annak védelmére ragadtak fegyvert, s míg egyrészről hirt, nevet szerezhettek maguknak a hon védelmében, addig másrészről saját szükebb körű érdekeiket sem kellett elhanyagolniok.

Fölösleges fejtegetnem, de nem is tartozik ide, hogy mily fontos volt a török időkben Eger vára, ez erős végház, mely, mint Balassa Bálint lelkes költeményei is bizonyítják, e környékbeli előkelő családok fiainak «tanuló iskolája» vala. A Rhédey család ifjai is itt kezdték hadi szereplésüket, itt találjuk a vár 1551-ki hős védelmében I. Ferenczet, itt nem sokkal utóbb Rhédey Lászlónak Recsky Erzsébettől született fiát III. Pált.[1]

Ennek életéről igen keveset tudunk, oklevelek e korból alig maradtak fenn a család levéltárában, vagy legalább is nem viszonyaira vonatkozólag. A hadi pályán korán kitüntette magát, mert már 1561-ben Ferdinánd királytól jószágokat nyert adományúl Saar helységben, de maga is szerzett s 1567-ben Bonaventura testvérétől tarnamissei jószágát 50 frtért 1570-ben Rhédey Mihály ugyanott fekvő birtokát 76 forintért zálogba veszi. Ezenkívül több rendbeli acquisitióiról is van tudomásunk.

1582-ben Recsky György hevesi alispánnal együtt Radetius István egri püspök s királyi helytartótól, hadi szolgálataiért Székegyház csanádmegyei birtokot nyeri adományúl, de a beiktatásnak Farkas György és Boldizsár ellentmondottak.

Minthogy anyja Recsky Erzsébet — Recsky Demeter leánya vala — követelte, hogy Egerszalók, Dobfenék, Derecske stb. jószágokban a fiu-ággal egyenlőképen részeltessék. De mivel a Recsky családbeliek megtagadták, hosszú pört kezdett ellenök, a melyben 1589-ben Fejérkőy István egri püspök tanúhallgatást rendel el, úgy látszik azonban nem ért czélt, mert az örökösödésből a leányág ki volt zárva.

Az okiratok nejének emlékét sem tartották fönn, a kitől két fia származott: Pál és Ferencz.

IV. Pál, atyjához hasonlóan, szintén a hadi pályára lépett, és Eger várában vitézkedett. — Szokásban volt őt összetéveszteni atyjával, mely hibát leginkább a család genealogusai követték el.[1] Valóban a legnagyobb figyelem is szükséges, hogy ezt a hibát elkerülhessük, mert mindkettőt «miles Agriensisnek»-nek nevezik az oklevelek, s

[1] Ezen Pálnak személyével s családi viszonyaival Nagy Iván nincs tisztában, ő ugyanis a következő nemzedékrendet állítja össze:

Rhédey II. Pál.

III. Pál 1598—1609. erdélyi kincstartó (Swtha Anna).	Anna, László, Péter, Zsófi, II. Ferencz váradi főkapitány.
János, Zsófi, István.	

Téves az egész, mivel ez általa II.-nak nevezett Pálnak csupán III. Pál és Ferencz nevű fiai voltak, és Anna, László, Péter, Zsófi, Pál fiától származott unokái valának. Továbbá nevezett Pál sohasem volt erdélyi kincstartó, hanem Heves vármegyében halt el s 1604-ben Swtha Anna már mint özvegye említtetik. Hasonnevű fia, a kiről Nagy I. mit sem tud, volt Bethlen Gábor kincstartója, és mint táblázatunkon látható, Bánffi Zsuzsát birta nőül. Ugyanezt a hibát követi el Kőváry is.

[1] Ezek szerint IV. Pál nem is létezett, hanem III. Pálnak voltak gyermekei Swtha Annától, Ferencz, István, Péter, László stb. Ez azonban valószinűtlen, mert Ferencz a n.-váradi kapitány atyjoknak volt testvére s így szükségképen mind a két Rhédey Pálnak létezni kellett. De valószinűtlen már csak azért is, mivel a család genealogusai a többször előforduló Pál névvel szemben a legnagyobb tévedéseket követik el, fölcserélvén őket egymással s gyakran a történelmi igazságot is meghamisítva. Láthattuk már ezt fentebb is, midőn III. Pált Bethlen hivének s Erdély kincstartójának nevezik, pedig jóval előbb meghalt, semhogy akármelyiknek is hirét hallotta volna. Az a Pál pedig, a ki valóban kincstartója volt Bethlennek, gyermekeket nem hagyott maga után.

minden valószinűség szerint atyját nem élte túl sokáig.

1575-ben már Egerben találjuk, midőn is Ungnád Kristóf várparancsnok, útlevelet ad szolgája számára s azon megbizást, hogy «az öcsödieket felhozza».

Öcsöd — Békés vármegyében — már alkalmasint az ő birtoka volt, mivel 1610-ben gyermekei új adományt nyertek reá.

1587-körül nőül vette Swtha Annát, Csallóközy máskép Swtha György leányát, a ki előbb Réghy Kelemen, majd Perbes György özvegye volt. — Nejével szép jószágokat nyert Gömör és főleg Szepes vármegyében, — a hol egyik utóda később le is telepedett.

1604-ben már nem él, mert ez évben özvegye megjelenvén az egri káptalan előtt, Gyulay Istvánnét, Ternyei Annát meginteti, hogy az osztály szerint őt illető török foglyot, s a Dormán jószágokra vonatkozó okleveleket vegye kezéhez.

Említett nejétől István, Pál, Péter, László, Anna, Zsófia és János gyermekei származtak, a kik halálakor mindnyájan kiskorúak voltak. (L. a II. táblán.)

II. Ferencz, a család egyik legkiválóbb alakja, számításunk szerint 1560 körül születhetett.

Első ifjuságáról mit sem tudunk, valószínűleg az ő iskolája is Eger volt, miként atyáinak s ott nyerte alapját, ott szerzé gyakorlatát azon hadvezéri tehetségének, mely a vallás és politikai szabadságért vívott harczokban oly fényesen nyilvánult.[1]

Midőn nevével legelőször találkozunk a történelemben, már előkelő állást foglal el a hadi téren, t. i. Fülek vár kapitánya. — De csakhamar oly körülmény adta elő magát életében, hogy kénytelen volt elhagyni a király szolgálatát. Az 1599. országgyűlésen ugyanis a rendek kérik ő felségét, hogy Rhédey Ferencz füleki kapitányt, a ki ellen a vármegyéknek súlyos panaszai vannak, mivel az ország törvénye ellenére szabad hajdukat tart, s paraszton és nemesen egyaránt hatalmaskodik, példásan büntesse meg.[1] Hogy mi történt vele, nem tudjuk, de Rhédey nem az az ember volt, a kivel egy könnyen el lehetett volna bánni s vagy még a büntetés előtt talált módot a menekülésre, s vagy ezután boszuból hagyta el a király zászlóját, elég az hozzá, hogy már a következő évben Erdélyben találjuk őt. Itt az elégületlen nemzeti pártnak egyik vezérférfia vala s felajánlván kardját Székely Mózesnek, ennek harczában mint dandárparancsnok működött. Tudjuk e csata gyászos kimenetelét, Rhédey Ferencz is a menekülők között volt és sóvárogva leste a pillanatot, midőn ismét kivonhassa kardját a gyűlölt ellenségre.

E pillanat nem késett s Rhédey Bocskay Istvánhoz csatlakozva — a magyarországi hadjárat egyik vezére lett.

Nem tarthatom feladatomnak e hadjáratról irni, elbeszéli azt a történelem, hol Rhédey Ferencz neve is föl van jegyezve. Érdemei elösmeréseül Bocskay őt 1606. május 2. Kassán az ország főurai közé emeli s az ugyanez évben bekövetkezett béketanácskozásokban mint egyik megbizott jelentékeny szerepet játszott.

Be tudjuk igazolni, hogy a bécsi udvar is nagy súlyt fektetett az ő megnyerésére.

Midőn Erdély rendei Rákóczy Zsigmondot fejedelemmé választották, sietett az Rhédey Ferenczet a maga pártjára vonni, s a szentjóbi várat nagy kiterjedésű urodalmával együtt neki adományozta; a beigtatásnak azonban Varkuch György és neje Nyári Borbála ellentmondottak 1607 május 27-én.

A következő évben már Bihar vármegyének főispánja és Bánffi Dénes helyett Várad kapitánya vala. — E méltóságokat bizonyára Báthori Gábortól kapta, mivel tudjuk, hogy Rhédey

[1] Simon Máté: Supplementum ad dissertationem hist. crit. Georgii Pray de dextra sancti Stephani etc. etc. cz. 1797-ben megjelent művének a szentjóbi apátság történetét tárgyazó részében némely kétségekkel szemben azt igyekszik bebizonyítani, hogy Rhédey Ferencz előbb váradi prépost volt, és hitet hagyva 1557 után lépett a hadi pályára. De nagyon helyesen vetette föl erre nézve báró Patatich Ádám néhai váradi püspök a chronologia kérdését, mert Rhédey Ferencznek ha prépost lett volna 1621-ben történt halálakor 90 éven felül kellett lennie. Ha tudjuk, hogy ő halála előtt csak egy évvel is hadakat vezérelt, s hogy utolsó pillanatáig részt vett Bethlennek magyarországi táborozásában, s végre, hogy alig 10 esztendős gyermeket hagyott maga után, még akkor is elvetnők e föltevést, ha nem egyedül Simon lépne mellette sorompóba. De nincs is annak semmi alapja.

[1] 1599. XXXVII. t. cz.

Bethlennel egyetértve az ő fejedelemmé választásán működött.

1608. ápr. 4. Palyi-Uylak nevű helységet nyeri adományúl, és ugyanez évben II. Mátyás magyar király arany sarkantyus vitézzé nevezi. Az «eques auratus»-ról szóló diploma Bécsben 1608. decz. 24-én kelt.

Nősülése is körülbelől erre az időre esik, mert 1621-ben kelt végrendeletében maga mondja, hogy feleségével «*13 esztendőktül fogva nagy szentül és keresztyényűl*» élt. Bánffi Dénes özvegyét Károlyi Katát véve nőül, Bethlen Gábornak sógora lett s annak későbbi fejedelemsége idején külső és belső ellenségei ellen — legfőbb támasza vala.

Mint felebb említettem, Rákóczy Zsigmond fejedelem a szentjóbi urodalmat még 1607-ben adományúl adta Rhédey Ferenczcnek, de Varkuch György, Bocskay István végrendeletére támaszkodva, protestált az ellen, s még akkor sem mondott le jogáról, midőn Rákóczy adományozását Báthori Gábor is megerősítette. — Végre is 1609 ápr. 9. úgy intézték el az ügyet, hogy szerdahelyi Imreffy Jánossal együtt kötelezte magát Rhédey, hogy Varkuch Györgynek kárpótlást szerez Sz.-Jóbért, s mihelyt eladományozás alá esik valamely jószág — azt számára fölkéri a fejedelemtől. — Varkuch úgy látszik megnyugodott, különben is sokkal hatalmasabb volt már akkor Rhédey Ferencz, sem hogy tanácsosnak tartotta volna vele újjat huzni.

Báthori fejedelemsége alatt — Várad főparancsnoksága nagyon elfoglalta Rhédey Ferenczet s így nem is vett részt ama kalandos vállalatokban, mikre Báthorit nyugtalan szelleme ösztönözte. — De nem is neki való tér volt az, s hadvezéri tehetsége sokkal fontosabb dolgokra volt méltó, mint a milyen p. o. az elégületlen szászok megfenyítése vala.

Bethlen Gábor trónra jutásával kezdődik az ő valódi szereplése s itt már Rhédey Ferencz annyira a történelemé, hogy — mert czélomhoz képest én csak vázlatosan írhatok róla — az érdeklődőt egyszerüen oda utasíthatom.

Birjuk Bethlen Gábor politikai levelezését s ennek jelentékeny részét a Rhédey Ferenczhez irottak képezik. Bizalmasa volt a szó teljes értelmében s mint a fenmaradt okiratok tanusítják, a viszony közöttük mint sógorok között a lehető legőszintébb és szivesebb volt. — Rhédeyné idősebb volt a fejedelem-asszonynál s ez, mivel magának nem voltak gyermekei, nénjének első férjétől származott leányát, Bánffi Zsuzsát, saját leányaként tartotta, nevelte; Bethlen maga is mindenkor meleg érdeklődést tanusított Rhédey Ferencz családja iránt. — De másrészről — bár Rhédey Ferencz minden izében katona lévén, államügyek intézéséhez keveset érhetett — nagy mértékben birta a fejedelem tiszteletét mint hadvezér, s érdemeit nem csak hogy jutalmazta, de lelkes szavakban magasztalni is tudta. 1616 junius 22-ről a többek között így ír hozzá:

«*Az kegyelmed becsületes jó hire neve, noha mindenkor fénylett, de ennyivel inkább fog ezután fényleni, mivel hazánk ellenségit Isten kegyelmed gondviselése, vigyázása által szégyenítette most egyszer meg. Az úr isten kegyelmedet sok esztendeig éltesse jó egészségben, és adjon erőt kegyelmednek ő felsége az ő nagy nevének és szegény hazánknak oltalmára való szolgálatra.*»[1]

Tudjuk azt, hogy Erdélynek kulcsa N.-Várad volt, s ez oly ember parancsnoksága alatt, mint a minő Rhédey Ferencz vala, minden ellenséges támadást sikerrel verhetett vissza.

Bethlen nyugodtan intézhette hadi műveleteit Magyarországon, mert míg katonái diadalról diadalra mentek, Rhédey Ferencz hatalmasan védte Erdélyt s nem egyszer hiusította meg Váradról az ellenség czélzatait.

De Bethlen Gábor sohasem volt szűkmarkú az érdem jutalmazásában, annyival kevésbbé tette ezt sógorával szemben.

1617 május 18-án Gy.-Fehérvárott a zsákai várat és urodalmat (melyhez Zsáka város és 18 község tartozott) Rhédey Ferenczcnek és nejének, valamint Ferencz nevű fioknak 20,000 forintig inscribálta.

Ugyanez évben jelenti a váradi káptalan, hogy Rhédey Ferenczet, nejét és fiát Zilah város birtokába beigtatta.

Ezt hasonlóképen 20,000 frt conscriptióban nyerte.

Már csak a szentjóbi, zsákai urodalmak és Zilah városa is tekintélyes birtokot képeztek, Rhédey Ferencz azonban maga is annyit szerzett

[1] Szilágyi Sándor: Bethlen Gábor politikai levelezései.

más uton, hogy halálakor egyetlen fiára fejedelmi örökséget hagyott.

Még 1614-ben megjelent a váradi káptalan előtt Somlyai Báthory Anna és Thoti nevű biharvármegyei helységét örök joggal Rhédey Ferencznek és maradékainak vallotta, és viszont ettől a fejedelemmel szemben minden ügyes bajos dolgaiban segítséget, pártfogást kért. Sok mindenféle vádakat emeltek ellene, boszorkányságot, bűbájosságot stb., mikről más helyen lesz alkalmam szólani.

1618-ban szerdahelyi Imreffy Miklós és neje albisi Zólyomy Erzsébet, három különböző alkalommal, Magyar-Lugas, Örvend, Rév, Révelő és Bánlaka nevű helységeket, összesen 17,300 frtban elzálogosítják Rhédey Ferencznek.

Kétségtelen, hogy Heves és Nógrád vármegyékben is voltak ősbirtokai, de ezeket teljesen elhanyagolta, és sok veszödségük volt örököseinek, míg ismét visszaszerezhették.

Midőn Bethlen hadjárata nagy mérvet öltve egész Magyarországra kiterjedt, s európai érdekűvé vállott, Rhédey Ferencz is odahagyá Váradot s nyilt téren vezérelte a hadsereget. Itteni működéséről is fényes sikert lehet fölmutatni, s hogy mily nagyra becsülte a fejedelem, kitünik abból, hogy 1619-ben őt küldé 10 ezer főből álló sereg élén Morvába, a vallásos és politikai szabadságért harczoló protestánsok segítségére. — Ő megtette kötelességét, s bizonyára nem rajta múlt, hogy az igaz ügy diadalt nem aratott.

De ez időtől fogva úgylátszik elbetegesedett, a sok éjjel-nappal való zaklatottság, a folytonos hadakozás kimerítette. 1621 márczius 5-én Nagy-Szombatba érkezett a fejedelem rendeletére s itt a betegség leverte lábáról.

1621 márczius 25-én megírta végrendeletét, mely több pontjánál fogva igen érdekes, általános örökösévé fiát és nejét tette, a míg ez az ő nevét meg nem változtatja, magszakadás esetére úgy intézkedett, hogy összes vagyona rokonaira, a Rhédeyekre szálljon, fiu és leányágon.[1]

Midőn Bethlen Nagy-Szombatot elhagyta, a már ágyban fekvő Rhédeyt is elszállították onnan szolgái.

De ezalatt Fülek, Herencsényi árulása folytán az ellenség kezére jutva, a várbeliek 1621 ápril 9-én Daróczy Istvánnal élükön Rhédey Ferencz kiséretére törtek s a már sírja felé közeledő hőst foglyúl ejtették. — E megrázkódtatást nem is élte túl s halála másnap bekövetkezett azon a helyen a honnan kiindult, s melynek 22 évvel előbb rettegett parancsnoka vala. — Bethlen nem sokkal utóbb véres bosszút állott érette, Karóla huzatván Daróczy Istvánt, de a holttestet csak nagynehezen s jó idő multával[1] adták ki a várbeliek, a midőn is a boldogult végakarata szerint Sz.-Jóbra szállították, s az általa épített templom sírboltjában — meghalt gyermekei mellé — helyezték.[2]

Aligha volt ez időben az alkotmánynak, s a protestantismusnak lelkesebb bajnoka nálánál, s a mint győzelemhez szokott kardját Bocskay alatt kivoná hüvelyéből — csak a halál tudta azt kezéből kicsikarni. — A békekötést már nem érhette meg, de azzal a tudattal szállott sírjába, hogy vérét nem ontotta hiába, s az a vallásszabadság és az alkotmány visszaállításában megtermi gyümölcsét.

Elhalt gyermekei közül csak Farkasról van tudomásunk, ez is rövid ideig élhetett, egy fia maradt csupán, hasonlóképen Ferencz.

III. Ferencz, ki atyja halálakor alig lehetett több 10 esztendősnél, minden tekintetben méltó volt ahhoz. Születéséhez, s a hozzá fűzött tervek és reményekhez megfelelő nevelést kapott, még pedig Bethlen Istvánnak, a fejedelem testvérének felügyelete alatt. Ugyanis Károlyi Kata — nehány évvel férje halála után — Bethlen

[1] F. végrendeletet közlöm a Történelmi Tár 1884 jan.—márcz. füzetében.

[1] Bethlen levele 1621 május 25-ről gr. Thurzó Imréhez, írja, hogy beteg volt s így folytatja: Vasárnap is csak szegény Rédey uram testének kikéséréséért vertem fel magamat. (Bethlen Politikai lev. 304. l.)

[2] Végrendeletében mondja a többek között: *Koporsó követ szépet csináltassanak Kolozsvárott.* E koporsó kőnek rajzát Simon M. idézett munkájában közli. Vörös márványból volt, Rhédey Ferenczet talpig vasba öltözve életnagyságban ábrázolja. — Oldalán széles pallos, kezében generalisi bot, fejét hadi sisak födi. — Hosszu szakálla mellének egy részét elfedi, s arczának kiválólag patriarchális jelleget kölcsönöz. — Valóságos prototypusa ama kor hadvezéreinek; Simon közli epitaphiumát is, melyet, véleménye szerint, udvari papja, Székelyhidi János készített.

Az emlékkövet Rhédey Lajos Váradra vitette (Bunyitai: A váradi püspökség története II. k. 477. l.), talán ott még ma is látható.

István felesége lett, s minden jel arra mutat, hogy e viszony megkötésénél a gondos és előrelátó anya előtt egyetlen fia érdekei voltak irányadók.

A fejedelem most még inkább szívén viselte az ifjú Rhédey Ferencz sorsát s aligha nem egyik tényező vala maga is — a Károlyi Kata és Bethlen István közt létrejött házasság megkötésében.

Az anya pedig minden módot fölhasznált arra, hogy fia vagyonát gyarapítsa, s e czél elérésére a fejedelem szívesen nyujtott alkalmat.

Férfikort érve, bizonyára a személyes vonzalmon kívül, anyjának óhajtását és családjának magasabb érdekeit is követte akkor, midőn mostoha atyjának Bethlen Istvánnak, első házasságából származott leányát Druzsinát nőül vette. Előnyösebb házasságot ennél már nem is köthetett volna, mert nejével dús örökséget, s a többek között Huszt várát és uradalmát nyerte; lépcső volt ez, a melyen igen magasra, egész Erdély fejedelmi trónjáig emelkedett.

Emelkedett szellemű, nemes szívű, hazáját, nemzetét igazán szerető ember volt, s a mellett, hogy mindent elkövetett, hogy az egyesült Rhédey és Bethlen jószágokat még nagyobb kiterjedésűekké tegye, az egyházról és iskolákról sem feledkezett meg. Életében sokat áldozott, végrendeletében bőkezűleg gondoskodott róluk.

Rendes lakását a huszti várban tartotta, a honnan az oklevelek őt megkülönböztetésül huszti vagy ifjú Rhédey Ferencznek is nevezik. Máramarosban különben is nagy kiterjedésű jószágai voltak Károlyi részről s miután 1641-ben 3600 frt zálogösszegben Bánffi Ágnesnek részét is magához váltotta, az egész bocskói uradalom (Bocskó, Lonka, Rahó, két Polyána, Roszucska, Karácsonfalu) egyedüli birtokába ment által.

I. Rákóczy György Gy.-Fejérváron 1648. jul. 1-én kelt oklevelében a máramarosi örökös főispánságot adományozta neki, mely úgyszólván hagyományúl szállott reá Bethlen Istvántól.

A II. Rákóczy György által indított szerencsétlen lengyel expeditio előjátéka gyanánt tekinthetjük, hogy Rhédey Ferencz 1654. jun. 27-én Varsóban kelt ünnepélyes oklevél által lengyel indigenatust és lovagi nemességet nyert.[1]

[1] Ez oklevél — mely csak másolatban van meg, megdönti azok állítását, a kik I. Ferenczet mondják Lengyelország polgárának.

Ez expeditio, mint tudjuk, Rákóczynak fejedelemségébe került s az ezután bekövetkezett zavaros időszakban egy tekintélyes párt a gyulafejérvári országos gyűlésen 1657-ben Rhédey Ferenczet választotta meg helyébe, a ki, mint Bethlen János írja, ebben az időben virtusokkal minden főrendeket felülhaladott. Ha valaki, úgy épen ő nem vágyott e kitűntetésre, de nem is kellett sokáig viselnie e nehéz terhet. — Hogy mily kedvére volt az ő megválasztatása a portának, s miként akarta megmarasztani, ha őtet nem, legalább nagy tehetségű fiát a fejedelmi széken, és 1658 január 24-én mily könnyű szívvel mondott le Rhédey a fejedelemségről s vonúlt vissza Husztra, elmondja a történelem, s az jelen soraimnak tárgyát nem képezheti.

Nem sokkal e lemondás után 1659. jun. 13-án Leopold őt, László nevű fiával együtt, birodalmi grófságra emelte.

A közügyektől egész haláláig nem vonúlt vissza s a mennyire beteges állapota megengedte, tevékeny részt vett Erdély sorsának intézésében s Apaffinak Teleki Mihály után legbefolyásosabb tanácsosa vala.

Egyetlen és nagy reményekre jogosító fiának halála után azonban lassanként szűkebb körre szorította munkásságát, a vagyonszerzéssel is felhagyott s Huszt falai között komor búslakodásban töltötte napjait.

1664 decz. 17-én Huszton: Borosjenei Korda Zsigmond hű szolgájának Hosszúmezőn (Máramarosban) házakat, házhelyeket s más birtokrészeket teljes joggal inscribál.

1666 nov. 8-án Biharmegyében fekvő szentimrei jószágának minden néven nevezendő dézsmáját a debreczeni kollegiumnak adományozza.

A következő évben már végrendeletet tesz. Atyjától öröklött összes jószágait — annak végakaratához híven, a Rhédey-családra hagyta, többi nagyobb legátumai feledhetlen fiának özvegyét, Bánffi Ágnest *«ura neve változtatásáig»* illették. De megemlékezett környezetében mindenkiről, a kinek az életben szolgálatját, hasznát vette.

Ezen kívül a szathmári, sárospataki és debreczeni iskolák, valamint a kassai és szathmári reformált egyházak részére jelentékeny alapítványokat tett.

Máramaros-Szigeten egy közkórház építését s

föntartását rendelte el. Végrendeletét nem sokkal élte túl. 1667 máj. 13-án halt meg Huszton.

Már említett fia III. László 1636 január 11-én született s 1655. jul. 27-én vette nőül Szent-Jóbon Szunyogh Zsuzsannát. — Testileg, lelkileg korán fejlett, s lehullott, mielőtt a férfikor delét elérte volna. Fenmaradt naplótöredéke, mely kivált a lengyel expeditióra vonatkozólag rövid, de jellemző adalékokat szolgáltat. Bírjuk levelező könyvét, mely mig egyrészről irójuk nagy tehetségéről, az állami ügyekben való higgadt és korát meghaladó mély belátásáról tesz tanuságot, addig másrészről a levelekben tárgyalt ügyek s a levelezők személyénél fogva, megbecsülhetlen ama korszak történetével foglalkozókra nézve.[1]

Első nejének halála után 1662 márcz. 29-én Barcsay Ákos özvegyét, Bánffi Ágnest vette nőül, de meg volt felőle írva, hogy nemzedékét nem fogja tovább terjeszteni, s már a következő évben, vagy legkésőbb 1664-ben megszűnt élni.

Háromszéknek főkapitánya volt s erdélyi tanács úr. Családi följegyzés szerint Küküllő várában halt meg s nemzedékét sírba vitte.

Özvegye Kapy Andráshoz ment nőül.

* * *

Térjünk most vissza Rhédey Pálnak Swtha Annától született gyermekeihez, a kik, mint már fentebb mondottuk, atyjok halálakor kiskorúak valának.

Eleinte az ős fészekben maradtak s csak 1612 vagy 1613 körül jöhettek át Erdélybe, hová őket nagybátyjuknak híre és gyors emelkedése is vonhatta. Nagyon valószinű, hogy egyenesen Rhédey Ferencznek felhivására költöztek Erdélybe, a hol aztán tér nyílt előttük s alkalom tehetségeik és hajlamaik érvényesítésére.

1612-ben még alkalmasint mindannyian Magyarországon lehettek, s ez év julius 1-én nyerték uj adományúl István, Pál, László, Péter és János testvérek Bethlenfalvi Thurzó György nádortól a Békés vármegyében fekvő Öcsöd helységet.

1613-ban már Erdélyben vannak, mert midőn Báthori Gábor dühében Bethlent halálra keresette volna, Rhédey Pál volt az, ki e veszedelemre levélben figyelmeztette őt.

Ezen V. Pál 1616-ban Bethlen Gábornak már főkincstartója volt s Sz.-Péterszegh helységet nyerte adományúl.

1618 január 20-án már mint komornyikjának adományozta neki Bethlen Hidalmás, Félegregy és Vaskaput Doboka vármegyében.

Mint említve volt, Rhédey Ferencznének első férjétől való leányát, Bánffi Zsuzsannát a fejedelem-asszony tartotta örökben s ezt később Rhédey Pálhoz adta nőül. — A lakodalmat, mely 1619 junius 27-én történt, Bethlen Gábor tartotta ki s erre több magyarországi főuron kivül az esztergomi érseket s a nádort is meghívta.[1]

Részt vett Bethlennek magyarországi hadjáratában, de már ekkor betegeskedett, s a fejedelem-asszony gyakorta kérte is férjét, hogy bocsássa haza magát gyógyíttatni.[2] De e gyógykezelésnek nem volt meg a kivánt sikere, mert rövid idő mulva meghalt. Halálának évéről nincs biztos tudomásunk. 1621—1625 között kellett történnie. Jószágait részben özvegye, részben pedig testvérei örökölték.

IV. Péter, Bethlen Gábornak ezredese volt (chiliarchus), viszonyairól nincs bővebb tudomásunk; 1626 szept. 8-án halt meg s özvegyét Barcsay István vette nőül. Egy leánya maradt, Erzsébet, Bánfalvi Bárius Ferenczné.

II. Lászlót családi följegyzés szerint Lomniczán (Szepesm.) saját jobbágyai verték agyon.

Anna, előbb Dersi Gáspárné, 1621-ben már Sennyey Jób özvegye.

Zsófia 1616-ban Pelbárthidai Fekete Istvánné volt, a kit, mint a családi följegyzés tartja, öreg Rhédey Ferencz sodomitaságért megégetett, 1624-ben már Vetéssy Istvánné.

Zsuzsánna Bojti Benedekhez ment nőül. 1621-ben már nem él.

István a család magyarországi, János pedig Kornis Margittal a család erdélyi ágának lett alapítója.

Kezdjük a magyarországi ágazaton:

V. István 1621-ben még Erdélyben volt. — Megosztozván testvéreivel, ő a szepesvármegyei

[1] Magy. akad. Történelmi tár, életrajzi adalékokkal együtt.

[1] Bethlen politikai levelei 470. lap.

[2] Károlyi Zsuzsánna levelei férjéhez Bethlen Gáborhoz. Győri tört. és rég. füzetek.

jószágokat választá s anyai örökére, Kis-Lomniczára költözött s ott Elefánti Katát vette nőül.

1620 márcz. 24-én Kassán János öcscsének adja el néhai Rhédey Pál hagyatékának őt illető részét Solymosfalva, Toplicza és Körtvélyrév helységekben 1200 frtért. — Mely vételár bizonyos részében Rhédey János szepesi és gömöri jószágokat engedett át neki.

1628-ban már özvegy s nem sokkal utóbb második házasságra lép Zmeskál Petronellával, a kivel együtt a szétdarabolt családi jószágokat lassanként magához váltogatva, jelentékeny vagyonra tett szert.

1638-ban már Szepes vármegye alispánja volt s e tisztet körülbelül haláláig viselte.

1639-ben végleges szerződésbe lép János öcscsével, annak összes magyarországi javait magához váltva s egyszersmind Heves vármegye birtokügyeit is rendezni kezdé.

Körülbelül 1644-ben halt meg. — Utódjai voltak V. Pál Elefánti Katától, István, Anna, Ilona, Zmeskál Petronellától.

Ilona Kubinyi Jánosné † 1685. Anna Báncsiné volt.

V. Pál szül. 1627., meghalt 1685. Neje volt Csomaközy Erzsébet, a kivel 1661 márcz. 13-án gróf Rhédey Ferencztől 1500 frt inscriptióban megszerzi Körtvélyest Máramarosban. — Állítólag II. Rákóczy György asztalnoka volt.

Fia volt Zsigmond, a ki, mint Rhédey Lászlónak 1704-ben kelt följegyzése tanusítja, Szathmárnál esett el a török elleni harczokban.

Úgylátszik, hogy huszti Rhédey Ferencz halála után V. Istvánnak a szatmárvármegyei birtokok jutottak osztályrészül s maradéka itt telepedett meg. Ámde Zsigmondnak Ilosvay Máriától csupán egy, hasonlóképen Zsigmond nevü fia született, a kinek 1704-ben magva szakadva jószágai a rokonokra szállottak.

VI. Istvánnak nejétől Perneszy Máriától Pál, László és Julia gyermekei származtak.

VI. Pál korán elhalt. Julia szül. 1669-ben s 1680-ban gróf Bethlen Miklóshoz ment nőül. Lászlót a Tököly-féle forrongás alatt minden birtokából kiforgatták, s mint maga mondja, «török, német miatt» Csarodán nyomorgott, nővére is Julia, mint Bethlen Miklós önéletleirásában olvassuk, vagyontalan árva leány volt, s a kisasszony nevet is *«csak a nemzete, a kik nevelték, azoknak tekinteti, atyafisága, ritka szépsége tartotta rajta»*.

Gróf Bethlen Miklós azonban lassankint visszaszerezgette az elharácsolt Rhédey jószágokat s uj adományt eszközölve azokra, a család gazdagságát lehetőleg visszaállította.

IV. Lászlónak nejétől Keresztes Máriától, táblázatunkon látható gyermekei származtak, a kik a törökök kiüzetése s a Rákóczy-féle forrongás lecsillapulása után ősjavaikat ismét kézhez vették s huszti Rhédey Ferencznek Magyarországon fekvő öröklött jószágai ezen ágazatnak jutottak osztályúl. Minthogy Nagy Iván eléggé részletesen ír róluk, én csak pár szóval említem meg a nevezetesebbeket.

VI. Ferencz Piskolton lakott, kir. udvarnok s II. József tanácsosa volt. Nejétől Csemiczky Annától született legidősebb fia Lajos, érdemekben gazdag pályát futott meg. Mint katona kezdé szereplését, de 1787 szept. 1-én megnősülve a politikai élet terén próbált szerencsét, s itt tehetségével fényes sikert aratott. Cs. kir. kamarás, a Leopold-rend vitéze s végre nejével Kacsándy Terézzel együtt gróf lett. Huszonhárom éven keresztül Bereg vármegye főispáni helytartója volt s 1830-ban fölmentését kérte. De a megérdemlett nyugalmat, melybe teljes elismeréssel bocsátá őt az uralkodói kegy, nem sokáig élvezte, mert a következő évben 71 éves korában elhalt. Gyermekei nem maradtak.

Családjának ős fészkén, a Heves vármegyében fekvő Kis-Rhédén kastélyt épített s az kedves tartózkodási helye volt.

Az úgynevezett magyarországi ág további leszármazásáról nincsenek adataim.

Következik a család *erdélyi ága*, melynek alapítója János és neje Kornis Margit volt.

III. János, Bethlen Gábor udvarában nevelkedett s 1614-ben már annak komornyikja volt. 1624 okt. 12-én Petenye falvát és más részjószágokat nyerte adományul.

Körülbelül 1628-ban, vagy még előbb, nőül vette Szentpáli Kornis Ferencz udvarhelyszéki főkirálybiró és Kápolnai Bornemisza Judit idősebb leányát, Margitot, a kinek kezével a homoródsz.-páli és erdő-sz.-györgyi uradalmakat nyerte.

Bethlen Gábor 1620 jan. 16-án Fogarasban kiállíttatja az erről szóló adománylevelet.

Nem sokkal utóbb Udvarhelyszéknek fő-

királybirája lett. Midőn öreg Rákóczy György fejedelemsége alatt a szombatos vallás követőire rossz napok következtek, őt is érzékeny veszteség érte. Nejét Kornis Margitot, valamint ennek hugát Borbálát anyjok a szombatos vallásban nevelte Kornis Ferencz ellenzése daczára. Margit elhagyta e hitet. Borbála 1632-ben Paczolay Péterhez ment nőül, s bár ő is megkeresztelkedett, mindamellett Rákóczy szigorúan végrehajtotta rajta az 1638-ik országgyűlés végzéseit s «nota infidelitatis» czímén minden jószágát elkobozta, részint fiának, részint nejének adományozta.

Paczolay Péterné személyére nézve kegyelmet kapott ugyan, de pár év múlva magtalanúl elhalt s javainak eladományozása ellen az örökösök tiltakoztak. Hogy mi lett ennek eredménye, nem tudjuk, de tény, hogy Rhédey János pénzen váltotta magához a homoród-szentpáli és szentgyörgyi fiscus jószágokat, s ez utóbbiért 1645 január 23-án 3000 forintot fizetett a fejedelem kincstárába.

Ifjú Rákóczy György Gy.-Fejérváron 1651 május 1-én állíttatta ki a donatiót a most említett jószágokról. Az erdőszentgyörgyi uradalom Maros és Udvarhelyszék, valamint Küküllő vármegyére is kiterjedt, s a család vagyonának legtekintélyesebb részét képezte.

Rhédey János 1653-ban már nincs az élők között. Három fia maradt, Ferencz, István és János.

IV. Ferencz, tanácsúr, Kolozs vármegye főispánja, udvarhelyszéki főkirálybiró és Kolozsvárnak kapitánya volt.

1667-ben Zilah városát gróf Rhédey Ferencz özvegyétől, Bethlen Druzsinától 9000 forintért zálogba veszi.

Huszti Rhédey Ferencz halála után ő volt a család leghatalmasabb tagja s Telekivel együtt Apaffynak mindenható tanácsosa. De nagy befolyását sohasem fordította rosszra, hatalmával nem élt vissza s a «nótázás» ama szomorú időszakában sokakon segített. — Részt vett Apaffynak fülleki táborozásában s ő adta át Telekinek a generálisi botot. — Meghalt 1685-ben.

Első nejének Thoroczkay Erzsébetnek 1667-ben történt halála után Serédy Sófiát vette nőül, a kitől Anna és Krisztina leányai származtak.

VII. István tudomásunk szerint közhivatalokat nem viselt s így róla igen kevés mondani valónk van. Teleki Mihálynak bizalmas embere s komája volt. 1683 márcz. 11-én meghívja őt Teleki kis unokájának, Apaffy Gyurkónak temetésére.

1686-ban már nem él. Feleségétől Ajtoni Katától három gyermeke született, IV. Pál, I. Ádám és Mária.

IV. Pál és I. Ádám Rákóczy hivei voltak, de Pál csakhamar visszatért a császáriakhoz, s 1717 junius 20-ikán az erdélyi kir. táblához assessornak neveztett. — Ádám Rákóczy megbizásából Görgényt ostromolta.

Táblázatunkon látható maradékai 1744-ben grófi méltóságot nyertek.

Rhédey Jánosnak Kornis Margittól született legkisebbik fia IV. János Erdő-Szentgyörgyön lakott, s Macskássy Erzsébetet tartotta nőül, 1687 körül halt meg. — Említett nejétől gyermekei voltak II. Sándor, III. Mihály, V. László és VII. Ferencz, kik közül csak László és Ferencz terjeszté tovább nemzedékét.

V. Lászlónak Toroczkay Máriától való gyermekei VI. László, V. János és IV. Mihály, valamint VII. Ferencznek táblázatunkon látható fia V. Zsigmond, úgy szintén VII. Pál, Ádámnak gróf Bethlen Annától való fia s József, a VI-ik Pál fia feleségével homoród-szentmártoni Biró Katalinnal együtt, Mária Terézia királyasszonytól grófi rangra emeltettek. A diploma 1744 nov. 13-án kelt s Szebenben 1746 márcz. 1-én hirdettetett ki.

A családnak legkitűnőbb tagja volt ez időszakban V. Lászlónak Thoroczkay Máriától való fia V. János, a ki 1713-ban születvén, 20 éves korában a gr. Gyulay nevét viselő gyalogezredbe lépett. Ugy látszik, hogy a Rhédeyeknek kiváló hajlamuk volt a katonai pályára s a család nem egy tagja emelkedett e téren magasra. János is 1744-ben kapitány s 1754-ben a gr. Haller-ezredben már őrnagyi rangot viselt. 1765-ben tábornok s egyszersmind a nem sokkal előbb felállított magyar nemes testőrség főhadnagya volt.

Mint a családi följegyzések mondják, «*sok kemény ütközetben vett munkás részt*». 1750-ben alsó Sziléziában harczolt, 1756-ban Schweidnitz ostrománál annyira kitűntette magát, hogy a Mária Terézia rendet nyerte.

Mint a nemes testőrség főhadnagya állandóan Bécsben lakott, de magyarországi birtokait is gyakran meglátogatta. Birjuk jószágigazgatójához és testvér öcscséhez intézett leveleit, mindig tiszta gyökeres magyarsággal ír. Az udvari légkör nem szédítette el, pedig Mária Terézia előtt igen kedvelt egyéniség vala. Midőn 1767-ben halálát érezve, kérte a trónt, hogy a megvizsgált okiratok alapján mentené föl őt mint testőr főhadnagyot a számadás alól, Mária Terézia sajátkezűleg írt hozzá s a fölmentést megadva egyszersmind intette, hogy «*lelke* üdvének megmentése» végett térjen át a r. kath. hitre. Mély hódolattal, de önérzetes szavakban utasítá vissza a fejedelmi óhajtást s meghalt 1768. január 10-én Bécsben mint altábornagy. Nejét, gr. Bethlen Klárát, még 1758-ban elveszítette.

Nagy vagyont hagyott maga után, főleg készpénzben, a mit — gyermekei nem maradván — László és Mihály testvérei örököltek. Lászlónak két szerencsétlen elmebeteg fia volt, Ádám és Ferencz, s mindkettő magtalanul halva el, a dús örökség Mihályra szállott, kinek maradékait táblázatunkon szemlélhetjük.

E táblázat további kommentálását nem tarthatom feladatomnak, már csak azért sem, mivel a család históriai szereplése itt már megszünik, de főleg azért, mivel Nagy Iván és Kőváry erre vonatkozólag mindent elmondottak, s én őrizkedem azoknak egyszerű ismétlésétől. Sajnálattal kell kijelentenem azonban, hogy a leszármazást egész napjainkig nem vezethettem le, mert adataim, főleg a jelen század második felére épenséggel nincsenek.

Végezetre még a család címeréről kell megjegyeznem valamit. Nagy Iván «Magyarország családai» című műve 9-ik kötetének 749. lapján, egy hadi vértben ágaskodó, kettős farku koronás oroszlánt, mely első jobb lábában egy, száján és koponyáján keresztül ütött kardot tart, közöl a gr. Rhédey család címere gyanánt. Ez azonban, mint a huszti Rhédey Ferencz számára 1659-ben adott grófi diplomában olvassuk, csupán az öreg vagy szentjóbi Rhédey Ferencznek címere volt, melyet II. Ferdinándtól nyert. — Ezzel a család többi tagjai sohasem éltek. Az ős Rhédey címer egy hadi vértben álló fehér hattyú; a pajzs feletti sisak koronájából egy kardot tartó pánczélos kar emelkedik ki, néha nyillal keresztül lőve, néha a nélkül.

Minthogy a családnak Mátyás királytól 1466-ban adományozott czímerlevele nincs meg a gyűjteményben, nem tudjuk megmondani, vajon azonos-e a most leirttal. Én azonban nagyon valószinűnek tartom, mivel a Rhédeyek gyűrűs pecséteiken a legrégibb időktől fogva ezt használták, s midőn később a család erdélyi ága grófságra emelkedett, a megbővített czímerben a négy részre osztott hadi vért közepén, az úgynevezett «szív paizsban» zöld mezőben fehér hattyú látható.

A magyarországi Rhédeyek még e században is a hattyút használták czímerül.

A grófi rang adományozásakor az ősi czímerhez, más jelentéktelenebb változtatásokon kívül, egy tűzből kikelő főnix s koronás arany oroszlán járultak. Ez utóbbi épen az, a mit öreg Rhédey Ferencz kapott, azzal a különbséggel, hogy az oroszlán a kardot nem száján és koponyáján üti keresztül, de szügyébe döfi

Hogy mily czímert nyert Rhédey Lajos, e század első tizedeiben a grófsággal? nem tudjuk megmondani.

Ezzel befejezhetjük sorainkat. Elismerjük, hogy az általunk nyujtott nemzedékrendnek lehetnek hiányai, ugy de e hiányok részben nem is pótoltolhatók, részben pedig arra az időre várnak, mikor a lappangó oklevelek napfényre kerülnek. Jelen körülmények között teljesebb munkát végezni nem lehetett.

Szathmár vármegyében a legutolsó időkig laktak Rhédeyek, a kik megmaradtak nemeseknek, de irományaikat nem ösmerve, a leszármazásról semmit nem tudunk. Valószínűleg az 1766-ban élő VII. Lászlótól jönnek le, a kinek nejétől Pálóczi Horváth Bórától László, Gedeon és József nevü fiai maradtak. József 1843-ban Zemplén vármegye főjegyzője volt, de a másik kettőről nincs tudomásunk. — Üdvös dolog lenne, ha valaki a szathmári ág levéltárában kutatva e kétséget eloszlatná. Talán a család hézagos történeteit is ki lehetne onnan egészíteni.

Továbbá nem hagyhatom megemlítés nélkül, hogy tudomásom szerint a gr. Rhédey család nagyszámú oklevelei gr. Esterházy János birtokába mentek által, a ki a történelmi társulat-

nak 1868. évben Kolozsváron tartott vándorgyűlésén több nevezetes darabot s köztük a már említett ős czímerlevelet be is mutatta. Ez oklevelek mindezideig nem használtattak fel.

Ha a nemes gróf átengedné azokat a n. muzeum könyvtárának, a hol a gróf Rhédey-család levéltára különben is letéteményezve van, a tudomány érdekében nem csekély szolgálatot teljesítene. KOMÁROMY ANDRÁS.

Pecséttani adalékok.

Szakemberek, a kik hosszabb vagy rövidebb idő óta hivatásszerűleg hazai irányú történelmi kutatásokkal foglalkoznak — tudják, tanúságot tehetnek róla, hogy a hazai pecséttannak, mint a históriai tudomány egyik jelentékeny rangú segédtudományának mily roppant anyaga hever nemcsak feldolgozatlanúl, de jó részben figyelemre sem méltathatva köz- és magán-, illetőleg családi levéltárainkban.

Figyelemreméltó és haszonnal tanulmányozható az is, a mi már eddig monographiákban és szakfolyóiratokban itt-ott közzététetett. Mindenkorra hálásan kell megemlékeznünk *Pray* közléseiről, a káptalanok pecséteinek ismert kiadásáról stb. De egybevetve mindezeket a létező anyaggal, a mi eddig történt, a kezdetnek is még csak kezdete.

Azt hiszem, nem kell fejtegetnem, hogy a mi speciális viszonyaink között mit várhatunk pecséttanunk fejlődésétől. Historikusaink előtt ismeretesek középkori lovagvilágunk pházisai. Tudjuk, mint hat a lovagság intézménye czímertanunkra. Ismeretes tény, hogy czímerleveleink majdnem korábbi időkből maradtak fenn a mai napig is, mint bárhol a közel külföldön. Hasonló az eset pecséteinkre nézve is, melyek hiszen nem egyebek, mint a czímerek jelképies átvitelei az okmányokra, a czímerviselés egyik módjaként.

Lovas és sisak-pecséteink egy időben, sőt részben korábban lépnek fel, mint Franczia- és Németországban. Okait ennek, mint fentebb is jeleztem, lovagságunk korai fejlődésében kell keresnünk.

Mellőzve a fontosságot, melyet a pecsét a diplomatikában az okiratok hitelessége és okadatolása körül játszik különösen nálunk, hol míg egyrészről a pecséteknek közjogilag ép úgy mint a magánjogi jurisdictióban oly fontos szerepe van, hogy van idő, midőn maga az idézés a biró pecsétjének puszta átküldése által történik, midőn nincs okirat, melynek hitelessége jó részben nem pecsétjétől függene; midőn másrészt az okmány-, sőt a pecséthamisítás is oly mértékben dívik, hogy külön törvény bünteti azt — még pedig mint hűtlenségi vétket jószág-, sőt fejvesztéssel is.

Ha mindezeket figyelmen kívül hagyjuk is ezúttal, ha csak másodrangúnak veszszük is a jelentőséget, melyet pecséteink az elmult korszakok viseletének, ruházatának, jó részben cultur-viszonyainak, fegyverzetének, czímerészetének s jelképeinek ábrázolásában játszanak; maga az a becses anyag, melyet a pecsétek rendszerinti köriratai úgy a családok genealogiai, mint az államok történetéhez sokszor már csak az által is nyujtanak, hogy hiányos okmányok adatait fölvilágosítják; másrészt bő anyagot nyujtván a kisebb művészetek s különösen a metszés és ötvös művesség fejlődésének ismeretéhez, mint a kik a középkor pecsétvésői is voltak: kétségtelen, hogy hazai pecséttani anyagunk sokszoros figyelmünket érdemli meg. S bár még bizonyára messze van az idő, a midőn e téreni búvárkodásaink eszményi czéljainak megvalósulásaként a magyar pecséttan emlékeinek teljes collectióját látjuk kiadva: örömmel ragadjuk meg az alkalmat, hogy a midőn arra e helyen terünk és alkalmunk nyílik, adalékjaink közlését, a porszemek összehordását, megkezdjük vagy jobban mondva folytassuk.

Mondanunk sem kell, hogy pecséttani adatainknak is ott van legdúsabb forrása, hol okmányainknak: az országos levéltárban. — E helyről mutatunk be mi is ez alkalommal négy pecsétet, még pedig egy világi és három egyházi jellegüt.

Első pecsétünk, *Sándor fia János* hevesújvári vicecomesnek Zenhalm-ban (Szihalom) 1349-ik év julius hó 16-án kelt s a szolgabirákkal egyetemben birtoküggyben kiadott rendes alakú papirokmányának hátlapján, a metszet nagyságában sárga viaszba nyomva látható.[1]

A köriratból csak pár betű van meg, a többi

[1] *Országos Levéltár*. Dl. oszt. 4059. szám.

letöredezett; azonban kétségtelen, hogy az az imént említett vicecomes nevét tartalmazta.

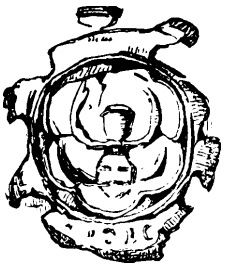

A pecsét köralakú mezeje belőlről a góthicus stylnak megfelelőleg, hét körszelvényből képezett rosettát, vagy ú. n. epervirágot zár magába. Ennek közepén van azután a tulajdonképeni pecsét vagy czímerkép. Egy zárt, szögletes alakzatú úgynevezett fazék-sisak (Topfhelm), mely épen a XIII. és XIV. században van általánosan használatban.[1] Tetején sisakdíszül egy kehely forma látható, melynek talapzatából két szarvasagancs nő ki és hajlik össze. Valószínű, hogy pecsétünk, mely szintén igen töredezett, már készítése korában is valamely megrongált példányról tájékozatlan metsző által másoltatott. Ezt látszik bizonyítani az a körülmény, hogy a visirrel ellátott sisakot emberi arcznak, illetőleg fejnek nézte, s mint ilyennek szemet és szájat, sőt bajuszt is metszett, a mi az eredetin alkalmasint csak pecséttörés volt.

Pecsétünk czímerképén bizonyára első pillanatra felötlik a figyelmes szemlélőnek, hogy abból a czímer szokás szerinti főalkatrésze, a paizs hiányzik, s hogy így a czímert maga a sisak képezi.

Maga a czímer, mint többször említők, a lovagság teremtménye. A paizs, a lovag paizsa, mely védelmül használ, a sisak, mely ezt diszíti, ugyancsak a lovag fegyverzetéhez tartozik, s a paizson látható czímerképek is különösen az első korszakokban, a lovag fegyverzetének részeit, vagy magának a lovag tulajdonságának, bátorságának, éberségének, hűségének stb. jelképies kifejezéseit ábrázolják.[2]

A sisak mind a mellett, mint a czímer eleme, csak később, a heraldika virágkorában lép fel. A régibb időkben, példa. a XII. században a czímert még csak maga a paizs képezte. Hogy azonban később maga a sisak is egyenrangra emelkedik a paizszsal, bizonyítja azon körülmény, hogy a tornáknál, a lovag- és tornaképesség megbirálására a paizs mellett a sisak is be volt mutatandó («zur Helmschau aufgetragen»).[1]

Hogy különben éppen e miatt a sisak mindenkor kitüntetésnek tekintetett a czímer felett, bizonysága az, hogy csak lovagok vagy lovagi nemből származott egyének használhatták, mint a kik csakugyan is sisakot viseltek. Testületek és városok, valamint egyházi személyek és nők czímerpaizsaik felett szabály szerint sisakot nem viselhettek. Egyesületeknek és városoknak, — néha van reá példa, hogy mint különös kitüntetés mégis megengedtetik.[2]

Figyelemreméltó körülmény még, hogy a czímer fölé nem mindenféle lovagsisak, hanem rendszerint csak olyan volt helyezhető, a mely tornánál használtatott. Épen azért czímer-paizs felett föltolható visirrel ellátott sisaknak a XIII. és XIV. században helye nem volt.[3]

Már éppen azon kitünő szerepnél fogva, melyet a sisak ezen századok tornáiban játszik, épúgy az angol, frank, mint a német és magyar heraldikai gyakorlatban is nem ritka eset, hogy czímerül, különösen pecsétekben, paizs nélkül maga csak a sisak használtatik. Ezek az úgynevezett *sisak-pecsétek*.[4]

Talán túlságos egyszerűségöknél fogva, vagy mert általában a divat más volt, a sisak-pecsétek nem birtak elterjedni, s ámbár még a XV. században is előfordulnak, lassankint végképen eltünnek. Átképezték magokat rendes czímerekké, a szó teljes értelmében reaktiót szültek. Olyanformán, hogy a sisakdíszül alkalmazott bokrétát, forgót vagy sárkányt, szarvakat stb. paizsba fog-

[1] *v. Hefner*, Dr. O. T. Handbuch der theoretischen und praktischen Heraldik.

[2] *De Saxoferrato*, Dr. Bartolus. Tractatus de insigniis et armis.

[1] *v. Grünenberg*, Ritter Conr. Wappenbuch, neu herausgegeben von Dr. R. G. *Stillfried* und Ad. M. *Hildebrandt*.

[2] *v. Hefner Alteneck*, I. H. Trachten des christlichen Mittelalters.

[3] *v. Sacken*, Dr. E. Freiherr. Katechismus der Heraldik, 85. lap.

[4] *M. Viollet le Duc.* Dictionnaire Raisonné du Mobilier Français. Tom. 5. Paris, 1875. — *Lacroix.* Mœurs et usages etc. — Joach. Ern. de *Westphalen.* Monumenta Rerum Germanicarum. Tomus IV. Tab. 14, 15 és 16, gyönyörü példányok közölve 1314-ből.

lalták és siettek a sisak alá tenni, hogy ők is rendszerinti czímert mutogathassanak.

Érdekes példa erre az angol heraldikában *II. Richard* sisak-czímere, mely a Westminsterben látható emléken maradt fenn. Róla átszállt az a Howard és Percy családokra, valamint a Norfolk és Northumberland herczegekre. Azonban már 1347-ben Hugh Hastings és Norfolk Elsyng a Richard sisakján díszül alkalmazott oroszlánt paizsba téve használják, s így megfosztják azt sisakczímer jellegétől.[1]

Lovagpecsétek között egyébiránt a heraldikai sisak először 1220- és 1252-ben, az alsóbb nemességnél pedig különösen Németországban 1279-ben jelenik meg. Hazánkbani használatának divatja az Anjou korra esik.

Pecsétek, pusztán sisakkal a pecsétmezőben (sisakpecsét) először 1231-ben gróf Bercha Detrich pecsétein fordulnak elő.[2] A XV. századból Mayerfels és Ledeber lovagok sisakpecsétei[3] ismeretesek.

Mint fentebb említők, hazánk pecséttani emlékei között sem példátlanok a sisakpecsétek. Mind a mellett kétségtelen, hogy ritkán fordulnak elő s hogy eddigelé különösen kevés lévén közülök ismertetve, kiválóbb figyelmünket érdemlik.

Különösen szép s még kiadatlan ilyen pecsétek: a Magister Michael *de Monak* castellanus et vicecomes de Sarus-é 1372-ből,[4] és Comes Petrus *de Perén* Judex Curiæ-é 1421-ből.[5] Jelen alkalommal bemutatott sisakpecsétünk a Sándor fia János heves-újvári vicecomesé, bár a mi a véset művészi kivitelét illeti, legkezdetlegesebb, de egyszersmind a legrégibb is az említettek között s ezért tárgyaltuk ezt a legelső alkalommal.

Második pecsétünk első pillanatra zavarba hozza a sphragistikust.

Az alább egész terjedelmében közlendő, papirra írott egyszerű okmány aljára van az sárga viaszba nyomva a metszet eredeti nagyságában.

A pecsét köralakú mezejében egy szépen rajzolt csúcsban végződő, háromszögletű paizs

látható, melyben annak egész terét betöltve egy a XIV. század végén és a XV. század elején a diplomatikai írásban dívó gothicus 𝔭 betű van vésve.

Kérdés, czímerkép-e az? Lehet-e a betű czímerkép? Az a körülmény, hogy paizsba van zárva, a régi heraldika szabályai szerint kétségtelenné tette czímer jellegét. Másrészt azonban az a körülmény, hogy régi pecsétekben a köriraton kívül a közép téren, paizs nélkül, pusztán is gyakran fordulnak elő egyes, többnyire nagy betűk; alapos kétséget támaszt az előbbeni föltevés ellen.

A középkorban akkor kezdenek a betűkkel ellátott czímerpaizsok szerepet játszani, midőn az építészeti czéhek s a szabadkőművesek tagjai építészeti jegyeket vesznek fel, s azokat nemcsak az általuk alkotott műemlékeken, de czímerükön is használják.

Tőlük átmegy egyházi személyekre, majd itt-ott élnek a szokással fejedelmek is, midőn érmeikre nevök kezdőbetűit veretik, mint pl. hazánkban Róbert Károly, Nagy Lajos, Mária és Zsigmond.

Egészben véve úgy látszik, hogy e betűk a pecséten mindenkor az illető személy nevét, vagy a hivatalt jelentették. Egyaránt előfordulnak a vezeték- és keresztnév kezdőbetűi; később pedig a XV. század közepétől fogva mind a kettő is egymás mellett. E század végén pedig czímerekben és pecséteken megjelennek az összefont, nevet jelentő betűk, az ú. n. monogrammok is.[1]

Pecsétünk kiválóan érdekes, mert mint a kissé töredékes viaszon még tisztán kivehető a középen paizsba foglalt betűn kívül körirattal is birt. Hogy azonban megérthessük, hogy a 𝔭 betű e helyen mit jelent, ösmernünk kell az okmány egész tartalmát, melyen pecsétünk szerepel.

[1] Charles *Boutell.* English Heraldry. London, 1871 91. és 223. lap.

[2] F. *Warnecke.* Heraldisches Handbuch. Görlitz, 1883. 15. lap.

[3] U. o. XXXII. tábla 7. szám és XXXIII. tábla 24. szám.

[4] *Keczer* levéltár, Nagy Gyula úr szíves közlése.

[5] *Csicsery* levéltár, Nagy Gyula úr szíves közlése.

[1] *Homeyer.* Dr. E. G. Die Haus- und Hofmarken.

Következőleg hangzik:

In nomine domini Amen. In anno nativitatis eiusdem MCCCCLXIII. Ego *Valentinus Cosma de Zachachy* licet eger corpore mente tamen per omnia sanus inter ceteras salubres meas ordinationes coram discretis viris, videlicet *Petra* ecclesiæ parochiali omnium sanctorum plebano de dicta Zachachy, Valentino et Michaele presbyteris capellanis ejusdem ecclesiæ, item nobilibus viris Nicolao Cacho, Valentino Tolnay, Georgio Parvo et aliis quam pluribus utriusque sexus hominibus, lego et condo ecclesiæ claustri beati Dominici confessoris super Zachachy ac fratribus heremitis in eadem claustro de gentibus pro refrigerio animæ meæ et fratrum meorum quandam particulam terræ sub silva *Seregelfogó* vocataiu cus particulæ terræ latitudo habet quantum unius currus se extendit, per longitudinem vero totius terræ pro fossata cursus aquæ ad molendinum prædictorum fratrum heremitarum, perpetue et irrevocabiliter testamentaliter tenere possidere et habere. In cujus memoriam et maiorem firmitatem præsentes litteras cum sigillo plebani fecimus consignari.[1]

Megemlítendőnek tartjuk itt, hogy ez az a Szakácsi község, melyből utóbb Mátyás király szakácsai kerülnek ki.

Okmányunk szokásos záradékából kétségtelen, hogy pecsétünk a Zacháchy plébánia hivatalos pecséte.

Hogy most már azután a Ⲡ betű a «plébániát» jelentette-e, vagy pedig Péter plébános nevének kezdőbetűje volt, meg nem állapítható, hogy azonban a kettő közül az egyik — bizonyos.

Hasonló egy betüs pecsétet ismerünk ugyan e korból még 1404-ből, a Magister *Petrus filius Johannis de Ivánfalva* vicecomes comitatus Gumuriensis-ét, a hol a különben köriratos pecsét középterét egy majuskulás szintén Ⲡ betű tölti ki, a Petrus keresztnevet jelentvén.[2] Ez azonban nincs paizsba zárva.[3]

A következő, hosszúkás, tojásdad alakú függő pecsét, melyet rajzunk szintén eredeti nagyságban mutat be, már egyházi rendeltetésű és így sokkal diszesebb, jelesebb formájú és művészibb kivitelű is, mint profán pecséteink.

Jelen pecsétünk egyike a legszebb és legfontosabb e nemű pecséttani emlékeinknek.

A de *Ponto Antal* sebenicoi püspök és János esztergomi érsek helynöke által 1397 jul. 30-án kiállított bőrhártyára írott jeles alakú okiratról[1] pecsétünk sárga és kék selyemzsinóron függ alá sárga viasz fészekben piros pecsétviaszba nyomva.

Középterében egy gothikus stylü triptichon vagy hármas fülke emelkedik, melyek közül a középső magasabb és a két szélső arányosan alacsonyabb. A középsőben a szűz Mária szépen stylizált alakja látható, karján Jézussal. Jobbról heraldice, valószínűleg szent Péter és balról szent Pál állanak, fejök körül mindannyian szent fénynyel. E három alak alatt vízszintes sárkány vonul el, mely a pecsét belső terét két részre különíti. Ez alsó részben középen ismét egy kisebb fülke van, melyben mint a töredezett viaszon kivehető, valószínűleg szent Terézia áll. Mellette felül jobbról és balról, a két apostol fülkéje alatt, két háromszögletű paizsocska van elhelyezve. A jobb oldaliban egy egyszerü gerenda vagy sáv jobbról balra két részre osztja a mezőt, míg a baloldaliban egy felülről lenyuló kar látható. A rajzoló ez utóbbiban a

[1] *Országos Levéltár*. Dipl. oszt 15903. szám.

[2] *Keczer* levéltár.

[3] Hasonló pecsétek közölve *Warnecke* fentebb idézett művében a XXXIII. tábla 14. és 15. sz. alatt.

[1] *Országos Levéltár*. Dipl. oszt. 8243. szám.

kézbe felül kardot rajzolt, azonban hibásan, mert a kard éppen felülről nyúlik alá s kardot nem tart. A pecsét belső terét két oldalt, vonalozott monoru szalagban, melyet felül középen a gothicus oltár tető dísze szakít meg, következő felirat köríti:

S . ANTONII D' PONTO DECT . DO ..... APLICI CAVS .... AVDITORIS.

Vagyis: Sigillum Antonii de Ponto Decretorum Doctoris Apostolici Causarum Auditoris.

Megjegyzendő, hogy a rajzoló a Causarum szóban a C helyett P-t és az S helyett A-t, valamint az Auditoris szóban az utolsó I helyett E betűt elnézésből rajzolt.

Több-kevesebb hasonló püspöki és káptalani pecsétünk között az teszi különösebben érdekessé, hogy az egyházi védszentek alakjain kívül magában foglalja már a tulajdonos püspök családi czímerét is. Kétségtelenül a ritkább esetek közé tartozik. Ezen korban kezd e szokás egész Európa heraldikai gyakorlatában föllépni, s nem megvetendő jele akkori magas culturális niveaunknak, hogy nálunk is azonnal használatba lép. Különben hogy csakugyan nem állott ez eset egyedül, példa reá *Czudar Imre* egri püspöknek egy 1380-ik évi január hó 21-én kelt kiadványáról függő, csaknem egészen hasonló és gyönyörűen conservált pecsétje, melyen ugyanazon helyen két kis paizsban a Czudarok csattos czímere látható.[1]

Végül hátra van még utolsó pecsétünk, melyről bővebb adatokat szereznünk nem sikerült, a mennyiben a lerajzoltatás után az okirat, melyről függött, eltévedt; így e helyen meg kell elégednünk puszta leírásával.

Piros és zöld selyemzsinóron függő sárga viasz fészekben, piros pecsétviaszba van nyomva. Készítésének ideje minden bizonynyal a XIV. század.

A pecsét középterét egy szabadon repülő, vagy éppen leszálló koronás madár foglalja el. Természetrajzi ismervei sokat hasonlítanak a galambhoz, a mit látszik az is támogatni, hogy nyakán övet visel, a mi pedig a heraldikában vad szárnyasoknál soha sem fordul elő. A madár fejtartása és korona azonban ellene mond a galambnak. Koronás turul-madár is lehet. Minden esetre azonban csak symbolumnak, jelvénynek és nem czímernek tekinthetjük, minthogy nem paizsba foglalva van a pecséten alkalmazva. — E képet kettős vonalak közé fogva futja körül a körirat:

✠ S . STEFANI . FILII . IOHANNIS . ACINA.

Vagyis: Sigillum Stefani Filii Johannis Acina. István *Atinai* János fiának pecsétje.

Úgy a körirat betűinek arányos technikája, mint a koronás madár-alak izléses, szabatos modellirozása az akkorbeli legjelesebb pecsétmetszők egyikének vésőjére vallanak. S így könnyen lehet, hogy olasz földön készült.

SZENDREI JÁNOS.

[1] *Országos Levéltár.* Dipl. oszt. 6673. szám.

Az országos levéltárban őrzött vagy följegyzett herczegi, grófi, bárói, honossági és nemesi okleveleknek jegyzéke.

(A magyar és erdélyi udvari kanczelláriák felállításáig.)

Második közlemény.

Nemesség.

ABOD de Dálnok. 1622. *Gyfvári kpt. 11. L. Reg. 26.*

ABODI. 1574. *Gyfvári kpt. Cent. D. 66.*

ABÓDI. 1608. *Kmnostori conv. Arm. M. 31.*

ABÓDI. 1608. *Gyfvári kpt. 5. L. Reg. 73.*

ABODI de Vaja. 1656. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 602.*

ABOS de Jánosfalva. 1656. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 608.*

ÁBRAHÁM alias Kilyén. 1610. *Gyfvári kpt. Arm. No 22.*

ÁBRAHÁM de Felesfalva. 1570. *Kmnostori conv. Prot. Johannis II. 289.*

ÁBRAHÁM de Gerend. 1662. *Gyfvári kpt. 27. L. Reg. 573.*

ÁBRAHÁM de Makó. 1607. *Gyfvári kpt. 4. L. Reg. 76.*

ÁBRAHÁMFALVAI (Tőke). 1431. *Tőke cs. letét. DL. 13509.*

ABRAM. 1610. *Gyfvári kpt. Arm. 29.*

ÁBRÁM. 1656. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 608.*

ÁBRÁNY de Sarkad. 1619. *Gyfvári kpt. 10. L. Reg. 89.*

ABRUDBÁNYAI. 1636. *Kmnostori conv. Prot. M. 53.*

ÁCS. 1651. *Gyfvári kpt. 25. L. Reg. 469.*

ACSÁDY. 1609. *Gyfvári kpt. 6. L. Reg. 299.*

ÁCSI. 1608. *Kmnostori conv. Arm. M. 31.*

ACZÉL de Hidas. 1663. *Gyfvári kpt. 27. L. Reg. 669.*

ÁDÁM. 1608. *Kmnostori conv. Arm. M. 31.*

ÁDÁM. 1628. *Gyfvári kpt. 14. L. Reg. 58.*

ADÁM. 1655. *Gyfvári kpt. lista Gömör fasc. Gyergyó 9.*

ÁDÁM. 1656. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 602.*

ÁDÁM. 1664. *Erd. főkormszék 1806 : 5350.*

ÁDÁM de Kolosvár. 1607. *Gyfvári kpt. 4. L. Reg. 155.*

ÁDÁM de Nagyajtha. 1649. *Gyfvári kpt. 24. L. Reg. 318.*

ÁDÁM de Ó-Thorda. 1664. *Gyfvári kpt. 27. L. Reg. 919.*

ADORJÁN. 1582. *Veszprémmegye ltárában.*

ADORJÁN. 1649. *Szepesi kpt.*

ADORJÁN. 1663. *Gyfvári kpt. Prot. Steph. Böszörményi 80.*

ADORJÁN. 1664. *Erd. főkormszék 1806 : 5350.*

ADORJÁN de Gyergyó-Ujfalu. 1625. *Gyfvári kpt. 13. L. Reg. 48.*

ADORJÁN de Sárd. 1663. *Gyfvári kpt. 27. L. Reg. 675.*

ADORJÁNI. 1609. *Gyfvári kpt. 6. L. Reg. 410.*

ÁGOSTON. 1610. *Gyfvári kpt. Arm. 22.*

ÁGOSTON. 1655. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 587.*

ÁGOSTON de Géges. 1656. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 602.*

ÁGOSTON de Géges. 1672. *Erdélyi főkormányszék 1841 : 7618.*

ÁGOSTON de Illyefalva. 1615. *Gyfvári kpt. 8. L. Reg. 143.*

AGUSTICH. 1686. *L. Reg. Ann. I. 93.*

AGYAGFALVI. 1588. *Gyfvári kpt. 2. L. Reg. 40.*

AJTAI de Sárvár. 1630. *Gyfvári kpt. 16. L. Reg. 17.*

AKÁCS. 1656. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 608.*

ÁKOS. 1625. *Gyfvári kpt. 13. L. Reg. 4.*

ÁKOSFALVI. 1639. *Gyfvári kpt. 19. L. Reg. 149.*

ALBERT. 1608. *Kmnostori conv. Arm. M. 31.*

ALBERT. 1655. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 587.*

ALBERT. 1656. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 620.*

ALBERT de Csomortány. 1620. *Gyfvári kpt. 10. L. Reg. 185.*

ALBERT de Esztelnek. 1607. *Gyfvári kpt. 4. L. Reg. 15.*

ALBERTH de Keczeth. 1607. *Gyfvári kpt. 4. L. Reg. 20.*

ALBERT de Mája. 1653. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 113.*

ALBERT de Makfalva. 1679. *Gyfvári kpt. 28. L. Reg. 103.*

ALBERT de Páké. 1659. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 42.*

ALBERTH de Sügeöd. 1583 *Gyfvári kpt. 1. L. Reg. 117.*

ALBERTH de Sügöd. 1584. *Gyfvári kpt. 1. L. Reg. 168.*

ALBERTFFI de Vécs alias SZINDI. 1607. *Gyfvári kpt. 4. L. Reg. 161.*

ÁLBUL. 1680. *Gyfvári kpt. 28. L. Reg. 211.*

ALCS. 1629. *Szepesi kpt. lt. Proth. 1618. f. 271.*

ALDOBOLYI. 1609. *Gyfvári kpt. 6. L. Reg. 448.*

ALFÖLDI. 1609. *Gyfvári kpt. 6. L. Reg. 299.*

ALFÖLDI de Fancsal. 1584. *Gyfvári kpt. 1. L. Reg. 217.*

ALGIS de Alsó-Árpás. 1663. *Gyfvári kpt. 27. L. Reg. 712.*

ALMÁSI. 1608. *Gyfvári kpt. 5. L. Reg. 127.*

ALMÁSI. 1627. *Gyfvári kpt. 14. L. Reg. 8.*

ALMÁSI. 1629. *Gyfvári kpt. 14. L. Reg. 96.*

ALMÁSI. 1631. *Gyfvári kpt. Cent. XX. 58.*

ALMÁSI alias KUKOLY. 1593. *Szepesi kpt. Proth. 1667. fol. 193.*

ALPARÉTI. 1631. *Gyfvári kpt. Cent. XX. 58.*

ALSZEGHI de Szotyor. 1607. *Gyfvári kpt. 4. L. Reg. 30. 110.*

ALTAL. 1612. *NRA 1865. N° 1.*

ÁLTAL de Várad. 1636. *Kmnostori conv. Prot. M. 39.*

ALVINCZI alias PAP de Alvincz. 1659. *Gyfvári kpt. 27. L. Reg. 277.*

AMBRUS. 1611. *Erd. főkormszék 1803 : 1780.*

AMBRUS. 1650. *Gyfvári kpt. 25. L. Reg. 54.*

AMBRUS. 1655. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 587.*

AMBRUS. 1655. *Gyfvári kpt. Cista Gömör fasc. Gyergyó 9.*

AMBRUS. 1656. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 620.*

AMBRUS. (Nógrád.) 1662. *NRA. 939—38.*

AMBRUS de Jánosfalva. 1656. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 608.*

AMBRUS de Szováth. 1624. *Gyfvári kpt. 13. L. Reg. 32.*

AMBRUS de Szováth. 1625. *Gyfvári kpt. 10. L. Reg. 32.*

ANDOR de Lőkösháza. 1654. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 459.*

ANDRÁS. 1610. *Gyfvári kpt. Arm. 29.*

ANDRÁS. 1656. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 608.*

ANDRÁS. 1656. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 619.*

ANDRÁS. 1656. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 620.*

ANDRÁS de Amadéfalva. 1656. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 608.*

ANDRÁS de Lemhény. 1656. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 619.*

ANDRÁS de Rákos. 1656. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 608.*

ANDRÁS de Szentsimon. 1656. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 608.*

ANDRÁSI. 1608. *Kmnostori conv. Arm. M. 31.*

ANDRÁSI de Szathmár-Némethi alias BORBÉLY. 1624. *Gyfvári kpt. 12. L. Reg. 39.*

ANDRÉKA de Csicsó-Ujfalu. 1662. *Gyfvári kpt. 27. L. Reg. 605.*

ANDRIKA de Felső-Szilvágy. 1679. *Gyfvári kpt. 28. L. Reg. 125.*

ANDRÓ. 1611. *Gyfvári kpt. Prot A. Barkai 171.*

ANDRÓ de Magyarzád. 1611. *Gyfvári kpt. Arm. 18.*

ÁNGHI. 1655. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 580.*

ANGYALOSI. 1650. *Gyfvári kpt. 25 L. Reg. 133.*

ANGYEL de Güged. 1664. *Erd. fökormszék 1846 : 6536.*

ANGYELI. 1664. *Gyfvári kpt. Cent. II. 15.*

ANK. 1663. *Gyfvári kpt. 27. L. Reg. 639.*

ANKUS. 1652. *Gyfvári kpt. Cista I. Hunyad fasc. I. 21.*

ANKUS. 1659. *Gyfvári kpt. 27. L. Reg. 286.*

ANKUSA de Nagy-Nyíres. 1679. *Kmnostori conv. Prot. B. Rákosi 120.*

ANTAL. 1617. *Gyfvári kpt. 8. L. Reg. 245.*

ANTAL. 1663. *Gyfvári kpt. Prot. Steph. Bárdi II. 310.*

ANTAL. 1086. *L. Reg. Arm. I. pag. 92.*

ANTAL alias LIPPAI. 1647. *Gyfvári kpt. 23. L. Reg. 57.*

ANTAL de Cseherdfalva. 1610. *Gyfvári kpt. 6. L. Reg. 483.*

ANTAL de Debreczen. 1615. *Gyfvári kpt. 8. L. Reg. 72.*

ANTAL de Enlaka. 1569. *Kmnostori conv. L. Reg. anni 1570 : 170.*

ANTAL de Illyefalva. 1583. *Gyfvári kpt. 1. L. Reg. 171.*

ANTAL de Josip-Lapos. 1658. *Kmnostori conv. Arm. B. 17.*

ANTAL de Kőröspatak. 1607. *Gyfvári kpt. 4. L. Reg. 47.*

ANTAL de Malomfalva. 1656. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 620.*

ANTAL de Tusnád. 1656. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 608.*

ANTALFI de Makfalva. 1656. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 602.*

ANTALFFI de Szent-Anna. 1609. *Gyfvári kpt. 6. L. Reg. 450.*

ANTOMI alias DOBOS. 1611. *Gyfvári kpt. Cent XX. 14.*

ANTOS. 1591. *Kmnostori conv. L. Reg. anni 1591 : 128.*

ANTOS de Magyaros. 1663. *Gyfvári kpt. 27. L. Reg. 744.*

ANTOS de Retteg. 1628. *Gyfvári kpt. 12. L. Reg. 90.*

ANYUSKA de Várad. 1654. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 439.*

APÁCZAI alias CSERI. 1622. *Gyfvári kpt. Arm. 67. Cent. H. 76.*

APAI. 1609. *Gyfvári kpt. 6. L. Reg. 396.*

ARANKA alias BICSKI de Zágon. 1679. *Gyfvári kpt. 28. L. Reg. 113.*

ARANYAS. 16 1. *Gyfvári kpt. Cent. XX. 58.*

ARANYAS de Bihar. 1607. *Gyfvári kpt. 4. L. Reg. 169.*

ARANYAS de Debreczen. 1616. *Gyfvári kpt. 8. L. Reg. 202.*

ARANYOS de Nyáradtő. 1632. *Gyfvári kpt. 17. L. Reg. 47. (Elveszett.)*

ARANYI alias DÉVAI. 1602. *Gyfvári kpt. Prot. A. Barkai 180.*

ARANYOSMEDGYESI de Makó. 1631. *Gyfvári kpt. 16. L. Reg. 207.*

ÁRKI. 1649. *Veszprémm. ltban.*

ÁRKOSI. 1644. *Gyfvári kpt. 23. L. Reg. 12.*

ÁRKOSI. 1650. *Gyfvári kpt. 25. L. Reg. 12.*

ÁRKOSI de Dés. 1640. *Kmnostori conv. Prot. II. 174.*

ÁROS. 1656. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 608.*

ÁRPÁSTÓI de Kettely. 1632. *Gyfvári kpt. 17. L. Reg. 93. (Elveszett.)*

ASTERER. 1686. *L. Reg. Arm. I. pag. 91.*

ASZALOS. 1608. *Kmnostori conv. Arm. M. 31.*

ASZALOS. 1652. *Gyfvári kpt. 25. L. Reg. 569.*

ASZALOS. 1653. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 125.*

ASZALÓS. 1654. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 431. Prot. Steph. Bárdi II. 113.*

ASZALÓS de Maroskeresztúr. 1656. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 602.*

ASZTALOS. 1617. *Gyfvári kpt. Prot. P. Taraczközi 62.*

ASZTALOS. 1656. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 608.*

ASZTALOS alias BÁNTÓ. 1598. *Kmnostori conv. Arm. B. 52.*

ASZTALOS alias ECSEDI. 1689. *Erd. főkormszék 1808 : 3012.*

ASZTALOS de Tasnád alias MIKLÓSI. 1617. *Gyfvári kpt. 8. L. Reg. 222.*

AUSSER. 1635. *NRA. 1861—15.*

BÁBA. 1654. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 431. Prot. Steph. Bárdi. II. 113.*

BÁBONYI. 1617. *Gyfvári kpt. 10. L. Reg. 13.*

BABORICZ. 1652. *Gyfvári kpt. 25. L. Reg. 595.*

BABOS. 1649. *Gyfvári kpt. 24. L. Reg. 66.*

BACHORECZ alias THOMASSOVICZ. 1685. *L. Reg. Arm. I. Pag. 89.*

BÁCSI. 1569. *Kmnostori conv. L. Reg. anni 1570 : 132.*

BÁCSI. 1583. *Gyfvári kpt. 1. L. Reg. 221.*

BÁCSMEGYEI. 1557. *Pécsi kpt.*

BÁCSMEGYEI alias BÍRÓ. 1608. *Gyfvári kpt. 5. L. Reg. 180.*

BACZILLA. 1652. *Gyfvári kpt. 25. L. Reg. 580.*

BACZÓ. 1622. *Gyfvári kpt. 11. L. Reg. 22.*

BACZÓ. 1652. *Kmnostori conv. Arm. diversæ.*

BACZÓ de Almás. 1607. *Gyfvári kpt. 4. L. Reg. 74.*

BACZÓ de Debreczen. 1608. *Gyfvári kpt. 5. L. Reg. 115.*

BACZÓ de Homoród-Almás. 1589. *Gyfvári kpt. 2. L. Reg. 413.*

BACZON de Uj-Thorda. 1631. *Gyfvári kpt. 17. L. Reg. 23.*

BACZONI 1650. *Gyfvári kpt. Prot. Deum Time 113.*

BACZONI. 1651. *Gyfvári kpt. 25. L. Reg. 396.*

BAGDI alias ERDEŐS. 1639. *Gyfvári kpt. Prot. M. Siklósi 109.*

BAGDI de Mező-Panasz. 1618. *Gyfvári kpt. 10. L. Reg. 64.*

BAGOLY de Bágyon. 1649. *Gyfvári kpt. 24. L. Reg. 308.*

BAGOSI SZŐCS lásd SZŐCS BAGOSI.

BÁGYINSZKY. 1667. *Szepesi kpt.*

BÁGYONI. 1611. *Gyfvári kpt. Cent. XX. 14.*

BÁGYONI de Gyulafehérvár. 1654. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 431. Prot. Steph. Bárdi. II. 113.*

BAJA de Karánsebes. 1649. *Gyfvári kpt. 24. L. Reg. 106.*

BAJCZI. 1615. *Gyfvári kpt. 8. L. Reg. 144.*

BAJÓ de Diószeg alias KIS. 1655. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 569.*

BAJTA de Gyulafehérvár. 1654. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 431. Prot. Steph. Bárdi II. 113.*

Bak. 1610. *Gyfvári kpt. Prot. Barsi 14.*

Bak. 1625. *Gyfvári kpt. 13. L. Reg. 47.*

Bak. 1655. *Gyfvári kpt. Prot. Steph. Böszörményi 263.*

Bak. 1656. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 608.*

Bak alias Fábián. 1625. *Gyfvári kpt. 13. L. Reg. 47.*

Bak de Borberek. 1663. *Gyfvári kpt. 27. L. Reg. 676.*

Bak de Csík-Szentimre. 1655. *Gyfvári kpt. 26 Reg. 586.*

Bak de Hatolyka 1391. *Gyfvári kpt. Cent. GG. 34. Kmnostori conv. L. Reg. anni 1591 : 225.*

Bak de Nagy-Harsány. 1659. *Gyfvári kpt. 27 L. Reg. 288.*

Bak de Pázmán. 1609. *Gyfvári kpt. 6. L. Reg. 285.*

Baka de Kurtapatak. 1643. *Gyfvári kpt. 20. L. Reg. 168.*

Bakai. 1655. *NRA. 946—25.*

Bakai. 1665. *Kmnostori conv. Arm. B. 48.*

Bakcsi. 1610. *Gyfvári kpt. 6. L. Reg. 477.*

Baki. 1609. *Gyfvári kpt. 6. L. Reg. 299.*

Baki de Kozárvár. 1609. *Gyfvári kpt. 6. L. Reg. 371.*

Bakó. 1569. *Kmnostori conv. Prot. Johannis II. 55.*

Bakó. 1608. *Kmnostori conv. Arm. M. 31.*

Bakó de Etéd. 1590. *Kmnostori conv. L. Reg. anni 1591 : 23.*

Bakó de Geges. 1606. *Gyfvári kpt. 3. L. Reg. 46.*

Bakó de Gyulafehérvár. 1654. *Gyfvári kpt. 26. L Reg. 431. Prot. Steph. Bárdi II. 113.*

Bakovlics. 1616. *Kőrösmegye ltban.*

Bakos. 1655. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 580.*

Bakos de Benedek. 1682. *Gyfvári kpt. Prot. Ne quid nimis 3.*

Bakos de Sarkad. 1650. *Gyfvári kpt. 25. L. Reg. 233.*

Baksa. 1635. *Gyfvári kpt. Misc. Cista III. fasc. II. 3.*

Baksa de Baksafalva. 1620. *Gyfvári kpt. 9. L. Reg. 69. (Elveszett.)*

Baksa (Baxa) de Szemerja. 1610. *Gyfvári kpt. 6. L. Reg. 477.*

Közli: Tagányi Károly.

VEGYES.

A telvanai báró Giovanelli család felsőmagyarországi ága.

Azon számos idegen család között, melyet vagy magán sors, vagy közpálya országunkba vezetett s itt meghonosított, sok csak honfiúsítási törvényczikkben futólag hagyta nyomdokát, mások azonban itt meggyökereztek, a közélet eseményeiben szerepeltek, birtokot szereztek, és házasságok által belföldi családaink vérségei közé szövődtek. — Ezen utóbbiak közé tartozott egy századon át az e sorok czímeül nevezett család, melynek neve utolsó képviselőjével majd csak jelen századunk küszöbén enyészett el, magyar ága távol hazájában, mióta onnét elszakadt, majdnem ismeretlen, nálunk pedig emléke elmosódott, s összefüggőleg feljegyezve nincs. Ily genealogiai hézag némi kipótlására legyen szabad e szerény adatokat előterjeszteni, melyekre családbeli körülmény által indított kutatás mintegy történetesen vezetett.

Nagy Iván Magy. Csal. nagyszerű munkájában csak a honfiúsításról tesz röviden említést, szórványosan pedig feltünedezik a név egykét családfán. — Orteliusban egy rézmetszet, Selmeczbányán egy festett arczkép, a Mednyánszky család idősb bárói ágában egy nő e néven, — ezek voltak az összefüggéstelen gyér kiindulási pontok.

Fordultam a családhoz, melynek egyik tagja a Hörtenbergben (Tyrolban) őrzött családi levéltárból rendkívül előzékeny szivességgel több ívre menő adatokat s kivonatokat sajátkezűleg állított össze és tyroli tudományos folyóiratokban megjelent erre vonatkozó czikkek tartalmát is közlé. Az onnét nyert két terjedelmes és jegyzetekkel illustrált nemzedékrend azonban, azonfelül hogy csupán férfiakra szorítkozik a leányok teljes mellőzésével, a magyarországi ágra mit sem tartalmaz. Sőt Weber Samu, a Szepességnek bennlakó monographusa sem rendelkezvén tüzetesb adatok vagy kútfők tudomásával: hátramaradt az ottani egyházi helybeli forrás, mely a reméltnél bővebben megnyilt. Tiszt. Begala Sándor lelkész úrnak nagy köszönettel tartozom, ki tetemes fáradsággal s lelkiismeretes részletességgel kivonatban leírta az anyakönyvek és a «historia domus» könyvek adatait, melyeknek biráló egybevetése után sikerült bizonyíthatóan egybeilleszteni az indokolt nemzedékrendet, mint ez itt közöltetik:

(A családfát lásd a következő lapon.)

Tagjairól legyen szabad a következőket előrebocsátani. A Giovanelli család olasz eredetű, okmányilag a XV. sz. első tizedében ösmeretes Gandino helységben Bergamo vidékén, honnét Tyrol olasz nyelvű részébe átszármazott, és maiglan Bozen táján bírja ősi székhelyeit.

Régi czímerük beszélő: két testszínű ikerfiú egy vitorlás sajkában hullámzó tengeren: giovani gemelli, giovanelli, mely név latinosan Joanelly alakban is iratott.

Ferencz mint csász. tábornok Schwendi Lázár alatt harczolt a törökök ellen Magyarországban, arczképét Ortelius Redivivus adja.

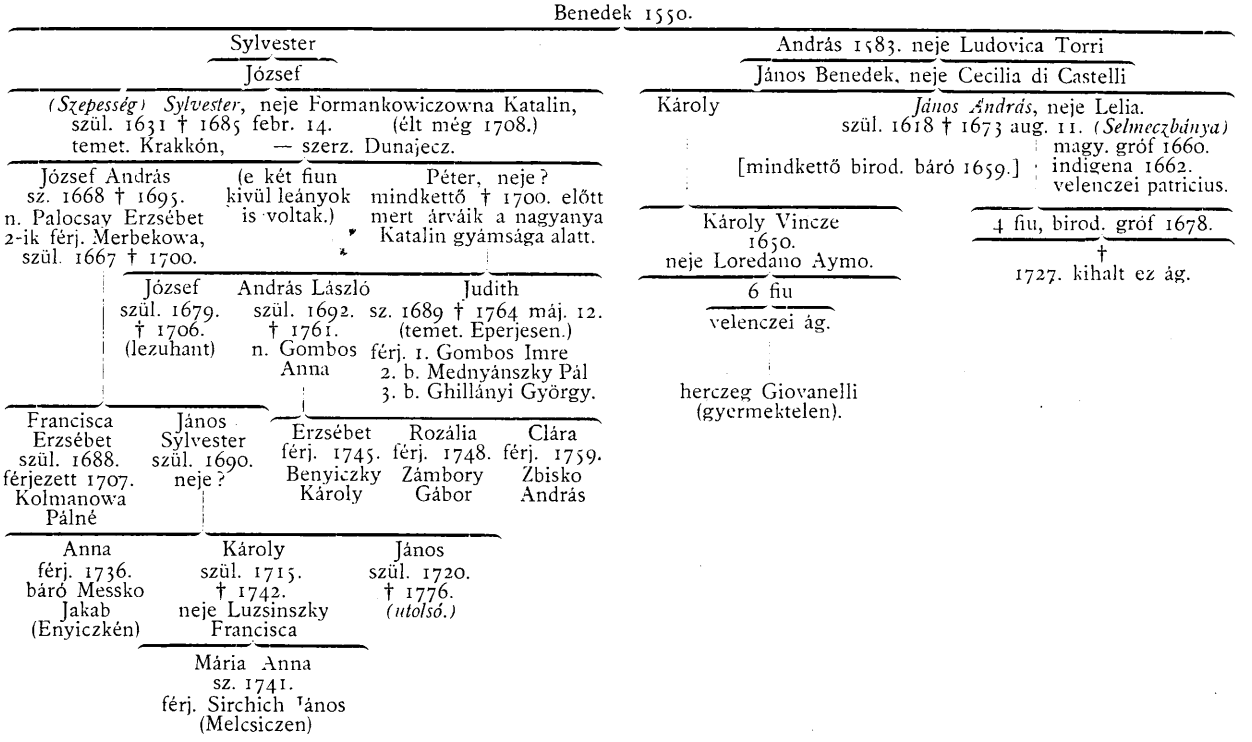

Giovanni Andrea 1653. a szomolnoki rézbányákat vette bérbe, 1659. Károly fivérével együtt birod. báró, erre 1660. magyar gróf lett, 4 fia 1678. birod. grófok, de ágazatuk 1727. kihalt. A velenczei patriciatust is megszerezte, s Magyarországban 1662. honfiúsíttatott. Bányavállalatát oly sikerrel vitte, hogy 1663. augusztus 20. selmeczi kir. főbányagróffá neveztetett, mint ilyen mellvértes arczképe látható a selmeczi főhivatal épületének nagy termében. 1664. Lévánál a törökök ellen harczolva vitézül kitüntette magát, és 1673. augusztus 11. csatamezőn elesett.

Főbányagróffá neveztetvén, a szomolnoki bérletet átadta behivott rokonának Sylvesternek, ki két testvér nagyatya után unokavére volt. Ez hasonlag szerencsésen folytatta, emelte s bányaszerzeményekkel nagyon bővítve kiterjesztette a birtokot s üzletet, közbe azonban ismételten calamitásokat is szenvedett.

1662. és 1664-ben a pestis dühöngése annyira pusztította a bányász népséget, hogy kénytelen lőn Lengyelországból szerezni munkásokat. 1670. a magyar felkelők prédálással fosztogatva rontottak reá, s megmentését csak János András rokonának köszönhette, ki sietve hozott császári segédcsapatokat felszabadítására. Ismét 1672. Teleki Mihály szorongatá őt, sőt futásra kényszerité. A támadók legyőzése után visszatért, s e veszedelem emlékezeteül Szomolnokon a sz. Katalin bányaáldozatot alapította (nejének neve után). 1674. több mint 400 munkást foglalkodtatott. 1681. magyar honfiúsítást nyert. A bérlet leteltével 1682. magánéletbe vonult, azonban nyugalmát el nem érhette, mert igen hitbuzgó lévén,[1] a Bársony püspök által vitt ellenreformatióban minden erejével közreműködött, mi által sok ellenszenvet vont magára, úgy hogy Dunajecz (Nedecz) határszéli várába zárkozván, ott a felkelők által 1683. ostromoltatott, de öt heti hősies védelem után kénytelen vala magát megadni. A kikötött szabad menvéd azonban megszegetett, Sylvester elhurczoltatott Kassára Tökölyi elé, ki őt fogságban letartóztatta, utóbb a török nagyvezérhez túszul küldte, honnét csak 8000 arany sarczfizetés által bírt kiszabadulni. Ennyi viszontagság őt elriasztotta az országból, elment lakni Krakóba, hol 54 éves korában 1685 febr. 14. meghalt, mint ezt egy ottani templomban létező síririata tanusítja. — Ugyanott 1684 febr. 10. végrendeletet szerkesztett lengyel nyelven s a városbirósághál letéteményezé, mely azt a haláleset után kihirdette s az özvegynek átadta. Ezen eljárásnak és a végrendelet szövegének hiteles kiadmánya (1708-ból) családi levéltáramban feltaláltatott. Némely nem érdektelen részlet közül mint nevezetes adat felemlítendő, hogy Sylvester az ő számadáskönyvei fonalán a szomolnoki jövedelmet «in circa quadragintaquinque millia floren. monetæ hung. et ultra» jelezi, nagyon kérvén «dnos Co-

[1] Mely jellemvonás a mai nemzedékben is fenmaradt.

gariæ Lib. et Reg. Urbium. Cod. Saec. XIX. pag. 568. (188. Quart. Lat.)

19. *Podhradczky Josephi:* Sciagraphia Sigillorum omnium Lib et Reg. Civitatum ac XVI. Oppidorum Scepusiensium Incl. Regni Hung. Cod. Saec. XIX. fol. 72. (189 Quart. Lat.)

20. *Pray Georgii:* De sigillis regum et reginarum Hungariæ. Cod. Saec. XIX. (A. 1800.) pag. 138. tab. 16. (229. Fol. Lat.)

21. *Protocolum* ordinis auratæ militiæ Constantiniani et Heracliani equitum S. Georgii. Cod. Saec. XVIII. (231. Fol. Lat.)

22. *Radványi Francisci* arma in serico picta. Saec. XIX. (A. 1810.) Tab. 1. fol. Imper. (2812. Fol. Lat.)

23. *Scuta* gentilicia Hungarorum. Cod. Saec. XVIII. pag. 197. (50. Oct. Lat.)

24. *Sigilla* vetusta e diplomatibus Hungariam respicientibus in charta straminea delineata. MSS. Saec. XIX. Frusta 9. fol. 12—16. (3016. Fol. Lat.)

25. *Sphragitides* authenticae Hungariæ cum notis. Cod. Saec. XIX. fol. 54. (48. Oct. Lat.)

26. Constitutiones insignis ordinis equitum Sancti *Stephani.* Cod. chart. Saec. XVIII. fol. 15. (230. Fol. Lat.)

27. *Streni Richard:* Extract aus einem Manuscripto intitulirt: Landt, Handvest, Freyheit — — — einer ehrsamben Landtschaft des Erzherzogthums Oesterreich etc. — — — über die Drachen-Gesellschaft des Kaiser u. König Sigmund. MS. Saec. XVIII. pag. 2. (868. Fol. Germ.)

28. *Swastics (Tsétsenyi) Ignátz:* A magyarok felséges tzimere. Cod. Saec. XIX. pag. 428. (32. Fol. Hung.)

29. *Szirmay Antonii* et *Miller Jac. Ferdinandi:* Cerographia Hungariæ. (L. 5. sz. a.)

30. *Tallian* de Vizek familiæ insigne. MS. Saec. XVIII. pag. 1. (1824 Quart. Lat.)

31. *Wappenkunde* oder Collegium Heraldicum. Cod. Saec. XVIII. pag. 131. (523. Quart. Germ.)

32. *Weszerle Alex. Josephi:* Primæ lineæ artis Heraldicæ. Cod. Saec. XIX. pag. 54. (1838. Quart. Lat.)

NAGY SÁNDOR.

TÁRCZA.

A magyar heraldikai és genealogiai társaság f. évi november hó 29-én az Akadémia Kisfaludy-termében b. Radvánszky Béla elnöklete alatt ülést tartott. Elnök megnyitván a gyűlést, előadja, hogy a miniszterelnök úr ő excellentiája az országos levéltár által a magyar országos czímerről kidolgozott véleményes jelentést társulatunkhoz véleményadás és felülvizsgálás végett leküldötte. Az elnök indítványára az örvendetes tudomásúl vett felszólításnak eleget teendő, a választmány Ipolyi Arnold püspök úr ő excellentiája elnöklete alatt egy bizottságot küldött ki; e bizottság tagjai annak elnökén kívül Nagy Imre, báró Nyáry Albert, Deák Farkas, Torma Károly és a jegyző Szádeczky Lajos. E bizottság a vele közölt orsz. levéltári javaslatot tárgyalás alá veszi s véleményét a legközelebbi választmányi ülésen fogja előterjeszteni.

Szádeczky Lajos titkár-helyettes bejelenti a következő új tagokat: *báró Nyáry Bélát* 200 forintos alapítványnyal és *Radvánszky Károlyt,* mint pártoló tagot 10 frtos tagdíjjal. (Mind a kettőt ajánlja báró Radvánszky Béla elnök.) Megválasztattak.

A folyó év vége közeledvén, a társulat pénztárának megvizsgálására *Deák Farkas, id. Szinnyei József* és *Csontosi János* igazgató választmányi tagok küldettek ki.

Titkár-helyettes jelenti a társulat számára beküldött könyvek közt, hogy a nagyváradi püspök a Bunyitay Vincze által írt «Nagyváradi püspökség története» czímű nagybecsű munka második kötetét a társaságnak megküldötte. Az ajándékért köszönet szavaztatott, s egyúttal az ajándékozó püspök úr felkéretett, hogy a hiányzó első kötet megküldésével a társaság könyvtárát gyarapítsa.

Ezek után Szádeczky Lajos bemutatta *Nagy Iván*nak, a társaság másodelnökének, a «Turul» számára beküldött «A Kisasszonyfalvi Istvánffyak» czímű tanulmányát. Végre *Komáromy András* olvasta föl «A kisrédei gróf Rhédey családról» szóló értekezését. Mindkét tetszéssel fogadott felolvasás a folyóirat legközelebbi füzetében lát napvilágot.

Ezek után a gyűlés véget ért.

SZAKIRODALOM.

A «Turul»-nak, társulatunk folyóiratának, a jelen füzettel bezárjuk első évi folyamát. A jövő évfolyam füzetei már a rendes, ügyrendileg meghatározott időben fognak megjelenni. Február, junius, október és deczember hónapokban jelenik meg egy-egy szám, füzetenként öt ívnyi terjedelemmel.

A nagy-károlyi gróf Károlyi család oklevéltárából megjelent a második kötet, 323 oklevelet tartalmaz az 1414-től Mátyás király haláláig terjedő időközből. A levéltár anyagának szertelen bősége akadályozta a szerkesztőt Géresi Kálmánt abban, hogy a második kötettel egész a mohácsi vészig haladhasson. De az csak nyereség kútforrás-irodalmunkra nézve, hogy a szerkesztő nem iparkodott, az oklevelek megtizedelése árán, igéretét megtartani. Okleveleink a vegyes ház idejéből még mindig oly csekély számmal vannak kiadva, hogy évtizedek mulhatnak még el, a míg arra gondolhatunk, hogy péld. Zsigmond vagy Mátyás korát oklevelek alapján megírhatjuk.

A Károlyi-codex második kötete, hogy az okleveleknek belső értékéről szóljunk, felülmulja az elsőt. Terünk nem engedi, hogy részletezzük azt, miként az

első kötet ismertetésénél tettünk. A család történetére nézve pedig megbecsülhetetlen adatokat tartalmaz. Fölment minket azon fáradságtól, hogy a kötetnek a család genealogiájára vonatkozó részét ismertessük, a szerkesztő sikerült bevezetése. Felöleli ebben az első két kötetnek nevezetesebb adatait s ezek alapján összeállította a család teljes leszármazási tábláját a XIX. század elejéig.

A kötethez mellékletül két színnyomat járul. A Chapy-címer 1418-ból, és Rezegei György címere 1421-ből. Az előbbiről jelen számunkban bővebben szólunk. Az utóbbi annál sokkal egyszerűbb. Az oklevél Znaimban 1421 márcz. 28-án kelt. Zsigmond ebben felsorolja Rezegei Györgynek érdemeit, melyeket Pálóczi Imre kir. kanczellár zászlaja alatt Csehországban a Vikleffisták ellen küzdve szerzett, s neki kértére a következő czímert adományozza: balra dűlő paizsot, melynek világosabb vörös arabeszkekkel díszített veres mezejében egy szájában csontot tartó visszatekintő farkas látható; a paizson csősrsiak van s rajta sisakdíszül ugyanazon farkas áll.

Az oklevéltárhoz még két oklevél hasonmása is járul. Az egyik Mátyás királynak 1482 május 1-én Szatmármegyéhez írt levele, melyben meghagyja, hogy Károlyi Lancz Lászlót a Károly városában építeni kezdett kőház befejezésében ne gátolják. A megye ugyanis azt hívén, hogy ő Károlyi birtokán várat vagy erősséget akar emelni, azt lerontatta. A másik ugyancsak Mátyásnak Károlyi Lancz Lászlóhoz 1482 szept. 10-én irott levele, melyben felszólítja, hogy Frigyes német császár ellen tizenkét lovassal haladék nélkül táborba szálljon.

A publicatio módjáról már kifejtettük nézetünket a «Turul» f. évi I. füzetében, s így ahhoz nincs mondani valónk. Csak azon óhajunkat fejezzük ki, vajha e mintaszerű oklevél kiadás befejező kötetei mennél előbb napvilágot látnának.

A pisai heraldikai s genealogiai akadémia folyóiratának a «Giornale Araldico-Genealogico-Diplomatico»-nak jelen évi folyama előttünk fekszik. E folyóirat havonként két nyomtatott ívre terjedő füzetekben jelenik meg; egyes értekezéseket franczia nyelven közöl. A mi a füzetek tartalmát illeti, az jobbára olasz családok genealogiáját tartalmazza, az elméleti czikk igen kevés. A minket érdeklő czikkek közül felemlítünk egyet-kettőt. Ilyen *Mieroszowszki* gróf értekezése Románia, Szerbia, Bulgária és Montenegro czímeréről; *Crollalanza* heraldikai adalékai, a fák és növények symbolikájáról a czímerekben; *De Mandrot* értekezése a *miles* szó jelentéséről XI—XIII. századi oklevelekben stb. Egyes füzetekhez mellékletek is járulnak, gyakran színnyomatban; de mi az olasz jellegü czímerekből a magyar heraldikára vonatkozólag keveset tanulhatunk. Minden füzetet könyvismertetés zár be, s ezek által az olasz és franczia szakirodalom jelesebb termékeiről elég kimerítően értesülhetünk. A folyóirat előfizetési ára egy évre 20 lira, s melegen ajánlhatjuk mindazoknak, kik a sajátszerű, és önálló alapokon fejlődött olasz heraldikával meg akarnak ismerkedni.

Dürer Albert származásának kérdése még mindig foglalkoztatja a német heraldikusokat. A «Der deutsche Herold» f. évi 5-ik számában Beckh-Widmanstetter Lipót tesz megjegyzéseket Schön Tódornak Haán Lajos munkájáról írt s lapunkban is felemlített ismertetésére. Schön ugyanis azt állította, hogy Dürer Albertnek I. Miksa által történt megnemesítése nem históriai tény, hanem mese; mert az esetben, ha ez csakugyan megtörtént volna, a művész a nemességet megillető külső jelekkel is élne. Beckh-Widmanstetter kikel a nemességnek úgynevezett külső jelei ellen, minő napjainkban a «von». Dürer ezt semmi esetre sem használhatta, mert a német nyelv szelleme e szó használatát csakis helyneveknél engedi meg. A XVII. század végeig nem is vétenek ez ellen Németországon. A «von Dürer» épen úgy absurdum, mint Magyarországon az *i*-vel és *y*-nal való visszaélés, melyet az új-névcsinálások korában minden szóhoz szeretnek függeszteni, pl. Barnai, Zöldi. Dürernek állítólagos megnemesítését tehát nem azért kell elvetni, mert a nemességnek ilyen apró prærogativáival nem élt, hanem mert ő a magyar Ajtósok nemesi családjából származván, ily nemesítésre szüksége nem volt. Thausingnak, a legjelesebb Dürer specialistának legújabban második javított kiadásban megjelent munkája *(Dürer, Geschichte seines Lebens und seiner Kunst.* Zweite verbesserte Auflage. Leipzig, 1884 I. 38. l.) egészen Haán Lajos combinatióját veszi föl s Dürert a magyar Ajtósokkal hozza kapcsolatba. Egyébiránt Haán Lajos tagtársunknak, kinek munkája Németországon ily élénk mozgalmat keltett, birjuk igéretét, hogy újabb kutatásainak eredményét e folyóirat hasábjain teszi közzé.

KÖNYVÉSZET.

Géresi Kálmán. A nagy-károlyi gróf Károlyi család oklevéltára. A család megbizásából kiadja gr. Károlyi Tibor. Második kötet. Oklevelek 1411—1489. Budapest 1883. 8-r. XXXVII. és 578 l. (Két színes és két phototypikus műmelléklettel és egy genealogiai táblával.) Ára 5 frt.

Holtzinger Georg. Katechismus der Registratur- und Archivkunde. Handbuch für das Registratur- und Archivwesen bei den Reichs-, Staats-, Hof-, Kirchen-, Schul- und Gemeindebehörden, den Rechtsanwälten etc. sowie bei den Staatsarchiven. Von *Georg Holtzinger.* Mit Beiträgen von *Dr. Fr. Leist.* Leipzig, 1883. 8-r. XVI és 317 l. (Megjelent a Webers Illustrierte Katechismen vállalatában No 112). Ára 3 márka.

Annuario della nobiltà italiana pel 1884. Anno VI. 32-r. (színnyomatban közölt czímerekkel). Ára 12 lira.

Nani Mocenigo Filippo. Stemma e bandiera di Venezia. Venezia 1883. 8-r. 22 l.

Crollalanza. Almanach Héraldique et drolatique pour l'année 1884. Par le chevallier de — fils. (Az igen érdekesnek és változatosnak igérkező Almanach Pisában fog megjelenni. Ára az egyszerű példánynak 7 fr., a díszesé 10 frank.)

BIBLIOTHECA R. SCIENT. UNIV. PA

ELSŐ KÖTET. 1883. 2. FÜZET.

TURUL.

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság Közlönye.

AZ IGAZGATÓ-VÁLASZTMÁNY MEGBIZÁSÁBÓL SZERKESZTIK

BÁRÓ NYÁRY ALBERT
ÉS
FEJÉRPATAKY LÁSZLÓ
TITKÁR.

BUDAPEST.
KIADJA A MAGYAR HERALDIKAI ÉS GENEALOGIAI TÁRSASÁG.
MDCCCLXXXIII.

TARTALOM.

Lap

SZOPORI N. IMRE. A Vezekényi nemzetség és a gróf Czirákyak. (**Második és befejező közlemény**) --- --- --- 57

SZINVAY LÁZÁR. Beatrix és Izabella királynék pecsétei *(két pecsétrajzzal)* --- --- --- --- --- --- --- 67

MAJLÁTH BÉLA. A Hunt-Pázmánok --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- 69

NÉMETHY LAJOS. Adatok a Chetneky család genealogiájához. (**Második és befejező közlemény**) --- --- --- 77

Báró NYÁRY ALBERT. A Vadkerti és Szentgyörgyi Vincze család címere 1415-ből *(egy színezett címerképpel)* 82

TAGÁNYI KÁROLY. Az országos levéltárban őrzött vagy följegyzett herczegi, grófi, bárói, honossági és nemesi okleveleknek jegyzéke. (**Első közlemény**)--- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- 84

KÖNYVISMERTETÉS. Oklevéltani jegyzetek. A diplomatikai irástan alapvonalai. Hallgatóinak kézirat helyett adja HORVÁT ÁRPÁD és Oklevél-hasonmások gyűjteménye (XI—XV. század). Melléklet Horvát Árpád oklevéltani jegyzeteinek második füzetéhez. 26 rézmetszetű tábla. Ismerteti Sz. J.--- --- --- 86

Anjoukori okmánytár. A M. Tud. Akadémia tört. bizottságának megbizásából szerk. NAGY IMRE. Harmadik kötet. Ism. KÁROLYI ÁRPÁD --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- 87

Magyarország címertára. Kiadja Altenburger G. és Rumbold B. Szövegét írja TAGÁNYI KÁROLY. 1—6. füzet. Ism. Sz. W. --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- 93

VEGYES. A Tomaj nemzetségbeli Losonczi család őseiről. NAGY IMRÉ-től --- --- --- --- --- --- --- 96

Pecsétnyomó a XIV. századból *(egy pecsétrajzzal)* SZENDREI JÁNOS-tól --- --- --- --- --- --- 99

TÁRCZA. A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság ülése. — Az első magyar oklevéltan kiadásának történetéhez. — A Magyar Történelmi Társulat soproni kirándulása --- --- --- --- --- 101

Szakirodalom --- 104

Könyvészet --- 104

Hibaigazítás --- 104

Tagbejelentések, a folyóiratba szánt dolgozatok, felszólítások, kérdések s egyéb a társaság ügyeit érintő levelezések a Társaság titkárához (Budapest, Magyar Nemz. Muzeum) intézendők.

Dr. Fejérpataky László,
titkár.

Hogy a folyóirat szétküldésénél zavar és késedelem ne történjék, fölkérjük t. tagtársainkat, hogy a lakásváltozásokat a titkárral tudassák.

ELSŐ KÖTET. 1883. 3. FÜZET.

TURUL.

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság Közlönye.

AZ IGAZGATÓ-VÁLASZTMÁNY MEGBIZÁSÁBÓL SZERKESZTIK

BÁRÓ NYÁRY ALBERT

ÉS

FEJÉRPATAKY LÁSZLÓ

TITKÁR.

BUDAPEST.

KIADJA A MAGYAR HERALDIKAI ÉS GENEALOGIAI TÁRSASÁG.

MDCCCLXXXIII.

TARTALOM.

Lap

DEÁK FARKAS. Az első magyar czímertan --- 105

NAGY IVÁN. A kisasszonyfalvi Istvánffy-ak --- 111

FEJÉRPATAKY LÁSZLÓ. A Chapy-czímer és a Sárkány-rend *(egy színezett czímerrajzzal)* --- 116

KOMÁROMY ANDRÁS. A kis-rédei gróf Rhédey családról --- 119

SZENDREI JÁNOS. Pecséttani adalékok *(négy pecsétrajzzal)* --- 138

TAGÁNYI KÁROLY. Az országos levéltárban őrzött vagy följegyzett herczegi, grófi, bárói, honossági és nemesi okleveleknek jegyzéke. (**Második közlemény**) --- 142

VEGYES. A telvanai báró Giovanelli család felső-magyarországi ága, báró MEDNYÁNSZKY DÉNES-től --- 145

Egy elfeledett család emlékezete *(egy czímerrajzzal)*, DOBY ANTAL-tól --- 147

Vak Bottyán családjának genealogiájához --- 148

Igazító adalék a Bánffyak családfájához, f.-gy. N. I.-tól --- 150

Heraldikai és sphragistikai kéziratok a magyar Nemzeti Muzeum könyvtárában, NAGY SÁNDOR-tól 150

TÁRCZA. A magyar heraldikai és genealogiai társaság --- 151

Szakirodalom --- 151

Könyvészet --- 152

Tagbejelentések, a folyóiratba szánt dolgozatok, felszólítások, kérdések s egyéb a társaság ügyeit érintő levelezések a Társaság titkárához (Budapest, Magyar Nemz. Muzeum) intézendők.

Dr. Fejérpataky László,
titkár.

Hogy a folyóirat szétküldésénél zavar és késedelem ne történjék, fölkérjük t. tagtársainkat, hogy az állandó lakásváltozásokat a titkárral tudassák.